

Олександр Ковицька

Олександр
Ковицька

Торрент-трекер

оцифровано

Hurтом

www.hurтом.com

Олександр

ТВОРИ В ДВОХ ТОМАХ

Київ 1980

КОВІНЬКА

ТОМ ДРУГИЙ

ГУМОРИСТИЧНО-
САТИРИЧНІ
ПОВІСТІ

ОПОВІДАННЯ

НОВЕЛИ

УСМІШКИ

ЖАРТИ

Видавництво
художньої літератури
«Дніпро»

Второй том сочинений составляют небольшие юмористическо-сатирические повести и лучшие юморески Александра Ковиньки, написанные им в разные периоды творческой деятельности и рассказывающие о прошлом и настоящем украинского села.

**ГУМОРИСТИЧНО-САТИРИЧНІ
ПОВІСТІ**

БАТОГАМИ ПІДНІМАЛИ, БАТОГАМИ Й ГОДУВАЛИ...

1

Мені випала щаслива планета — родитися в степу. На жнивях. На пару з сестричкою.

У ті старі, давні часи на селах статистичної графі: «Народився» — не заповняли. Передавали усно. «Чули? На вгороді тітки Секлети, в капусті, дівчинку найшли...» Або: «Сьогодні вдосвіта в Ялосовети в картоплі хлопчика вловили...»

Ловили нашого брата переважно в сільськогосподарських культурах — у картоплі або в капусті.

Цю подію передавали ніжно, простенько: «Я дверима — рип! А ти бігаєш по картоплі, маму свою шукаєш. «Я осьде!» — гукаю».

Нас із сестричкою в один день і в один час вловили в житі.

Впіймали, та куди нас? На снопи! Сестричку загорнули в мамин платок, мене — в батькову жилетку.

Я лежу в жилетці та й думаю — сказати чи не сказати: «Батьку, чого ти журишся? Не сумуй! Скоро індивідуальному косарству кінець. Комбайнами будемо жати!»

Та подумав: «Скажу — не повірять. Мало того — розгнівається. Розсердиться та й почне докоряти: «Дивися, яке письменне стало. Не встигло очей розплющити, а вже знає, яка техніка буде! А що з нього вийде, як воно на ноги зіпнеться? Рідному батькові скаже: «Тату! Ти знаєш, бога вже немає!...»»

Подумав-подумав і вирішив: «Промовчу. Не стану батька гнівити».

7

Лежимо ми на снопі, мовчимо. А коло нас крутяться, а коло нас бігають... Забавляють... Старша сестра навіть ящірку піднесла:

— Ящірочка!.. Манюня!.. Бач, як очі витріщила?

А мені що — хай витріщає. Мені байдуже, хоч і тигра покажуть. Мене хвилює інше: хто першим із снопа сторчакне — я чи сестричка?

Ляжте на наше місце та й спробуйте вдержатися... Як вам і руки зв'язали, і ноги спеленали. Зашнурували — дихати нічим.

Мої турботи були недаремні. Першою скотилася сестричка, я — за нею.

Впала сестра та як заголосить... На всю ниву зайшла-ся. Вона голосить з того боку снопа, а я з цього боку втішаю:

— Агусі! — кажу.— Рідненька. Дурнесенька. Цить! Подивися,— кажу,— яка кругом чудесна природа. Пташки літають, пісні співають. Квітоньки кругом розцвітають...

— Еге ж! — говорить сестричка.— Кругом старий режим. Виростемо, ти босими ногами чужу стерню топтатимеш, мене за коси тягатимуть!

— Ех, сестричко,— кажу,— дорогенька, несознательна ти! Може, в тебе коси підростуть, а тут — переверот! І будеш ти співати, в коси барвінки вільно влітати.

Я хотів ще два слова сказати, та мій регламент перебили. Нас підхопили й понесли в церковну сторожку. Тітка Явдоха шепнула нам:

— Лежіть, дітки, тихенько. Отець Іоанн підходить.

— Піп! — скрикнула сестричка.— Йй-бо, до нас піп підходить!

— Ти,— кажу,— сестричко, ще недобачаєш. Це до нас,— кажу,— підходить опіум народу.

Отець Іоанн, минувши нас, попростував прямо в куток сторожки. Там, у кошовці, сиділи дари — зозуляста курочка.

Наставник духовний наставно прощупав грішну курятину: чи хватить на суп дванадцяти апостолам?

Мацав-мацав і голосенько кахикнув — не вистачить.

Отакий недогляд, отака недохватка — забули до пари зозулястий впхнути рябеньке поросля!

А ми лежимо голенькі, босенькі, нам і не до поросяти-ни, і не до курятини.

Я нахилився й шепнув сестричці:

— Давай,— кажу,— виступимо...

Домовилися та як зарепетуємо:

— Хрестіть швидше або чоботи давайте: замерзаємо!

Отець Іоанн махнув на нас рукою:

— Цитьте! Не лементуйте! Мене самого обидили: младенців пара, а птенчик один!..

«Ах ти ж,— думаю,— отакий!.. Дають — хрести! Не хочеш — підемо додому нехрещеними. І нас бог не забув, ноги притулив!»

Я хотів ще словечко сказати, та за мене заступилася рідна тітонька Явдоха:

— Отче, хай галасують!.. Ви їх хрестиком налякайте!..— І до нас: — Тут ніколи... Жнива!.. А вас поприносило!.. Не затягуйте, отче, хрестин. Давайте діткам гарненькі імена.

Отець Іоанн гнівно глянув на тітоньку:

— Один птах?.. Глаголю — малувато!..

— Отче! Я вам півника добавлю. Гарний півник... Ку-курікає!

З іменами чудесно вирішив хресний батько. Матросбалтієць. На побивку в село приїхав. Поставивши на підвіконня пляшку міцненької, хресний сказав:

— Батя, покороче! Давай кропи!

Пастир делікатненько похитав пляшкою на світло — чи повна. Понюхав носом — чи не розбавлена.

Впевнившись, що годиться і до ектенії *, і після ектенії, отець Іоанн з розгону махнув та мене першого в холодну воду — бульк!

Я аж захлинувся. Оклигавши, залементував на всю сторожку:

— Що ви робите? Живу людину в каструлі топите?

А мене в воду та в воду... Не дають слова вимовити.

Очухався аж увечері. Дивлюся: сестричка примостила-ся біля маминої пазухи справа, я зліва. Вечеряємо...

— Вечеряєш? — питає хресний.— Вечеряй, вечеряй, матері твоїй ковінка! Вечеряй та рости високий. Виростеш, будеш сидіти, а мама стояти, та й скажеш: «Мамо! Ви сідайте, а я постою. Бо ви найдорощча, ви — мати!»

* Ектенія — молитва, яку читає дякон або піп і у відповідь на яку хор відповідає: «Господи, помилуй».

Отак на наших маленьких огородиках ловили щороку то хлопчика, то дівчинку.

Часом літо випадало врожайніше—ловили трьох зразу.

Тоді і велика новина, і не менша біда. Волосна влада брала винуватців на цугундер: «Звідкіля?.. По якому такому праву?..»

Батько многосімейної родини, наш сусіда Порфирій Маценко, волосні параграфи заповняв коротко і ясно: «Вечори темні, довгі... Керасини немає... От воно бог і посилає...»

Словом, врожайного літа балачок та балачок.

— Тітко Ялосовето! Кого ж бог послав: косаря чи в'язальницю?

Усміхаючись, рідненька відповідала:

— Та бог милостивий: послав і косаря, і в'язальницю.

Умів милосердний діток на вгороді підкидати, не вмів лише щедрість свою виявляти. Бігали ми по двору, як у раю: голенькі, босенькі...

— О владико небесний! Прости слово наше просте! Хіба це милость божа: на дванадцять діток кинути дві пари паршивеньких чобіток!

Мені припало ще гірше: на мої ноги довгенькі не налазили й паршивенькі. Бувало, бідолашні ноги подубіють, посиніють, аж мені їх шкода. Та байдуже. Вони в мене бідовенькі: моторненько плигали по коліна в снігу.

Головне радість! Не в темній, вогкій хаті сидіти!

Гулянка босоніж не проходила марно. В нашу хатину частенько зазирає ангел смерті. Гляне, скосить брата або сестричку і полетить, безжальний, неблаганний.

Однієї ранньої весни підкрадливий ангел скопив двох вряд — брата і сестру. З великого горя батько запив. Запаморочливі градуси й породили дивне марево: чорт оливу з лампадки п'є!

Нищечком, навшпиньки пішов батько в атаку на споксника. Ціль одна — схопити ненависного за хвоста!

Хитра лукава личина. Ой хитрюща! Невидимо ховала хвоста за спину апостола Петра.

— Ох ти ж, плугава потворо! — сказав батько і на ходу змінив спосіб полювання. Ліг на долівку й з одностовольного дробовика торохнув облудника по рогах.

Еге-ге, не легенька штука застукати вертихвоста в маленькій лампадці. Виліз, клятий, сухим. Виплигнув і вчи-

нив нову капость: жартома перекинув бекасиний дріб на апостольське лице. Тендітна іконка не винесла лихої долі — тріснула.

Уранці жахлива новина: нашу родину виселяють з села. Сказився, мовляв, старий, — переплутав праведне з грішним. Замість дробовиком бекасів по болоті ганяти, почав угодників глушити в хаті.

Сільський комерсант Йоська Путаний нищечком порадив:

— Продай, Іване, телицю. Даю тобі добру плату — відро горілки. Твоя теличка ростом невеличка, цієї ціни не варта. Та бог з нею, з ціною, визволю тебе з біди. Повір, моє відро врятує тебе з біди. Поставиш відеречко на стіл і жди преосвященну комісію. Хай вона власним оком загляне в чудотворне дно. Раджу, не гай часу, тягни скоріше свою телицю!

Батько послухав, віддав телицю. Поставив на стіл покаянне відро.

Висока комісія — волосний старшина, волосний урядник і отець Іоанн, — вздрівши на столі покірливу покуту, без усякого чванства приступили до християнських обов'язків. Негайно розпочали кухлями рятувати втоплену в глибокій цеберці грішну душу. Рятували-рятували і на-рятувалися по саму зав'язку.

Першим осоловів волосний старшина. Але він мав ще силу водити залитими очима вертикально. Глянувши в дійницю, чи далеко до дна, і впевнившись, що скаженого молока лишилося підходященько, можна ще одного чортика втопити, старшина заїкувато оголосив наслідки порятунку:

— І... І... Іване! С... С... с-стріляти т... т... т-тверезому в... в у-угодника чи... чи... чи... му... му... м-мученика пре... пре... пресвятого пре... пре... превеликий г... г... гріх. П'я... п'я... п'яному, п'я... п'я... п'яному ро... ро... розрішаємо, мо... мо... можна ра... ра... разок то... то... т-торохнути в... в... не... не... н-небеса! О... О-отець Іоанн, в-вірно я... я... ка... кажу?

— О, всенепремінно, бог милостив. Не отвергає покаєння і приношення.

Ми з сестричкою сиділи в шапку й з цієї посудини цікавими оченятами спостерігали, як добродійна, благочестива трійця во ім'я святої правди на землі аж кривилася та вижимала останні соки з богопротивного «зеленого змія».

— Рапо-вранці волосний старшина знайомою стежкою забіг похмелитися.

Закусивши, попередив:

— Іване, оте порожнє місце затули яким-небудь угодником, хоч поганеньким... А краще не пошкодуй ніг, збігай до Фе... Федора Дудки. Він за пудик жита зліпить тобі такого вгодника за милу душу: високого, дебелого — отакого!.. Єй-ей, двостволкою не прострелиш!..

Замовити дебеленького божого вгодника батько доручив нам з сестрою. Увійшовши в майстерню дядька Федора, ми з дива і очі витріщили — над курятником висіла панорама пекельного страшного суду.

Даровитий художник-самоук якраз у цей час викінчував центральний кадр: хапкі до згуби тоненькі чортенята вилами підпихали грішних двоєженців у киплячі казани.

— Дядю Федю, — питаємо, — а чого біля казана хитає головою ряба коняка?

— Ви ж, дітоньки, чули? Отой гемонський рябуватий кінь заліз у сторожку і з'їв свячені дарники. Отець Іоанн цидулкою і через паламаря двічі переказував: пекло переробити! Хай і грішна коняка в казані кипить!

Важко, ох важко талановитому сільському художнику потрапляти мистецькому смаку багаточисленних вередливих замовників. То те, то се, тому друге, п'яте, десяте... То ніс кирпатий, то очі булькаті, то вуха стирчать вище хати...

Що поробиш — виконуєш і те, і друге, і п'яте, і десяте; виконуєш і чудернацьке...

Просить замовець намалювати щось порядне — отаке рогатеньке, якого ні в кумів, ні в сватів нема. Хай буде так, Федір Петрович з хистом зліпить таке лукаве диво, що і свати, і куми в один голос питають: «Оце чорт? Скільки ви, куме, віддали — кусок сала потяг чи більше?»

Коли ж замовець ласкаво піднесе скляночку і чемно попросить: «Федоре Петровичу, викушайте на здоров'ячко! Не забудьте, Федоре Петровичу, за кігті... Оте чортеня, що ви того разу, звиняйте, зрисували за чверточку, нікого, прокляте, не лякає. А чого, дозвольте вам нагадати, не жахає — кігті маленькі!..» Федір Петрович бере в руки ласкаво піднесену склянку посудину, ввічливо дя-

кує: «Ваше здоров'є!» Одним духом вихиляє її і пензлем мальовничо виводить гострі-гостріючі кігті, до самісінького покуття кінчиками досягають...

Замовець не в обиді: сам з ляку тремтить...

Перцівки Федору Петровичу не давайте. Борони вас боже. Міцна перцівка внесе в вашу хату волохатого дивака, що й дорослих зляка.

Молодиці завжди просили:

— Зглянься, боже! Заступися! Батьки нас, дівчат, ба-тогами частують... Чоловіки кулаками шанують... Ще й ти, божою милостю, отакого когтатого на нашу голову послав. Щоб він тобі ще маленьким втопився. Прости і помилуй нас за такі грішні слова!..

4

Забарну роботу над чудесним образом богині краси Афродіти Мілоської чи тонкий рисунок непорочної янголички замовці не цінували.

Замовці радили автору щедро поливати фарбами суху земну практику.

— Федоре! Я вам ще набавлю мішечок бараболі. З верхом наберу... Нарисуйте пророка господнього, сур-йозного. Хай він на людей з гнівом позирає: «Куди ти тягнеш? Бачиш, хазяйське?.. З довгою рукою під церкву. Проти в бога...»

— ...Федоре Петровичу! Вибачайте на слові, але ота ваша вгодниця моєї бабі не до душі. Якась Августина!.. Її ніхто і в хуторі не знає. Оце вам баба передала на холодець, ублаготворіть стару, нарисуйте Варку. Не обижайтеся, потрудіться...

Образи угодників — це неодмінна реліквія в хаті. На кожного — іконка. У квітках — вінчальні, на народження — дерев'яні.

По цьому звичаю в нас у лівому кутку на стіні висіло вісімнадцять ікон.

Моїй напарній сестричці кожну суботу підкидали церковну роботу: витирати з лика святих пилюку.

Мама, бувало, й кажуть:

— Саню! Візьми, донечко, деркачика та позганяй мух. Бачиш, роями на ікони понападали. Зжени та віничком оте пилище згорни. А то глянеш і, прости господи, не при хаті згадуючи, скажеш: «Не святі, а якісь вівчарі!» Повитирай, хай хоч очі блищать!..

Сестричка тре, витирає та й каже:

— Мамо! А на оцього святого, Сашкового, не хватило води!

— А ти, доцю, поплюй йому на лоба, а тоді візьми ганчірочку і розітри по всій пиці.

Нам, дітям, найбільше подобалася ікона Теплою Олексія. У цей день ми горобцями цвірінчали на подвір'ї: «Сьогодні Теплий Олексій! Сьогодні Теплою Олексія!..»

У науку невгамовній дівторі бабусенька внизу під іконою Теплою Олексія приладнала щось страховидне, волохате... Оце чудисько бабуся замовила не по дорогій ціні: вшанувала художника шматком простенького полотна. Доброзичливо похастувала автора і мокрим сніданком та все поправляла: «Отут, Федоре, хай він на тину з прутом стоїть!..»

Дядько Федір бабусине замовлення виконав добротню. На високому тину стояло вовнате диковисько й дрючком полохало курей. У барвисту огорожу художник майстерно ввів саркастичний напис: «Тікайте, кури, піп іде!».

Хороший дарунок дядько Федір нам того дня приніс. Ок і пречудесну картину подарував! Верби, тополі, вишні, а між деревами красувалися наші вбогі хатки. В селі майдан, на майдані кобзар на кобзі грає-промовляє... Довкола співця стоять хлопчики й дівчатка в полотняних сорочках.

Яка прекрасна картина! Отаких хлопчиків і дівчаток у нас повна слобода.

Того ж таки дня сумна звістка засмутила слободу: церковний синадріон оголосив Федора Петровича антихристом!

Колотнечу зняла преподобна дворянка Педачиха. Не в тих тонах пречисту діву Марію розрисував. Не підійшла в почесну дворянську шерegu: простенька, красивенька...

Сталося це в свято зеленої неділі. Богомільна шляхтянка поставила владичиці товстеньку свічку й поцілувала в руці. Чмокнула та як зарепетує:

— Хазячки! Людоньки! Кого ми цілуємо? Це ж Марія Вакулівська! Покритка! Хрест мене побий, її очі, її губи! Боже мій! Отці церковні! Якому ви байстрюку кадилом кадите? Гляньте на божого младенця — вилитий її синок Антоша!

Боже, боже! Своїй наймищці ручки цілували... Дудчиним художеством покритку в небесні чини призвели! Тьху! З твоєю парафією! З твоєю церквою... Згоріла б вона йому!..

5

Ростом мене бог не обидив — семи років вигнало підходяще: перегнав старшу сестру.

— Мамо,— питаю,— чи не пора мені в школу? Коли я народився?

На лиці моєї рідненької мами пробігла тінь складної, майже нерозв'язної задачі.

За хвилину її очі засвітилися надією.

— Одна мить... Зараз я тобі, синочку, скажу...

Рідненька жодної букви не вміла написати — не вчили її. В арифметиці трохи розумілася: їй сяк-так підсобляли пальці.

Розставивши пальці на обох руках, мама почала рахувати:

— Ти родився в косовицю. Еге ж, після Даші... Пригадую, набігала дощова хмара, а ми сіно згрібали. Грім як ударить!.. Ні, підожди... Що я таке кажу? Тоді родився Петя... Значить, Даша, Петя, Гриша... Бачиш, синочку, виходить, ти народився після Гриші... Ні, не те я тобі, синку, кажу. Після Гриші народилася Наця. А ти найшовся відразу після Вані. Якраз капусту шаткували... Ой лишенько! Йй-бо, збрехала твоя мати... Тієї пори найшлася Маша... А ти, синочку, родився в петрівку. Еге ж, у петрівку, на жнива... Ось я завтра розпитаю тьотю Явдоху. Вона кумувала, вона знає...

Наша рідна тігонька Явдоху дату народження встановила легко і точно: ми з сестрою народилися, коли селом мала пролетіти вогненна комета.

— Як сьогодні пригадую, побігла я кликати дядька Пилипа на хрестини. Прибігаю. Дядько сидять на призбі, сльозами вмиваються: зачепить клята комета своїм хвостом нового тина чи не зачепить?.. Дак ось у цей кометний день ви, дітки, і народилися. А коли це було, їй-богу, мої голуб'ята, не спомню.

У волосних інстанціях і такого толку не добереш. Батько метрики здав на сховище у волосну шафу.

Кинулися віддавати в школу — годів нема. Почали шукати метрики — нема. Нема й шафи.

Сторож М'якушка довірливо шепнув батькові:

— Даремно, Іване, шукаєш. Діло пропаще. В ту шафу пхали все: і те, і друге, і метрики, і списки, з кого податки брати, з кого подушне стягати... Сподівалися, прилетить благодійна комета і хвостом збалансує — брали чи не брали? Ждали день, виглядали другий, третій — не летить. Збилася з дороги. Залетіла в Демидівську волость, схопила касу і втекла... Наші волосні діячі взяли цю науку собі на ум. Облили шафу гасом і тю-тю! — спалили. Комета широка, хвіст довгий, поміститься ще одна каса. Шукай вітра в полі... Одного не забувай: прихопи з собою мастила. Без мастила волосні двері туго відчиняються...

Дід Спиридон оці волосні правила давно розкусив. Добренько спізнав їх на своєму довгому трудовому віку. Знав — волосні закони вимагали одного: вмій непомітно плюнути в писареву долоню. Послинив, чим бог послав, — любій довідці легше по руслу пливати...

Повів нас дід Спиридон у волость родитися вдруге. Стали ми перед писарем свічками і сьорбаємо. Дід Спиридон почав здалека:

— Школярі! Родилися в петрівку. Жарище, дихати нічим. Сонце пече, кругом стерня, а їх на білий світ благословило. Прямо на стерні поблагословило. Отак по стерні бігали-бігали і вибігалися. Пора в школу...

— Конешно, пора, — байдуже проказав писар. — Хай ідуть!

— Від вашої милості бомажечку нада... Вони чого ж... вони підуть... Да, невеличку бомагу: діткам по вісім років.

Дід Спиридон чемненько підступив до писаря ближче і акуратно всунув у писарів рукав скляну гладеньку штучку. Почувши, що та штучка посковзнулася далі, в кишеню, писар похапцем взяв у руку перо, папір і в ласкавих тонах почав шуткувати:

— По вісім? Які можуть бути балачки!.. По вісім — дак по вісім! Гарним діткам не шкода писонуті і по дев'ять! Хай ростуть!

Скляний «цуцик», незважаючи на свою німоту, точно встановив нашу дату народження.

Погожого осіннього ранку тисяча дев'ятсот шостого року пішов я в церковнопарафіяльну школу.

Батюшка, наш вчитель і вихователь, учив пальцями...

Схопить дебелими пальцями моє немічне праве вухо, зібгає, скрутить і по складах пропихає: «Ве-лик бог, у сла-ві своїй...»

Законовчитель не обминав і моє друге, зліва причеплене вухо. Хапав і його за кінчика. На кінчику лівого вуха й закінчувалася наша перша лекція.

Починалася друга лекція — лекція на історичні теми.

Оцінки по древній історії отець Іоанн ставив виключно на нашій потилиці. Але часом відмітки переносив трохи нижче: гострим олівцем штрикав у пуп.

— Охляло, дурне... Язика не потягнеш?

Тугенько нам лізла премудрість божа. Та отець Іоанн надії не втрачав — через лоб довгою лінійкою пропихав. Пхне сторч — не лізе. Тоді заходив з тилу. (З тилу зручніше тулити гаряченькі лящі). Лясне раз та, не шкодуючи пастирської долоні, щедренько притулить і вдруге, і втретє.. Хай вічно живе в твоїй голові день суботній. Щоб ти не забув, як твої предки гризли спокусливі яблука в райських хащах!..

Може, вони, ті яблука, не такі й кислі були, але на наших потилицях оскому добре зганяли.

Особливий трепет на мене наганяли дванадцять свята. Височенний, огрядний законовчитель підходив збоку, засукував по лікоть широкого рукава й грізно питав:

— Коли було вознесеніє господа нашого Ісуса Христа?

Моя душа трепетливо лізла в п'ятки, а п'ятки з ляку прилипали до шкільної долівки. Отець Іоанн, не гребуючи високим саном, п'ятірнею відривав мене від долівки й з чобітьми возносив аж до стелі...

Але мене небеса не приймали. Між небом і землею я зривався і лунко падав долі.

Тримаючи в руках вискублене волосся, пастир духовний докірливо хитав головою:

— Учу вас!.. Скубу вас!.. Як овець паршивих скубу! А ви — олухи олухами. Чого ти сьорбав носом, коли «І не введи нас во іскушеніє» читали? Речи — що є вездесуще, всевидяче і всемогутне?

Петя Бовдня, худенький, маленький хлопчик, кліпаючи повіками, завагався. Раптом згадав:

— Волосний урядник!

— Безтолкове!.. Дубина стоєросова! Говори, в скількох лицах бог являє нам милість свою?

Петя зблід.

Милостиві заповіді батюшка впихав особливо енергійно. Грюкав лобом об парту і методично повчав:

— Бог-отець, раз!.. Бог-син, два!.. Бог — дух святий, три!..

З духом святим Петя падав на підлогу непритомним.

Вдома наші рідні мами пошкрябані носи і лоби обмивали і гірко на таке духовне вчення нарікали:

— Святий та божий, на чорта схожий. Хоч би його, прости господи нас, грішних, вогненна комета вдарила, чи що! Хай не мучить діток наших!

7

Водосвятного дня батькові нагло відібрало ноги. Сімейний жеребок упав на мене.

— На, Сашуню, пляшку, принеси святої водиці. Гляди, синочку, гляди, голубчику, не вихлюпай дорогою!

Висвячена вода — вищий дар божий. Це і священний напій, і цілющий бальзам. Лікувальна її сила не має меж.

Всілякі падучі хвороби моментально виганяє. Скажену бешиху і ту зборює.

Пити дітям дають один раз у рік — у день водохреща. Хильнуть до обіду по дві-три краплі, решту води міцно затикають пробкою і зав'язують шматочком розідраної холоші.

Заткнуть туго, дебелинько, щоб, не дай боже, не вискочила святість. Заткнувши, пляшку примощують за іконами: хай вода встаюється, та набирається цілющої сили.

Сперта, місяцями встаюна вода таким пахом тхне — носа не навернеш: ось тоді вона й стає особливо чудодійною...

Чаклунка зубами цокотить, лиха намовляє. Бризнеш лихій чарівниці святої водички межі очі, враз зуби заціпить.

Удосвіта відьма корову за дійку сіпає, вловиш нечестиву за коси та святою пляшкою по голові — торох! Готова відьма: висвятилася!.. Скоробить ненависну в три погібелі.

Свята водичка непогано лікує брехливі губи. Спочатку встановлюють діагноз, яка губа більше бреше, верхня чи нижня.

Установивши, що обое рябое, мастять долоню священними краплями й з розгону навідліг б'ють по хворих губах.

Кажуть, допомагає... Губи набрякають і перестають свербіти.

...Святили воду на краю села. Водосвятна церемонія нескладна. В березі біля колодязя-журавля руками сільського майстра Іви Кравця воздвигали височенького хреста. Чудесна, тонка робота! Старі люди шанобливо здіймали шапки. «Оце Іва! — захоплено говорили. — Оце штукар! Хай сам архіерей гляне, і він перехреститься. Йй-богу, вклониться».

У лютий мороз без рукавиць Іва всенюк ніч мусувавсья і без інструмента, голими руками, сотворив прекрасну льодову споруду. Гляне парафіянин — не намилується.

Отець Іоанн, сповнений величі свята, ставав поряд з хрестом. Біля батюшки примостилися дяк з півчима. Осторонь сиротливо в сірій латаній сірячині стояв творець водохресної споруди — Іва Кравець. Стояв, склавши свої робочі голі руки на поясі, ніким не помічений...

Вдома мене виряджали, наставляли:

— Дивися, синку, рота не роззявляй. Почнуть стріляти, почнуть голубів випускати, почне батюшка кропилом махати — мершій, синку, біжи та набирай води пляшечку.

Воду набирали в різний посуд: пляшки, цеберки, глечики. Рідко хто черпав макітрою. Це ті скарбеги-лобачі, які ото взимку дбали, а влітку святою водою торгували...

Я посунув пляшку з рукою й набрав з верхом. Заткнув пробочкою і пішов додому.

Шляхом мене стрів Івась. (Разом у школі вчилися).

— Зайдімо, — просить, — до нас. Погріємося, пограємо в гудзика. Батьків удома нема, одна сестра порається з борщем.

Побути в теплій хаті після отакої водохресної холодики, пограти в улюбленого гудзика — спокуса неабияка.

— Івасю, — кажу. — Я не той... не того... Батьки ждуть. Не стануть без води обідати.

— Таке, йй-бо, скажеш. До обіду далеченько. Заходь!

Не витерпів — зайшов. Поставив на підвіконня пляшку і швиденько зубами відгриз два гудзики з сорочки. (Від штанів я гудзики програв ще на різдво).

Почали грати. Граємо собі та й граємо. В час гри я на хвилину відірвався — поглянути, чи на місці моя посудина.

Глянув — мамо рідна! Яка жахлива картина?! Івасева сестра Галина моею святою водою доливає свій грішний борщ.

О леле! Холодний піт виступив на моєму лобі. Кара мене жде. Кара в три батоги.

— Не хвилюйся! — заспокоїв Івась.— Юринда. Подумаєш — вода. Ми це діло поправимо. Наберемо води в оцьому колодязі, ось по сусідству. У сусідньому колодязі вода ще чистіша. Йй-богу, чиста-чиста... Мені з Гандиним Федькою ще гірше було. Несемо ми з Федею святу воду в глечиках, а оті книпті — Педаки — фургоном як набігли на нас. Куди нам діватися, ми гоп та в сніг. Перекинулися й глечики з святою водою перевернули.

Плачемо, ревемо, дак мама нас врятувала. Набрала води з оцього ж таки колодязя, поналивала в глечики, перехрестила і сказала: «Бог з нею, з водою. Вода водою. Тільки батькові нічого не кажіть!»

Скористався і я доброю порадою хорошого, щирого товариша.

Удвох витягли дерев'яне цебро. Івась сам попхнув пляшку в воду. Похитали на світло, подивилися — вроді нічого, хороша, чиста вода.

Івась впокійливо запевняє:

— Неси, Сашко! Не хвилюйся. Йй-богу, сам батюшка не розбере, яка вода: грішна чи свята.

Совісті ради я дорогою потихесеньку перехрестив пляшечку. І не дарма. На душі трохи відлягло.

Першим воду попробував батько. Похвалив:

— Доброї водички, сину, приніс.— І до мами: — Ба-чиш, Ялосовето, як якого году. Нинішнього свята вода набагато добріша...

8

Великого посту школярів відпустили на говіння. Причашатися. Гріхи свої збувати.

Мама поклала в долоню мідного п'ятака і сказала:

— Оце, сину, ціна твоїм гріхам. Ляжеш, синочку, на аналой і жди, поки батюшка скине гріхи. Скине — ти встань і кинь у тарілочку п'ятака. Мені, синку, цей п'яч

так самій до зарізу потрібен. На гас, на сірники берегла. Та нічого не поробиш, бери, гріхи не ждуть...

Церковна сповідь нехитра. Грішив не грішив — сповідайся. Посповідався — плати. Плати готівкою, в борг гріхи не скидають.

Суперечити не пробуйте. Пропаще діло. Гендляр Йосип Путаний, щоб зірватися з більшенької такси, тихенько благував:

— Отче! Я цього року зовсім мало грішив. Хіба ото на прілому борошні согрішив. Загнув височеньку ціну, а воно й пріле, й мокре... Соблаговолить, отче, свою милость, збавте трохи. Я вже покаюся, на праведну стежку став...

Отець Іоанн сповідника вислухав м'яко, терпляче і, бачачи, що легковірність може похитнути основні стовпи євангельського вчення, з розгону лупонув визнавальника хрестом по губам. Бідолашні губи на всю церкву цмокнули. Хльоснув і суворо попередив:

— Що ти, невірнику, мелеш? Апостола не читаєш? Читай апостола — праведних нема! Всі грішні! Схиляй голову, кайся во гріхах.

В церковних казаннях отець Іоанн частенько попереджав парафіян:

— Хто з вас, братіє, без гріха? Хто без гріха, киньте в того каменюку. Хай не бреше!..

Одне слово, не супереч, лягай на аналой і кайся. Кайся чесно, правдиво. Покаюся — кидай у підставлену тарілочку богом тобі визначений тариф.

Школярам — п'ятак, дорослим — гривеник. Понеже хто нагрішив більше, тому й такса більша.

Шпурне великий грішник копишника*, отець Іоанн скоса гляне та гнівно-гнівно похитає головою.

— Ой-ой!.. Баламутнику!.. Які я тобі гріхи скидаю, конокраде? Страшні гріхи, злодійські, а ти кепкуєш!..

Левенцівський конокрад Альоша заганяв руку в кишеню й додатково кидав на всепрощаючий аналой срібного полтинника.

— Ну як, батюшко, в рощоті?

Наставник духовний чув не чув, підгортав полтиничка ближче до себе й поспішав накрити епітрахиллю черговою сповідальницею — Ліду Жеглову.

* Копишник — п'ятнадцять копійок.

Поштива дворянка вмiла грiшити i вмiла достойно оцiнити натворенi грiшки.

Ушанувала пастиря духовного синенькою кредиткою. Кмiтлива грiшниця цей торг чинила напрочуд вмiло: в широкий апостольський рукав непомiтно запхнула вдвоє згорнену троячку.

— Бачили, блудниця три карбованцi ткнула? Чого ж їй не грiшити? Витягла, на — вiдчепися, отче! А тут злиднi гризуть, не тiльки грiха викупити, олії нема за вiщо взяти! Боже, боже! Чи ти бачиш, яка в свiтi правда?

9

Ось в отаких морочливих ночовках i мене малим спеленали.

Мав глибоку віру: нами невидимо правує всесильна сила божа. Вчинив грiховне — кайся. Сповiдайся. Плати. Не заплатиш — покарають. Та ще як покарають! Чого доброго, й руки повикручують. На все воля божа.

Друга уявна страховидна сила не менше мене гнiтила. Це була ота клята сатанюка рогата. На мою маленьку iстоту дорослi всякого насланнiя насилали, рiзної мани напускали.

— Он, он,— казали,— в кочергах чорт стоїть! Лежи, спи, а то так i плигоне в твою пазуху!

З ляку по моему тiлу холодний пiт пробiгав. Лежу, не дихаю i не сплю — дрижака ловлю. Засну й часто з дива прокидаюся: щось таке чорнувате в кочергах ворухиться...

Третього по черзi я боявся пастиря духовного отця Іоанна: скине грiха за п'ятака чи не скине?

З п'ятаком я i почимчикував до церкви.

Бiля церкви показав мiдяка Івасевi. Той узяв п'ятака i ловко пiдкинув його вгору.

— Ти що, думаєш цiлого п'ятака батюшцi кинути?

— Еге,— кажу,— за сповiдь.

— Сашко, не будь дурненьким. Батюшцi хватить двi копійки. Скiльки ти там нагрiшив? Ось скiлечки. Одне яблуко в садку батюшки зiрвав. Який це грiх? Бiльш як двi копійки не потягне. Ходiмо розмiняємо п'ятака. Двi копійки батюшцi даси, а на три бублика купиш. Дивись, я вже розмiняв!

Господи! Не зрадь дитячої душі. Яка перспектива — цілий бублик з великою діркою! Івасю! Івасику! Прием-на твоя порада і страшнувата.

— Івасю! — завагався я. — Мама мені сказали: «Сашко, ціна твоїм гріхам — п'ятак!»

— Те!.. Твоя мама ще нічого не знають. Гріхи подешевшали... При мені тітка Килина кинули копійку та й кажуть: «Батюшко, більше нема. Вам бог дасть!..»

Так чи не так, вирішив — розмінюю. Що буде, те й буде! Івась — хороший товариш, він у гріховних ділах не підведе.

— Ходімо до бублейниць, — веселіше заговорив Івась. — Купимо по бублику, зайдемо за сторожку й потихенько з'їмо. Ніхто не побачить, ніхто нас не буде товкти.

Минулого року нам з Івасем за бублика підходяще перепало. Всипали, як вам сказати, за спасибі.

Стоїмо ми коло бубликів, ковтаємо слину і розв'язуємо невеличку задачу: чи можна однією копійкою затулити два голодних роти?

Товстючі бублейниці монументами сиділи на теплих казанках. Їх мало турбувала дитяча задачка. Вони були по горло зайняті суперечками бублейної конкуренції, бо безцеремонно кляли одна одну на чому світ стоїть.

Крайня дорікала сусідці:

— Хіба в тебе бублики? Чорт по їх плигав. Кислі, глевкі, остюки ясна роздирають. Безсовісна!..

— А ти — совісна? Чорта боїшся та на ніч дяка кличеш... Ото бублики печете!

— Печу! По правді печу!..

— Щоб ти так по правді дихала, як ти по правді мокрою мукою людей давиш!

— Хай тобі заціпить, шкуро барабанна! Одного чоловіка загнала, другого загнуждала, на третього сама верхи сіла!..

В цей час Івась несміливо витяг з кишені копійку. Бублейниці заверещали:

— Хлоп'ятка!.. Дітки!.. Ось у мене бублики... Дешевенькі, солоденькі, добренькі... Підходьте, беріть...

Івасик дав копійку, сам узяв бублика, розломив пополам, і наші голодні зубенята запрацювали.

Бублейниця, власниця бублика, повагом піднялася з казана і, лукаво примруживши око, ехидно запитала:

— Це ти, шибене, копійку ткнуло? Вас, байстрят, питаю: ви копійку ткнули? Люди! Гляньте! Ограбили! Під-

сунули копійку, а бублика гризуть на дві! Ой боже мій! Ідять і оближуються... Та я вас анахтемських!..

З цим лементом на наші дитячі голови посунулася чорна хмара в образі череп'яної макітри.

Довготелеса сусідка, ота конкурентка, ласкаво спинила запальну бублейницю:

— Кумо! Кумонько! Ви що — зцапіли? Схаменіться! Отаку дорогу посуду та на таку дешеву голову? Ось же налігач. Налігачем по губах, щоб знало самашедше, як чуже добро хапати. Держіть їх, злодюг!..

Попало нам підходяще, ще мали підбавити, та від більшого лиха врятували наші юні ноги.

10

Наступив урочистий вечір збувати гріха. Тримаючи в правій руці заповідні дві копійки, я благоговійно поклав голову на аналой.

Відхиливши вбік епітрахиль, отець Іоанн стиха запитав:

— Чим грішний?

У простоті серця свого я чистосердно вимовив:

— У вашому садку яблуко зірвав.

— Ах ти ж, нечемне... паскудне!.. Іди геть!

Пастир з такою силою штовхнув мене в груди, що я з ляку забув кинути в залізну миску дві копійки. Але священнослужитель не розгубився, він на льоту вхопив з моєї долоні мідні копійки.

— А гріхи, отче? — з плачем крикнув. — Гріхи скинули?

Шарпонувши за сорочку, отець Іоанн потяг мене до себе.

— Тю! Кляте! Яке ти вонюче! Оселедцями воняєш! Геть з церкви!

Взутий у батькові чоботи, я заплутався в церковних килимах і впав на підлогу.

Якась жаліслива тітонька підняла мене з підлоги. Витерла хустиною набігли сльози і почала втішати:

— Не плач, дитино, не плач. Гріх на сповіді плакати. Ти батюшці кинув копійчку?

— Дві,— кажу.— Батюшка з рук вихопив.

— Господи! Шерсть стрижуть і шкіру деруть! З рук виривають. Іди, дитино, додому, бо, чого доброго, тобі в церкві ще й ноги відтопчуть.

Ішов додому і вболівав душею. Копійки взяли, а чи гріхи ж зняли?

Мама першим ділом запитала:

— Посповідався, синочку? Ну, ось і добре. Тепер не гріши. На хліб не дивися — їсти тобі гріх.

За християнської мораллю їсти після сповіді — боже тебе борони! Кріпись аж до обіду завтрашнього дня. А покладеш хоч крихітку у рота — пряма дорога в пекло.

Увечері нам з сестричкою добренько-таки попідтягало животи. Нащупавши в запічку маленького сухарика, я почав його потихеньку, потай гризти.

Зрадила мене найменша сестриця Наця.

— Мамо,— шепнула,— а Сашко в запічку бога дурить — сухаря гризе...

Мама — рідна, дорога мама — ради діток і всемогутнього не злякалася. Перехрестилася — хай бог простить! — і наварила в горщику гречаних галушок. Загнала говіючих на піч і там у куточку поставила отой горщик з гаряченькою стравою.

На всякий випадок вхід на піч мама завісила стареньким рядном, а щілину затулила батьковою полотняною сорочкою. Хай хатні святі вгодники не підглядають!

— Іжте, дітки! — присолашала мама. — Галушечки їжте шпичечками, юшку — ложечками. Ковтайте тихенько, носом не сьорбайте, бо нагорі бозя сидить, почує...

Ми поволі хуком студили юшку, а галушки, щоб голосно не чавкати, ковтали ціленькими.

Краще вдавитися, ніж скривдити рідну маму перед всевидящим гнівним богом.

О боже, боже! Який ти суворий і проникливий, що можеш крізь рядно і батькову полотняну сорочку з високих хмар зріти, як ми, голодні, вминаємо незаправлені гречані галушки.

З гріхом пополам закінчив церковнопарафіяльну школу.

Тепер передо мною стелилася нова, невідома путь: в який бік заверне моя життєва стежечка?

Життєва стежечка вела-вела й завела на гору. За селом, на горі, в підперезаному тополями хуторі, жив господар на всю губу — богобоязливий церковний староста Кіндрат Комар.

Сам жив, людей гнобив.

Взяла мене мама за руку, гірко заплакала і сказала:

— Підемо, синку, на гору. Будеш гусей пасти. Своїх нема — чужі пастимеш.

Увійшли ми з мамою у покої хутірські. Зайшли в багату, простору хату проситися в найми.

Кіндрат Комар творив вечірню молитву. Не спиняючи щирої молитви, запитав:

— Хто там?

— Привела до вас хлопця. Чи візьмете на літо гусей пасти?

— Гусей? На гусей мені вчора накинули одного дармоїда. На овечок давай. Овечок бог послав сто штук. «...Отче наш, іже еси на небесі...» Чи втьопне воно овець пасти?

— Зможе, зможе... Ти, синку, вмієш прутом овечат ганяти? Вміє!.. Вміє!..

— Да... да святиться ім'я твоє... А барана не боїшся? В мене їх три... Мордаті, рогаті!..

— Синку, а ти на барана палюгою — куди лізеш? Він барана не боїться!..

— А як баран затопче копитами, рогами придавить? «...Да буде царствіє твоє, да буде воля твоя...»

— Воно в мене живуче — не задавить. Ти, синку, хлібця поїсни та такий кріпкенький станеш. Еге ж?..

— «...Яко на небесі, тако і на землі хліб наш насущний даждь нам днесь...» Скільки ти візьмеш за свого силача?

— До покрови попасе, поглядить — ви йому на сорочку наберете, на штани і по гривенику в день.

— По гривенику? Щось ти, тітко, за таке худюще рано гримаєш! «...І остави долги наші, яко же і ми оставляем должников наших...» Твоєму богатирю в базарний день красна ціна — п'ятак.

— Малувато... Додавте...

— Куди — додавте? Воно, бачиш, як пряде очима на хліб. Воно й мене з'їсть. «...І не введи нас во іскушеніє...»

— Не вечеряло, то й дивиться. Поспішали...

— Ото хочеш так: п'ятак у день і сорочка. В мене восьмеро, всім штанів не накупишся. Штани бог дасть. «...Яко твоє єсть царство, і сила, і слава отця, і сина, і святаго духа...»

В чому ж він ходитиме? В чому овечок пастиме?

— В чому ходив, в тому хай і ходить. Літо тепле, походить і без штанів. «...І нині, і прісно, і во віки віків. Амінь!..» Ану я подивлюся, якє ти тут на вигляд.

Височенна «сіль землі» встала і безцеремонно почала щупати мої слабенькі руки.

— Те-те-те... Де воно росло — в лісі? Одні кісточки... Переплатив я твоєму силачеві. Воно ж нікудишне. Волам не дістане налігача надіти. Вівці вмієш доіти?

— Покажете — зуміє. Не святі горшки ліплять.

— Оставляй. Буде ночувати в повітці. Бери ось оце ряденце, постелиш сінця. Тільки бери кострубатішого, звикай, бо тим м'якшим сіном коней ранком погодуеш. На, бери рядно і спи. Та гляди — сторожуй. Підсунеться яка-небудь сатана до коней — схвачуйся і читай: «Да воскресне бог...»

Домовились: пішов я в найми по п'ятаку в день пасти овець в одній сорочці.

Довго мама тулила мою дитячу голівку до своїх теплих груди. Потім я довго стояв на горбику, очима проводив материну постать, яка в сутінках ген-ген майоріла в високих чужих хлібах. До пам'яті привів мене окрик господаря:

— Заснуло, чи що? Піди подивися, чого коні харапудяться?

12

Богобоязливий Кіндрат Комар господарське кадило почав роздувати з маленького: шевським молотком вчасно зіпхнув завадливу муху з братової голови.

Нерозважлива комаха сама в капость залізла. Трясця її понесла сісти на висок меншому брату в пекучу хвилину: брати ділили батьківщину.

Батько, старий Комар, нагло вмер у дорозі. Повертався чоловік з зелених лук, неждано-негадано спіткнувся на містку й шурхонував з мосту та в воду.

Старший син Кіндрат бережливо витяг утоплене тіло і любовно, терпеливо доніс дорогого татка аж до сінешніх дверей.

Піклуючись за майбутню господарську долю синів, рідний батько перед самісінькою копанкою словесну духівницю дав: «Тобі, Кіндрате, відписую господарство. В тебе, сину, досвід, розум. Меншого, Аністрата, шаную бичками з возом. Хай з богом шукає в світі щастя!»

Нелегко розділити багатеньку батьківщину без рахівниці. Землі п'ятдесят десятинок з хвостиком, а бажаючих пити з неї соки — двоє. Два брати — Кіндрат і Аністрат.

На письмі дорогий татко не встиг нічого написати: руки вже були під водою. Єдиний свідок — німа ікона, яку тримав старший брат і живим ліз до бога, доказуючи: «Як брат братові, останню батькову заповідь передаю!»

Гемонська муха по дурості своїй взяла і недоречно залізла всередину родинних чвар. Влізла, вертиться, крутиться та й голосить:

— Не хочу на бичках у бога щастя просити!

— Згинь, лиха личино! Не дзижчи! Без тебе нудно! — розпалено крикнув Кіндрат і хлопнув муху молотком.

Сіра мушка, конешно, не витримала замашенького удару, брикнулася додолу. З мухою на долівку впав і рідний брат. Упав і більше не встав.

Шанобливо, тепло старший брат Кіндрат віддав землі меншого брата Аністрата. Власними коштами свічок накупив; з власного дерева новеньку труну зробив; поминальної куті з торішньої пшениці дві мисочки наварив. Більше фунта нашкріб...

Власною гарбою і дорогого братика на кладовище одвіз. Щедрого могорича гробокопачам не пожалкував.

— Пийте, люди добрі, та копайте яму для рідного брата поглибше!

На могилі Кіндрат довго жалем кріпився, потихеньку хлипав. Не стерпівши, залився гарячими сльозами і, нахиливши скорботне лице над дорогим прахом, на все кладовище клятвенно заривав:

— Лежи, брате! Хай тобі буде земля пухом! Лежи спокійно, не хвилюйся! Твої осиротілі бички бо-братському приголублю. Найду в загороді їм затишний куток! Прощай!

Вдома став навколішках перед образом спасителя і з відкритою душею розчулено шептав:

— Боже, боже, який ти справедливий! Твоя щедрість неосяжна! Спасибі тобі за пораду — чесно розділили батьківщину!

З божим новим даром пішли нові турботи, нові клопоти. Земля просила ненастанного, непокійного догляду. П'ятдесят десятин одними молитвами не засієш, не заночочиш. Треба рук, дбайливих, трудових рук. Заради рокиціту сільського господарства Кіндрат Комар обгор-

нув себе скупим, бережливим дійством. Дає в позичку хлібця пуд, просить повернути два. Дорóжив власним добром, не допускав збитків. Позичить гниленької картоплі — не віддають. Страдницьки стане під удовиним віконом на чотирьох і цілий вечір клянчить:

— Відроби, голубонько! Не відробиш — хату спалю!

День і ніч напружувався, щоб не впасти в розор. Душа ввалася розширити межі своїх вузеньких десятин.

Приловчився хапкі, петлі біля кіп ставити. Поставить замасковану пастку, сам сідає за копами, чатує.

Визирає, чи скоро голодний сусіда підсковзнеться ногою. Добре знав: де нога, там і рука.

А як потрібні дешеві робочі руки: орати, косити, хліб в обору возити!

Учувши лемент: «Ой, ой!.. Ставили лиходії сильце на одну ногу, вловили на обидві!» — Комар потихеньку вилазив з хащів і на ходу мінявся на виду. Лице ставало вгодливе, смиренне.

Осьде в кого хист — перевтілятися!

Гляне вправо — чорт чортом. Поверне пику в другу сторону — ангел небесний!

— Чого, сусідонько, лементуєш? Біжу. Спішу. Рятую. Скидай сорочку!

— Та, помилуйте, вона в дірках — подрана!

— Хай тебе бог милує. Стягай і драну. Виплигуй мерщій, та помиримся. Гріха свого відробиш на жнивях. Ти покосиш, жінка пов'яже. Дивись, і вам снопик-другий перепаде. Діток забирай. Діткам на все літо забава...

13

Вередливому господарю ніколи і нічим не вгодиш. То робиш мало, то їси багато.

Помастиш сальцем черствий хліб, трошечки мазонеш по крайцю, а проникливий Комар тут як тут:

— Не дуже масти, а то живіт заболить...

Зірвеш поганеньку грушку, почнеш жувати, глянеш — аж дивина: хазяїн стоїть поряд з тобою:

— Жуєш? А хіба я тебе, хлопче, на груші наймав? Біжи овець виганяй!

Стане біля тину, й бубнить, і жебонить:

— Не доглянь — біда! Розор!... З листям садок зїдять!

Кавун, круглий, стиглий кавун, здається, чудодійно сам скотився з воза, сам і в повітку вкотився. Аж ні — ніякого чуда на світі нема. Разом з кавуном у повітку закотився і сам Комар:

— Кавунчика гризете?.. Гризіть!.. Гризіть!.. Запахайтеся, бог з вами. Сьогодні й відробите... І мені господь бог даром кавунів не посилає. Поїдете орати, ото так і знайте: сонце не сонце, а щоб до вербочок зорали... Запрягайте воли!.. Запрягайте й на ходу скибки доїдайте. Помагай вам боже в оранці. Я прийду, навідаюся...

Дуже піклувався за нашого брата невсипний Комар.

Ні світ, ні зоря, а він уже кахикає на подвір'ї. Переживає: чи ми не заснули навіки.

Встане в ту пору, коли ще чорти навкулачки не б'ються. Ходить по двору, й стогне, і бурчить. Страшно боявся, щоб ми часом не проспали царства небесного.

— Спите? Отак і царство небесне проспите! Самі встанете чи батіжком підсобити?

Устанеш, хочеш оченята свіжою водичкою промити, а хазяїн — цап! за подрану сорочку:

— Стій, куди розігнався! Встигнеш очі прополоскати. Ось ярма поправ!..

— Дядьку! Вмиюся та хоч раз перехрестюся.

— Перехрестишся в степу... Твою молитву бог і в степу прийме. Заганяй мерщій волів у ярма. По холодку поорете, доки муха худоби не б'є!..

Зайде сонечко, глибока ніч починає на землю лягати, і тут нас Комар не забуває. Злізе на високого ожереда, навшпиньки зіпнеться й прозорливим оком прорізає пільму: чи дочасно не волочимо потомлені ноги з далекого степу?

Та в світі не так сумно, коли поруч іде вірний друг.

Отакого друга-товариша я зустрів у оборі Комара. Це був за віком старший Василь Буряк. Який це чудесний і симпатичний хлопець! Веселий, жартівливий і на всі штуки майстер. Лиха доля і його в цю хутірську обору загнала. Працював Вася у сільського багатія другий рік.

Щоб розвіяти тугу, Вася досяг великої вправності: змайстрував чарівну сопілку. Сам і грав на оцьому чудовому інструменті. Та як грав! Аж за душу хватало.

Комар найшов у стрісі сопілочку й безжально спалив — заважала йому співуча...

Вася вистругав ще крашу: ще милозвучнішу. Співала, людським голосом промовляла: «Туман хвилями лягає по степу німому...»

Заграє Вася, і ллються ніжно-поетичні мелодії, будять широкі німі степи.

Гавеня, наш маленький пернатий дружок, — і те радісненько свого дзьоба розкривало. Оце галченя Вася підняв із землі. Воно випало з гніздечка й безпорадно тріпало неопіреними крильцями.

Вася терпеливо, ласкаво навчив дикувате пташеня всяким штуковинам. Обідаємо, а воронятко підстрибом та й присусідиться до гурту. Чемненько жде дарунка... Крилатого дружка ми ніколи не обминали — частували найсмачнішим шматочком.

А як же? Як не пошанувати любе, дороге пташеня? Воно в степу — наша надія! Чуйна, пильна сторожа.

Ото походиш за плугом, попотягнеш чепіги, та й, зрозуміло, втома бере своє. Хочеться хоч хвилинку відпочити. Присядеш, а Комар іззаду з гострим істиком... І ходить пекучий істик по наших спинах.

Гавеня й визволяло нас із цієї капосливої біди. Сяде на полудрабок й зірко чатує: чи не йде степом якийсь чужинець.

Почувши вперше тривожні сигнали — кра-кра! — я подумав: чи не підкрадається чотириногий хижак? Але ні, не чотиринога — двобока небезпека підповзла. Із-за болятьяного оситнягу вкрадливим кроком підходив сам хазяїн — Кіндрат Комар.

Любив Комар, замість однієї, дві шкури з людини стягати. Не давав ні присісти, ні прилягти. Роби до впаду.

Але останнім часом Комар почав обходити гарбу. Обходить далеченько-далеченько й здалеку косо зиркає... Лякала його на гарбі нап'ята вишка. То ми спорудили пост — хай вороненя з вищої висоти спостерігає.

Ляк на хазяїна наганяла, власне, не вишка, а пружна тятива, змайстрована кмітливим Васею. З цієї тятиви крицевою стрілою Вася з одного маху ухлопав забіглого вовка. Справжнього хижого вовка.

Сенсація — Вася убив вовка! Як, чим, що за така страшна зброя? Василя потягли у волость. Урядник допитував, де та гармата, що отакенну звіряку вкошала.

Вася вивернувся: поїдив, мовляв, в око стрілою та двічі сокирою по голові цокнув.

Вроді діло стихло. Але коли шуліка знизилася над гусенятами, Вася з тятиви й шуліку на смерть забив. Комар не на жарти забігав:

— Отака чортяча штука! На якій висоті клятого птаха збила?

А Вася ще й масла підлив:

— Дубові двері пробиває! За гони збиває вола!

Пробували вивідати секрет, та Вася тятиву сховав у степу, в старій соломі.

— Впала у воду, ніяк не найду. Хай лежить, з часом згодиться...

14

Цікаві історії нам Вася теплими вечорами розповідав. Пізнього вечора втома хилила до сну, та чудесні оповідання розвівали нашу дрімоту.

Вася побував у бувальцях. В Одесі його рідний брат у порту вантажником працював. Вася й море бачив. Шумливе, бурхливе море, що вище тополь гойдає пінливі хвилі.

В нашій уяві небачене море мрійливо стелилося непрочитаною чарівною казкою. Годі уявити: грізним, киплячим морем правують люди. По морі спокійно пливуть велетні човни — пароплави. Пливуть без весел: машина тягне.

Ото диво, ото чудеса!

А чавунка хіба менше диво? Біжить по землі, жене її пара, а людина сидить і правує.

— Васю! А коні де, спереду чи іззаду?

— Чавунка сама коней возить. Ех, хлоп'ята! Єсть такі плуги, землю без волів орють. Парою тягне!..

Наша повага до симпатичного Василя з кожним днем зростала, ми його дуже полюбили. Вірили кожному слову, але щоб плуги орали землю без волів — ей-ей, химера. Оранка без худоби нам здавалася незбагненою загадкою.

Одного вечора я запитав:

— Васю! А хто оті машини виробляє?

— Робочі! Робочі на заводах всілякі машини виробляють.

— Ото,— кажу,— мабуть, там добре жити, де машини роблять.

— Е, ні, Сашко,— сказав Вася.— Скрізь правують отакі живоглоти, як оцей Комар. Зарилися в добрі, як свиня в багні, та й тягнуть з людей жили.

Василь причинив двері (ми з ним у хижці спали) і на клямку взяв.

— Сашко! Мене, тебе й батьків наших отець Іоанн обдурює в церкві. В своїх казаннях він проповідує, що панам і хазяям добро падає з неба. Бреше батюшка! У мого брата сходилися робітники, бесідували й книжки читали. В тих книжках написано, що царі, пани й попи — перші здирщики. Гнобителі!.. То нам брешуть, що бог їм усе посилає. Все роблять руки людські. Все, що є на світі, все, що ми бачим: плуги, машини, молотарки, чоботи, одяг, хліб,— усе це роблять і виросшують робітники й селяни. Людськими руками й церкву муляри збудували. Ікони — і ті маляри намалювали. Батюшка дурить, що все янголи зробили. Він брехун!..

Слова Васі кидали мене то в жар, то в холод. Усередині хололо й пекло... Васю! Васю! Дорогий Васю! Що ти таке жахливе кажеш? Отаке на пастиря духовного! На преподобного отця Іоанна? У його ж хрест золотий на грудях! Він же перший заступник господа бога в нашій слободі! Хіба він може обдурювати людей?

А Вася потихеньку оповідав:

— Комар по жадобі й батька рідного згубив, і брата в могилу загнав. А отець Іоанн ці всі діла знав і кропилком благословляв. Правив панахидки та за треби й собі підгрібав: за батька — порося, за брата — теля!.. Отакі вони, дорогий Сашко! Комар — хитра пузата змія, а батюшка в ясі — облудна манія!

Господи! Помилуй мене грішного, що я отаке гріховодство слухаю. О рятуйте! Покарають нас сили небесні! Прониклива святість у щілину підслухає — і амінь! Мову відбере, й оніміють язики!..

Ліг спати схвильований. Тривожно перевертався з боку на бік до ранку. Страшні видива ввижалися уві сні. Нібито отець Іоанн женеться за мною з довгою дрючиною. Біжу — скільки духу, шпички колють у ноги, я падаю, але встаю й ще прудкіше біжу. А батюшка, піднявши фалди, шпарить навздогін. Що робити? Куди тікати? Повертаю понад болотом у село. Раптом із болота навперейми вибігає чорт з кочергою. Оце, думаю, отець Іоанн устиг вночі шепнути лукавому: «Забігай Сашкові збоку, та й на пару витягнемо з нього грішну душу...»

Вскакую в село й мерщій ховаю голову під рядно. Голову сховав, а вуха видно, з-під ковдри стримлять...
Отець Іоанн — шасть! — та в хату:

— Чиї вуха?

Мама в сльози:

— Отче святий! Отче дорогий! Він ще малий... Там його в пеклі й не приймуть...

Мама вмовляла, а я, не гаючи часу, вистрибнув у вікно та й побіг шукати Васю. Гуртом будь-якого ворога зберемо.

Іду повз очерети, боже ти наш, що за чудеса: отець Іоанн уже тут, з молоденькими відьмами бенкетує. Одна безсоромниця сиділа на бачущі верхом і, тримаючи руками преподобну бороду, гукала:

— Батю! Тільки й нашого, що на тобі покататися! Но!..

Від оцього крику — но! — я й прокинувся.

— На ось тобі штанці,— каже Вася,— надівай. Надівай, надівай, у мене їх двоє. Бери, твої ж зовсім подрані.

— Одягай, не квапся,— радить Вася.— В нас сьогодні свято: хазяїна вдома нема. Поїхав у місто нову корогву замовляти.

Свій сон я розповів Василеві. Він засміявся.

— Твій сон у руку... Батюшка любить бенкетувати. Колись сам побачиш...

• 15

Ранком нас довго ганяли по всіх кутках. В оборі сталася пропажа: зник копчений свинячий кендюх.

Та воно грець з ним, з копченим кендюхом. Слід наїшли. Біда в іншому: вродлива молода господарка Олімпіада з часу на час ждала дорогого гостя — отця Іоанна.

А чим зустрічати? Хоч воно й піст... Хоч воно й петрівка... Піст постом, а шана шаною. Можна й у піст індичку підсмажити. Одна заковика: чи встигне індичка на сковороді ноги простягти? Отець Іоанн ось-ось з молитвою нагряне.

На хуторі вже так давненько повелося: господар з двору — батюшка в двір. Вирядивши Комара в далеку путь-дорогу, аж у місто, священник клав у тарантас божі молитви й розвозив їх хутірським парафіянам.

Удень розвезе, а вечорком завертає до гостинної господарки розділити скромну трапезу по трудах своїх.

А тут отака прикра капость: зникла приготована трапеза!

З кендюшком, як правду сказати, недовірлива господарка сама схибила. Не повірила в праведність батраків: «Не подивляться ж, анцибори, що святий піст! Візьмуть та й переполовинять грішну поросятину!..»

Отакечки поміркувавши, набожна Олімпіада взяла кендюха й повісила на мотузці в надійному місці — в коморі, наказавши улюбленому псу: «Терпеливо сторожуй!.. Чуеш? Не нюхай! Це вечеря батюшці!..»

А кудлатий охоронець все це діло й скапустив. Не зрозумів господарської настанови: відвертай писка. Не нюхай! Улюблений пес не виправдав високої довіри — понюхав. І, забувши паніматчину заповідь: «Не твоїм собачим щелепам готували!», — взяв кендюха й терпеливо перевісив з хазяйського кілочка на свої зуби.

У зубах обережненько переніс у густу дерезу і там вдячно умняв. Постарався песик добре, до крихти умняв, бо коли ми прийшли в дерезу, то на місці сніданку сиротливо лежав один лише мотузочок...

— Васю, — питаю, — хіба отець Іоанн стане в піст, у петрівку, їсти кендюха?

— Стане! Буде їсти. Бо батюшка з амвона впевняє людей: гріх та гріх!.. А сам жме, аж хрумтить!.. Я тобі, Сашко, розкажу, що я сам чув і бачив. В жилавий понеділок першого дня великого посту Комар поїхав у місто плащаницю підфарбувати. Казали, що з плащаницею трапилось лихо: впала свічка й пропалила Ісусове коліно. Хазяїн поїхав, а батюшка з великопісною молитвою у двір в'їхав.

Ношу я на кухню солому, а тьотя Мотя куховарить. Страви всілякі готує та крашанки варить. (Отець Іоанн страсть любить варені крашанки). Приніс соломи раз, два, дивлюся, а бідна тітонька Мотя стоїть біля печі, тремтить і хреститься.

— Що з вами, тьотю? — питаю. — Чого ви тремтите?

— Як же не тремтити? Отаке ж у нашій хаті диво. Отець Іоанн чудо сотворив!

— Яке чудо? — перепитую.

— Отож я внесла варені крашанки і поставила на єтіл. Батюшка взяли, перехрестили крашанки та й кажуть: «Хай сія страва перетвориться в картоплю!»

— Ну й що ж, — питаю, — перетворилася?

— Перетворилася, голубчику, перетворилася. Отець Іоанн очистив шкарлупу та крашанку в рот, та в рот. Лізе крашанка в рот, чисто тобі картоплина!.. Боже, боже! Побіжу мамі розкажу, які чудеса бувають!

Сумнів мене взяв. Не може бути, щоб отець духовний попустився на отаку оману: в жилавий понеділок крашанки їв. Витівник Вася. Ёй-ей, вигадки вигадує!

Цього дня господарка ласкаво дозволила лишитися нам вдома, поратися в господарстві по двору.

— Хай худоба в загороді спочине,— наказала.— А на ніч поженете, на луках попасете...

Нам що? Роби, що звелять.

Вечорком забігаю в хату торбинку з їством на пасовисько прихопити. Дивлюся, у вітальню двері відчинені. На столі — чого твоя душа бажає. І випити, і закусити... Гість і господарка розкішно святу петрівку зустрічають... Отець Іоанн напідпитку посередині хати стоять у штанях. В отаких штанях, як усі люди носять... Стоять і басом тягнуть «Ревела буря...»

Співали-співали, а потім, ухопивши господарку за талію почали танцювати й другої співати...

Олімпіада тоненьким фальцетом підтягувала і, вирвавшись з обіймів, почала біля отця Іоанна грайливо, як казкова фея, півколом пір'інкою кружляти. І скоком, і боком, і сюди, і туди, і скакає, і плигає... Язичком дражнить, оком моргне, пальчиком кивне... Якись, певне, лихі бісенята всмілися в молоду Олімпіаду. Господарка такі коники викомарювала, що я аж з дива на ніч перехрестився. Висуне язика й дрібненьким шажком біжить, біжить і, доскочивши до отця Іоанна, хлоп ласкавою ручкою по губах!

То перевернеться та починає хвацько викручуватися... І оте місце, яким гостинна господарка вправно і крутила, і вертіла, отець Іоанн в свою чергу нагороджував легеньким ударом пастирської долоні.

А потім... Боже праведний! Чи мені померещилося, чи це якась мара? Отець духовний здійняв із себе золотого церковного хреста і почав хрестити вертляве місце... Лупоне й скаже: «Да святиться!..» Олімпіада регочеться, аж заливається... Йй, очевидно, імпонувало,— отаке достоїнство! Кругом висвячують...

Всевидящий! Чи здрієш ти з небесної висоти? Де ж ти, церковна правда, на землі?

Вхопив я клуночка й мерщій бігом до воза.

— Бачив? — питає Вася.— Ото така попівська правда! Ото нас так дурять. Поїхали... Правду вантажники в брата говорили: «Попівська релігія — опіум народу...»

Пізньої осені ми розпрощалися з Комарами. Пішли в місто шукати людської долі.

Я глибоко вірив Васі: гуртом людську долю найдемо. Без царів, панів і попів!

ЧОМУ Я НЕ СОКІЛ?..

Хронікально-гумористична повість

Світлої пам'яті дорогого сина Тараса, який хоробро і мужньо боровся з фашистською ордою й поліг на полі брані.

1

Ласкаво попереджую: у моїх записках ніяких теорій не буде.

От не буде, і край!

Сам себе часто питаю: звідки у людини виникає потяг до красного письменства? Іду чи сидю і лоба тру. Розгадую — чому і чому? Чи, може, думаю, чоловікові іскра божа стрельнула? А куди торохнула, бог його знає.

Сказати б поцілила у вухо — чутливіший став. Так згадуєш:

— Що ви, що ви!.. Воно не те... Не тямкує... Воно, звиняйте, малим з печі впало. З тієї пори і пішло... І на око стало сліпе, і на вухо туге.

А за причілком:

— То кума Ялосовета, їй-богу, вигадує. Скажи дай — не чує. Скажи на — біжить, аж шкопиртає. А читає!.. А дулі дає!.. Учене...

І попливли нові здогади — чого і чого?

— Е-е!.. Ви нічого не знаєте. Єсть така на світі інтуїція. Залазе та інтуїція у пазуху і починає шукати фантазію. А раз уже нащупала фантазію — пропало дома і на полі. Починає чоловіку крутити голову. Не спить тоді чоловік, не їсть і не п'є...

— Ну, то вже положим... Щоб ото чоловікові стукнула фантазія та він не випив, хоч кажіть, хоч говоріть — не повірю. Сухим язиком глибоко у фантазію не поринеш...

— Їй-їй, правду кажу. Тільки сяде, тільки налле, тільки до рота піднесе, а дух натхнення — спинися, не перехиляй! А хто ж за тебе буде кіносценарії писати?

— А може, воно отаким даровитим народилося?

А може, йому сила небесна, сила невидима у самісіньку душеньку дмухнула — сочиняй! Твори!

Мабуть, і не це, і не друге, і не третє. Я чомусь глибоко переконаний у простому, у ясному: народ тебе сповивав, народ тебе пеленав, тобі народ і силу, і хист, і талант дав.

У юності своїй я вперше з народних уст почув: «Що пан, то й собака!»

І жартівливе:

— Юхиме, давай лантухи!

— Навіщо?

— Будемо з хати виносити дим!

Ще з дитинства дотепні вислови, смішні сценки якось до мого серця найбільш прилипали.

Училися ми у земській начальній школі. На перервах гралися, борюкалися і бігли у крамницю — фісташок на копійку взяти.

У крамниці шлях до карамелі перетинав дядько Чередник. Ростом бог чоловіка не обидив — два з половиною метри з голови до п'ят накинув.

Розлягався дядько на всю торгову точку: груди клав на прилавок, а ноги у величезних порваних чоботях простягав до бочкотари...

Одного дня в крамницю убігла й наша мила вчителька. Молодесенька гімназистка Ніна Андріївна. Увійшла й, коли входила, тоненькими каблучками застряла у розірваних дядькових чоботях.

Заплуталася й чемненько перепросила:

— Ох! Вибачайте... Прошу вас, пробачте!

Дядько Чередник, не міняючи пози, спокійно простив:

— Нічого, баришня, нічого... Мені кобила ставала, та й то нічого...

2

Дак ото й питають: «А вас якими вітрами у сміхотворці занесло? Які на вас життєві чинники впливали? Що вас спонукало за перо взятися? Чи не вабила вас інша стежка — угору гирі підкидати?»

Поділюся. Поділюся, «не мудрствую лукаво».

Змалку мене мрійливо тягнуло до всіляких штуковин. Тягло й гирі підкидати.

Чому, запитаєте, слабенького, кволенького хлопчика до важкої гирі потягло?

Скажу. Владний когут Саранда заграбастав усю землю — до самісіньких селянських городів. Жаднющий-прежаднющий, води з колодязя не давав брати.

Стою я, вартую — чи не вирине в житті ненависна чурмарка. Чатую — хай люди воду беруть.

Переминаю ногами, у носі колупаю і на високі хмари позираю.

Думаю: «Чому я не сокіл, чому не літаю? Полетів би над просторами, видивлявся б, по якій межі ненависна когутяка повзе. Не прогавить би водяну скарбегу».

Коли раптом жалким пужалном по спині — трісь, хрусь!

— Задумалося?.. А на чій землі задумалося? На моїй кровній стоїш! Траву толочиш, поганюче!

Та батогом, батогом... По ногах, по ногах... По голих, звісно, ногах.

Отді й запала думка вигадати здоровенну-здоровенну гирю. Аж отакенну!.. Усім миром розгойдати і в когутський колодязь — бух! «Ото б,— думаю,— булькнуло! Пий, жадюго. Пий всю воду сам. Щоб тебе зола спила!»

Усілякі мрії виникали. Та ба — батогом і пужалном спиняли. Там не стань, отам не сядь, туди не ходи, того не бери. Поганенької кислички, і тієї не рви. Бо то не твоє, то чуже — хазяйське...

Зірвав — бозя покарає. З'їв, а чорт з болота уже гукає:

— Клади язика на пекельну сковороду! Будемо пекти й підпикати.

Словом — били, жахали і лякали.

Страху навівали й на інше — книги не бери! Не читай!

У земській школі зі мною вчився один кугутик. А в його батька книг повна хижка. Казали, у Полтаві на пожежі нахватав. Люди горіли, а він на лихові людському зівка не давав — книгосховище і обгорілі черевики врятував. Ізжалився...

Унадився я до тих книг учашать. «Любитель урятованої словесності» недільного ранку застукав мене на місці злочину — сопливе книжки перегортає і, боже, прилипло очима — читає!

За коцюбу і за мною. Пригсрнувши книгу до грудей, я стрімко, прудко тікати. Біг щосили. Об терен штаненята порвав, ноги на спичаках поколов, але оповідань Антона Павловича Чехова з рук не випустив.

Художнє слово я змалку полюбив. Правдами і неправдами книжечки збирав і — де? — у коморі ховав.

Удома, бувало, мама скажуть:

— Піди, синочку, в комірчину. Я там учора сито повісила. Принеси.

Я в комірчину, а там моя бібліотека. У плетеній кошовці на стіні висіла. Моя рука до кошовки і — в бузину.

Не пішло в хату сито — вискочило з голови. Гукають-гукають...

Прибігаю.

— Ну, приніс?

— Ні. Забув.

— Як ти отам своєї голови не забув?

Випадає якась вільна хвилина — я до кошовки. Долюбимих книжок.

Моїй старшій сестрі Сані мама не раз раяла:

— Тонке, худе, одні очі блищать. А чого — спитати? Книжками памороки собі забило. Саню, візьми книжки та в збоїнах чи в полові сховай. Зачитається ж дурне!... З ума, з розуму зійде. Приховай, доцю!

Лише дід Спиридон моїй науці співчував. Він люльки не палив, а горілочку пив. Смиконе, було, і напідпитку ласкаво промовить:

— Аз... букі... веді... глагол... Читай, читай... «І старчата, і панята, усі Адамові діти...»

Дід Спиридон не мав ні хати, ні землі. Пічникував. По селах і хуторах печі ставив, ладнав. У трудових мандрах і багатющу словесну шкатулку придбав. Безліч народних приказок знав.

Та й сам дідусь був не промах: за словом у кишеню не лазив.

Згадую — хизувата панська лакуза (про якого в селі, не соромлячись, говорили: «Клепаний, переклепаний... а десь таки десяту клепку загубив. Що й казати — метикований, а, їй-богу, не всі дома! Що вже і дурний, так не приведи господи!») біля крамниці гоноровито доказував:

— Мужицька голова — макітра макітрою. Сам бог Саваоф мужику правдиву стежку вказав: «Ори і босими ногами стерню топчи!»

Дід Спиридон стояв-стояв, слухав-слухав і необразливим тоном встав:

— Знаєте що, чоловіче. Як хто скаже, що ви розумний, плюйте йому в очі.

Нужденність, горе людське дідусь єдиними ліками лікував: час від часу оковитою заливав. Бувало, ковтне й зітхне:

— Пішла по животі, як брехня по селу!

Така тоді в селі плинула сумна, тяжка година. Не один мій дідусь, трудяга-бідолага, жагучі сльози у чарці топив.

Чистенької в стакан налле, цибулину в сіль уткне і йде в сіни.

— Куди ви, дідусю? — питаємо.

— Піду, дітки, мороз лякати.

Вочевидь, лагідний дідусь при онуках горе заливати і лютий мороз лякати стримувався.

І от вибігав у сінці. А увійшовши в хату, мерщій нюхав хліб.

— Що, — питаємо, — злякали мороза?

— Злякав, злякав... Утік... Піджав хвоста і городами, аж у лози дременув.

Цікавості ради і я раз нищечком оте лякliwe на губи взяв. Вонюче, кляте та гірке!..

— Дідусю! — кажу. — Яке ж воно й гірке!

— Еге-ге!.. Гірко ковтати, та жалко вертати!

Хороша життерадісна прикмета у мого дідуса була. Від нього завжди повівало оптимістичним вітерцем.

Я ще й досі замислююся. Думаю-гадаю: звідки у малописьменного сільського пролетаря народилася глибока, переконлива віра у щасливе прийдешнє.

Вздріє, було, волосного старшину, урядника чи стражника і гнівно кине вслід:

— Пішли бееві собаки! Ох, онучку, онучку! Ударить грім великий, і буря буде громова! З бурями, з громом линуть рясні дощі і змиють супостатів на землі. Засіє весняне сонце, і засміються люди. І ти будеш вільно читати, вільно сміятися.

Ніколи, ніколи не забути мені дідового пророцтва! Як в око вліпив.

Гнівним вогнем кипіла його ненависть до панів і підпанків. Усім своїм трудовим серцем ненавидів він глитаїв-когутів.

У середовище селянське, у сім'ю славний дідуган вічно вносив приемну теплінь, приемну розраду.

Часом у родинному колі здійсмалися такі суперечки, такі чвари — годі їх і прилагодити. Врівноважено, спокійно

дід Спиридон підходив до сварливих і жартівливо розраджував:

— Чого ви гризетесь за сухий кізяк? Погриз сам, дай і йому погризти.

Влучні, прості слова ураз втихомирювали: спірка стихала.

Дак оце я й думаю: коли мій любий дідусь не встиг онуку всієї мудренької шкатулки передати, то гумору я в нього багатенько запозичив.

4

Ще про деякі риси дитинства мого і юності моєї.

У техніці мої знання, крім чересла і лемеша, далі не сягали.

Ні поїзда, ні залізничної колії я не бачив і не уявляв — скакає воно чи літає.

Залізничний рух батьки «комплексно» уживали — чугунка. Бігає по землі, возить людей і ріже людей.

Якось нас із сестрою відрядили в Полтаву по ліки. Повертаючись додому, ми заблудилися: поїхали манівцями. Попустивши віжки (хай кобилячина сама дорогу шукає), сидимо на возі хлипаємо. Коли чуємо, десь далеченько поїзд біжить. І паровоз як загуде — гу-гу-гу! А їдемо ми хлібами, степами. Їдемо високими житами.

Паровоз гучно гуде, а сестра ревма реве.

— Він, — каже, — нас дожене і поріже.

— Чудненька ти, — заспокоюю, — паровоз по житі не їздить. Він бігає по просі.

Що ж до біології і зоології, нема чого й казати. Знав — підсвинок мав чотири ноги, маленький хвіст і великі вуха. Хрюкає... Писком рие картоплю...

Тож коли моя найстарша сестра вибігла на вулицю, на дубки, і мама журливо докоряла: «Гуляй, гуляй... Ходи, ходи... Ти доходишся... Взнає батько, він на тобі три шкури спустить!» — я залазив у куці, скидав штани і мацав — чи й справді господь бог по три шкури людям чіпляв?

Мацав, мацав і на практиці доходив: мабуть, всевишній хлопців обидив — одну шкуру почепив.

Тяжка, гірка жіноча доля була. А це ж наші рідні мами. Мама, що в сльозах і муках нас народили, пеленали, сповивали й годували.

А ми ж, малесенькі, плодилися рясенько. У нас аж дванадцять народилося.

В селі й поголоска ходила: як жнива, так і дитинка нова.

У перші революційні, радянські роки я працював у міліції.

Не знаю, як де, а полтавська міліція у ті часи відала й питанням культури і мистецтва.

Як це робилося? Приносять, скажімо, коротеньке лібретто кіноп'еси, я читаю, гаразд нічого не втямкую і, хай бог простить, з легкої руки ставлю візу: «Дозволяю».

Кінокартини доставлялися організовано, але завозилися і приватним способом.

Приміром, відомий російський кіноактор Салтиков у картині «По диким степям Забайкалля» сам грав і сам її по містах демонстрував.

А якийсь божественний комерсант навіть притарабанив кінокартину «Життя, розп'яття і вознесеніє Ісуса Христа».

Отут моя «легка рука» розгублено захиталася — що діяти?

Я ніяк не міг уявити, які функції син божий буде виконувати на кіноекрані.

Що ж робити? Побіг погодити — як? Хай возноситься чи, може, ще підожде?

— Хай,— кажуть мені.— Хай люди подивляться. Ти тільки піди провір, куди він там буде возноситься.

Пішов. Супроводити картину запросили духовий оркестр.

Відповідно до кожної сюжетної події оркестр уважно дотримувався музичного тону.

Коли на екрані замиготіло — божого младенця найшли в яслах,— диригент махнув палицею, і по залі милозвучно полилося:

Ой у лузі, та ще й при березі, червона калина.

Спородила молода дівчина хоро-хорошого сина...

А при демонстрації кульмінаційної сюжетної лінії — Ісус возноситься на небо — оркестр на всі труби ужарив польку-кокетку.

Воно й зрозуміло — під музику легше возноситься.

Питають:

— Ну, як кінокартина? Як реагують люди?

Відповідаю:

— Захоплено реагують. Кричали: «А коли ж Іуду будуть до дерева цвяхами прибивати?»

Згодом довелося посопіти й на низовій роботі. Секретарював у сільраді.

Коли хороший голова сільради, хороше й сопіти... Та ось невдача — трапився нехороший. Пив.

Пив по графіку: ранком душу заливав, вечором очі промивав.

Сяде на ввірену йому кобилу, поїде по ввіреній йому території — готовий. Намочиться, хоч викручуй.

Гірше іще робив: пропивав державне майно. Запитають:

— Куди зникла пожежна бочка?

— Хіба я знаю. Хтось, мабуть, ноги приробив, вона в долину й покотилася...

Між іншим, кобила йому попалася норовиста. Тверезого везе, п'яного скидає.

Одного липневого вечора взяла й шурхонула в яр. Пішли суди-пересуди, у газеті заміточку надрукували: «Як голова головою у яр сторчакнув».

Хоч круть, хоч верть — налягли. Почерк, кажуть, у тебе гарний, пиши спростування.

— Не вмію.

— Ми тобі продиктуємо.

Продиктували: «Кобилу Машку в селі Левенцівка якийсь чорт напоїв брагою. Гемонська тварина пила-пила й перепилася. І, будучи в нетверезому состоянні, шкопиртнула в самий глибокий яр. У цей час на кобилячій спині при виконанні службових обов'язків сидів голова сільради, шановний Іван Іванович. А сількор не взяв на увагу реальної обстановки і сфантазував... Ще й дописав: «Іван Іванович повзав по яру і лизав молочай. Молочай — пише,— зліпив йому губи так, що цілу декаду не розтуляв рота». І оцей каверзний пункт опровергаємо: рота розліпили на третій день по народній медицині — кобилячою мочою промочили».

Після спростування негайно відбулися перевибори.

5

Тайкома признаюся — найбільш мене вабили, чарували і понині чарують народні веселі усмішки, перекази, лаконічні вислови і стислі коротенькі оповідання, із побуту народного взяті.

Правдиво кажуть: гумору в народі рясненько насіяно. Устигайте лише вдумливо зерно до зерна вибирати, глибоко усотувати.

Прислухався... Розставлю вуха й слухаю:

— ...Під час окупації в селі залишився старенький, але кріпкенький дід Грицько.

Ходив, покахикував, до новин прислухався — чи скоро зламають хребта кату-супостату.

Вірив симпатичний Григорій Григорович — прийдуть наші, прийдуть рідні. Прилетять сини-соколи.

Часом із старенькою й у церковицю забігав, во здоровії Миколи, Івана і Степана на часточку давав.

Запитають — сини? Першою обтирала губи старенька мати.

— Та!.. Еге ж!

— А де вони?

— Та!.. Де ж?..

Що ж вдієш — немногослівно говори й терпи. Окупація.

На щастя стареньких, окупанти того не знали, що «во здоровії» сини Микола, Іван і Степан — радянські гарматники. З далекобійних добре фашиста лупцювали й полоскали.

Не знав і староста, бо з далеких країв, висолопивши язика, прибіг полтавське село рвати і шматувати.

Не знав і, маючи намір широкі колгоспні степи порозривати на дрібні одноосібні шматки, запросив Григорія Григоровича в комісію.

— Дядьку Грицько! Ви старий житель села. Знаєте, чия де була десятина. Ходімте межі визначати!

А під Лубнами гучно й переможно — гур-гур-гур! Радянські гармати гупають, аж земля двигтять.

А дядько Грицько:

— Кажете, межі прозначати?.. Чуєте, он уже й паколи б'ють...

По сусідству з нашою хатою жила удовиця Катерина. Чорнобрива, струнка й гожа-прегожа. Так у селі й казаля — степова красуня!

До вродливої сусідки залицявся й удівець. Пристойний чоловік, причепуриться, поголиться — парубійко, та й годі.

Але тут виникло, як ото кажуть, трохи драматургійне: у вдовицю закохався і його дев'ятнадцятирічний син Степан.

Він мені про своє невдале кохання і розповів.

Одного вечора одважився. Завітав до милої й симпатичної Катрусі.

Відчинив двері й став біля порога. У хаті було темнуvато, бо той поганенький каганець, який стояв на підвіконні, далі носа не світив.

— Добрий вечір тобі, Катрусю! — привітно кажу.

— Здрастуй, Стъопо, драстуй! Чого завітав?

— Та!.. Приніс тобі, Катю, гостинця. Горнятко меду. Куди тобі його поставити?

А й не туди, — бо ж нічого не видно, — що батько лежить на ослоні і гукає:

— Став, сину, у мисник. Я вже туди свій поставив.

Був у мене цуцик. Маленька, сторожка собачка. Пильнувала, охороняла, і на тобі — захворіла. Ветеринар оглянув, сказав:

— Змахує на сказ. Гладили рукою? — питає.

— Гладив, — відповідаю.

— Отож застережіться. Походіть на пастерівську станцію. Чим вам переживати — сказюся чи не сказюся, — хай вам біля пупа трохи голкою пошпигають. Не лякайтеся — штука легенька...

Ходю. Колюся. Повертаючись у суботу, набрав різнобарвних квітів. Зайшов з іменинами привітати мою землячку.

— Чоловіка вдома не було — на роботі. І правду сказати, він і після роботи частенько затримувався... У буфеті страждав...

Землячка мені і сього, і того, і винця...

Припрошує:

— Будь ласка!

— Не можу.

— Та це ж рислінг!

— Не можу й рислінгу.

— Що ж таке — печінка?

— Ні, друге. Погладив скажену собаку.

— Ну й що?

— Ну й нічого. Колюся. Півроку не пити.

— Боже! Яке щастя! Півроку не вливати отрути!

Прийшов чоловік додому. На цей раз прийшов сухим-сухісіньким. Моя землячка відразу й накрила мокрим рядном:

— Де ти був?

— Як де — на роботі. Що ти, що ти?.. Що це на тебе набігло?

— Я тебе питаю, де ти був, коли порядочних людей скажені собаки кусали?

У Харкові, тодішній столиці Радянської України, у самому центрі стою й вивіски читаю.

Підходить земляк, вітається:

— Драстуйте! Звиняйте, що запитаю вас: як найти верховного прокурора?

Я витяг блокнота, олівця і почав сумлінно креслити й душевно пояснювати:

— Поїдете оцим трамваєм... З оцього пересядете на отой... А з отого встанете, пройдете пішечки, підніметесь на гору. На горі буде двоповерховий будинок. У білі фарби пофарбований. Зайдете не в перші двері, а в другі. Поспитайте секретарку, чи приймають. Коли вона скаже — не приймають, то ви скажіть: «Я прибув з далекого села, з далекого району»,— і вашу скаргу без черги вислухають.

Пояснював і говорив я, мабуть, з півгодини. Земляк, вже у літах, ввічливо подякував і сказав:

— Ага, ага... Спасибі, спасибі! Воно мені, конешно, зараз і не треба. А вдруг пригодиться...

6

Черконемо спочатку про опіум, про духовну сивуху. Чи і їх гумор розвіває?

Йй-богу, розвіває!

У величенькому селі звили собі тепле кубелечко усякі-превсякі святоші: автокефалісти, ієкзархісти, баптисти...

Чимало людей у чорне павутиння оманлива біблія втягла.

Улітку, в серпні 1928 року, в те село поїхала культурно-мистецька бригада.

І я, молодий автор, теж примостився збоку.

Теплі серпневі дні, привабні й серпневі вечори. Лише почало сутеніти, біля школи люду зібралось видимо-невидимо.

Новина ж яка — артисти приїхали!

Грали й співали. Наостанку — гумор. З хвилюванням я почав читати антирелігійні гуморески. Читаю людям, які по віку моїми батьками могли бути.

Сміються. Читаю далі — регочуться.

З делікатності поспитав:

— Може, воно щось і не так?.. Може, воно когось і ображає?

Літній селянин з приємним лицем і густою сивою бородою, що аж зовсім близько підступив до воза (сцену на возі влаштували), неширокими хрестиками разів зо три перехрестив бороду та:

— Читайте! Йй-бо, читайте! Воно вже таке пішло... Не розбереш, хто бреше, а хто правду каже — автокефалісти чи ієкзархісти.

А з гурту:

— Усі попи правди хотять!.. Дай курку або гуску!

А ще голосніше, ще більше:

— Розкажіть! Спасибі, що приїхали! Прочитайте ще одну-дві, та й підемо по росі ячміль жати.

На квартиру влаштували у фанатички-євангелістки. Передавали — сама попросила. Глибоко вірила: зіб'ю молодого гумориста з нечестивого сатиричного шляху. І попливе окаянний насмішник у світленьке, чистеньке озеро ієговістське...

Прийшов. Роздівся. Сів. У хаті чисто, охайно. На білих стінах чорними літерами рясенько виписані головні євангельські притчі.

— Сідайте вечеряти, а я вам відкриюся,— промовила господарка. — Те, що співали, те, що грали, це таке... І вгодне богу і невгодне. А ось — ви!.. Ви братів і сестер у спокусу завели... Регочуться, окаянні. Гріховодно сміються...

Мовчки вечеряю, а в голові пробігає: «Щипає! За живе хватає!.. Господи, допоможи, щоб і вашого пресвітера за печінку вхопило!»

Усю ніч не спала. Сама не спала і мені спокою не дала — дорікала.

Поміж зітхливими докорами, чую, візьме й усміхнеться. Спиниться й засміється.

Ранком почав оповідати, як я малим щиро вірив у вигадану велич невидимого бога. Вірив, тремтів і жахався. Згадав і деякі хатні сцени. Бувало,— кажу,— мама гукають сестрі:

— Доцю, помий ікони! Мий і поплюй на очі Миколі-чудотворцю. Бо воно цей святий старенький і сліпенький, але і не дорогий. Недорого на базарі взяли: два глечики молока і півцеберки вівса віддала. Мий, доцю! Плєю! Бог простить...

У хату завітали ближні сусіди й сусідки. Прекрасна аудиторія: тихо, уважно слухають.

— Ви самі добре знаєте,— продовжую, що по християнських обрядах, хай вам тошнить, хай вас мутить, а до обідні, боронь боже, у рот покласти хоч ріску хліба.

— Йй-бо, правду кажете! — перебивають.

— А я, маленький, звечора не поїв і голодненький у неділю вранці не витерпів — окраець хліба з часником умняв.

Поїв, глянув на лики святі — і заворожено похолов. Святі угодники дивилися прямо на мене. «Не витерпів! — німо гукали. — Поласувався часничком? Согрішив? Ану, скидай штани!»

Прикутий чарами господніми, я моментально скинув штани і покірливо повернувся спиною до всевидящої сили небесної: карайте, стьобайте!

І що ж ви думаєте — покарали.

Бабуся, угледівши моє трепетливе жертвоприношення, схопила кострубатого деркача:

— Люди добрі! Рятуйте! Ти що здуріло? Кому ти вонючі половинки показуєш? О боже! Мученикам і великомученикам показує! Сказилося, розпрокляте!..

Богомольна господарка лунко на всю хату зареготалася. Я аж зблід: трохи вареною картоплиною не вдавилася.

Жаль і шкода: молода, цікава і вродлива жінка, а в отаке задушне евангельське стенання потрапила. Сама вскочила і довірливих сусідок утягувала.

Довгенько точилася ранкова бесіда. На прощання попросили:

— Уже як на те пішло, прочитайте іще «Як мене вчили».

Перегодом — рік чи півтора минуло — у Краснограді стрів я завклубом із Зачепилівки. Згадали вечір, згадали і господарку.

— Ну,— питаю,— як вона живе-поживає?

— Порядок! У самодіяльності соло співає: «І хліб пекти, й по телята йти, коли б мені, господи, Василя знайти!..»

Ох! Як нам потрібний гумор! І та сатира, що гостріша, чим сокира.

7

Торкнемося краечком питання про впливи.

Гумореску «Як мене вчили» я переробляв, щоб вам не збрехати, разів дванадцять, а мо', й більше. Напишу, прочитаю і переробляю. Напишу, під спуд покладу, знову беру, читаю — ех! — не те. Не те й не те — не смішне.

Сідаю і терпеливо уздовж і впоперек черкаю...

І нате вам — я ваша дядина! Одержую листівку. Пишуть з газети: «Ваша гумореска «Як мене вчили» не оригінальна, вона нагадує...»

Безсумнівно, великі класики гумору та сатири Котляревський, Гоголь, Салтиков-Щедрін, Квітка-Основ'яненко, Чехов і неповторний чарівник сучасного народного гумору Остап Вишня — всі на нас впливали.

Впливали вони й на мене. Але як?

Твори видатних учителів читав, перечитував і вчився.

А хіба на безсмертного Гоголя не впливали його попередники?

У своїх спогадах Остап Вишня писав: «Чи я кого наслідував? Свідомо — ні».

Під цими словами підписуюся обома руками. Свідомо — ні і ні!

Сподіваємося, що літературознавці, теоретики гумору і сатири рано чи пізно винесуть своє кваліфіковане резюме.

На всеукраїнській нараді письменників-гумористів, скликаній у редакції «Червоний перець», Остап Вишня говорив: «Часом мене під бік штовхають. Отой і отой під ваш стиль пише — наслідує... Не згоден. Кожен із присутніх іде своєю власною літературною стежкою. Має свій стиль, свою манеру письма».

Всі ми знаємо скромність і тактовність Павла Михайловича, але згоден — копіювати літературний почерк — річ, безперечно, неможлива.

Звісно, чудесні гуморески Остапа Вишні і тоді мали, і нині мають найбільший резонанс.

Який саме резонанс? Учили і вчать, як треба блискуче і майстерно користатися багатючими скарбами українського народного гумору, що ними так талановито і так неперевершено володів Павло Михайлович.

8

Свого часу я теж, грішним ділом, плував М. Кольцова і Зорича. Читав, співставляв — не хмурте брів,— чесне слово, губився. Манера письма і стиль — однаковісінькі.

Глибше пірнеш — ні! Помилявся. Стиль, манера письма і сама інтонація — різні.

Грішив я і на оригінального письменника — гумориста Пилипа Капельгородського.

Любителів гумору і сатири я отакечки перевіряв: прикрию рукою прізвище автора і питаю — хто?

— Ви ще й питаєте,— кажуть.— Звісно хто — Остап Вишня. Розкриваю — Пилип Капельгородський.

Що ж ви хочете, молодий, у літературі не третій... Я і не туди: Пилип Капельгородський виступив з поетичними творами ще в 1902 році, а прозовими — в 1909 році.

(Я в оці часи ще під стіл пішки ходив).

Вимережені народними дотепами, соковиті гуморески П. Капельгородського й зумовили — їй-бо, схоже!

Не стану ховати і другої своєї юнацької погрішності. Сидиш, було, в театрі, слухаєш комедійні п'єси визначних українських радянських драматургів (тепер зрозумів — помилився) і думаєш: «Отут, мабуть, і Павло Михайлович підсобив. Гумористичним пером пройшовся. Слівце вставив...»

Що грішив, то грішив!

Гріх мій простимий. Треба ж було знати, який багатогранний український народний гумор.

9

Я дуже жалкую, що мої деякі хороші та симпатичні колеги по перу ще й досі грішать...

На інші гріхи збиваються... Уникають і недоречно викреслюють соковиті народні гумористичні вислови.

Далеко не будемо ходити. Нагадаємо.

Оце недавно одного мого літературного друга обурило така сценка в гуморесці: дитинку б'ють, і вона з переляку напустила в штанці.

— Куди ти дзюркаєш? — гримнули батьки. Оте «дзюркаєш» і збило молодого редактора з пантелику:

— Не годиться... Втрачена міра почуття...

Інші на інше підбивали. Вислів: «Іди, та гляди, втопишся, то й додому не приходь» радили викреслити з оповідання, як слабкувате й сірувате...

А що вже над словами: «шаплик», «барило», «сулія», «скоробило», «спеленали» — дак оті знаки запитання цілими зграями літали. «Що воно за посуда — барило?»

Речення ж: «Писати — не ціпом махати» — зовсім збентежило захисників сухого, пісного...

— Хе! — черкали. — Звідкіля, мовляв, ти висмикнув отаке чудернацьке слівце — ціп?

Правда, один літпрацівник чесно допитувався:

— Хороше ваше оповідання. Тільки біда — термінологія не ясна. Ви пишете: «У куркуля від зорі до зорі на баштані гнули спину полільниці». Ви щось наплутали. Сповістіть, що таке за агрегат — полільниця? Опишіть форму і марку. Додайте, який двигун має полільниця. Перекидав усі технічні словники — не знайшов».

Я жартома відписав:

«Конструкцію двигунів у полільниць описати не беруся. Шукати в словниках — дарма. Краще порийтеся у Ветхому завіті...»

Колега по перу жартів не зрозумів і з досадою писував:

«Викдаю! Не просовуйте контрабандою чужомовних слів!»

З гіркотою мушу зазначити: навіть шановані мною товариші з оповідань силоміць витягують народні гумористичні слова й безапеляційно уписують службово-інструктивні...

Замість «ялова» чемненько замінюють — «молода телиця».

Недоречна заміна не лише понівечила, погубила гумористичний діалог, більше того — змінила увесь зміст оповідання.

От що значить виколоти зряче слово!

Редагуючий, можливо, з хорошими намірами, подумав — вигадує автор! Написав: «Горіхи ділили пополам». Бере літературне шило, авторське вискрібує, а своє вставляє: «Горіхи ділили навпіл...»

Я знаю, що спідниці складають навпіл, а щоб, скажімо, кислоти ділили навпіл, такого не чув.

Дак ото за теличок. У селі ніхто вам не скаже: «Он пішла молода телиця!» Вам пужалном покажуть: «Ота?.. Та ще ялова!»

Нещодавно у мене з одним літературознавцем виникла суперечка: Я написав «Гибіль». Гибіль — у розумінні багато-багато...

Літературознавець українське «Гибіль» виправив на російське «губительно».

Я порадив прислухатися до народного: «А риби?.. Гибіль!..»

Мовна рафінація, нехтування дотепними, гострими і соковитими народними висловами взагалі річ шкідлива, недопустима.

У гуморі це діло ще гірше виглядає. Зникає усмішка, тікає сміх.

Остап Вишня писав: «Гостру сатиру, гумореску чи фейлетона не можна написати холодною, хай і найлітературнішою мовою».

Що ж до «дзюркаеш» і «мокрі штанці», то отут послухаємо Ярослава Гашека:

«Люди, яких виводять з рівноваги міцні слова, це бо-ягузи, бо дійсне життя лякає їх своїми несподіванками, і саме такі слабкі люди є найбільш шкідливими в галузі культури людського характеру».

Там же, трохи нижче:

«Вони б виховали народ як групку сентиментальних людей — онаністів фальшивої культури типу святого Алоїза, про якого в книжці монаха Євстафія оповідається, нібито він, почувши, як хтось гучно випустив газу, почав плакати і заспокоївся лише молитвою».

Та годі! Хай це буде на совісті знавців барвистої і чудової української мови.

10

Гумористичні класичні твори я частенько на сцені читав. На самодіяльній сцені я й комедійні ролі грав.

Здоровенні афіші здоровенним квачем писали, а декоративні реквізити у доброзичливих, співчутливих на совість позичали.

Дядько Пилип навіть тином не поскупився. Півтину на сцену припер.

— Драстуйте, хлопці! Бачу, негодящий у вас тин. А мій поганенький, на бік перехилився, дак я його взяв,

надвое перепиляв і кажу старій: «Оцією половиною у хаті топи, а оцю понесу в драмгурток. Мо', згодиться...» Кажуть, скоро і зовсім не буде ні меж, ні тинів. Воно й правда, з оцих меж одна колотнеча. Чуєте, учора Варивонова баба розпринькалася... На межі скакала, плигала і дулі сусідкам давала. Тикне й гукне: «Моя! Хоч задавить — моя!.. Окаті, булькаті!.. Хай вам повилазять — моя межа!

— А сусідки що? — питаємо.

— У хату пішли. Гомонять: «Тіпайся, тіпайся!.. Лопочи, сокочи. Хай тобі заціпить! Ондечки у школі розказували: тепер уся земля народна!»

У той, у дев'ятнадцятий рік у нас, на сільській сцені, здебільшого ставили водевілі і п'єси комедійного жанру.

Дев'ятнадцятий — двадцяті роки — це були бурхливі роки, коли в оновленому радянському селі сходили перші квітучі паростки соціалістичної культури.

Підіймалися не самі по собі, а розквітали в упертій, жорстокій, але благородній боротьбі з куркулями-дикунами.

Заманулося нам, юним, на сцені гострим сміхом розкрити хиже нутро куркуля-глитая. Колективно інтермедію написали, колективно й зіграли. Питаєте, як сотворили? Не питайте — змістом стулили веселеньку, форма не вдалася — зліпили слабеньку.

Що ж ви хочете — мало факультетів пройшли... Теорії ніякої... практика, звісно, була.

Уявіть собі наше знання «цивілізації». На всю самодіяльну братію був лише один галстук. Як його довколо шиї мотузувати, ніхто до пуття не знав.

Грав я якогось шпендрика, і хлопці до того туго галстука затягли, їй-бо, аж дух сперло. Засупонили — дихати нічим.

Із зав'язаним галстуком я й додому пішов. Хай, думаю, вдома сестри розв'яжуть, бо так закрутили в драмгуртку — мабуть би, й до ранку не розв'язали.

Сестри, спасибі їм, ураз розмотували.

Дак ото про інтермедію. В інтермедію вставили конкретну дійову особу — товстенного, грубезного куркуля Саврадима.

А були ж ми молоденькі, тоненькі. Та й кажемо юній подрузі Наді:

— Надійко! Ти в куркуля Саврадима бачила пузяку? Надя соромливо:

— Бачила.
— На тебе, Надюшо, покладається місія — воздвигнути отаку животяку, знаєш кому? Петрові.

Надя:

— Петю! Навіщо тобі отакий живіт? Ха-ха-ха!.. Ну й хлопці! І вигадують!..

Петро підійшов ближче до Наді і пояснив:

— Розумієш, на сцені... Народу покажемо... Дивіться, люди добрі, на оцюю гідру!

— А як це, Петю, зробити?

— Шукай, Надю, в селі подушку. Найбільшу й найпухкішу.

— Ходімте до моєї тітки. У неї єсть подушки, пухкенькі й здоровенькі.

Пішли.

— Що ви, хлопці? — урезонювала Надина тітка. — Одна подушка аж ніяк не допоможе. Треба тулити дві: спереду і ззаду.

Притулили. Водевільна сценка вдалася напрочуд хороше. Глядачі — літні і молоді — виходили з вистави і голосно на всю вулицю ремствували:

— Кровосос! Скільки нашого поту в своє черево напхав! Погибелі на його нема!

— Паразит! Останню сорочку з нашого брата здирає!

— Годами людей глевтяком душить. А сам у три горла їсть і п'є!.. Щоб тебе розірвало!

— В амбарах хліб гине, а державі не здає.

— ...Ану, хлопці, давайте завтра підемо. Провіримо.

11

Прийшли в обору — ого-го! — багатенько колоскових нашупали. Найшли хліба в зерні тисячі пудів.

І якого хліба — сама пшениця!

Ми вантажимо лантухи на вози, а Саврадим смиренною овечкою бігає, улесливо впевняє:

— Дітки! Хлоп'ятка! Ось вам святий хрест кладу, не знав. Йй-богу, голуб'ятка, я й не туди... Сини підвели... Не сказали...

Бігає, сльозу пускає і — чи ба! — на воза класти підсобляє.

— Кладіть і оцей мішечок. Бо воно ж і державі треба і, боже, боже, кажуть, люди на Волзі голодом страждають. Сердешні, недоїдають. Синочки! Ви ж людей не оби-

жайте, хоч по пуду роздайте. Котіть і оцей мішок. Котіть, котіть... Забирайте! Підкидайте... Я вам, хлоп'ята, і сальця винесу, і ковбаски... Тільки проженіть отого осоружного голопузника. Очі мої не дивляться на нього, антихриста!..

«Антихрист» — це голова комітету незаможних селян.

Високий, з довгими запорозькими вусами, в розхристаній полотняній сорочці, у широких вибійчаних штанях, він гордо стояв посеред двору і гнівно махав дебелим кием:

— Хлопці! Не вір чорній зраді! Бий їх, католиків!

Переконалися — доходить смішненьке. Доходить сатира! Недосконала, простенька, а серця людські розворушила.

12

Питають: «А коли ж вам пощастило втнути вправніше, гостріше? Хто і як допомагав?»

Гумореску «Шляхи та доріженьки», що її з душевною теплотою у світ благословив Остап Вишня, я написав у 1925 році.

Підбадьорений улюбленим майстром сатири та гумору, я набрався духу і «сочинив», на мою думку, змістовніше оповідання. Скомпонував, поніс редактору газети «Більшовик Полтавщини».

— Ти диви! — захоплено промовив редактор. — От і надійся на людей. Сурйозний, ходить в окулярах, штани на випуск носить, а смішне пише... Непогано написано... Ййбо, хороше почали. Початок гостренький, і середина не підкачала — гострюща. А кінцівка слабохарактерна... Слабкувата...

Повернувши рукопис, порекомендував:

— Загостріть кінець, будемо друкувати.

Почав гострити кінець. Нагострив, аж редактор засміявся:

— О! Оце веретено! — Читав-читав та: — Що гарне, то гарне... Кінцівка гарненька, і середина плавненька. А початок — хай йому грець! — притупився. Нема солі! Посоліть початок. Добре посолите — надрукуємо.

Узявся солити початок. Мабуть, з півцеберки висипав.

— Оце да! Да, да, да! — повторя редактор. — І початок — да, і кінець — да! Середина — ні. Не да! Була

золота, стала ні срібна, ні мідна. Налягайте на середину. Налягайте й налягайте.

Редактор і макет газети показав:

— Бачите, ось і місце вашій гуморесці приготовано. Не затримуйте — жміть на середину.

У газеті редактором мови працював відомий письменник-гуморист Пилип Капельгородський.

— Пилипе Йосиповичу! — прошю.— Дайте пораду. Прогляньте, будь ласка. Оце перший варіант, а оце другий. Другий, за вказівками редактора, перероблений.

Пилип Капельгородський уважно прочитав і тепленько сказав:

— Перероблений згорніть учетверо і сховайте в кишеню. А перший варіант понесіть редактору.

— Розгадає,— кажу.— Розкусить, і бідолашному авто ру на горіхи перепаде.

— Не перепаде. Несіть, несіть... Сміливо стукайте в двері.

Сміливо постукав і сміливо поклав на стіл рукопис першого варіанта.

Коли положив, сміливість утекла. Стою, тремчу і ворожу: розгадає чи не розгадає?

Редактор прочитав і захоплено взяв мене за плечі:

— От що значить сумлінно попрацювали. От що значить творчо нажали на середину і на кінець! Усе до пуття! Пускаємо в черговий номер.

З цього випадку я сам собі зробив ось такий висновок. (Вибачайте, молодим авторам не рекомендую). Посилаю, скажімо, гумореску в журнал. Пошлю — і терпеливо жду тиждень, два, три...

Дістаю відповідь: «На жаль, ваша гумореска відхилена по таких основних пунктах: а) тема застаріла; б) не відповідає профілю нашого журналу, до друку не схвалена. Привіт! Пишіть!..»

Зціпивши зуби, кладу гумореску на шафу в найвище й найсухіше місце. Хай, думаю, сушиться...

Сушив гуморески поквартально. Мине квартал — беру й акуратненько запихаю в новий конверт і знову посилаю в той самий журнал.

О! Недаремно сушилася цілий квартал. Прилітає ласкавенька відповідь: «Ви іменно написали гумореску, що імпонує нашим основним вимогам: а) тема свіженька, смішненька; б) цілком відповідає профілю нашого журналу. Вітаємо! Бажаємо!..»

Отут я щиро рекомендую друзям по перу:
— Написали гумореску — кладіть на шафу. Просу-
шіть!.. Хай водичка випариться...

13

Сидимо ми якось, балакаємо. Згадуємо. Мені й ка-
жуть:

— Чому ви в ранній молодості отакечки нерозважно
проморгали? Хоч би олівцем усні гуморески записували.

— Еге ж!.. Так-то воно так, та з хати як? Ніколи не
думалося й не гадалося стати письменником.

У моїй юній селянській уяві письменник поставив не
від миру сього... Малювавсь в образі не менше двокри-
лого ангела небесного... І обов'язково в циліндрі.

Візьміть і те — когуги міцно тримали в своїх хижих
пазурах усе селянське посполитство. У школі, в церкві,
в нелюдській дикій моралі — корися! Гнися! Ти — жеб-
рак! Ти розумово нездатний!

— Хто? Воно? Господь з вами! Христос з вами! Голо-
дранцям на роду написано вічно крутити волам хвости!

— ...Канешно, канешно... Куди ти, пардон, лізеш, дур-
не? Іди до мене... Іди на повне вдовольствіє... Будеш уліт-
ку овечок ганяти, а восени мою картопельку вибирати.
Ось тобі сочиненіє й готове... Ха-ха-ха!..

— А може?..

— Ет! Не кажіть і не говоріть — не втьопне! У ньо-
го ж руки не туди стоять.

Розвиднілося біднякам-селякам у чудесний жовтне-
вий ранок — ранок людського вільного життя, людсько-
го трудового щастя.

Над убогими селянськими оселями засяяла велична ле-
нінська правда.

Без' оцього світлого комуністичного, без лєнінської
животворної правди ми б, мабуть, не сміялися і не ра-
діли.

Ми — українські радянські гумористи — довіку буде-
мо вдячно схиляти голови перед мудрістю лєнінського
Центрального Комітету Комуністичної партії.

Вам, молодим друзям, скажу іще: куркулі у селі дов-
го не вгомнялися — каркали. Сичали... Затуркували...

От тоді і народився щиролюдський документ, підпи-
саний рукою комуніста Давиденка.

«Заслухавши на засіданні сільради смішні творення, цим свідчимо, що вся президія одноголосно і сознательно сміялася. Виступаючі товариші отвергали куркульські брехні, і президія по даному питанню схвалила — у хлопця есть талант. Що підписом і печаткою стверджуємо».

Душевний, гуманний документ.

14

Як нашому братові доводилося набувати літературного вишколу?

У наш молодий вік писати ми вчилися самотужки.

Був би великий гріх на душі обминати теплим словом чулого і дорогого вчителя, письменника-гумориста Капельгородського Пилипа Йосиповича.

Принесеш, було, новелу, гумореску чи вірша, Пилип Йосипович відгортає свою роботу вбік, бере ваш рукопис, читає і каже:

— Добре. Залишайте.

Другого дня, найпізніше третього — не терпиться ж, — з хвилюванням підходиш. Делікатно-делікатно підступаєш і бачиш: на столі лежить твоє оповідання, виправлене, з численними помітками на полях. Поруч — твоє ж оповідання, каліграфічним почерком переписане рукою Пилипа Капельгородського.

Старенькі сивенькі вусики лагідненько всміхаються.

— Свое беріть додому. Уважненько проштудіруйте. А оце я переписав, помістимо в журналі. (У Полтаві виходив щомісячний літературно-художній журнал «Наше слово»).

І отак з кожним молодим автором, і отак щодня.

— Оспівуйте героїчно бойові і трудові діла рідного радянського народу. Не поспішайте з квітками, з солов'ями...

Радив:

— Учїться, юні друзі, в народу. Любіть народ, ворога кусайте. Сміхом, гумором розкусуйте мракобісів — попів, куркулів. То п'явки!

У Капельгородського був благородний девіз: твір без ідейної наснаги — пусте!

Колись мене штовхнуло загнати перо у сиву давнину. Задумом поділився з Капельгородським.

— Про кого будете писати? Кого почнете в історії шукати? — питає.

— Князя,— кажу.

— Якого?

— Гарненького, добренького, лагідненького...

— Добренького?

— Еге ж, еге ж,— кажу.— Скромненького... І щоб перегукувався...

— З ким перегукувався?

— Як з ким? З нашою епохою.

— Ех ви! Отака у нас квітуча доба, а вам у голову стукнуло — князя! Ви краще махоніть у село, на завод. Отам ви найдете справжніх князів, що кують нове, красиве, соціалістичне життя.

Розраїв Пилип Йосипович. Пішов працювати у депо, у багатотиражку «Крицеві шляхи».

Пізніше надовгенько подався у радгоспи.

Не шкодую. Справді, найкраща школа — учитися в життя народного.

Пилип Йосипович охоче ділився з молодими авторами своєю сокровенною перепискою з класиками української літератури. Читав листи од І. Франка, М. Коцюбинського, Панаса Мирного, Нечуя-Левицького...

А в тих листах перепадало, як ото кажуть, уздовж і впоперек. Славні корифеї добре хвалили, слабкувате тактовно поправляли, любовно критикували.

— Чуєте, друзі! І мене, старого, добрі люди вчили. Виправляли, допомагали. Поганкувате — не гладили по голові, били й по потилиці...

У цій скромній, тихій і трохи згорбленій людині могутня трудолюбива сила сиділа. Капельгородський кожен день писав гумореску, фейлетона чи вірша, а вночі нахилившись, до третіх півнів працював над творами ширшого полотна.

Прекрасна, чесна людина!

Михайло Панасович Рудченко — рідний син Панаса Мирного, тепло ізгадував: «Пилип Капельгородський і після смерті батька був у нас частим і шановним гостем і при матеріальній скруті щиро допомагав нашій рідні. Мама моя, Олександра Михайлівна, з голосу блискуче аранжувала українські пісні, і Капельгородський любив слухати, коли мама виконувала їх на піаніно».

Наші видавництва немало видали і видають художньої літератури на антирелігійні теми.

Видають і в перекладі з іноземних мов. Головним чином про єзуїтсько-католицькі вибрики...

Це непогано. Хай усі знають, як і заморські ченці давили і давлять рід людський. Околпачували і околпачують довірливих.

Мені часто доводиться мандрувати по колгоспах. Буваю, звісно, в клубах, у бібліотеках.

Молода, з вищою освітою бібліотекарка розповіла:

— Перекладні антирелігійні оповідання написані вправно, майстерно. Але своїми фарбами, звичаями не доходять до читача. Пробувала я уголос читати. Слухають, зітхають і кажуть: «Що ж ви, голубонько, хочете — нехристі... католики!.. Отець Іоанн і нас у казаннях застерігав: «Не вірте еретикам! Супостатам!..»

Якось улітку в колгоспному клубі я слухав лекцію на антирелігійну тему.

Лектор переважно спинявся на творчості філософів і істориків того сивого віку. Згадував Плутарха, Флавія, Діогена, Сократа... Стиль — пишно-плутаний...

— У кого є запитання? — попросив головуючий.— Може, кому неясно?

— В мене буде запитання,— озвалася середнього віку колгоспниця.— Ми — я і ось кума Одарка,— сидимо, слухаємо, і все нам ясно яснішого стало. Ісус чуда не творив, чудо робили люди. А ось ми з кумою споримо. Кума Одарка доказує, що Ісус Христос возносився на небо без трусів, а я кажу — в трусах. Як же ж він міг до янголичок отак злетіти. Та його б янголиці затюкали б. Тю! — гукнули б.— Страмнючий... Хоч би лантушиною прикрився!

Іще були запитання, але я пішов додому. Прийшов згодом і бригадир:

— Василю Петровичу! Ну, як вам лекція?

— Та як вам і сказати: до лекції я твердо знав, що Ісуса Христа не було, а оце після лекції захитався. Вроді, лектор доказує, що був, тільки мав іншу фамілію...

Отакечки гойдали й колисали... Віру у власні творчі сили навівали.

У ту пору я відбував перемінно-територіальні збори у 25-й Чапаєвській дивізії.

Ото там, у дивізії, я зустрів людину великої душевної краси — комісара Попова. Ленінградець, син потомственного путіловця, він мужньо воював проти усяких-превсяких волохатих, патлатих... Голубих, сизих, жовтих, попельнястих...

Хоробро боровся, очищаючи від усякої ворожої скверни землю українську. Боровся, щоб «співала і сміялася рідна Радянська Україна».

Легідний, дотепний гуморист! Половину б мені отого сміху людського!

Він і мені в гуморі підсобляв, порадами допомагав, гумором напихав.

Сядемо в степу, на кургані, поскидаємо кашкети, порозстібаємо сорочки — військова екіпіровка на степовій могилі у «серйоз» менше бралася. Комісар Попов і починає:

— Отут наші предки полягли у борні за незалежність батьківщини і волю народну. Полягли у лютій січі з ханами, панами. На шаблях, на списах билися. Билися й ще будемо битися. Ворог сильний, лукавий і підступний. Отож неси своє слово — слово гумору й сатири — народу. Народу віддавай! Бий мракобіса, стріляй! Гостре, вдале сатиричне слово — далекосяжний, гарматний постріл!

Комісар Попов у таборі всі творчі умови сотворив — пиши! Радив:

— Сатирою рази ворога, теплим гумором виховуй отих...

Тривога! А вони: «Товаришу старшина! Чого ви до мене присікалися? Хіба ви не бачите, неув'язка: ноги підвели... Черевик на праву ногу, а влізла ліва...» Або: «Та!.. Картуза шукаю...» Або: «Та... Темно... Штани надів ширінькою назад...»

Довелося мені писати й невеличку інтермедію — відповідь на ноту Керзона.

Дивлюся, біля палатки вартовий стоїть. Земляк, односелець, комсомолец Петро.

— Ти чого тут, Петре? — питаю.

— Як чого?.. Наказ виконую.

— Який наказ?

— Комісар наказав: охороняй гумориста, щоб ніхто не заходив, щоб ніхто не заважав.

— Таке,— кажу.— Як воно в голову лізе, то хай і оркестр грає — полізе...

— Еге-ге!.. Комісар сказав — хай лізе...

З комісаром ми часто їздили в підшефні села. По шляху розмовляли із зустрічними, комісар Попов живо цікавився, як економічно росте село, як нова, соціалістична культура розвивається.

На цей раз їхали, здається, у село Демидівку. Не доїжджаючи кілометрів три, стріли симпатичного селянина. Косою на межі зелену травцю збивав.

— Здрастуйте! — вітаємося.

— Здрастуйте й вам! З неділею будьте здорові!

— Спасибі! Скажіть, як найближче проїхати до Демидівки?

— Питаєте, як найближче? Що ж вам сказати? — Отак буде ближче, і отак недалеко. Отак як поїдете, вискочите на гору, то соб уліво росте тополя. А цабе — гречка. То ви не за тополею повертайте, а за гречкою. Воно, сказати, гречка посіяна так собі... Сіяв чоловік жито, оказія сталася: град вибив... Вибив до цурки. Що ж чоловікові зосталося? Сій гречку. Діти малі, годувати треба. Та ви, мабуть, цього чоловіка знаєте. Він держе Голобородькову Катрю. Її батько був і в партизанах, і в командирах, а тспер робить ув ісполкомі. І доньку, оцю Катрю, по своїх убежденіях виховав. Журйозна молодиця... Бабів на гвалт підіймає, бунтує проти чоловіків. Як хто переп'є чи палюгою замахнеться — ціла катавасія! Ідуть в атаку — га-ла-ла! Це тобі не старий режим! Годі нашу сестру в запічку гнітити! Учора Оверка загнали на горище. Сиди, кажуть, там до просветленія... Отак-е!.. Так ото за гречкою цабе й цабе... Конешно, можна проскочити й долиною, понад вербами, понад озерами... Совітую поїхати долиною. Ох і міста примерні... А ви ж по яких ділах?

— Побалакаємо з людьми. Може, що й напишемо.

— О! Якби ви нашого секретаря сільради розписали... Обижає людей. Довідку взяти — неси сало. Посовітуватися — неси паляницю. З продналогом не так — вияснює не інакше, як з чверткою... Робив колись у волості і, як отой піп, звик: неси і неси. Щоб тебе на гробики винесло!

Шляхом комісар Попов і говорить:

— Чуєш? Розумієш, в очах простих селянських словах сказано дуже багато. Сказано головне — підіймається нове, красиве. Прислухайся, вивчай життя. Ласкаво підтримуй нове і нещадно картай старе. Картай хапуг, ворюг, п'янюг...

Де він душевний, правдивий наставник?

У мислях обіймаю і міцно цілую.

17

Не всі, звісно, спогади виринули. Не всі й думки на поверхню випливали.

Одні випливали, інші поринули...

Нові й нові думки виринають і плывуть у плесі мрій, у плесі надій. Без думок, без мрій, без надій жити неможливо. Скучно...

Красиве наше життя соціалістичне, а ще красивіше на очах сучасників гряде життя комуністичне.

По натурі я флегматично-сднлива людина.

Коли мене гостро пострікають — мене хилить у сон.

Після першого медового місяця мого одруження пішов і другий непоганий, і третій...

Минув рік, народився син Тарас. З дітками пішли і турботи. Я газету читаю, а дружина:

— Чого молочка не купив? — дорікає.

Чую, дружина тихше, тихше шепоче, газета випала з рук — я заснув...

Побіг у поліклініку — рятуйте! Рятуйте, бо не маю змоги до кінця вислуховувати ні пострікання, ні дорікання.

Лікарі сміються. Рекомендують: «Спіть! Хай лають!»

Авторитет медицини заспокоїв. І коли набігала безсонниця, шукав приводу — хто б голову погриз?

Погризуть — спокійно, міцно сплю.

До чого це я веду?

Сідаю писати, втоми не почуваю — не сплю і не дримаю. То влучне слово, то нового звороту, хвилюючись, шукаю. І лоба тру, і папір жмакаю, мну. І чухаюся... Чухаю усі місця, куди тільки рука досягає. Не почухаєш — сюжет скривиться...

Люблю сміх, люблю до безтями! З великої любові й на отакі «чухательні» жертви йду.

Радий, невимовно щасливий, коли я вдалою гуморескою людям сміх несучу...

Звичайно, на тернистій сміховинній стежі усякого бувало... Виникало і сяке, і таке, й отаке:

Я читаю, а редактор слухає. Слухав, слухав та як почав сміятися...

Сміявся, реготався, аж сльози з очей капали.

Сміється і крізь сльози, крізь сміх каже:

— Ой!.. Ой!.. Лу-сну... Н-не... не... п-підє!

— Чого? — питаю.

— Несерйозно! Отака серйозна тема, а ви хахоньки!.. Вам смішки... Ні, ні, не читайте! Ха-ха-ха!.. Не читайте, будь ласка! Ви ж самі бачите, мене аж ікавка напала... Ні, ні! Не читайте!..

— Дозвольте, прошу вас. Ви не дослухали. Вислухайте уважно. Оце ж,— кажу,— серйозне! І оце серйозне... А отут я заміню на протокольне, а тут на сухе, на канцелярське — каніфойне...

Редактор замахав руками:

— Ні, ні!.. Не впевняйте. Все одно єсть ще багато смішного... Ви пишете: «Типово цілувалися, типово й пригорталися...» Це хорошо, дотепно. Єсть рима, єсть подих весняного кохання. А отутечки ви пересолили... У вас дітки нетипові. Родяться нетипово трое в день! Ви рубонули з плеча: «У робітниці В. ранком народилися дві дівчинки і хлопчик». Ще й критично підкреслили — «Голова страхкаси гукнув: «Це ж на всіх треба ліжка і одіяла!» А ви зразу в критику — не годиться робітника обласного масштабу критикувати!»

— Дак це ж,— кажу,— конкретний факт! *

Конкретний чи не конкретний, а з гіперболами не шуткуйте. Гіпербола хороша на будівництві електростанції. Там темпи!.. А тут що — Катя народила трійко, а Галя — четверо... Де ж тих одіял набрати?..

Відхилена гумореска згодом появилася в журналі «Червоний Перець».

Перед «Перцем» я шанобливо схиляв і схиляю свою лису голову. Він мій сміх тепло і щиро підтримує.

* В 1926 році робітниця швейної фабрики міста Полтави народила трійко. Голова БУЦВКу Григорій Іванович Петровський дав указ — створити всі умови для виховання дітей. Хай родяться!..

ОПОВІДАННЯ, НОВЕЛИ,
УСМІШКИ, ЖАРТИ

ЯК ОТО КОЛИСЬ ЛІКУВАЛИ...

Лікарня наша, або простіше «оптека», була і малувата, і вузькувата, і темнувата.

З вулиці одні вузенькі двері, з огороду два маленьких віконця... Темно!..

Одне віконце затуляв Бровко (хоч ти його вбий, ляже, гемонський, і спиною усе вікно закриє), друге ми самі затуляли. На підвіконня ставили ліки: йод і порошки.

Питають хворого:

— Що з вами?

— Горло... Повужчало й повужчало...

Лікар підводить хворого на горло до віконця, грюкає роговою ложечкою об шибку і профілактично гукає:

— Злізь! Злізь, щоб ти здох!.. Ану, скажіть: а!.. а!.. От барбоса нажили!.. Тю на тебе!.. Кажіть за мною: а!.. а!.. Куди ти морду сунеш? От бісова личина!.. Ще — а!.. а!.. Сашко! Візьми дрючка, зжени отого чорта з вікна! Ще разок — а!.. а!..

Лікар Сергій Павлович «медичних наук» набрався, будучи полковим санітаром в Єлецькому полку. Мав він красиву фігуру, пишні вуса, говорив «пацент», і одному лише богу відомо, як в його руках опинилася посвідка: «Може бути в сільській аптеці фельдшером...»

Я — помічник «лікаря». Медичні функції помічника скромні: посуд мити, перетирати, підлогу підмітати і отого кудлатого «чорта» з вікна дрючком ізганяти.

Помічнику дванадцять років. Він поважно сьорбає носом і довго-довго розглядає височеньку пляшку. На пляш-

ці жахливий малюнок — голий череп! А зверху нерозбірливі літери: «Spiritus».

О боже! Що це за страховидне диво «Spiritus» там на дні сидить?

Набравшись духу, я на самоті зазирнув. Нічого страшного нема. Порожньо і денце сухе. Ото капость яка!

Помічник і не туди, що там-таки справді сиділо лихо, та вчора Сергій Павлович напару з волосним старшиною оту лиху шаленюку всю ніч терпеливо витягали через вузьке горлечко. Тягли, тягли і самі по зав'язку наляглися... Уранці знайшли стомлених в арсенівському сажі... Старшина милостиво перевісив рябій свинюці начальственного цепа з бляхою і бурмотав: «Носи!.. Хрюкай!.. На те ти й свиня!..»

Прийом... Хвороби різні...

— Ногу в коліні роздуло... Меланка, жінка моя, і папоротника клала, і гарячими висівками пропарювала, і любисток з цибулею прикладала... А воно гонить, а воно жене...

— Що це у вас — косою різнуло?

Хворий оцю свою хворобу передавав пошепки:

— Яка там коса — урядник нагаєм різнув...

Дідусі скаржилися на «божеські» витівки:

— Живіт!.. Звиняйте, роздуло, як бубон. Ми ж ото із старою посвятили на спаса яблuchок і грушок... Та й святеньких наїлися... А то не їли, закону держалися... Стара грушку-другу жуйнула та й годі. А я з охотою дві мисочки хватонув. Так тепер хоч кричи: кар-рав-вул!..

— А в мене під ложечкою смокче. Смокче і тягне. Затягне, затягне і не пускає... Вип'єш чарочку-дві, воно трохи й попустить.

З дітками ціла морока.

— ...Прив'язала я її до воза, за ніжку. «Грайся,— кажу,— Оленко, грайся... Мамі ніколи, мамі жати, снопи в'язати. Грайся, дитинко, сама». А воно гралося та щось, дурненьке, і вхопило... Мабуть, жабеня проковтнуло...

На всі хвороби оці ліки одні — йод і порошки. Ставиться банка з йодом, рядом кладеться квачик й увічливо перепитується за чергою:

— Що в тебе, Васю?

— Зуби болять!

— Ага... Роззявляй рота.

В баночку всовується квачик, і мастяться хворій людині зуби. Звісно, хвора людина, зціпивши зуби, аж дріб-

цює... А Сергій Павлович, вимазавши зуби й піднебіння йодом, на прощання ще і в лоба ткне.

— На всякий випадок... Може, голова заболить.

А черга підходить та й підходить.

— А в тебе, Стьопо, що?

— Пече!

— Де?

— Отут.

— Підсмикуй сорочку.

І знову йодом маститься голе тіло.

— Де ж ви, Сергію Павловичу, мажете? Я ж вам казав — отут, а ви ондечки квацюєте?

Хворі на очі підставляють потилицю. «Лікар» маже й ненароком запитує:

— А що в тебе, Петю, з потилицею?

— Та в мене, бачите, з потилицею нічого. Вона, можна сказати, здоровенька, а от очі... То мама ще з дому казали: хай помажуть іззаду, а то спереду як мазонуть, то ще й очі повилазять.

Сергій Павлович задоволено киває головою й мастить далі.

Побував я оце недавно в рідному селі. Мамо моя рідна! Встань подивися! Які колосальні зміни! Яка простора, красива лікарня! Чиста, світла. Вікна великі, двері широкі, лікарі кваліфіковані. Серед них — доктор-гінеколог.

— Хіба ви не пригадуєте Надійку? — кажуть мені.— Оту Надійку кудоволосівську? Ану, згадайте!

— А-а!.. Помню, помню... Як же не помнити? Ми з нею отут на оцій доріжці в мисочки гралися! Надія! Така білявенька?..

— Еге ж, еге ж! Дак ото вона... в Харкові закінчила інститута. Комсомол її туди посилав. Кінчила й каже: «Поїду в рідне село працювати... доктором...» Гінекологом працює. Така акуратна, душевна...

Кінець сумній старій медицині!

«А КАЗАЛИ ЧОРТІВ НЕМА!..»

Ви, скажімо, вирішили написати нариса. Про славних трударів-хліборобів.

Значить, поїхали ви в колгосп. Виїхали жити, працювати й писати.

Прекрасні, хороші люди в колгоспах. Хто не їздив, будьте ласкаві, поїдьте. Запевняю — колгоспники вас тепло й привітно зустрінуть.

Раджу — по приїзді не замикайтеся в окрему, хай і розписну, хату. Не утворюйте собі й окремого затишного кабінетика. На поле йдіть, на ферми, до свинарок, до доярок...

Не соромтеся — підсобляйте... Бере доярка дійницю, а ви хапайте другу... Доярка сідає корову доїти, а ви на землю присідайте. Одна мудра людина казала: «Щоб змістовніше життя вивчати й знати, треба отим самим місцем на землю сідати».

Будьте питливі — не зазнавайтеся! Про все на фермі розпитуйте і перепитуйте. Щоб з вами не було такого, як зі мною трапилось.

Гладжу телицю і вперто питаю:

— А скільки оця корівка молочка дає?

Завфермою мені з усмішкою й каже:

— Хіба ви не кумскаєте? Вона ще не дає. Вона ще ялова...

Словом, радість — ви серед доярок!

Знаю — чудесні доярки зачарують вас. Зачарують і вродою, і роботою. Бо вони і до роботи гожі, і станом стрункі, і очі в них розумненькі: глибоко-карі і глибоко-голубі.

Отут хай вам щастить. Хай у ваш змістовний нарис ляже щиро людське. Правдивою окрасою засіє жіноча духовна краса, жіноча любов трудова.

Так оце я й хочу поділитися з вами своїми творчими дерзаннями і терзаннями...

Ну, ото я приїхав у колгосп. Ну, ото мені й радять: вибирайте, куди вам краще податися — на ферми чи до механізаторів?

А я ударився в природу:

— Примостіть мене, — прося, — у місця з природною красою. Щоб і хата була розписана та затишна... Щоб і кучерявий садок. Щоб і глибоченький ставок...

— Будь ласка, — кажуть. — Єсть така хата. Єсть і са-

док, есть і ставок. А що вже господарка гостинна!.. Що вже говірлива!.. Що вже турботлива!.. Пилинка на вас не впаде...

Іду і підскакую. Затишну окрему хатину випросив. Зачинюся і спокійно працюватиму.

Зайшов у хату, привітався.

— Може, ви з дороги спочинете? — ввічливо запропонувала господарка. — Умивайтесь, а я вам постіль приготую.

Умився і беризьнувся в чистеньке ліжко. Ліг, почав дрімати, а симпатична господарка і перепитує:

— Може, вам у головах низько?

— Вроді,— кажу,— нічого.

— Не говоріть, бачу, низько. Давайте я вам оцю пухнастенку підкладу.

Турботлива господарка здоровенну пухову подушку підклала.

Поклав голозу і завертівся — високо! Марія Іванівна (так звали й іменували гостинну господарку) ураз примітила:

— Правда ваша — високо! Ось я вам меншу подушечку покладу.

Морока з подушками не скоро закінчилася. Чую, хороша Марія Іванівна вийшла у двір і голосно, й радісно сповіщала:

— У мене!.. Йй-богу, в мене спинився! Уже й ліг, уже й дримає... Приходьте!..

За цим увійшла в хату, тихенько підступила і тихенько запитала:

— А може, вам подушки і в боки покласти? Ось дайте покладу! Я знаю — полежиш на м'якенькому, то працюєш гарненько. Підніміться!

Хіба станеш чемній господарці суперечити — піднявся. Потім знову почав дрімати. Марія Іванівна, дай боже їй здоров'я, попередила:

— Подождіть, не дрімайте! Я візьму рушника та по-виганяю мух. Ви ж подивіться, на богородицю — і на ту розпрокляті понасідали!

Вигнала Марія Іванівна мух і вийшла на подвір'я. Перегодивши, заходить.

— Вибачайте! Ну, набігають, ну, питають: чи ви будете картини рисувати, чи книги писати? Так я за оцими бала-ла, бала-ла і забула спитати, чи вам радіо виключити, чи хай співає?

— Не заперечую — виключіть.

Пройшла хвилина, мо', дві, мо', й п'ять.

— А може, хай співає? Хороший же концерт передають: «Ой у лузі, та ще й при березі...»

— Хай,— кажу,— й співає.

Скільки співало радіо, не пригадую,— у сон здорово ударило. Розбудило легеньке торсання. Будила Марія Іванівна.

— Оце я стояла біля порога та й подумала: чоловік з дороги. Уморився... А сон все-таки сон! Мабуть, я виключу радіо.

Виключила Марія Іванівна радіо і моторненько вискочила з хати: чогось кури закричали. Убігає:

— Ой горенько! Сказилася квочка — на півня сіла. Щоб вона в борщі скипіла! Забила й забила мені голову, і я ось коли роздивилася — віконниці не зачинені! Як вам краще: зачинити чи хай світло буде?

Зачинила Марія Іванівна віконниці, через часину-другу: грюк, грюк, грюк...

— Ви спите чи не спите? Ви як скажете: відв'язати цюцька чи хай на цепу сидить? Чи воно, звиняйте, де сучка біга, вие й вие... Як найнявся! «Гав» і «гав» над душею... Щоб він йому зцапів!

Настала тиша, але ненадовго. Говірлива Марія Іванівна під самісінькі вікна погукала ще говірливішу куму.

— Кумо!.. Біжите, як хто вас у шию жене. Заходьте...

— Та заходю. Драстуйте вам ближче.

— Драстуйте! Сідайте.

— Та сідаю. Гукали?

— Гукала ж... Чули ж... Приїхав же!..

— Кажіть швидше, хто приїхав.

— Описуватель природи.

— Та невже?.. Як же йому, голубчику, підказати, як же йому, дорогенькому, підшептати — хай опише нашу природу!

— Яку нашу природу?

— Чи ви, кумо, не на нашій вулиці живете? Ось нагніться, я вам на вухо шепну. Тільки, кумо, боже вас борони, нікому ні слова!

— Та що ви, кумо,— і пари з уст не пустю. Шепчіть! Шептала кума, аж на сусідню вулицю було чути.

— Учора, в суботу, дивлюся — Одарка моїмигорода-

ми біжить. «Куди ти,— питаю,— так пізно біжиш? Уже ж усі півні на сідало сіли!» — «Біжу,— каже,— подивитися, чи ніхто пуп'янків не рве?» Кому ти, думаю, очі замазуєш? Кого ти вчиш? Знаємо, якого ти пуп'янка шукаєш!

— А кого ж вона шукала?

— Таке, їй-бо, скажете — кого? Федора!.. Тракториста Федьку Півненка...

— Оцю історію, кумо, я від вас третьої чую. Так Федько ж нежонатий, а Одарка незаміжня. Може, вони й поберуться?

— Поберуться чи не поберуться, а описати треба. Хай уночі не блукають. Хай моєї капусти не топчуть, хай моєї картоплі не толочать. Я й у колгосп на роботу не ходила та все садила, сапала, доглядала... Нагніться ще, кумо!

Марія Іванівна, очевидно, нагнулася.

— Чуєте, казали, чортів нема, а вони об'явилися.

— Де? Господь з вами!

— Та де ж — у мене в житі! Посіяла ото я жита — смуга від хати аж до верб тягнеться. Дивися, клунків чотири-п'ять і буде в запасі. Коли там ще даватимуть у колгоспі, а то своє... Воно, кумо, узяти й те: поїдеш на базар, то качку продаси, то гуску, то курку... Їй-богу, тричі їздили, доки два підсвинки продала. То я поїду, то старий. А поїхав на базар — от вам і нема трудодня. Рідний кум Петро, ви ж його знаєте, перемастився, — як сів у правлінні, то й совість загубив. «Я ж,— питаю його,— вибігала на буряки? Вибігала! Двічі вибігала й на кӯкурудзу. Так що вам,— кажу,— куме, рука всохне, коли ви кумі й добавите деньків сорок-п'ятдесят? Вони ж не ваші, вони ж колгоспні». Мовчить, не добавляє. А придавить горе — хто рятує? Кума! Прибійжить, тремтить: «Помираю! Поправ душу! Налий стаканчика!» Що ж поробиш — рятую. Поправляю. Вона ж у мене вдається така кипуча, така жагуча! Будеш мертвим — їй-богу, оживеш!

Слухайте далі. Устала я сьогодні вдосвіта товар напувати. У мене ж, слава богу, і корова хороша, і телиця у доброму тілі, і телятко підходященьке, і свиняка добра, і кабан на сало проситься. Будемо на другу пречисту колоти. Оті ж, дуже сознательні, мене часто попрікають: «Виндивідуалістка,— кажуть.— Череду яку дома розвела!» — «Трясця вам,— кажу,— у пуп! Попробуйте впра-

витися! Хоч руки розірви! Тільки те й знай: тому їсти дай, того напувай...»

Так ото я підвела корову до корита — зирк! — мое жито коливається, мое жито хитається... Кого це, думаю, чорти в моєму житі водять? Бачу — двоє жито хитають, жито нагинають: одне в чорному картузі, друге в білій хустині. Мерщій прив'язала корову оривком до перелазу, а сама назирці шав, шав... Стежкою, стежкою, коноплями, коноплями, буряками, буряками... Підбігаю — тю! — кого я бачу?

— Кого ж ви, кумо, побачили?

— Кого ж — завфермою! Іде мокрий-мокрющий та забрѡханий. Один як палець. А не встати мені, кумо, з цього місця — здалеку було двоє. Ближче підбігла — один. Та хіба я сліпа? От вам і кажуть — чортів нема! Добігаю. «Григорію Петровичу! — кричу. — Драстуйте! Чого вас бог носить у таку рань? Чи на зборах довго були, чи на наряд їдете?» — «Ходив, — каже, — по росі рибу ловити. Я, — каже, — любитель вудкою вудити» І сміється. Думає, що я така дурочка, нічого й не понимаю. «Ну й що, — питаю, — упіймали хоч одну шуку?» Показує одного карася і дві щучки — отакісінькі! Він показує, а я сама собі на умі. «Покажуй, говори, балакай!.. Рибу ходив ловити?.. Знаю, яку ти шуку в моєму житі ловив! Не твоя я жінка, я з отієї шуки всю луску з голови вибила бі!»

Підійшла ближче і кажу: «Григорію Петровичу! Хай уже я сяка-така... віндивідуалістка!.. А чого ж мою доньку, Олімпіаду, зобижаєте? Олімпіада на вашій фермі другий же місяць у списках состоїть. Прийшла оце дівка додому, упала, головою забила й гіркими сльозами умилася — шість трудоднів записали. Хваленій Гальці — чотиркста! Наталці — шістсот! А отій гострій на язик, отій вербі Варці — аж вісімсот тридцять! А моїй дитині гарячого окропу линули — шість трудоднів капнули! Як на сміх! Григорію Петровичу, ви ж на нашому кутку живете, людина хороша, образована... Лекції читаєте: мблді скрізь дорога! А хіба моя Олімпіада не молодь? Молода, красива, чорнява... У неї ж не десять рук... Треба ж і на фермі побувати, і на базарі дещо продати, і скотину дома нагодувати. Пошкодуйте дівчину, додайте трудоднів! Хай не реве!..» Подивився він на мене, глянув як карбованця подарував, і каже: «Ваша Олімпіада на фермі не робила, вона повз ферму на базар ходила. Хай

на базарі трудодні й начисляють». Тьху! — думаю,— на твою путь! І ти в ту гушу!

Устав я, одягнувся і швиденько до дверей. Шкрябання у віконниці спинило: Марія Іванівна у середню віконницю скребла.

— Ви чуєте чи не чуєте? Не вам кажучи, забалакала-ся я отут з кумою та й забула спитати чи вас будити, чи ви будете ще спочивати?

— Наспочивався,— кажу.— Піду.

— Куди?

— На ферму, до доярок помандрую. Піду й у поле, до механізаторів. Буду працювати. Буду про скромних і чесних працівників нарисити писати.

— А про нас? Нашу природу опишете? — цікаво запитала кума Марії Іванівни.

— Аякже! — кажу.— Опишу!.. Напишу і про вашу природу!..

НОВЕЛИ

ВУСТА МАТЕРІ — ВУСТА НАРОДУ

Часом питають: «З якого джерела, на вашу думку, оте смішне, оте чудне впливає й сяйно-золотавими бризками іскристо полоскає й обмиває?»

«Мабуть,— відповідаємо,— нас рідна мати усмішками щедро шанувала і тепло та ніжно смішинками купала й сповивала».

Найперші материнські сміховини мене сколихнули у дитячо-хлоп'ячі роки.

Коротенько передаю спогадливі смішинки, вихоплені вуст рідненької...

ПЕРША: «ВІХТИКА ВІЗЬМИ ТА СВЯТИМ ОЧІ ПРОТРИ»

У старі, царські часи по церковному ритуалу на кожного новонародженого стругали іконку, на якій ліпили браз угодника чи угодниці з тим іменем, яке визначали батинці.

Намалювавши установлене преподобне лико, ікону в'язами пригачували в хаті на покуті — в кутку.

Одного дня мама й каже старшій сестрі:

— Доцю! Візьми віхтика, налий в мисочку води та очі святим протри. А то вони такі стали замазюкані, глянеш — не святі, а якісь вівчарі!

Сестра боговгодні очі тре, протирає, натирає й гукає: «Мамо! А ось на оцього святого, на Сашкового, води не хватило?»

А мама:

— Ти, доцю, з ослона не злазь, а візьми поплюй угоднику на лоба, а тоді віхтиком гарненько, гарненько розітри по всій пиці.

ДРУГА: «А САШКО БОГА ДУРИТЬ — СУХАРІ ГРИЗЕ»

Православно-церковна канонізація великого посту від усіх парафіян вимагала покірливої сповіді.

Нас, учнів, сповідатися водили попарно.

Посповідавши і висмикнувши з дитячих рук мідяка, отець духовний наставно повелівав — до завтрашнього дня, аж до самого причастя, — гляди! — ріски в рота не клади!

Під вечір мого пупика до самої ложечки затягло. Терпів, терпів і не витерпів: нащупав у запічку сухарі й потихеньку з голодухи почав гризти, а менша сестриця Наця:

— Мамо! А Сашко бога дурить, у запічку сухарі гризе!

А рідненька:

— Нацю! Візьми, доцю, он оту ряднину і завісь запічок, щоб бозя не побачив, де Сашуня сухарі бере.

ТРЕТЯ: «ЩОБ ВОНО, ДУРНЕ, ПОНІМАЛО!»

У нашій родині бігало, плигало й скакало дванадцятьох хлопчиків і дівчаток.

Одягали нас по єдиному фасону — в довгі полотняні сорочки.

...Неухильно дотримуючись православного канону, батюшка і дяк перед великоднем з божественними псалмоспівами — да святиться ім'я його — заходили в хату парафіян й збирали свинячі ніжки на холодець сину божому...

Завітали і в нашу хату: дівтора онімело причаїлася біля кочерг, а отець духовний махав кропилом во ім'я того, та во ім'я сього...

Одмахавши положене по євангельському артикулу, пастир почав нам давати хреста цілувати. Хрест срібний, масивний. Я злякався і не поцілував.

— Леле! — це ж святотатство!

Отець духовний до мами:

— Що сіє означає?

А мама:

— Ви, батюшко, не звертайте на нього уваги. Воно в мене таке навіжене й народилось. Отче, ви візьміть та своєю благочинною рукою оту вонючу сорочку вгору підніміть та хрестиком по голенькій — хресь! лусь! — щоб воно, дурненьке, понімало, куди святий дух заходить, а де виходить.

ЧЕТВЕРТА: «КОЛИ ВЛАДИКА ШТАНИ СКИДАЄ
Й КОЛИ НАДІВАЄ — ЛЮДЯМ НЕВИДИМО!»

Мама нас любила, пестливо кохала і, будучи сама неписьменною, високолюдській моралі навчала.

Не біла. Махоне прутом — на сволиці сушився — але, ні до спини, ні нижче не притуляла.

Та одного разу по губах нальопала. Як це сталося, розповім: два дні підряд тюжив дощ. Ми — хлоп'ята і дівчата — зібралися під крилатим берестком і босими ногами усякі витівки витинали.

В цей час сусідка, симпатична тьотя Мокрина, вийшла з хати, глянула на небо, перехрестилася, та:

— Боже праведний, боже милостивий! Це ж ти розчинив свої штани не менше, як на два тижні.

Учувши пророчі слова нашої милої сусідки, ми почали поміж собою докопуватися: якої ширини у владики небесного ота проріха, що так рясно поливає наші берестки і капусту?

Я візьми і ляпни:

— Мабуть, така завдовжки, як від нашого тина та аж до клуні дядька Ганди.

Учувши мою дитячо-наївну тригонометрію, мама потягла мене в сінці й двічі по губах льопнула, примовляючи:

— Коли бог скидає чи надіває штани, це людям невидимо. А побачив — мовчи. Гріх! Иди, грайся!

Мила моя, дорога матусенько, ти й мене сміятися навчила. Твоє материнсько-саркастичне — слиною ідолопоклонне лико три і розітри — навіки запало в мою душу.

ХАТНЄ ВИХОВАННЯ

Яка радість наші діти! Весела й дзвінка радість. Втішаються, радіють батьки: чудесна зміна росте. Але гріха не будемо таїти, часом батьки невтішної хатньої науки діток навчають.

Починається це навчання з маленького, грайливого:

— Покажи мамі дульку!..

— Учи, учи на свою голову. Іди сюди, доню... Стрибки, доцю, стрибки... Не слухай тата, маму слухай... Мама — цяця, а татко — бека, кака... Плюнь на татка... Штрикни таткові в очі... От любя доця, мамина доця... Вона вже вміє батькові в очі штрикати. І мамі штрикаєш? Ой-ой!.. Мама боїться...

Грайлива втіха закінчується неграйливо:

— І в кого воно, отаке чортеня, вдалося? Чуєте, сьогодні чуть ока не викололо. Хто його навчив? У нас такого і в роду не водилося!..

Батько і свою характеристику подає:

— Отож!.. Носи його, вчи його, а воно, бач, якої припоровилося — у лице плювати! От і хоти добра. Це ж тільки воно на ноги зіп'ялося. А що з нього вийде, як підросте?

З віком дитини росте й прикладне виховання.

— Полякай, синок, батька. Лякай, Васю, лякай. Отакечки: гр-р!..

Злякали батька. Впав батько на долівку.

Переїнявши чудернацькі штуковини, дітки стягують з ліжка подушки, ковдри, напинають у хаті халабуду і просять батька:

— Тату, оце бач — курінь! Ми поховаємося всередину, а ти кругом бігай та гавкай. Тільки дуже-дуже, щоб нам страшно було.

Часом хатнє виховання нерозважно поєднують з чаркою.

— На, синок, хильни. Для примера хватони грамів двадцять.

— Ви бачили, чого він дітей навчає? Чи ти при своєму розумі! Сам п'єш, гуляєш та ще й сина привчаєш!

— Пий, синок, пий. Це батько дає. Хили!..

Синок вихиляє, кривиться, чхає... Сльози з очей біжать.

— Ото бачиш, синок, яке воно противне? Отак і я страждаю. А мати думає, що я мед п'ю!..

Весела наука кінчається невесело.

— Ти ще молодий батька вчити! Норова якого взяв: дай, батьку, на сто грамів! Молоко на губах не обсохло, а йому — сто грамів. Я тобі таких сто грамів покажу — у двері не втрапиш!

— Тату! Давайте це діло замнем. Ви ж мене самі вчили: хильни, Васюню!

А Васюня, який розговор, хилить. Батько дає!

Отут би можна й крапку поставити. Не будемо крапки ставити. Хай батьки поставлять. На те вони й батьки!..

«ТА ВОНА, ЗВИНЯЙТЕ, В СПІДНИЦІ...»

1

Якби, кажу, моя бабуся встала, то вона б мене одразу запитала:

— Петре, а що воно ото за химера з хвостом? Таке крилате...

— То, бабуся, не химера. То — літак.

— А що він — сіє чи оре?

— Ні, він літає. Аж на небо підіймається.

— О, боже! Аж на небо! — скрикнула б моя бабуся.— А хто ото біля нього крутиться?

— То крутиться Катерина. Катруся... Ваша правнучка.

— А чого вона отамечки крутиться? Чи не думає на небо летіти?

— Думає. Думає і полетить. Йй-бо, полетить. Бо тепер, бабуся, жінки глибоко поринають і високо літають. Кругом жінки нарівні з чоловіками — і нове життя будують, і господарством керують...

— Скажи ж, онучку, що воно таке зробилося, що жінка і праве, і керує... Зміни які сталися, чи що?

— Великі зміни, бабуся, сталися. Велика Жовтнева революція вільну щасливу дорогу жінкам відкрила.

2

Перші революційні дні в нашому селі. Перші і селянські збори. Уперше й животрепетне питання поставлено: обрати жінку делегаткою на районну жіночу нараду.

На перших зборах і першу дивну ухвалу винесли: «Ввиду того, що в нашому селі жіноча свідомість ще не піднялася на должну висоту, делегаткою на жіночу районну нараду обрати усвідомленого в жіночому движенні Юхима Нечипоренка...»

Прочитавши ухвалу, головуючий сказав:

— Може, в кого буде якась інша кандидатура, то давайте.

Пауза. Згодом:

— Та яка там інша кандидатура... Юхим уполні підходить...

— Хай Юхим їде. Якщо не так, дак в чоловіка єсть жінка. Вона йому пояснить, які на нараді вузли розв'язати, а які зав'язати.

А десь аж од порога:

— Мені можна внести пропозицію?

— Чого ж... конешно, можна. Уносьте...

— Оце я стояв-стояв, слухав-слухав та й подумав: щоб на жіночій нараді ніякого неврозуміння не виникло, то, мабуть, хай Юхим зверху штанів одягне спідницю...

3.

Іще збори... Вселюдні, численні. Більшовик матрос Самойленко здійняв безкозирку:

— Товариші, я пропоную до президії обрати жінку з бідного сословія Олену Деркач.

А Ладур, кріпкенький, заможненький господар:

— Що воно таке — президія?

— Це обрані вами представники зборами будуть керувати.

Мовчанка. Тихо. Раптом голосяка:

— Та вона, звиняйте, в спідниці. Як же вона буде керувати?

Знову тиша і знову голосне тишу розірвало:

— Це, значить, щоб нами правувала баба? Це ж формене іздівательство!..

А молодиці — га-ла-ла:

— Яке здівательство?! Що вам спідниця поганого зробила — хліба не напекла?

А головуючий:

— Хто за те, щоб до президії обрати Олену Деркач?

Жінки всі — «за», чоловіки — ні, десять — «за», останні і сюди і туди, і «проти»:

— Щоб я ото руку за жінку підняв? Щоб, значить, мною жінка правувала? Да нікада!..

Неждано-негадано, аж од печі:

— Ну й потеха!..

Головуючий:

— Дозвольте? Яка потеха?

— Та якось воно потішно... Када, говорю, ми почнемо жінок до президій всяких вибирати, хто ж тада нам буде борщ варити?

4

У президію зборів обрали Олену Деркач.

А пузатий, череватий Ладур:

— Царя скинули, а Олену посадили. Баба у власть пішла. Кінець світу!

А по селу:

— Ходімте подивимося, як Олена Деркач у президії сидить!

— Та ну! У президії? Олена? Деркачиха?

— Йй-бо, Олена, йй-бо, Деркачиха. Йй-бо, сидить у президіях, як королева.

5

Ішли роки, розквітало радянське село. Розквітало і росло. Росли і люди.

У школі відкриті партійні збори. Особливі партійні збори: уперше в нашому селі в ряди Комуністичної партії вступає жінка-селянка.

Голова зборів:

— Товариші, ми приймаємо в партію жінорганізатора села — Олену Павлівну Деркач. Просимо висловлювати свої думки і — «за», і — «проти». Давайте запитуйте...

— Дозвольте?

— Прошу.

— А хіба в партію з дітьми приймають? В Олени їх четверо...

— Приймають. Хто ще просить слова.

— Я.

— Будь ласка, кажіть.

— Скажу. Олена Деркач хороша жінка, акуратна. Своїх діток виховує і за людськими доглядає. Це вірно, це правда. Дак от я й думаю: може б, спочатку хай

Петро, її чоловік, уперьод би йшов, а тоді вже й Олені відчинити в партію двері. Бо що не кажіть, а вона таки баба. А це ж діло сурйозне!

Узяла слово і найстаріша жінка на селі — Мокрина Ганда:

— Люди добрі!.. Та що там говорити... Олену нашу усі ми знаємо. Знаємо як облуплену. Це ж вона у селі переворот зробила. Знущається чоловік із жінки, а вона його за вуса — не бешкетуй! А ясла хто зладнав? Олена! А дитячий садок? Олена наша дорога його організувала й уквітчала... То хай наша Олена іде у славу Комуністичну партію. Ми, жінки, всією душею за це голосуємо.

6

Вирувало, клекотало нове, соціалістичне життя.

Через багато років доля мене закинула в колгосп «Заповіт Леніна».

Іду по чистій рівній вулиці й зустрічаю Петра Деркача — чоловіка Олени Павлівни.

— Здрастуйте,— кажу.— Ви як,— питаю,— опинилися аж тут?

— Як? Хіба ви не знаєте?

— Не знаю.

— Та моя дружина отутечки господарює. Вона — голова колгоспу, а я — бригадир!

Завітав я до своєї землячки, як то кажуть, в непрошені гості. Але трохи помилився, Олена Деркач зустріла мене як дорогого гостя, запросила й поглянути, як хліба високоврожайно колосяться, як кукурудза угору пре, як в удобрених степах і рясний буряк росте.

Радіє Олена Павлівна, радіють і люди, сміються колгоспні лани.

Бо все росте, усе цвіте, усе бує...

Хочеться в оцьому розділі встановити одну інтимну деталь. Зайшли ми в гурт та й посідали під вербами. Ну, звісно, появились і сальце, і часник, і оте...

Пропонують Петрові Деркачу чарку — одпихає руками і ногами.

— Каплі,— каже,— в рот не беру.

На прощання й питаю:

— Олено Павлівно! Петро ж вроді кріпкенькі ковтав? А вчора запросили — одмовився. Що, не п'є, чи як?

А Олена Павлівна жартома:

— Він же мій підлеглий... Дак він не тільки горілку, воду скоро перестане пити.

Вчилася жінка і вивчилася. І чоловіка доброму ділу навчила.

7

Ще один розділ про цю милу, славну селянку.

Розгортаю газету, читаю: «Кандидатом у депутати Верховної Ради УРСР виборці висунули Деркач Олену Павлівну».

Висунули і одноголосно обрали депутатом українського радянського парламенту.

Яка оце велика радість. До якої нечуваної висоти вироста радянська жінка!

Виросла, ідучи по ленінському шляху!

СЕРАФИМИ Й ХЕРУВИМИ...

З численного синкліту — преподобних, високо преподобних і розпронайпреподобніших — найбільших успіхів, безперечно, досягла свята діва Марія.

Рекордно творила чудеса...

Скажімо — прорив! Захиталася віра православна на Полтавщині, занепала й на Харківщині.

Кого в першу чергу кидають на відстаючу ділянку?

Звичайно, чудотворну.

Вона й ласкавим оком моргне, вона й губенятами шепне: «Брати і сестри! Не хиліть носа! Кладіть на вітвар гусочку. Нема гусочки — тягніть курочку. Несіть!.. Несіть і яйця. Немає яєць — карбованчика котіть. На брамі апостол Петро не стане перевіряти — хто з яким приношенням, аби гроші...»

Словом — закликала, віру християнську рятувала.

У різних місцях небесні діла творила. Творила в ярах, у повітках, у житах...

Біля нашого села владичиця творчо у колодязь залізла.

Чиясь невидима рука на зрубі царицю небесну примостила. Двома цвяхами міцненько пригатила.

До схід сонця об'явилася і оновилася.

Уздрити диво неземне першою удостоїлася дебеленька бублейниця Варвара Чернохмара.

Бублики й благочестиві проскури пекла.

Удосвіта кинулася вчиняти, а води — ні каплі. Проворненько схопила відра і — бігом до колодязя.

Прибігла, глянула — сіяє! Матір божа з младенцем засіяла! Господи! На коліна впала, хрести клала і щосили лементувала:

— Голубонько! Царице!.. Милостиво нас осінила і грішну водицю осватила!

Збіглися люди:

— Чого, Варко, голосиш? Хто втопився, чи лукавий приснився?

— Хай вам заціпить — який там лукавець! Он — спасительниця сіяє! Рятівниця наша небесна! Люди добрі! Вірте не вірте, проспівали треті півні, а мене неначе хто граблями з подушки тягне. Стягує і гукає — прокинься! Відпихай мужа — не блудствуй! Зри — я прибула врятувати! Прибула зціляти!..

І провісниця Варвара Чернохмара, набравши повні відра води, кометою полетіла до своєї хати, репетуючи:

— Зціляйтеся, кривенькі! Зціляйтеся, сліпенькі!

Почала вияснити — чий колодязь? На чию обору впала отака щедрість небесна?

Виясняли, виясняли і вияснили — господня ласка стрибнула в колодязь власника — двісті овечок Кіндрату Солопію божа ласка в кошару загнала...

Доки ото, кажемо, виясняли, розмовляли, а церковний притч уже кропив кропилом, а бублейниця Варвара Чернохмара солодко співала:

— Бублички свіженькі! Проскурки святенькі! Святу ж воду брала, святою ж водою й учиняла! Хапайте сліпенькі, розбирайте кривенькі.

Усім чудотворним дійством керував комерційний друг Солопія, тямущий в біблейських ділах Овсій Колодій.

Він і вдалу раду подав — богородицю на зрубі примостити. Примостити і ото довгенькими цвяхами пригатити.

Спочатку чимало було варіацій — куди і де? Обмежений Солопій домагався притулити високопреподобну десь в оборі.

Знавець небесно-чудотворного дійства Овсій Колодій хазяйську химеру резонно відхилив:

— Кіндрате Йосиповичу! Покладіться на мене. Це вже моє буде чотирнадцяте чудо. І зважте — все тактовно, все

у ціль! Ви ж подумайте, дорогенький! Ну, приб'ємо ікону біля свинюшника. Відразу ж запитають: чого цариця небесна полетіла до поросят? Що вона, поросних свиней не бачила? Ви кажете — під стріху. Та під стріху, крім горбців, жоден святий ніколи не залітав. Знову ж — рекомендуєте повісити на бересткові. Якби це іще Христос, тоді вірно. Тоді ви попали в точку. Спаситель знижувався на землю, зачепився трусами за гілляку і гукає: «До вас, грішних, гряду!». Голубчику! — логічно доводив Колодій. — А ви подумали, чи надовго нам вистачить продавати чудотворного берестового листу? А свяченої води — по горло вистачить. Вистачить торгувати і влітку, і взимку.

Отож, кмітливий Овсій Колодій недалечко від колодязя відразу й заїжджий профілактично-цілющий комбінат спорудив. У чашках і в пляшках святу воду, на право і наліво, хвацько за грошики роздавав.

На пляшці чи на чашці стояла такса і лікувальний діагноз: від німоти, від глухоти, від сліпоты...

Пізніше, у власному будиночку, збудованому в місті Полтаві, інтимні друзі запитали господаря. Запитали Овсія Колодія:

— Овсію! Скажи, чи кому-небудь допомогла ота свята колодязна вода?

— Точно не знаю, — відповів Колодій. — А нам, сподвижникам, — мені, Солопію і Варварі Чернохмарі — по самісіньку зав'язку допомогла. І добре кишені покропила, і нові хати освятила...

Давненько оці всі описані події діялися. Але, на жаль, ще й досі де-не-де виринають отакі зцілення, отакі зцілителі...

Хай їм грець!

ЯК Я ТОПИВСЯ

Ранок. Сонячний, прозорий ранок. Я йду на річку. Вдома мене попереджають:

— Іди, та гляди — втопишся, то й додому не приходи!

Цієї поради я точно додержуюся. Знаю — втоплюся, як же я додому дійду?

Приходжу до річки. Тут гамір і метушня. Сміються, плигають, поринають...

Роздягнувся, пішов на берег і спинився: не знаю, куди краще плигати.

— Плигай сюди,— кажуть хлопці.— Тут тобі буде по коліна.

Я недовго думав: взяв і плигнув.

Коліна поринули і мене за собою потягли. Посунувся і посунувся, бо не вмюю плавати.

Говорили ото мені: «Вчися, Сашко, плавати. Вчися, не пошкодуєш». А я думав: «Хлюпати по воді — хіба то наука?»

І ось вам, поринаю на дно. Гребу руками, підсобляю ногами, кручу головою, а мене на дно тягне.

Хлопці, котрі на березі стояли, почали дискутувати:

— Ану,— говорять,— вирине чи не вирине? Може, й вирине — ноги довгі.

Вони дискутують, а я почуваю, що потопаю.

— Хлопці! — кричу.— Рятуйте! Потопаю!

— Не кричи,— кажуть,— а то в рот води набереш.

Насилу-насилу врятувався. Виліз і впав на березі. Ко-нешно, до мене тоді всі поприбігали.

— Мабуть,— говорять,— треба воду викачувати.

А як викачувати, ніхто не знає.

Один говорить:

— Я,— каже,— десь у книжці читав, що насамперед треба веслом у живіг давити.

— Дурень ти,— озвався другий.— Перша допомога — веслом по голові бити.

Словом, хтось мене як торохне веслом по голові — я й очухався.

Ото я й кажу: вчіться плавати, з вишки стрибати, глибоко поринати й майстерно виринати!

ЩО БУВАЄ, КОЛИ В КРАМНИЦЯХ ТРУСІВ НЕМАЄ

Улітку в крамницях буває,
що ні купальних костюмів,
ні трусів немає.

Так ото про легенди.

...Над мальовничим морським берегом, у темній печері монах Савтій смиренно замолював гріхи молодості.

Спокутливо страждав... Духом і тілом постував...

Лукава сила і так, і сяк. І хвостом мигала, і ратицями підкидала. І гототала й в очі усяку ману напускала. Але жодна спокуса праведного мужа не брала. Терпеливо мучився...

Хильне, загрize і щедреньку благодатну молитовку на високі небеса пошле.

А на сонячному пляжі стрункі дівчата і гнуться, і в'ються, фізкультурно поринають, фізкультурно й виринають. Та ніякі земні чари цнотливу душу не хитали й не спокушали.

Чернець правим оком на чарівниць позирав, а лівим святе письмо читав: «І не введи нас во іскушення...»

Гляне та диявольську спокусу й євангельським словом одганяє: «І ізбави нас от лукавого...»

А лихий спокусник не дримав: підвів-таки монаха під монастир... З dna морського витяг таку діву прекрасну, таку привабну, що як глянув слуга божий — не витерпів. Затрусився...

Більше того — подумав... А подумавши, плигонув у морські бурхливі хвилі й почав до діви прекрасної, до діви привабної руками й ногами гребти.

А всевидящий як гуконе:

— А та, та!.. Куди ж ти, гріховиднику, гребеш? Куди ж ти ото без трусів пливеш?

— Отче! — заблагав плавець.— На мою наготу не позирай! Не карай! У крамниці немає трусів! Є зави, є і позамзави. Є і пляшки, є і чарки. Сто грамів, так їх прямо з ходу наливають, а трусів — зглянься, владико! — на наші грішні стегна не надівають.

Не зглянувся владика — покарав.

Отак без трусів гріховидний монах у воді й закам'янів.

Ото легенда, а оце суца правда.

Приїхав я у приморське курортне містечко. Ну, зразу ж, думаю, треба бігти до сонця, на пляж. Подихати морським свіжим повітрям.

А як же ти будеш в одних тапочках на пляжі лежати, морське повітря ковтати?

Я в одну крамницю:

— Труси є?

— Нема.

Я в другу, третю, четверту...

У четвертій мені делікатно й кажуть:

— Чого ви гасаєте? Ви трахніть двісті з причепом, і буде вам море по коліна!

Ви ж були на півдні? Спочивали й лікувальні сонячно-морські ванни приймали?

Кажете, спочивали й на пляжі сонячні ванни приймали.

Правда, хороше скуштувати втіхи морської, оцієї радості людської.

Хороше і чудесно в курортних здравницях.

Спочиваєш і легенди вивчаєш.

Казкові легенди краще вивчати на пару. Ти щось забув — сусідка нагадує. Сусідка забула — ти їй нагадаєш. Ви, скажімо, нагадуєте, а культвихователь:

— Бай пора! Хіба ви не чули — ударило одинадцять.

А ви:

— Голубчику! Хіба ти на березі моря почувеш якогось там дзвоника!

— А ви хіба не чули — дзвонили ж?

— А ви?

— Голубчику, пойми. Хай б'є артилерія, вибуха у даний момент не почувеш!

А вранці:

— Братці! Підйом! Фізкультура!

— Я,— кажу,— не встану! Я,— кажу,— може, вже заряджений!

Чудесно, хороше влітку біля моря, біля річки. Одно погано, коли трусів у крамницях немає.

МУХА — КОМАХА ШКІДЛИВА

Ох, єсть же і противнющі мухі. Надокучливі і надоїдливі. Гониш її, штурхаєш, у двері деркачем вимітаєш, у вікно рушником випихаєш... Уже, здається, здолав окаянну, дак ні — тихенько продзижчить і через вузісіньку щілину у ваш кабінет улетить.

Улетить і — нібито її не гнали, й не пужали — спокійненько примоститься на вашому носі. Зженеш нахабу з носа, а їй і горя мало — пересідає на лоба. З лоба шурхонули, глянули: а щоб ти скипіла, — муха вже тишкомнишком пролізла через проріху до стегна і намагається там поснідати...

Отак і живиться, розпроклята...

А вже котрі лисі — одна морока. Бідолашним безволосим людям найбільше перепадає. Цілий день чоловік руками махає, а її трясця розносила — кругом голови літає. Що й казати — шалена комашина.

Скажімо, хоче хороша людина хорошу резолюцію написати: «Не заперечую. Багатодітній вдові сприяти й усяку допомогу надати». А її чорти принесуть, на резолюцію впаде, намаже, розмаже, сам дідько нічого не розбере.

Тиняються тоді добрі люди, ходять від одного порога до другого, виясняють — що воно намальовано: «Заперечую» чи «Не заперечую»?

Пробивається вдова, доказує:

— При мені ж писали — допомогти! Десь узялася ота шелихвістка!..

— Яка шелихвістка?

— Та яка ж!.. Ота ж... Муха-цокотуха... Намазала й перемазала... Напсувала, ще й сміється, хвойда. «Ви, — каже, — даремно ноги б'єте. Резолюція формальна й натуральна. Я манеру Василя Васильовича добре вивчила. Він резолюцію: «Заперечую» — пише впоперек. «Не заперечую» — черкає вздовж. Дивіться — вам смальнув упоперек... Ха-ха-ха!..»

Щоб ти, думаю, на кутні сміялася.

Мухи-цокотухи — дотошні мухи. Роззявам прямо в черевиках залітають у рот.

Спочатку делікатненько примоститься на колінах. Крильцями помагає, ніжками попідкидає та:

— Лисенький ти мій!.. Я ж у тебе персональна!.. Розчини ширше державного гаманця!

Припадає, ласкаво пригортає й, зажмуривши очі,— скік на плечі! Плиг на лисину!

А вже як на адміністративну лисину плигонула, то з оцієї прибуткової території чорта з два її зженеш. Учепиться, і ніякий критичний вітер з отого плацдарму не звіє муху-ласуху. Найдуться захисники...

— Хто — муха? Моя персональна муха?.. Облиште — не нападайте. Це ж єдина!.. Незамінима... Допомагає... Доглядає...

Одним словом, ловкенькі спритненькі мухи деяким високим начальникам аж у праве вухо залазять. Залізе й шепче: «Візьміть мого комарика завскладом. Не п'є, не скубе, не гребе... Трудяга, роботяга...»

Йй-богу, улесливі та ненаситні мухи попадаються. У ресторанный борщ скаконе, наплавається, наковтається, вилізе, обсушиться й знову поринає.

По три рази в день полощеться в дармовому меню...

Гемонська, каверзлива комаха! Примхлива й вередлива. Модами вередує, перебирає. Усякі фасони чіпляє. Морських черепах назбирає й, де треба і де не треба, з шиком понатуляє. Затягнеться, засупониться...

А в розмові — куди ваше діло: свята та божа... А цокотлива, а брехлива, а хвальковита!.. Вихваляє своє гуманне ставлення до людини...

— Боже, боже,— хвалиться,— як я вболіваю, як я пацієнтів шаную, як людство від пияцтва рятую! Прийде якийсь у́ буфет, я відразу по очах угадую: хоче язиком гіркокого лизонути. Хочє, аж труситься. Знаю, а все-таки питаю: «Вам солоденького чи гіркенького?» Кажє: «Сто п'ятдесят з причепом...» Дак хіба в мене душі немає? Наливаю і косо на безпутного позираю. Жалко ж!.. У графин ллю-наливаю і п'ятдесят грамів не доливаю. Хай не впивається... Хай побереже свої печінки... Іншому інша й мікстура... Натуральну мішаю з мінеральною. Від мінеральної, думаю, ніяка тебе холера не вхопить. Смокчи «Миргородську», на здоров'ячко собі.

Ох і лиха личина муха! Пищить, тремтить, страхитливо переживає, а все-таки нарзан у портвейн шпурляє. Рятає безпросвітних...

Отож і кажемо — боріться з мухами! Не дозволяйте, щоб лукаві мухи залазили вам у вуха.

ЯК МЕНЕ ВЧИЛИ

Ходив і я колись до школи. Надівав батькові чоботи, мати підперізувала мотузкою, і я човгав собі. Чоботи — великі, нігті — великі, волосся — велике, розкуйовджене. А проте — ніхто мені нічого. Гігієн тоді ще на селі не водилося.

Приходив у школу, й зразу перша лекція «Отче наш»... Вставали й співали. А співали ж ми «отчаянно»! Хто куди хотів, той туди й виводив.

Та батюшка, що правив у нас за лектора й головного вихователя, підходив ближче, брав за вухо й підтягував: — Іже еси на небесі!..

При цьому він ставився до вашого вуха так, ніби це було й не вухо, а нікчемний шкураток. Бере, бувало, баса за вухо й тягне вгору, доки витягне аж до дишканта.

Наприкінці виходив наперед і повчав:

— Скільки я вам, дурням, казав: коли воздається молитва господу богу, не чухайтесь в пазусі. Ти! Замурзана! Чого мухи ловило, коли «І не введи нас во іскушеніє» співали! Стань у куток!

Починалася друга лекція.

— Ага!.. Ось ти скажи: чим прикривали своє грішне тіло Адам і Єва після іскушення дияволом?

Мій сусід по парті Гриць Ухналь сьорбав носом, кліпав очима і нарешті бухнув:

— Вони прикривалися рядном.

— Олух царя небесного! Ступай у куток! Скажи ти! — Це до мене.

Я довго й не думав:

— Лопухами! Бо мама казали, що ряден у раю не було.

— Ослиця валаамська! Марш і ти в куток!

Отак у кутку нас більшало й більшало. А за партами меншало й меншало.

На цьому «премудра» лекція кінчалася.

І добре, що вона кінчилася на віки вічні.

РЕГОТАВСЯ, РЕГОТАВСЯ, ЧУЮ — ЗАЦПИЛО...

Якийсь Ліпник, може, ієзархіст, а може, й ієговіст, на ім'я Полтавського обласного Будинку народної творчості прислав листа. У цьому листі Ліпник пише: «Письменник Ковінька перед мікрофоном доказує, що його з глини не ліпили і святим духом не сотворили. Попередіть його, хай він внесе за упокої своєї душі у нашу молельню тисячу карбованців, інакше кипіти йому в пекельній смолі...»

(Факт)

1

Чого критися, у пекло я давно хотів потрапити.

Ви питаєте: чого мене отуди тягло? Признаюся — кортіло роздивитися: як там многоженців хапають, коли в казан шпурляють.

Бабило побачити й інше: як біля казанчиків випинаються і вигинаються — п'янюги, хапуги, бюрократи, казнокради...

Да!.. Що хотів, то хотів. Родичі не пускали. Більше того — пророкували.

Бабуся казала:

— Тобі стежечка випадає прямо в рай!

Може, старенька і правду казала, бо я поганих слів не говорив, горобців не драв і на дівчат не позирав.

Беріть і друге: на вулицю не вибігав, коло тину не стояв, не кахикав, не чхав, і не гукав:

— Ачхи, чорнява! Кахи, білява!

Чого я не кахикав і чого не чхав? Не буду від вас критися — боявся.

У нашому селі росли дівчата гарненькі, красивенькі і в руках були дебелинькі.

Кахикнеш, а котрась підійде, схопить за петельки, притисне до тину і почне по неписаній анкеті розпитувати:

— Ану, хлопче, а чим ти отут кахикаєш?

І... і... пропала моя репутація...

Удома сидів. Вдома бубусі Ветхого завіта читав і своїми словами райські малюнки передавав:

— Оце, бачите, Єва в раю стоїть.

— Без спідниці?

— Без,— кажу.

— Безсоромниця! Безстидниця!.. Чи їй важко було на себе якусь лантушину накинути? А оце хто рядом?

— Це,— кажу,— Адам.

— І він без сорочки? О, боже! Царице небесна! Страждучий! Без штанів стоїть! Хоч би хто тюкнув: що ж ти, безстижий, у раю голим тілом світиш?

Серйозніші корективи бабуся внесла ранком.

Бери оцю ветху книжку, клади в торбинку і йди в рай. Піди і отим — Адаму і Єві перекажи: прийде моя бабуся, вона знає, яку кропиву рвати і по яких місцях стьобати. Я не подивлюся, що вони і такі, і сякі, і райські — настьобаю! Я й твого тата, і твою мамку хіба ж так хворостоною ганяла. Бувало, стануть вчором під грушею і шепочуться, і шепочуться... А я із-за причілка шав, шав... Та по ногах, по ногах...

— Трясця вашій матері! Не блудіть! — кричу.— Вінчайтеся! — кричу.— Без вінця вас чорти у пекло заженуть!

...Туди чи сюди... У казан чи в рай... Сердечно мене уже дорослого переконувала чорноока Палазя. Любила мене Палазя, і я її любив... Та не так я її, як вона мене. Бувало, сядемо під отією самою грушею. Палазя пригорнеться і переконує:

— Чого тебе в той рай тягне? Що ти там будеш робити? Ні тобі пригорнутися, ні тобі поцілуватися. Ні потанцювати, ні поспівати... Сама нудота! Подивися, яка в садку краса! Кращого місця, як під грушею, і на світі немає!

Я і крутюсь, і вертюсь, і делікатно попереджую: «Палазя, не пригортайся! Чорти підглянуть, і тебе, і мене в пекло потягнуть!»

— Подумаеш, налякав! Хай тягнуть! Не такий страшний чорт, як його малюють.

І лукавого Палазя не боялася, щільненько пригорталася. Ото під грушею мені вперше й на думку спало: та мене люба та мила дівчина ніякому чорту не віддасть. По рогах лупоне, так з його самого чорти посиплються.

Але, як кажуть, світ не без добрих людей. Найшлася праведна душа — поклопотала... У нижних тонах теплу реляцію написала. Дрібним-дрібнесеньким почерком та реляція на папері викарбувана. Подаю за оригіналом: «Їх екселенції, чортячій обер-резиденції. Позаяк сочинитель Ковінька у своїх смішках доказує, що його з глини не ліпили і святим духом не сотворили, уклінно вас благаю: зухвальця в гострі пазурі схопити і негайно в

пекельному казані утопити. Любитель високих небес і лукавих чудес, ваш покорний слуга Сидір Ліпник».

Подумайте — отака химера! Отака okazія!

Тільки я ліг, тільки хотів очі стулити, дивлюся — наважденіє! Із сірникової коробочки вилазить малюсінький чортик. За ним другий, третій...

Вилізли, перевернулися і поробилися такими, як лоша-та. Іржуть, ратицями викидають, й гопки вибивають.

— Чорти! — кричу. — Хай вам чорт! Чого ви повискакували?

— Виставляй, — кажуть, — з-під одіяла грішні коліна, будемо хватати!

— А резолюція, — питаю, — у вас є?

— Єсть! Аж дві... Ось на, читай!

Беру. Читаю. Лукавці не збрехали, правду сказали. Дійсно дві резолюції. Перша довгенька: «Скаргу превелебного отця духовного удовольнити. Осоружного сміхуна за коліна схопити». Друга коротенька: «Согласовано. Хапайте! Вельзевул».

Схопили. Потягли. На піддашках нас стріла манія у чорному. Молитовки шептала, руки яхидно потирала і елеїним голоском запитала:

— Куди це чортяки раба божого пруть?

За мене відповіла сусідка:

— Ви питаєте — куди пруть? Щоб вам самому очі рогом виперло! Хіба не бачите, у пекло несуть!

Манія як зарегочеться. Я по реготу впізнав: той самий Ліпник, що реляцію писав. Клятий, сміявся, аж захлинався.

— У пекло тягнуть? Ха-ха-ха!.. А я за упокої гумористичної душеньки отакенну свічку поставлю! Ага! Дописався! Добалакався по радіо — з глини не зліпили! Святим духом не сотворили! А з чого ж тебе, спрашую, ізделали? З дерева вистругали чи з інкубатора випустили? Ха-ха-ха!..

Реготався, реготався, чую — заціпило. І його чорти за фалди потягли.

2

Волокли, окаянні, волокли і перед світом у лоно нечестивих приволокли.

Повели мене по пеклу, — жахливими видами лякати і приміряти, яку ж сковорідку грішним язиком лизати...

Із біблейсько-євангелістических глав пекло я уявляв собі так: в ряд стоять казани і чани, й невгасимим вогнем горять. А хапки до згуби чортенята в оцю посудину вилами підкидають гріхородників по встановленому графіку: у неділю — бюрократів, у понеділок — казнокрадів, у вівторок — многоженців, у середу — гвалтівників, у четвер — брехунів, у п'ятницю — хапуг, у суботу — п'янюг.

Само по собі зрозуміло блудників і блудниць шпурляють позачергово...

Але, щоб богословів підпікало й рогачами у попереk штрикали, моя фантазія цього не досягала.

3

Підійшов і я ближче до казана. Справді — богослов жалісливо-сині дрижаки ловив. Черевом тремтів і зубами цокотів.

Мені аж шкода бідолашу стало — отакої гикавки пастирю духовному чортенята підсунули.

Ви ж утямкуйте, до чого додумалися рогаті. Мужа благовірного, мужа чудодійного, господи! Отаку каверзу стругонули — обротьюкою загнуждали!

У серцях я, не витерпівши, скрикнув: «Що ви робите? Отаке окаянство вчинили!»

Узяли й прив'язали батюшку, як коня на припоні. Добре, що хоч не стрижили!

Ох, і витівки витівають, лукаві! Глянув я довкола і скажу, аж під грудьми похололо.

Біля чанів і казанів нагими стояли многоженці, гвалтівники, спокусники... І яка нестерпна образа: усі були засупонені у нові ремінні наритники.

З хапугами й п'янюгами повелися ще крутіше: на високих та худих дебели нашійники наділи, гладких та товстих у немазані хомути впрягли...

Тьху! Отака неприпустима зневага!

Чорти ще й з баті кепкують:

— Отче! Не хиліть носа! Уміли в гречку скакати, зумійте й вонючу смолу ковтати!..

Хороші тобі жарти! Коли на ваших очах під казанюку отакеними оберемками смолисті дрова підкладають.

Картина, скажу вам, невесела. Повторюю — сумний-пресумний етюд стелився, а проповідник руху часословного біля казана остаточно духом занепав. Морально розклався...

Воно ж, бачите, як ото на світі буває. Сам вогненным страшилищем простодушних парафіян лякав-жахав, а персонально вскочив — навіки злякався.

Я хотів поспівчувати, утішне слово сказати і підійшов зовсім близько. Коли я ближче підступив, то батюшка протягнув мені здоровенного листа.

— Прочитайте,— просить,— моє слово, слово пастиря. Я ж правдиво кляв! Пеклом страхав... Хулу борзописцям слав.

Узяв я листа. Гостренько накатав гнівний літописець:

«Єсть,— пише,— лоза... Єсть верба! Єсть прямі кийки, єсть і вигнуті ковіньки. Ну, де взялася ось ця анахтемська Ол. Ковінька — ума не прикладу. Боже, боже! Твоєї грізної десниці прохаю — покарай! А якщо несила твоя, хай писаці дужа сатана переламає поперека. Амінь!»

Розкусивши по листу — переді мною знайома манія — Сидір Ліпник — я делікатно попередив:

— Ех, батю, батю! Мене в пекло штовхали, а самі в казан попали. Ай-яй-яй!.. Бувайте здоровенькі! Кипіть веселенько!

СОЛЯТЬ, НА ЖАЛЬ, НЕ БОРЩ!

Що робити, питаємо, щоб діти не були розумніші від батьків?

Оті дітки, які на ноженята свої починають спинатися, і оті дітлахи, які вже самостійно бігають і самостійно вимовляють:

— Мамо! Папи...

Ми знаємо, що діточок отакого віку в дитячих садочках морально вчать. Учать делікатно, учать терпеливо.

Вчать, щоб були і ніжненькі, щоб були і чемненькі.

Отакої мудрості не вчать: «Воно ж у мене таке спритненьке та таке розумненьке. Вірте не вірте, я раз пока-зала, а тепер вчене-превчене: само й плює, само й дулі дає...»

Такого, кажемо, в дитячих садочках не вчать. У дитячих садочках вчать ласкавої поведінки.

А що ж, питаємо, робити, коли вони вранці і ввечері удома: то чи їх і вдома отак морально вчити, чи, може, потихеньку й по м'якенькому місці бити?

Бо тепер такі діти пішли, такі пішли, що ще і батька і матір навчать.

Ви рекомендуєте: удома треба взяти сувору виховну лінію.

У сувору лінію входять і моральна словесність:

— Що ж ти ото робиш? Куди ти, дурненьке, дзюркаєш? Он іде батько. Іде і реміняку несе.

Звісно, дитина лякається й з переляку починає кропити рябесенькі штанці.

Тоді із словесної теорії переходять на практичне навчання: за мокренькі штани вчать!

— О боже! Сьогодні ж наділа нові-новісінькі штани, а воно геть обмочило. Оленко! Принеси деркачика, я його і обполошу, я його і обсушу!

Значить, у допомогу одій суворій практиці у кутках розставляються: а) Хворостина; б) Соняшничина; в) Деркачик; г) Мокра ганчірка.

Мокра ганчірка уживається з попередженням. Просить дитинка:

— Мамо! Ам!.. Мамо, ам, ам...

— Ось не амкай над душею, бо як амкну, так і губи стулиш!

Часом застосовують і черпака.

— Сядь,— гукають. Дитина не сидить, сміється, бавиться.

Удруге гукають голосніше:

— Кому кажу — сядь! Сядь! Доки оцим черпаком не посадила!

Сіла дитина, їсть дитина.

— Мамо! Воно не солоне!..

— Ви бачили причину? Мати наварила, а воно ще й вередує. Зараз я тобі посолю!..

Солять, на жаль, не борщ і не кашу...

Піднімають сорочечку, а якщо це хлопчик, то скидають штанці і починають солити...

І що ж — порядок! Дитина — як шовкова.

Ніяких тобі сліз, ніякого тобі норова. Починає розуміти батьків.

Та!.. Не кажіть такого: мораль, мораль! Мене батьки теж отак учили. Та й що? Та й нічого!.. Самі бачите, жива, ціла, невідима... Ви хоч пишіть, хоч розписуйте, а я на своєму стою: воно доброго слова не поміає. Скажи йому: «Цить, Васю! Цить, синочку!». Не мовчить — реве.

А крикніть: «Та цить! Щоб тобі заціпило!» — Йй-богу, враз заціпило.

Да!.. Так ото ми й думаємо, а що якби отаким «воспитателям» та самим по штанцях... Прутиком, пруттиком... Як би воно було: морально чи аморально?

УСМІШКИ КОРОТЕНЬКІ, СМІШНЕНЬКІ Й ЧУДНЕНЬКІ...

1

Оце ж мені лізло, лізло і скоро на потилицю злізе — вісімдесят...

Така правдиво-життєва стеся.

До чого, ви питаєте, я оце веду. А веду ось до чого: нарешті, признаюся, першу смішненьку оповідку я написав улітку 1917 року в місті Полтаві.

Оповідку назвав — «Урок».

Згодом, пізніше, дуже пізніше, аж через десять років «Урок» на виразнішу мову переклав: назвав — «Як мене вчили».

«Урок» в ті часи читав хлоп'ятам, читав і дівчатам — сміються. Та ще ж як і заливалися, аж мене реготи брали.

Старші і радять мені:

— Понеси, Сашко, оце написано в газету.

Вагався. Не йняв віри: невже, думаю, писанину сина селянина можуть надрукувати?

Нарешті осмілився, тремтливо приніс оповідку в газету «Полтавський день»*.

Рипнув дверима, зайшов і, вибачайте, здригнувся — яка світла, яка гарно убрана кімната! Люстри, килими, меблі, аж очі розбігаються.

Патрети царя і цариці уже не висіли. Тільки в одному куточку теліпався обривок шовкового мотузка. Певне, отутечки й припинали якийсь височайше цабе.

Той, хто за столом сидів, почав оглядати мене з ніг до голови. А на мені, йй-бо, правду кажу, черевики сиру просять, а штани латані й перелатані.

— Чого тобі? — запитало високе газетне начальство.

* «Полтавський день» — ліберально-буржуазна газета, що виходила в Полтаві на початку 1917 року.

— Ось...— а рука грає дрижака і язик не повертається,— ось!..— повторив.

— Що — ось! — гримнуло за столом.

— Кажу, приніс вам... Ось воно...

— У тебе ж штани — дірка на дірці — а ти — ось воно? Таких ми не друкуємо.

А я стою та благально:

— А коли я надіну нові штани — надрукуєте?

Воно, оте пихате, із-за столу встало і, показуючи на двері, ревуноло — геть! Бундючне так зухвало гримнуло, що я пробкою вилетів за поріг.

2

Ішли роки... Бурхлива і грізна точилася боротьба за волю, за щастя радянського трудового народу.

Над Країною Рад замайорили червоні прапори. Тягло мене, тягло і потягло на терпку сатиричну стезю: пішов працювати фейлетоністом у газету «Більшовик Полтавщини».

Скажу, мабуть, ніщо так не надихає автора соковитим сміхом, як робота в гуші народній. А газета і є той поштовх — іди до людей! Працюй серед людей, слухай людей!

— Народ — найвизначніша, наймудріша сила!

З радістю признаюся: народний сміх мене іще з дитинства полонив і чарував.

Дозвольте, шановні читачі, з вами ще і ще раз утішно поділитися сміховинно-уловленим.

3

...Вуличкою жвавенько шкутильгає спекулянтик. Йосип у селі його звали. Ще й Йоська, Йося, Йосінька. По батькові ніхто не іменував.

Назустріч іде мій рідний дядько Пилип. Симпатична, спокійна людина. Майстер на всі руки. Коня підкувати — підкує. Цеберку полатати — полатає. Піч поставити, і піч поставить. Горю людському пособити, і горю людському сердечно пособляв.

Що й казати — майстер. В руках завжди свіжа копійка. Поспішає до монопольки* і тужно співає, бо до

* Так тоді називали магазин.

чверточки гривеника не стає. А тут — ба! З гривешиками ходить спекулятивна калитка.

— Йосипе Сидоровичу! Можна вас на одне словечко?

— Слухаю вас, дядьку Пилипе!

— Йосипе Сидоровичу! Чи не змогли б ви для утолення жажди позичити гривеника?

— З моїм удовольством... Надіюся, повернете...

Спекулянтик позичив і замислився. По хвилині гукнув:

— Дядьку Пилипе! Дозвольте вас запитати. Чого ви мене по імені й по батькові найменували? Ніхто не іменує, а ви мене в славу увели, «возвеличили»...

А дядько Пилип:

— Чесно вам признаюся: коли я підвипивши, то, звиняйте за правду, я тоді по імені й по батькові усяку сволоч величаю.

4

Місто Полтаву частенько одвідували видатні діячі літератури, мистецтва, культури.

І ось для зустрічі з полтавцями і полтавками у двадцяті роки прибули: Володимир Сосюра, Василь Чечвянський, Валер'ян Поліщук.

На виступи прилучили й нас, початківців: поета Олесь Косенка і мене.

Репортаж зустрічі доручили мені складати. Склав. Подав у газету, а ранком читаю: «Перед робітниками виступали письменники Володимир Сосюра, Василь Чечвянський, Валер'ян Поліщук», а наші імена завкультурою викреслив, і дописав — та інші...

Наступного дня на виступи іще одного полтавця залучили: новеліста-сатирика Петра Ванченка.

Зав імена столичних письменників повністю вписав, а імена полтавців знову вичеркнув, уписавши — та багато інших...

У суботу літературна зустріч відбулася на заводі «Метал», нині — турбомеханічний завод.

Огляд я подав в такому контексті: в цехах заводу виступали письменники: Пилип Капельгородський, Петро Ванченко, Олесь Косенко, Олександр Ковінька і багато, багато інших.

— Хто ж це, — зав питає: і багато, багато інших?

— Це,— кажу,— Василь Чечвянський, Валер'ян Поліщук (Володимира Миколайовича Сосюру в цей день викликали до Харкова).

— Так це ж письменники! — аж скрикнув зав.

— А ми хто?

— Ви... ви... Звичайно, і ви... Так ви ж письменники обласного масштабу, а то — столичного.

Бригада письменників іще днів шість виступала на заводах, червоноармійських частинах, інститутах... Але стандартно-безпредметно: «та інші...», «та багато інших...», «і багато, багато інших...» на сторінці — культура і мистецтво — зникло.

Імена повністю друкувалися, але в такій редакції: «Учора українські письменники Василь Чечвянський і Валер'ян Поліщук виступали на швейній фабриці. Разом з українськими письменниками виступали і полтавські письменники — ім'я рек».

5

Із Одеси у Полтаву прибув зоопарк і розташувався на тодішній Сінній площі, нині — стадіон.

Редакція газети «Більшовик Полтавщини» послала мене пером сфотографувати фауну, яка водиться і плодиться в південно-африканських джунглях.

Ото я вперше побачив лева, тигра, слона, леопарда... Але чомусь, згадую, найбільше припали до уподоби відвідувачам та й мені вухаті ослики.

У газету я подав репортажний нарис про вроду і красу хижаків з далеких азійсько-африканських степів і лісів.

Приділивши ішачкам найбільшу увагу, я ще патетично додав — нарешті і в Полтаві появились осли!

Як ото кажуть — вигукнув на свою голову!

Нариса опублікували, а мене делікатненько викликали і чемно, навіть тактовно попросили:

— Поясніть, будь ласка, на яких ви ослів натякаєте. Одного ми самі знаємо, а ось кого ви другого маєте на увазі?

Я — тик-мик... Кажу: — У зоопарку зустрів. Із Одеси прибув. Дак ото там в Одеському зоопарку і ослики були.

— Ах, на одеських стругонули?.. Тоді вибачайте, вибачайте...

У середині двадцятих років широко почали запроваджувати зустрічі письменників з читачами.

Яка це пізнавальна втіха — як наші твори сприймають, чи все читають і чим ми, автори, перед читачем грішимо?

Ніколи, ніколи мені не забути — та хіба тільки мені — справді, які правдиві і насущні поправки і поради нам давали слухачі.

Але, як-то кажуть, виникало й чудернацьке...

Наша бригада — бригада письменників — ранком прибула у місто К. Приїхали й одразу попростували в кабінет завідуючого окружної народвіти.

Завітали, познайомилися і завідуючий народвіти почав розпитувати — хто та яким літературним жанром володіє (тільки замість «жанр» говорив «амплуа»).

Потім зав якось недовірливо похитав головою і почав ділитися душевними сумнівами в такій редакції:

— Мабуть, товариші, до одного, до самого літературного художнього слова маса поставиться слабкувато. Нада б художнє слово розбавити чимось сценічним...

— А чим, на вашу думку, роздобрити наші виступи? — запитали ми.

— Щось би варто уставити сценічне, ексцентричне... Скажімо, обруч на сцені катати, чи й шпагу глотати... Це дуже б оживило масу...

Ми здвигнули плечима, а зав розпочав про красу шпагоглотання нас переконувати:

— Читання на сцені прозаїчних новел чи поетичних поем — речі скучнуваті. А ось — шпага! — повний атракціон!

У нашій бригаді я був найтонший і найвищий, й зав рятувально кинувся до мене:

— От ви, дорогенький, ви ж, напевне, зможете тоненьку шпагу хоч на половину проковтнути?

Пригадую — я не розгубився. Встав і почав пояснювати:

— Чвертку, — кажу я, — мабуть би, з гріхом пополам якось би проковтнув, а за шпагу, їй-бо, не беруся. Запхну та ще не туди — грець з нею. Гуморески радо прочитаю.

Пропозицію зава про обручі та шпаги з дотепною гостротою було висміяно у газеті «Комуніст», нині — «Правда України».

Згадую, я — мале хлопчисько, чую, як біля криниці волосний урядник присікався до дядька Пилипа:

— Ти чого оце засміявся?.. Га?.. Тебе питаю — чого ротяку розкрив?

— Та так, — відповідає дядько Пилип. — Щось ізгадав, та й усміхнувся.

— Не крути, не верти... Мене не обдуриш... Я твою крамолу давно розкусив... Ти глянув на мене, засміявся і подумав: звідкіля в пана урядника такий хобот на морді появился? Ну, скажи — розгадав твою тьомную мисль? Кажу тобі, неоковиро: за вірну службу государю царю кожного порядочного чоловіка розпихає і розширяє! А вас, супротивних балабанів, у худобу превращає.

Одного дня аналогічне окошилося і на мені. Церковний староста присікався:

— Ти ж чого, дурне, смієшся? Га?.. Тебе, воноче, питаю — чого ти свої сині губи розтулило?..

І до оточення: побачило, що на іконі у Пантелеймона-зцілителя випало одне око, і хі-хі-, ха-ха... Зведено небесами — з одним зціляй! Значить, з одним і работай! А воно, самашедше, це діло на сміх бере! Кому кажу — зліпи губи! — бо я тобі оцим як стулю, — староста вгору підняв сучкуватого дубця, — так тобі навіки заціпять!

Володарі старого світу дубцями, хрестами людські усмішки полохали, стращали, життєрадісне одбивали, а сміх, як і життя, нескорено стелився, стелиться й бурхливо розстилається...

Згадую й таке: у нашому селі по сусідству жила родина Маценків. Сім'я багатодітна — двадцять двоє діток. Так і казали — щасливі люди. Як жнива, так і дитинка нова.

З повітової земської управи прикотили урядовці з кардами й увінчані золотавими гудзиками, прибули розпитати — чого, як? Звідкіля такий рясний урожай?

Дядько Порфирій Маценко пояснення давав на призьбі. Стисло і коротко пояснював:

— Питаєте, звідкіля оці гороб'ята позлітали?.. Уявіть собі — зима. Вечори довгі, темні... Керосини немає... Ось воно бог і посилає.

Клуб... Великий, широкий зал у колгоспному клубі. Народу повно-повнісінько. Багатодітних жінок шанували орденами і медалями. Ланкова Оксана П., яка народила і виховала десять синів, просить президію: «Хай чоловік одержить і мені піднесе».

Президія погодилася. Чоловік і слово попросив:

— Спасибі за велику шану до моєї дружини. Дякую за виявлену повагу до Оксани, яка народила і виховала десять синів. Признатися вам, і я тут деяку участь брав, бо ми з Оксаною це діло дуже любимо. Ми й надалі будемо старатися, бо в нас десять синів, а ще хочеться й дочечку... Йй-бо, правду кажу, бо жіноче сословіє — хороше сословіє.

Низом-низом за літературно-меморіальним музеєм Пана Мирного розстелилася широченька долина, уквітчана вербами.

Радянська влада витягала і чимало витягла із вирви злочинства людей, які падали і спотикалися й, поставивши піднятих на ноги до трудового життя, гуманно проголосила: оце вам дерево, залізо, цегла, будуйте в долині хати, працюйте, живіть, діток ростіть.

Новостворені вулиці, одну і другу, градоначальство узвало: вулиці імені «Жертв революції».

Почали очима припадати, почали натякати: «Така назва, вроді, сюди не підходить».

Міркували й розміркували: йй-богу, не пасує!

Вирішили вулиці переіменувати на імена письменників. Узяли і почали іменувати: першу довгеньку назвали — імені Карпенка.

Паралельну, широченьку — імені Карого.

Отож радимо — у словники, в історичні довідники зазирайте!

Не плугайте — вивчайте!

Великий гуморист Остап Вишня душевно радив: «Ловіть, спостерігайте контрасти...»

Мені розповідали таке. Під колесо автомашини попа-

дає пішоход. Невдаха гукає: «Рятуйте! Кличте швидку допомогу!»

А йому водій і говорить: «Цить! Не репетуй! Тобі повезло! Якраз на тебе швидка й наїхала».

12

Гукають, вельми голосно питають:

— Ви не бачили Івана Сидоровича? Не знаєте, де він?

Зроблений з двох долонь рупор не менш голосніше відповідає:

— Іван Сидорович нализався!..

— А де ж вони ниньки?

— Долизують незораний клин.

13

У казанку вода кипить, шкварчить, а мама стоїть біля комина й усе вчитує: «Отче наш, іже еси на небесі...»

— Що це ви, мамо,— питаю,— богу біля печі моли-теся?

— Ні, синочку, це я варю крашанки і як докажу: «даждь нам днесь, яко же і ми тобі даємо...» значить, гото-во! — крашанки зварилися.

14

В одному газетно-журнальному кіоску, коли не при-йдеш, написано: «Пішла за газетами». Ми взяли й калі-графічним почерком зверху написали: «Газети пішли за мною». Жарт підсобив — у кіоску своєчасно продавалися газети.

А оце якось морозним ранком підбігаю до кіоска. І — диво! Таке виринуло дивненьке, що я аж рота роззявив. На виставленій у кіоску книжці оповідань Антона Пав-ловича Чехова «Каштанка» собачка намальована, як жива.

Дивлюся я на це собача, а воно на мене лукаво оченя-тами моргає... Моргало, моргало, а тоді — гав-гав-гав!..

— Цю-цю! — кричу.— Дурненьке! Що ти, здуріло?

— Еге ж,— Каштанка відповідає,— здуріла. Од холоду дурію. У кіоску така собача холодина, що я не витримую й починаю гарчати.

— Дак ти розтуляй писок не на нашого брата.

— А на кого?

— На тих,— кажу,— хто в оцих холодильниках морозить симпатичних книгопродавців.

15

...— Хльобнемо, брате, й запротестуємо... Пишуть, сміються, висміюють... Шпильки на нашого брата пускають...

Запалив цигарку, затягнувся, та:

— Та хіба тільки на нас... Ось мій сват — помилився... Замість три сотанки, не присвітивши, ціленьку на бествіє прихопив. Хвалився мені — темінь, хоч око виколи. Я, говорить, й не розгледів, де сотня, а де тисяча... Значить, на темному треба скостити... А на його — фуліган... Хапуга!..

Собутильник не витерпів:

— Налий!.. Давай іше по махонькій... Канешно, ето, що ти говориш — неподобство! Ето свинство... Допустімо, я живой человек, а мене узивають — бугай! За що? Я тебе спрашівваю: за вішо? Я ж оце,— наливай, наливай манісіньку,— я ж оце з Аллочкою, з третьою зійшовся. Мила-премила женщина, теж від третього утекла. Серги, я тебе питаю,— треба? Треба. Годинничок золотенький нада? Нада. «Москвича» підкотити молоденькій необхідно? Безумовно, необхідно. Я й підкотив для сімейного щастя. А мене вже штрикають сатиричним пером — «Звідкіля ти все ото взяв?» А я сурйозно й відповідаю: «А яке ваше діло? — І на вухо: розпресобаче!.. Ха, ха!.. Наливай, наливай...»

16

Єсть у дворах туалетні — і е, і ні. Маленькі, примітивні. Діромахи такі, що ти можеш ясно на всіх позирати, і твою персону можуть іше ясніше оглядати...

Можна почути і таке:

— Доброго ранку, Катерино Іванівно! Як ви думаєте, був уночі дощ чи не було?

— Невеличкий був. А як ви мене через дошку впізнали?

— По голосу.

Мені довелося спіткати й отаке: стоїть величенька туалетна, двері наглухо забиті дошками і на найдовшій дошці хтось крейдою написав: «На переучете».

108

СПРОСТУВАЛЬНИКИ...

Хто приносив у редакцію рукописа — оповідання чи новелу, — той мене розуміє — яка надворі температура? Помірна чи з вітрами?..

Отake й зі мною було. То спека, то холодок по мені пробіжить...

— Хороша тема... Актуальна... — сказав редактор. — Нам ця тема підходить. П'ятика — велике зло. Що це у вас спочатку — «Бурякова нового врожаю іде добре»?

— Це, — кажу, — тітка Олена дає телеграму: наварила з буряка повну сулію...

— Ага!.. Ясно. Все ясно.

І редактор порадовливо ткнув пальцем у рукописа:

— Осюди солі добавте... Сюди перцю... А ось сюди — гірчички... Хороше було б, якби ви ще й на оце місце солі сипонули. І солі сипонули і добренько гірчицею мазонули... Рекомендую — не завадить. Хай попече...

Посолив я, як ото мені і радили. Добре поперчив і добре й гірчицею помастив.

Надрукували мого фейлетона.

Як почали ж тоді проперчені персонажі та мене гіркими словами дорікати:

«Що ж ви отake малюєте? Що ж ви отake рисуєте? Ви написали, ніби я перед люстрою гукав: «Тю на тебе, сатано! Згинь!» Це ж брехня. Вірно, я гукав, але гукав до жінок: «Василино! — кажу. — Подивися ще ти, голубко, що воно за опудало із люстри на мене дивиться? Волохате, кудлате!..» А жінка й каже: «Менше заливай, а то, їй-богу, воно на тебе почне ще й гавкати...» Удруге, коли ви будете писати про лукавого спокусника, прошу цей факт виправити. Напишіть, як на самім ділі з люстрою розмовляю: «У-у... — кажу. — Дурень! Нализався! Насмоктався!..» Звиняйте за почерк».

Другий лист:

«Ех, ви! Ну ніяк не входите у дуже трудне райспоживче становище. Увійдіть, будь ласка, в мое положення. Я стою. Торвую. Продаю усякий сільськогосподарський реманент: чоботи, цеберки, вила... Ну, звичайно, і оту... Оту, що в пляшках... Приточили мені її як навантагу. Кажуть, що з нею реманент охотніше йде, і вона легше пливе... Візьме чоловік чоботи, гляне на підшви та й скаже: «А давайте чогось такого, щоб вони не рипіли...»

Отож з тієї навантаги і пішло, і пішло... Присилає один голова записочку: «Овксентій! Лікуй! Не згинається попереk! Подателю оцієї цидулки передай оті ліки, що вчора передавав: двістіграмового «цуцика» і ковбаси триста грамів.

Р. С. Медицина запевняє, що сам «цуцик» без ковбаси поперека не виправляє...»

Другий голова посилає другого посильного. Друга й резолюція: «Дорогуша! Зуби печуть, хоч криком кричи. Визволяй! Капни по десять грамів на кожний зуб. Не заперечую, можна й по двадцять. Може, вони, кляті, швидше зааніміють. Витрати записуй у графу: мастили спиці в облспоживспілці...»

Отак мені з півроку мотали душу — дай і дай. А потім приходять з арифмометром, круть-верть — тисяча не достачі! Оце вам і Овксентій! Оце вам і дорогуша! А ви рисуете? А хто винен?»

Прийшов і лист, як ото кажуть, ретроспективний — чим заїдати?

«Слухайте, товаришу, що ж ви мене отак недостойно у фейлетоні розмалювали? Таке написали, що й купи не тримається. Я займаю пост. Іду я на збори. Не можу ж я прийти на збори, щоб з мене, вибачайте, як з бочки тхнуло! От вам і заковика — чим заїдати? Конешно, ви правдиво пишете, щоб я перед зборами сухе пшоно в рот пхав. А що ж ти будеш робити? Пробиував я чай жувати. Єрунда! Чай не перебиває запаху. Не перебиває паху і лавровий лист. Жував я пирій, і полинь, і бузок... Не бере — тхне! От ви пишете: стримуйтеся та утримуйтеся. А ось чим загризати, такої інструкції ніхто й не напише. Хоч би коротенько написали: скільки треба прожувати пшоно сухого на сто грамів водяного?.. А то оце недавно серед молоді я робив доповідь: «Культура в побуті», так, повірите, кілограма півтора ізжував. Аж гикавка напала... Доки ж отак страждати?.. До побачення!»

Одержав я листа й дуже таки спростувального. Лист починався небесним громом:

«Щоб тебе мати сира земля не прийняла! Щоб тебе з ковiньки перевернуло у вербину, а з вербини у лозину, а з лозини в очеретину... І щоб тебе вранці бурями колихало, а ввечері пропасницею підкидало. Ну, варю! Ну, продаю!.. Для людського вдовольствiя кип'ятю... Як скип'ятю — вогонь! Можна родителів споминати. Хто хоч раз попробує моєї «свяченої», так трясця йому в пуп, якщо

він не впаде без задніх... Отака моя продукція! За віщо ж мене критикувати? Учора по вашому капосливому допису прийшла сільрада і каже: «Ой, тітонько, у вас і справді ціле заведеніє! Значить, про вас, тітко Олено, недаром написали?» Сама собі думаю, щоб вас коромислом по спині писало й розписало! Хтє ж мені оці збитки сплатить? Га? Вас питаю. Я ж однієї закваски двовідерну бочку запахтьорила!»

Четвертий спростувальний лист просив пошанувати стародавнє лікування:

«Мені одна бабуся порадила: по очах, каже, бачу, одне парне молоко тобі не допоможе. Раз голова крутиться, пий молоко з пивом. Це тобі, каже, найкраще зціленіє. Поп'єш тижнів два, задишку як рукою зніме. Попив я два тижні, не знімає. Тоді друга бабуся другого рецепта дала: пий, каже, молоко з перцівкою. Зроби, каже, по-старовинному звичаю. Наріж в череп'яну миску старого сала. Намни туди й хлібця. Хліба не шкодує — скільки влізе, стільки й мни. Накриши усяких трав: жалкої кропиви, лопуха, шавлю. Тоді оце все щедренько полий горілочкою-перцівочкою й з словами «господи, поможи!» починай зцілятися... Починай унутр пропихати. Пхай без ложки. Хочеш болість ізігнати — не стісняйся. Без стісненія нахилийся, хватай губами і впотребляй. І в тебе ніколи не будуть труситися коліна. Затрусяться — ще наливай. Дві мисочки — це мужеська порція. Перехилиш — коліна виправляться, і сам, сердешний, на ноги станеш — виправишся...

Оцю мішанку я в хаті з мисочки сьорбав, а ви черкнули, що я надворі з корита хльобав. Це формений наклеп. Це вас увели в оману. Пояснюю, як діло вийшло: так — коліна мої все-таки затрусилися, захиталися і в темряві попхнули мене в оту свинячу посудину — поросяче корито, яке хтось спеціально для підриву авторитету поставив перед самим порогом. А ви цього не взяли у должний факт. Прошу вас, візьміть фактичне: мої каверзні коліна завжди, коли підходиш до хати, по-зрадницькому підгинаються... Самі падають і мене, кляті, вальять додолу. З покорною просьбою до вас колишній завфермою Непитуший».

Надсилали й коротенькі, лаконічні, але обурливі спростування:

«У якій це я чайній чортиків на підлозі ловив? Дійствітельно, я, як начитана людина, за столом вигукнув:

«Класики! Ви писали правду — чорти єсть! Ось гґяньте, аж два плигає по моему галстуці!»

«Уточнюю... Не я — земля захиталася, а я, не витримавши підземного толчка, упав зверху на начальника. Усі рази він на мене падав, а цієї неділі якась трясця ото мене на нього нечемно попхнула. Що ж до хомута, то ніхто мене не силував. Я сам добровільно почепив хомута, затаг супоню і для розваги під акомпанемент балайки голосно іржав... А те, що на луках лошички обзилися, та це вони теж випити захотіли...»

Але найцікавіша листівка була остання:

«Сатиричний фейлетон у газеті радує нас, як ясне сонечко. Гострїть своє перо, викривайте п'янюг. Ми, доярки, любимо гумор, як любимо і повеселитися в гурті. Наша подруга Галя оце недавно вийшла заміж. Добре посвайбували, хороше погуляли. Не без того, і винця випили, і поспівали, і потанцювали. На природі, біля кучерявих верб, гуляли. По-людському зробили. Бажаємо вам творчих успіхів!» Підпис. Доярки.

Оце і все. Оце і все стало мені любе, найдорожче.

ХТО ЗА КИМ БІГАЄ?

1

Суперечать і суперечать — хто? Хто за ким бігає: хлопці за дівчатами чи дівчата за хлопцями?

«Я, конешно, кажу — да! Нові часи, нові пісні. Сучасну дівчину здря не доженеш. Значить, вона повинна хлопця доганяти».

— А ти! — мені кажуть. — Ти, голубчику! Хто першим гасав за дівчиною? Бігав же ти!.. Цуциком за Надею бігав. І біля хвіртки станеш, й у вікно заглянеш. І ходиш, ходиш... Землю топчеш, топчеш... І вздрівши — ген-ген кольорова хустина замайоріла — скільки духу туди. Прибіг, дарма ноги топтав. Штопором летиш назад. Летиш до вікна, чи не вигляне вона... Надя!..

— Да! Отут ви мене підкусили. Не сховаю, першим я довкола дівчини забігав.

Упала мені в око Надя. Красивенька, чепурненька! Симпатична.

А я чого... Я ж дорослий хлопець. У мужське сословіє перейшов. Почав на випуск штани носити.

Мій дядько Трохим частенько умовляв:

— Петре! Не цурайся Наді. У кіно разом підіть, солов'я послухайте. Петю! — каже.— Повір, рано чи пізно, воно, оте парубоцьке, тенькне...

Дядькове пророцтво здійснилося. Парубоцьке взяло й тенькнуло...

Іде Надя, а я — ах!.. Далеченько проходить, а я зда-леченька — ох, дівчино! Ох, рибчино!

Ну й доохався — утюрився по самі вуха. Скажу вам по ширості. Надя не іде, а русалочкою пливе. Гарненька, стрункенька.

Дивлюся, позираю, а якась сила мене штовхає — доганяй!

А дядько Трохим ще й підначує:

— Ох, і дівчина! Ех ти... Монте-Крісто... Глянь, яка красуня! Петре! Не лови гав!

— А що ж, дядьку, робити?

— Женися! Бачиш, як Надя біля тебе упадає. Женися!! Тобі цієї жінки на сто год хватить.

Почав я коло Наді ніжніше припадати, почав їй віршовані записочки підкидати.

Одну черконув: Надя, ви — краса! друга — ви моє серце і душа!

Записочки й підсобили. Зустрілися.

— Не глузуйте, — каже Надя. — Не смійтеся!

— Голубонько! — кажу. — Надю! Ви моя мрія! Ви моя радість!

Сказав і став, як укопаний. Не знаю — що ж далі робити? Визволила Надя — пригорнулася.

Вірте не вірте, попервах я аж злякався. Я вириваюся, а вона пригортає, я пручаюся, а вона обнімає.

— Надю! — просю. — Дорогенька! Сусіди у щілину позирають.

— Хай, — каже, — зазирають. Хай їм грець!

Шепче, палко пригортає і голову мою до себе нагинає.

Надя, повторюю вам, була дівчина чепурненька, гарненька, але низенька.

Бачачи, що мені нема куди діватися: хочеш не хочеш, а пригортайся, я Наді підставив стільця, сам став у ямку і миленько попереджаю:

— Серденько мое! Цілуй, але з оцим ділом не жар-туй. Бо, не дай боже, довідаються кумасі, рознюхають свасі — нам кришка! Засміють. Скажуть — отака горошина, а підхопила отаку вербину!

— А що нам свахи, що нам кумахи!

— Надійко, — кажу, — свахи і кумахи — це суспільство.

→ Ех, Петю! — сміється Надя. — Любов вище свих і кумах.

— А товариші? — говорю. — Товариші скажуть: вона — он яке мале, а він — он яке довжелезне цабе! А мама моя? Мама моя мене віником з хати вижене.

— Не хвилюйся, — каже Надя. — Не турбуйся. Хай шпигають. Хай пальцями штрикають. Я тебе люблю...

І що ж ви думаєте, я не помилився — угадав. Першою на дибки стала моя мама.

— Ти з ким гуляєш? Кого ти на мою шию хочеш посадити?

Похнюпивши носа, я мовчу.

— Чого мовчиш?

І мама заголосила:

— Господи, господи! Шукав, шукав і найшов сокровище — курносу, простоволосу!..

(Ну, хіба я не казав, хіба не говорив?).

І мама рішуче заявила:

— Я твою кирпату козу і на поріг не пустю.

Я завагався, просто розгубився — рідна мама плаче.

А мама примовляє, а мама докоряє:

— Годувала... Доглядала... Ждала, ждала й дождалася... Прилип до пуцвірінка...

...Я ж і не туди — мене сватають! Позавічно висватують багатеньку, пишненьку наречену.

Уранці прислухаюся, а якісь свахи мені шепотять:

— Батьки степенні... Одну дачу продають, другу купують. Дівчина лагідненька, одна біда — хвіст на голові носить довгенький. І ім'я хороше — Пуця!

Дядько басом засміявся:

— Ха-ха-ха!.. З хвостом! А вона не кусається?

Дядько мені завжди радив:

— До хвостатої не тулися, до любої, милої серцю — горнися!

Гору взяла дядькова порада: одружилися з Надею й перейшли у його хату жити.

Шлюбу не реєстрували. Чого — важко пояснити. Найбільше, мабуть, мама впливала. То листами, то в привітках через людей передавала: «Хай хоч не записується! Показаться, показаться, та й розбіжаться!..»

Не розбіглися — живемо.

Живемо, працюємо, радіємо. Одного вечора Надя на вухо словістила:

— Петю! Яка я рада! Яка я щаслива! Воно вже у правий бік ноженятами застукало!

«Ой-ой! — думаю. — Надія радіє, а мені, — думаю, — яким чином веселитися: півлітра брати чи соску купувати?»

Отут мої сумніви — записуватися чи не записуватися — ураз розвіялися.

Зареєстрували шлюб і справили весілля.

Чи бувають на світі випадковості? Хто його знає, не можу доказати. Може, й бувають.

А тільки, випадково чи не випадково, стріне Надю одна мамина сваха, друга... Зустріне на базарі чи в крамниці й услід жебонить:

— Бачите, пішла... Ось вам і низенька... Ось вам і дуренька... Отакого хлопця залигала.

— Що ви кажете, господи прости — отруїла!

— Гірше... Прийшла в хату, розправила налигача, накинула на шию і, як бичка, повела в свою повітку... А хлопець, якби ви бачили, — дзвін! Дуб! Високий, рослий, лобом до одвірка дістає.

— Скажіть на милість божу, три вершка від горшка, а причарувало? Хіба мало на світі хороших дівчат?

— Єсть!.. Йй-богу, єсть. І дівчата гарненькі, і дівчата багатенькі. І на своїх машинах роз'їжджають, і на своїх дачах утіху мають... Імена в них хороші — Пуця, Муця, Цюця...

— А мати що?

— У матері від сліз і платки не висихають. Що не кажіть, що не говоріть — рідний син!

І отак кожного разу — пішла!.. От вам і маленька... От вам і тихенька...

А мама в одну душу — послухай матір. Вернися до дому.

Словом, хоч в холодну копанку плигай. Мій напарник і рекомендує:

— Не потурай — розважайся. Жінка, воно, конешно, жінка. Жінка — велика сила, але, їй-бо, нечиста сила. Будь жінчиною! Не хили голови, ходімо зі мною на рибалку.

Почали ми з напарником рибалити. Почали в кошовку цибулю й оселедці запихати, почали на свіжому повітрі й в чарочку зазирати.

Ловимо й зазираємо... Одного разу так назазирався — четверо додому вело. Двоє руки тримало, а двоє ноги переставляло.

Уздівши, якого мокрого мене ведуть, Надя сплеснула руками:

— Лелечко!.. Отакий забрьоханий...

І Надя ударилася в сльози.

4

Сумую... Сиджу на березі Ворскли і журюся. На обрії сиренько, на душі поганенько.

Чую, хтось водою хлюпотить. Глянув — щучечка пливе. Пливе в демісезонному купальному костюмі.

Рибонька — одна краса. Усе пропорціонально. І зябри, і поплавки...

На голові хвіст. Двоповерховий.

Підпливла і дивиться, дивиться та:

— Петю! Це — ви?

— Я.

— Ви мене впізнаєте?

— Ні.

— Я — Пуця.

— Дуже приємно! — кажу. — Ви щось хотіли запитати?

— Хотіла, хотіла... Ваша мама, ваша тьотя Горпина і ваша хресна Килина послали мене до вас й звеліли передати — не сумуйте! Не нудьгуйте!

Отут на березі річки Ворскли сталося невеличке рибальське диво: Пуця своїм хвостом мою шию обгортала й пестливо шептала:

— Нахалюга!.. Що ти робиш? Що ти собі думаєш? Весна, а він самотньо страждає на квітучому березі!

Коротше кажучи, Пуця мене в гості запросила.

Її мама, повна-повнюща дама, їй-бо, під шовковим халатом ховалося не менше шести пудів живої ваги, зустріла на кухні їй, величаво простягнувши одного пальця, зви-сока промовила:

— Афродіта Опанасівна! Сідайте біля газової плити. Пуця! За мною!

З гостинної аж на кухню долітали сварливі докори:

— Кого ти, дурочка, вловила? Слесарішку.

— Мамо! Він на техніка здав.

— Сліпа ти сова! Техніка зцапала!.. Він мені всю гостинну нафтою обмаже! Викохала дочку!.. Привела вонючого, смердючого... Де Іраклій Глебович?

— Мамо! Він же сідий!..

— Хай сідий, хай з рогами!.. Дак у його ж машина!.. Дачу яку одгрохав!..

Не довго думаючи, я за картуз та ходу.

5

Третього дня, у неділю вранці, підпливла Муця.

Муця — чемніша. І мама її тактовніша. Тепліше зустрічала тепліше й шанувала. Не поскупилася: поставила на стіл закусончики й випивончики...

Пригощає й ласкаво питає:

— Ви — інженер?

— Ні,— кажу,— працював слюсарем, а оце позавічно вчуся на техніка.

— Муця казала: ви інженер-конструктор?

— Ще,— кажу,— до інженера не дотяг, але буду дотягати.

Муця як плигоне, як стрибоне. Плигає, скакає, неначе хто її шилом у крепдешин штрикає:

— Неправда, неправда!.. Скромничаєш, Петю! Ваша тьотя Мотя казала: інженер... Інженер... Признавайся мамі — інженер?

Вочевидь, я зайве хльобнув і під градусами бовкнув — хай буде інженер!

Мене акуратненько роздягли, поклали на канапу, і я, переможений небесною водицею, швиденько заснув.

Проснувся від гострого болю в голові. Блимнув очима — жах! Розпеченими щипцями Муця мені, сонному, кучері закручувала.

Якби не гостинний прийом, я б з цього тихого сімейного «очага» відразу змився б. Думаю — незручно. Люди приймають, люди пригощають.

Мама смачненькі кусочки підкладає й знову перепитує-питає:

— Кажуть, що інженери-конструктори одержують по тисячі карбованців.

— Буває,— кажу...

— Наша Муця страх як хоче доху...

Муця перебила:

— Мамо! Потім, потім... Може, ми спочатку «Москвича» купимо.

— Таке, доцю, скажеш — «Москвича»? Уже як купувати, то купувати «Волгу».

— Мамонько! Не заважай нам. Петю! Я готова. Підемо на танці. Сьогодні джазик-мармеладик...

У зачісці Муця значно випередила Пуцю. Хвіст на голові нагадував лоша́чий хвостик. А хтось, не стримався подиху, гукнув:

— Тю! Як у нашої лошиці!

Муця нахилилася й шепнула:

— Дикуни! Не розуміють європейської краси.

Прийшли на танці. Огорожею танцплощадка нагадувала овечу кошару.

Ув оцій кошарі Муця розперезалася. Дала «клас»: зачіскою учепилася за гілляку кострубатої акації.

Спасибі дружинникам, урятували.

6

Біля заводського вікна сатири — гомін, сміх і регіт. Вася, перший на заводі сміхотворець, аж присідає, аж до землі припадає — регочеться.

Ото, думаю, когось смішно розмалювали!

Підходжу — да! Мого напарника по рибальству підходяще розрисували.

Глянув — леле! Мамо моя рідна — «янголиці» Пуця і Муця возносять мене, раба божого, на сьоме небо.

Чистосердечно признаюся: похололо під ложечкою. Похололо й похололо...

Не спав — переживав. Кажуть — тоді усе добре визнаеш, коли на собі пізнаєш...

Хороші у нас на заводі хлоп'ята і дівчата — гуртом підбадьорювали:

— Петю! Не хили носа! Розмадювали — й квит! Тепер сам розбирайся — куди твоя сімейна стежечка іде. До Пуці, Муці, Цюці чи до любої Наді?

7

Надю! Надю! Люба ти моя, дорога! Скільки в тебе людського ніжного тепла.

Ти мене завжди ласкаво зустрічала і ніколи й ні про які дачі не питаєш.

Приходжу я додому у радості чи в тузі, у нафті чи в запиленій блузі, ти мені рада. Ти — рідна!

Ось і сьогодні зайшов, а Надя веселенько:

— Ти, може, їсти хочеш? Умивайся, а я приготую.

Обідаю, а двері — рип: мама заходить. Знову мені й від мами перепало:

— Сьогодні я глянула на хвалену Пуцю — балувана, перебалувана... Нігті червоні, губи пофарбовані... Брови наведені, очі підведені... Як ти міг до неї заходити? У тебе ж Надя — жіночка гарненька та розумненька.

Я мовчу. Я вминаю борщ. Смачний Надя уміє борщ варити.

І ПЛИГАЛО, І СКАКАЛО...

Івана Максимовича Гичку медом не годуй — дай раду.

Уважливо, терпеливо папки складав, перекладав, розкладав і милувався, сам до себе шептав — мої ви миленькі. Мої ви рідненькі! У вас моя душа і серце!

Іван Максимович на кожній папці власною рукою каліграфічно вивів: «Нарада — практична», «Нарада — теоретична», «Екстрена нарада», «Нарада не дуже екстрена», «Позачергова нарада», «Поточна нарада», «Нарада, яка не терпить зволікання», «Нарада, яка іще може потерпіти»...

Ото день і ніч засідав — не їв і не спав.

«Засідательство» до того очі Іванові Максимовичу зягли, що дружина не раз і не два ласкаво попереджала:

«Ваню! Дорогенький! Кинь хоч вночі засідати! У тебе, їй-бо, аж очі позападали!»

Натяки дружини Іван Максимович з ходу одкидав:

— Запали, кажеш? Не вигадуй! Очі тоді западають, коли не доливають.

Взуваючи чоботи, сам до себе воркував:

— Баба, вона таки — баба! Тільки й почувеш — то те, то се, то не туди руки стяють. А в державних вопросах нема поняття... І голосніше — Оксано! Сама подумай, яка може бути оранка без наради? Чи сівба, чи й жнива...

Взув чоботи, випрямився, та:

— Моя ти дорога половина! Зрозумій мене, що кожне висунуте мною сільськогосподарське питання неодмінно мусить розглядати й коментувати тільки нарада. Не скличеш, голубонько, наради: вчасно не виорють, вчасно і не засіють. Це тобі — хе-хе — це тобі, Оксанко, не борщ варити!

— Дак, Ваню, знову ж тобі кажу — засідайте вдень, а не вночі. Я ж тебе жду-жду, не дїждуся. Вже й треті півні прокукурикали, а тебе нема й нема.

— Ми вночі підкріплюємося: до наради забігаємо в буфетик і після наради. А декому, ось як мені, дозволено заглянути і під час наради.

На кожній нараді провідне слово брав Іван Максимович.

— Що таке буряк? — зазивно кидав. — Я питання ставлю руба — що таке центнер буряка, з позиції економічно-математичної? Це — сила! Ми, кажу, на нього налягаємо і будемо налягати. Але ми повинні завбачливо знати — з якими десятими і сотими ми будемо далі налягати на буряк?

А, не дай боже, Іван Максимович вздрить на діаграмі економічних показників стрілка хитонулася вниз — обурення й клекіт вогнем палає.

Він не брав, він хапав у руки діаграму й гнівно-прегнівно гукав:

— Василю Петровичу! Де ви працюєте — у нас в авангардному господарстві чи в якомусь відстаючому? Скільки я вам казав і попереджав: по надою молока ніколи стрілки вниз не ведіть. Малюйте тільки вгору і вгору, і за це вам уклінно подякують не тільки доярки, а й ті корови, яких вони доять.

Або, візьмемо кукурудзу, Василю Петровичу! Та з вашої діаграми кукурудза зовсім зав'яне. Хай ваша рука

не тремтить. Хай витягує показники на верхню шкалу. Зрозумійте, Василю Петровичу, не ви, а я свою керівну шию підставляю. Значить, надалі давайте домовимося: як наказує моя терпляча шия, так і рисуйте.

Однієї нічки темненької, після довготривалої наради, Іван Максимович лишився сам. Мав скласти пропозиції до завтрашньої наради.

Читав і поправляв: а) Слухали: совка голову підняла. Ухвалили — вжити заходів; б) Слухали: несучки здали темпи. Постановили — виявити і доповісти, який фактор гальмує несучість. Дати об'єктивну оцінку — якої породи завезли півнів на нашу птахоферму...

Іван Максимович не встиг закінчити свій любимий вислів — налягти на опорос... — як двері раптом розчинилися і довгоносики валом повалили до столу.

— Ви чого сюди? — заволав Іван Максимович. — Хто вас просив? Нарада закінчена!..

Довгоносики схопили Івана Максимовича за руки, за ноги і попередили:

— Не пручайтесь! Нарада продовжується...

У той час, коли Іван Максимович болісно переживав — ах ти, клята комашка, куди долізла! — височенький довгоносик вусиками показав на розперту і роздуту шафу — гризунчики! Зазирніть, що там кваситься?

Довгоносики відкрили, а звідтіля хмарою полетіло «Вжито заходів», «Попередити...», «Вплинути...», «Збільшити темпи...», «Уникнути проволочки...», «Не затягати...», «Не розтягати...», «Указати...».

Високе гудонуло:

— Хапайте! Читайте!

— Ша! — попередило найменше, — читаю! «Міроприємство номер дві тисячі. На шкідливих довгоносиків кинути добре обладнані обприскувачі...»

Високий довгоносик перебив чтиво і запитав того ж жучка, який нюхав і перевіряв обприскувачі:

— Кажі, — чи обприскувачі справні?

— Жоден обприскувач не справний, — відповіло чорненьке жученя. — У першого обприскувача насос не ле і не сопе, у другого — форсунка не працює, в третього — двигун не шумить і не пихтить.

— Годиться! — загукали комахи. — Який присуд винесемо?

Височенький вусиками заморгав:

— Виношу таку пропозицію: за несправність обприскувачів громадянина Івана Гичку активно пошануємо — штани і сорочку з'їмо, а чоботи і картуз залишимо.

Іван Максимович подумав — жартує собача комашня! Коли — ні, згризуть. З'їли верхні штани і почали шматувати спідні.

Тоді оте височеньке — оте кляте, до чого додумалося — злізло на оголене стегно, та як гризоне розпрокляте за оте, що вище. Отутечки Іван Максимович і прокинувся.

— Ху! Аж у піт кинуло!

А дружина:

— Пораюся біля печі, та й чую, ти стогнеш, сопеш, крекчеш... Думаю, мабуть, тобі уві сні щось на голову плигнуло... Дак ти ж учора нічого й не пив...

— Плигало! — скрушно мовив Іван Максимович. — Ой, плигало, скакало, гризло і кусало.

— Ото тобі, голубчику, нічні наради рогом вилазять. Кинь жити поза життям. Живи з трударями.

Ви питаєте — чи Іван Максимович полинув у справжнє творчо-життєве русло?

Кажемо впевнено: голос дружини — голос народу.

УБОЛІВАЄМО Й ПЕРЕЖИВАЄМО

Любимо ми футбол. Йй-бо, любимо, уболіваємо й переживаємо. Не дай боже, наша футбольна команда програє — біда!

Смуток і сльози застилають лице болільника. Він ридає і, ковтаючи гіркі сльози, ревно нарікає:

— Наші лопухи сьогодні програли!

Коли ж наша команда перемогла — радість болільника не знає меж. У таку хвилину він готовий кожного обіймати й цілувати.

— Молодчики! Голубчики! Дали прикурити! Два — нуль!

— Кому? Де?

— Як кому, де? Ти що, не був на стадіоні?

— Не був.

— Та ти що? Може, скажеш, не ходиш на матчі?

— Не ходжу.

— Тю... А я й помічаю, що в тебе не тее... Не туди отутечки крутиться...

Хто не відвідує стадіону, того болільники, як у нас кажуть, розігрують на всі боки:

— Ти ранком обмивай голову холодною водою, а вечором пий кисле молоко. І ти ніколи не пропускатимеш жодного футбольного матчу.

Чесно вам признаюся, я теж уболіваю. Іду на стадіон, і мое єство цілком поглинає футбольне поле — хто кого?

Спокійно, але глибоко вболіваю і страждаю... З рівноваги мене виводять тільки репліки особливо завзятих болільників.

З правого боку болільник «со стажем» високим фальцетом кричить:

— Суддю на мило!

З лівого — болільник профундо басом гукає:

— Суддю на вила!

Вочевидь, на сінозбиральні вила.

Мабуть, місцеві болільники од щирого серця вважають, хай суддя сам в супротивні ворота не забиває, але нашим забивати хоч свистком допомагає.

Часом болільники гостре, але несправедливе слівце кидають і на помічника судді. Помилився чи прогавив той — буває ж таке, — тоді болільника «со стажем» медом не годуй.

— Хлопчику! Забери в отого дяді судейського прапорця! — гукає він з правого боку.

А з лівого:

— І дай йому соску!

Виграє наша команда — суддя на висоті.

— Оце суддя! Нікому спуску не давав.

А другий:

— Що ти хочеш — чоловік судив!

Любимо ми футбол, й втішає нас майстерна гра, але щиро просимо:

— Голубчики наші дорогі! Не бийте тільки один одного бутсом у стегно...

ОХ І СУСІДОНЬКИ!..

Удруге оженився й в другу квартиру переселився.

Моя друга жіночка — ставна, повненька, гарненька...

Учора, значить, перейшов у нове сімейне житло. Лена,

моя нова господарка, попередила мене: із своїми дорядками у чужий монастир не лізь. Виконуй те, що я тобі казатиму: собачку годуй тричі на день, а kota і годуй, і мий у ванній через день.

Першу дружину, я вам з практики розкажу, одразу й не розпізнав. Як ото кажуть — не розкусив... Нібито і до серця, ніби й до душі. Жили ми, їй-бо, симпатично. І ось, ви тільки подумайте — одного ранку приходжу я від вірного товариша додому, а вона мене ганчіркою по пиці — хлобись! Та ще якби сухою, а то мокрою-мокрою як стьобонула по потилиці, аж чвакнуло.

— Де ти волочився? — гримнула.— По морді бачу, всю ніч оковиту хлебтав?..

Чуєте, уже я не випивав, а як та свинюка — хлебтав. І вже у мене не лице, а морда? Еге-ге, думаю, ти вже мені не голубка!

А тут сталася подія, яка мене настійно штовхнула — шукай собі другого притулку.

Одержав я одночасно зарплату й преміальні і пішов з нерозлучним дружком покропити премію...

Прокинувся удосвіта й не розберу — де я. Де я і де мій піджак. Та й у кишенях, як ви вже догадалися, повіває вітерець. Дивлюся, до мене підходять якісь хороші люди, я й прошу: позичте, будь ласка, гривеника. Більше не треба, тільки гривеника, щоб на автобусі доїхати додому, до жінки.

Оглянувши мене, вони запитали:

— А що таке з вами. Загубили гроші, чи що?

— Та вийшло — кажу,— таке: учора я одержав зарплату і премію, посиділи трохи з дружком, і ось не знаю: чи я їх загубив, чи витягли, чи, може, з чарчиною попливли...

— Отаке!..— промовили.— Оце поїдете додому, що ж вам тепер жінка скаже?

А я їм чесно й відповідаю:

— Що ви хорошого хочете од жони?

Приїхав. Зайшов. Жінка сидить біля порога. Всю ніч не спала: ото все мене ждала. Ждала і надійно міркувала — із цієї зарплати одягти сина. А я ж, як ви вже догадалися, додому приніс від тієї зарплати тільки спогад...

Цього разу нічого не сказала, віником не махала і ганчіркою не стьобала. Пішла і біля сина лягла.

Приходжу з роботи, глянув — на столі цибулка лежить: «До побачення, шаромижнику. Пий, щоб тебе зо-

ла спила! Покинеш дудлити — прийду, не покинеш — прощай!»

Прочитав і сам собі подумав: прийдеш, не прийдеш, голубонько, а грати на моїх нервах я не дозволю.

Пішла од мене дружина, як почали ж мене тоді сусіди шельмувати, докоряти — отаку, казали, славному дружині звів з ума — пропив!

Переселився і, одверто скажу, знову потрапив у царство темноти. Сусіда праворуч майже кожного дня влаштує гучні кошачі концерти.

Питаю:

— Шановний і розпрешановний сусідо! Що у вас, вбачте, вечорами чиниться? Ваша котяка до того нявчить й до того верещить, що аж у вухах лящить.

— Виконую,— каже,— чистоплотні функції: купую kota.

— Так і я ж kota купую, але він не вие шакалом.

— Так ви, мабуть, тільки купаете kota, а я свого ще й викручую.

Ох і сусідоньки!..

Ідуть дні. З днями, кажуть, людина мудрішає. Почав у клуб вчашати. Як дискусія — і я там. Як вечір запитань і відповідей — я в перших рядах сиджу.

Питають: що чоловік повинен робити перед тим, як варити обід?

Першим я одповів:

— Чоловік,— кажу,— повинен помити руки з милом і погукати дружину, хай починає чистити картоплю...

У залі пробігла усмішка. Подумав: значить, у моїй голові не все виварилося...

Друге задають питання: збираючись на полювання, що насамперед мисливець повинен покласти в рюкзак?

Знову я першим руку підняв. Говорю: насамперед мисливець повинен в рюкзак покласти якусь хоч поганеньку півлітру.

Йй-бо, дехто голосно засміявся і заплодував.

Третю загадку-шехерезаду задали таку: кому легше й зручніше крутитися серед людей — лисому чи дурню?

Я одразу цю шехерезаду розкусив: дурню, кажу, легше.

— Чому? — запитали.

— Тому,— кажу,— що не так помітно.

— Правильно! — гукнули і зарахували мене до клубного активу.

Але вдома пішло все шкереберть; Лена забастувала. — Мені, — каже, — клубних активістів не треба. Я тебе на квартиру брала і надії поклала — годувати тварин. Щоб з голоду не някали. Зрозумів? Так ото забрай свої лахи і лети на всі чотири сторони.

Забрав я свої пожитки, вийшов на тротуар і став міркувати. Думав, думав і надумав: піду до моєї любної Наталочки, впаду на коліна і скажу: во ім'я сина — прости. Ти моя мила, ти моя єдина!

ЯК ГОЛОВА ГОЛОВІ ГОЛОВОЮ ГОЛОВУ ПРИГНУВ І СТУКОНУВ...

Оповідання наше просте. Просто й починаємо.

Ув одному хорошому селі, і на виду хороших людей, та на дверях клубу висів замок. Маленький. Новенький. Кругленький. Висить і висить... Мороки ніякої: приїхала кінокартина — замок відчепили. Поїхала кінокартина — замок почепили.

Згодом хтось спохватився.

— Чого це, — закричав, — на дверях шановної культурної інституції та висить маленький замок? А чи не притулити великий? Здоровенну залізяку можуть побачити: голова сільради, голова колгоспу, і чого ж — як протре очі, то може вздріти і сам голова правління клубу. У мене, — каже, — є пропозиція: великий замок до клубного фасаду пригати!

Пригатили. Хоч дивуйтеся, кажемо, хоч не дивуйтеся, а великий замок першим помітив пресвітер. На мотоциклі прикотив, радісно висячу залізячку поцілував і молитовно прошептав:

— На тя уповаю! Виси! Просили тебе, о боже всевидящий, сотвори чудо. І ти, милостивий, соблаговолив: у культурному місці культурну одиницю розвалив. Слава в вишніх богу! Амінь!

Раптом — бах — телеграма: «Рятуйте! На дверях клубу вже два замки пригвинтили!»

Ми одразу куди — в газету. Мали намір закричати «гвалт!». Але нас торкнули за рукав. Ланкова смикнула:

— Що ви, що ви? — гукнула. — Яка вам роззява таку чудну телеграму бахнула? Пише — два замки на дверях

висить. Йй-бо, вона не туди дивилася. На нашому клубі вже три місяці не тільки замків, а й самих дверей нема!

Поїхали ми тоді в це село. Справді — село гарне, квітуче. Хати чистенькі, вулиці рівні. Лікарня в селі є, школа десятирічка, електростанція, радіостанція... А клубу нема. Власне, є, але він скособочився.

Кинулися до дверей — та ба! — двері на курятник забрали. А вікна з рамами, за суворо встановленим лімітом, знайомим пороздавали.

Ми до людей — чого, що, як?

— Та як же, — кажуть, — другий рік горобці на сцені літають.

Пішли ми до голови сільради, а з головою сільради помандрували до голови колгоспу, а тоді до голови споживчої кооперації, і вже всі разом рушили до голови правління клубу.

Зібралися, і як водиться у добрих людей, сіли за круглий стіл.

Першим виголосив промову голова сільради:

— Товариші! Обіцяю клуб відремонтувати. Упевнено кажу: клуб вогнями засіє, співами залунає і музикою заграє. Клянуся — сільрада допоможе!

Голова колгоспу виразніше обіцяв і гучніше по столу кулаком калатав:

— Клуб, товариші, — наша духовна окраса. Без брехні скажу: у залі стільці поставимо, сцену збудуємо. Бібліотеці дві кімнати виділимо... Читальний зал одгромаємо... Натопимо, аж, аж... Аж вікна засміються...

Голова кооперації скромніше сказав:

— Книг бібліотеці накупимо. Журналів, газет передплатимо. Хай люди читають, хай знання набувають.

З найласкавішою і коротенькою промовою виступив голова правління клубу:

— Замки я негайно здіймаю. Здіймаю і навечно в мішкотару заховаю.

Коротше кажучи, всі голови широко обіцяли клуб на ноги поставити й свої клятвені обіцянки сповна в протокол записали.

Проминув день, тиждень, місяць... Один місяць, другий... Дістаємо із того ж таки села дивного листа. Пишуть:

«Зайшов голова сільради в бібліотеку, а там химера — собачий холод. Поцокав, поцокав голова сільради зубами, та мерщій до голови колгоспу:

— Друже! Не мотай душі! Кажі — ти вікна вставити обіцяв? Ти кричав — хай живе в бібліотеці тепло?

— Я... Дак я чого ж... Я ж давав... Я ж і матеріали відпускав, і будувати доручав.

— Кому? Коли?

— Як кому — голові кооперації.

Удвох побігли в'яснити: де вікна? Де газети, де журнали, де світло і тепло?

Словом, усі вищеназвані голови зібралися в холодному клубному залі. Почали в'ясняти, хто кому на вікна давав, хто кому будувати доручав.

В'ясняли й в'яснили: голова колгоспу головою голову кооперації — торох! — Я ж тобі на вікна давав, я ж тобі й будувати доручав.

А голова кооперації головою голову правління клубу — циб! — Я ж тобі вікна передав! Де вони?

— Хто?

— Та хто — вікна!

— Та які?..»

Ось які фокусенції виникають і трапляються, коли на клубних дверях здоровенні замки теліпаються.

Ви питаєте: у якому це селі?

— Та — у якому?.. Пошукайте... Може, й у вашому районі таке диво буває.

Й ЗЛЕТІЛА БУРЯ ОПЛЕСКІВ

Кажу — яка радість: у Полтаву прибув видатний радянський поет Володимир Маяковський.

Літературна братія — сама ж тобі молодь — куди? Бігом у готель. Зустріли великого співця революційної поезії Володимира Маяковського.

Завітали. Володимир Володимирович, визнаний велет революційної поетики, нас, літературних гороб'ят, тепло і ласкаво прийняв.

Ходили ми по Полтаві. Показували своє рідне, квітучо-прекрасне місто.

двох
 уславлених Тарасів —
 Бульби
 та відомого Шевченка,—
 ані з місця руш,
 як не старайся.
 Притиснеш його —
 дурницю зморозить,
 викладе весь
 вантаж розумовий:
 візьме й розповідь
 зо двоє курйозів,—
 анекдотів
 української мови...
 Вивчіть мову цю
 зі стягів —
 лексиконів мас повсталих,
 велич в мові цій
 і простота:
 «Чуеш, сурми заграли,
 Час розплати настав...»

Удруге зустрів Володимира Маяковського на літературній трибуні у Харкові.

Отут мене з голови до ніг обвіяла не тільки лірико-надихаюча, поетична сила, а й радісно сколихнув дошкульно-сміховинний постріл, влучно поцілений у зневажника.

Прочитавши три-чотири славно-поетичних вірша, Володимир Маяковський звернувся до аудиторії:

— Товариші! Деякі скептики галасують, що поезії не властивий дух наковальні, кузні, гудків паровоза... Поезія — доводять — лише витає у голосі солов'я й у висі ароматно-божественних квітів... Я сіє плетиво спростовую, давайте, називайте деталі і назви вашого виробництва, і я експромтом складу поетичного вірша.

Із залу загукали:

— Інжектор!..

А один, десь у куточку, замогильним голосом:

— Осел!

— Золотник!

А той — напестований:

— Осел!

— Сальники!

А з кутка:

— Осел!

І ось отутечки Маяковський одірвався від записника, випрямився і громовим басом:

— Не хвилюйтеся, громадянине! Я вас теж записав!

У залі злетіла буря оплесків. Овація вкрила останні слова дотепно-талановитого поета.

«НЕ ВИЙ, НЕ ВИЙ ЖЕ, ПАН ПРОКЛЯТИЙ...»

1

Рипнули двері — хтось зайшов. Глянув — радість. Дорогий гість завітав. Увійшов Володя Сосюра. У шкіряній тужурці, у витяжних чоботях. Смуглявий, мрійний... Не сказавши, як ото кажуть, ні драстуйте, ні прощайте, став серед кімнати і почав читати:

О, недаремно, ні, в степах гули гармати,

І лялалась наша кров, і падали брати...

З Володею я дружив, можна сказати, із самих юних літ. Був живим свідком народження його поетичного генія.

Володя читає: а я кожен рядок жадібно ловлю. А читав юний Сосюра — неповторно. Вірте — не вірте, положив чарами поетичного слова.

Ось він стоїть, рідний, близький, а слухаєш — і трепетливі мурашки по спині бігають. Неперевершено читав:

Я твій син і поет

І до тебе я лину

Крізь моря ліхтарів...

Згадуєш ті часи, аж дух від радості забиває. Зумисне підкреслюю — ті часи. Особливо хвилюючі часи, коли робітникам і селянам уперше широко відчинилися двері у храм літератури і мистецтва.

Ох! Яке велике творче щастя заглянуло нам у вічі. Заглянуло реально й величаво. Син шахтаря, мій друг Володя — визначний український поет.

Тисяча дев'яťсот двадцять сьомого року Володимир Сосюра майже все літо жив у мене. Кожного дня плідно

працював. Особливо вранці. Напише і всій родині читає:

...В минулім серці тоне,
Од нього дим і мла...
У гвардію Червону́
Констанція пішла.

Жив я тоді у Полтаві, на вулиці Євгена Гребінки, № 23. З вулиці понад вікнами стрункі тополі красувалися. У дворі цвіли білі акації. Пахощі, чудесна природа на Володю навівала нові рядки:

Сумні акації цвітуть —
Така вже їх солодка звичка...
І місяць розливає ртуть
На карі очі більшовички.

Якось один педагог запитав В. Сосюру:

— Володимире Миколайовичу! Ваші твори, позначені 1927 роком,— де ви їх писали?

Володя коротенько відповів:

— Полтава, вулиця Євгена Гребінки, 23*.

Найбільше Володимир Сосюра писав ото ранком. Напише і читає.

Я слухаю, думаю і хочеться запитати:

— Володю! Друже мій! Скажи — яка сила надихнула музу твою? Хто тебе чарівним даром співця ушанував? Хто тобі отакий щедрий талант подарував? Хто! Інтуїція чи натхнення?

Вибачайте, але Володимир Миколайович у свою першу поетичну весну доводив мені — натхнення!.. Інтуїція!..

За Володею і я глибоко вірив: напевне, родяться такі люди.

Кажу, і кажу щиро й сердечно, Володимир Сосюра у молодості, навіть у ранній молодості, значно краще, сильніше за мене розумівся — во ім'я чого і кому він творив свою чудову «Червону зиму».

* Мабуть би, годилося поставити меморіальний знак: «Улітку 1927 року тут жив і працював видатний український радянський поет Володимир Сосюра. Тут починав голову схиляти над гостродотепним памфлетом «Відповідь».

Не сховаю, я ходив у юності розхристаним, але глибоко вірив Володі Сосюрі.

Вірив не тільки в його геніальний поетичний дар. Вірив йому як комуністу і людині, яка переконливо возвіщала:

В земний сонячний Едем
Лиш ми, комунарі,
Тебе, народе мій, ведем.

2

...Одеса. Зима 1920 року. Володимир Сосюра і я виструнчено стоїмо у червоноармійській частині.

На плацу — парад, правильніше — всенародна маніфестація. Маємо вшанувати дні знаменно-величавих подій: у жорстоких боях з рідної землі у три шиї витурили поміщицько-денікінську навалу.

Указ підписав Володимир Ілліч Ленін.

На землю падає густий сніг. Кружляє, знижується і м'яко тане. Бо теплінь. Тепло в природі, тепло на серці.

Возвістили — нема панів, нема катів..

Хай живе життя!

3

Визнавав, визнаю і вічно буду серцем і душею казати — не зустрінь я того бурхливого року Володимира Сосюру, цього благородно-піднесеного співця революційного народу, не знаю, що зі мною сталося б. Вочевидь, канув би у темінь...

Як багато важить — людина людині!

...Вигнавши з Одеси білогвардійсько-денікінську орду, тут розпочали формувати нову червоноармійську частину — перший Чорноморський полк.

В цю нову частину влили і нас.

Виникає питання: якими стежками Володимир Сосюра і автор оцих рядків попали в Одесу, в новосформований полк.

Ми з Володею потрапили до білих у полон і нас, обдертих і роздертих, у товарняку, в холод приволокли у Одесу:

«...В тяжких обіймах білого терору
Тремтіло місто...
...Ми лежимо — сумні смугляві бранці,
За вікнами денікінців пісні...» *

Нас ждала печальна доля. Хтось кинув: кривава білогвардійська рахівниця скажено вицокує кінець...

І ось — щастя! Велике людське щастя! Ясного зимового ранку десь ген-ген кулеметна стрічка визвольним «та-та-та» зататакала, і невдовзі до табору бранців підскочили розпалені кіннотники з червоними зірками на шапках: наша армія визволяла Одесу від білогвардійсько-іноземних загарбників.

Ся знаменна подія відбувалась десь на початку лютого 1920 року.

4

Приходимо з муштри, трохи спочиваємо і художні твори червоноармійцям читаємо: Володя голосно й захоплено передає вогненну поезію Пушкіна, Шевченка, я — байки Леоніда Глібова, Дем'яна Бедного...

Сосюра і я тепло дружили, куди б то не було, ходили удвох.

Пригадую, в ті часи в Одесі повівала люта холодина, і ми, щоб тепліше було, спали на одному ліжку, двома одіялами вкривалися.

Одного затишного вечора Володя зі мною поділився глибоко інтимним: «Я, — сказав пошепки, — пишу вірші».

Мене ся новина аж угору підкинула: Володя сочиняє! Та ще — поезію!

Я попрохав:

— Почитай!

Володя відмовився читати — хлопці сплять. Але наступного дня закликав у окремих куточок і почав:

Ми в сонячній журбі віки на вас робили,
З крові й кісток своїх складали вам двірці,
З глузливим реготом тягли з нас соки, жили
ви, паралітики, життя мерці...

З того «публічного» виступу Володя увійшов у творчий смак: бувало, ходить по казармі, махає руками й упівголоса читає.

* Із вірша В. Сосюри.

Мене, як найближчого друга Володі, червоноармійці і перепитують:

— Що з ним? Не те?..

— Ні,— кажу,— якраз те. Володя поетичними рядками складає листа рідній матері.

— Еге? А якого ж то листа?

— Пише: «Мамо, я живий. Живу й до тебе з перемогою прийду!»

— О, це хлопець наш, рідний, дорогий! Хай пише!

Часом мене питають — коли і в який час Володимир Сосюра розпочав припадати до знаменитої поеми «Червона зима»?

Вечорами — добре пригадую — Володя на самоті зі мною у куточку читав невеличкі уривки. Читаючи нині й перечитуючи поему «Червона зима», по аналогії мені згадуються прослухані тоді рядки.

Ото в Одесі перші рядки чарівно-натхненної поеми «Червона зима» зазвучали:

...а за мною
Одеси каміння й сади..
Тут ішла моя юнь, неповторна, кохана,
І хитався багнет —
друг далеких і грізних доріг.
Тут «Червону зиму»
Починав той юнак кароокий,
Щоб все далі і вище
З народом іти.
Тут звучали мої і
Ковіньчині кроки
Як і тисячі тисяч
Таких, як і ми *.

Якось Петро Давидович Моргаєнко висловив резонне припущення: «Не може бути, щоб такий, можна сміливо казати — епохальний твір — одразу, одним поетичним поривом, як дехто стверджує, спалахнув у Харкові. Ми схильні вірити у те, що поема «Червона зима» ішла разом з автором у боях з білогвардійською ордою».

Вимовлене одним із видатних наших літературознавців ми цілком поділяємо: «Червона зима» народжувалася у жорстокій борні з червонохвостими кондистатів-

* «Над морем». У книзі «Щастя сім'ї трудової», с. 294.

рами, й у тій кипливій боротьбі за волю, за щастя трудового народу й певне й народилася вогненно-революційна поема.

5

Перебуваючи в Одесі, Володя спочатку сам, а потім і мене повів до вже тоді відомого російського поета Едуарда Багрицького.

Пам'ятаю: Багрицький тепло привітав й, усадивши, кинув головою у мою сторону, запитав:

— Чи не собрат?..

Сосюра, усміхаючись, жартома відповів:

— Ще не пише, але буде писати. У нього вроді починають прорізуватися кутні...

У домівці Багрицького, як мені здалося, Володя сміливіше читав, але твердо пам'ятаю, уривків із поеми «Червона зима» не торкався.

Вочевидь, соромився такому значному поету іще невивершене переказати.

Згодом про наше спільне перебування в Одесі Володимир Сосюра написав на моє ім'я чудесного віршованого листа:

Згадки й згадки... Ще й досі серце тінька,
коли з тобою стрілись ми, Ковінька,
в ту ніч суху, морозяну, дзвінку,
в Одесі, в Чорноморському полку...
...І от зустрілись ми в садах Полтави
У двадцять сьомім. Дружба і любов
живе між нас, о сине Вишні ясний!
А скільки усміху од слів твоїх,
коли говориш... Те ж чуття незгасне
в тобі живе, як років грізних тих...
у тім спокої... Очі ж вогняні.
З тобою словом служимо Вітчизні,
як ми штиком служили в юні дні.
Одгуркотіла димних сил вендета,
і обнялися Київ і Москва.
Пиши, мій друже, й пам'ятай поета,
як він тебе в піснях не забував *.

* Володимир Сосюра. «Щастя сім'ї трудової». Лист Олександрю Ковіньці, с. 299.

Гостював Володя у мене частенько і довгенько.

Як гостював? Писав, працював... Ходили на заводи, в інститути, в робітничі клуби.

Виступали. Власні твори читали.

Молодого, але вже відомого поета Володимира Сосюру робітнича аудиторія захоплено зустрічала, захоплено й проводжала.

В оточенні комсомолу у жартівливих, ласкавих тонах говорили:

— Сосюра — улюблений поет молоді. Його ніжно-чутливі вірші у кожної дівчини під подушкою лежать.

Незважаючи на давність часу, я і досі чую — який аромат поетичних квітів повіяв у переповненому залі.

Як Володимира Сосюру щиро і сердечно вітали присутні. Здавалося, вся Україна вітала і гукала:

— Хвала і слава тобі, народний поете!

7

Виступали ми в клубі залізничників. Володя Сосюра читав свою знамениту «Відповідь». З якою силою летіли палкі слова:

Не вий, не вий же, пан проклятий,
над прахом огненим Тараса,
бо той огонь гуде над степом,
його в залізо оберта...

Де, ви б лизали у Мазепи
не тільки п'яти а й...

Жита шумлять на нашій полі,
нові шляхи, нові міста...

І комунізм — одна мета
горить для нас... Ми чорноброві,
ми кароокі, молоді...

За сіяючу правду, за вогонь — бо той вогонь гуде у цехах, на степах — чудесна аудиторія залізничників встала і стоячи від душі бурхливими оплесками свого поета вітала. Ідемо ми з клубу залізничників. Ідемо пізенько. Володя дорогою уголос декламує іще непростеленого на папір нового вірша:

Як люблю я тебе,
Мій народе дорогий.
Я твій син і поет...

І до мене:

— Народ — наша сила і любов. Народ наснагу і натхнення нам дає.

Прийшли додому. А треба сказати: Володя і мій друг, але ж він для мене складав і великий літературний авторитет. Біля порога й питаю:

— Володю! Скажи — чи бринить у мені ота струна гумористична?

— Олесю! Твій поклик — гумор! Ти воістину гуморист!

А вранці, рано-ранесенько Володя дивиться на мене розумними карими очима і каже:

— Слухай! Присвячую Олесю Ковіньці:

Нас з тобою в одній колісці гойдали...*

Вогненно-революційна поезія Володимира Сосюри пломенисто сіяла й зоряним сяйвом натхненно сіятиме.

ОСТАП ВИШНЯ

1

Згадую, у двадцятих роках приходять у село газета «Вісті».

Я беру в руки свіжо-свіженький часопис, розгортаю, усілякі новини очима пробігаю і чую, здаля гукають:

— Сашко Іванович! То у вас нова газета?

— Нова, — відповідаю. — Тільки ось принесли.

— Читаєте?

— Читаю.

— А там щось пише Остап Вишня?

— Пише! Почну оце читати.

— Не читайте, подождіть, будь ласка. Я, та ось і куму Мотрю погукаю, разом прибіжимо й послухаємо.

А тітка Мотря до чоловіка:

— Юхиме! Що ти тій кобилі в зуби заглядаєш... Господи! Що за чоловік, іди, он люди сходяться, будуть слухати, які сміхи описує Остап Вишня.

— Остап Вишня?.. А де читають?

* Цитую по пам'яті.

— Онде під берестком! Сашко Іванович уже розгорнув газету.

— Дак попроси, хай подождуть. Я ось кобилу припну і біжу.

Приходять ото газети, я беру «Вісті» чи «Селянську правду» (згодом — «Радянське село»), іду до берестка — обране місце для масової читки, — розкриваю газету і ото чую, лунає зблизька, збоків, здалеку і — аж ген-ген:

— Аго-гов!.. Сашко Івановичу! Йй-бо, не іду, а летю. І баба моя суне. Секлето! Дибай швидше. Лізеш, як та черепаха. Бачиш, люди давно вже стоять, ждуть...

— Газета з гуморескою Остапа Вишні прийшла — будить усю вулицю. Мале й старе до берестка сходиться. Тоді, пізніше, після читання:

— Кумо! Невже вам було важко по ляді торохнути: «Га, га, кумо! Вилазь! Чуеш — Вишня під берестком стоїть, гукає — підходьте!»

Крислатий бересток на нашій вулиці — це місце, громадсько-культурні справи вирішувалися. Сюди ото й збігалися.

Я тримаю розгорнуту газету. Тиша — нічичирк.

Першим тишу порушує Петро Локошко. Шановна у селі людина, учасник революційного повстання на броненосці «Потемкин». Петро Охрімович підходить до мене ближче й, усміхаючись, просить:

— Починайте, спасибі вам.

Шойно мав розпочати, окуляри на носа причепив, як у цю хвилину тітка Мокрина прискочила з донькою Оксаною та:

— Цить! Ставай отутечки! Не плямкай, губи розтулила! Стули та й слухай!..

Читання гуморески чи фейлетона Остапа Вишні — це було свято в селі.

Сміялося відроджене село. Нове, радянське село торжествувало: Вишневі усмішки лунко й розкотисто таврували й дотепно викривали косність і куркульсько-півське мракобісся.

Двадцяті роки — це були роки найвищого розвою творчості Остапа Вишні.

Я живий свідок сатиричної висоти нашого славного митця і стверджую: твори Остапа Вишні у кожного хлібороба-трудівника лежали на столі.

Сильно й благородно Вишневі усмішки впливали на розвиток соціалістичного села.

Чув і власними очима бачив, як торгаші, злодюги, хапуги на чому світ кляли сміхотворство Вишні, а куркулі з ненависті до революційної сатири гуморески і фейлетони Остапа Вишні рвали, шматували й ненавидно ковтали.

Ми дуже шкодуємо, що не збереглися пасквілі — анонімні й одверті, — які котилися в адрес Вишні, ми б, та й наступне покоління, виразніше змогли б оцінити велич Вишневих усмішок, які в двадцяті роки несли трудящому люду світло-радісний сміх.

Літературознавці чимало приклали досвіду і знання, щоб глибше освітити творчість видатного сатирика, але, на жаль, жодна монографія у повній мірі не розкрила глибин прогресивно-сміховинного пафосу в творчості Остапа Вишні двадцятих років.

2

Згадую, і хочеться ці приємні згадки молодій когорті передати.

Видатний сміхотворець у ті роки кожного дня радував радянське суспільство актуально-злободенною гуморескою.

Чуєте — кожного дня.

Проголошена у двадцяті роки настанова Комуністичної партії — «лицем до села» — захопила Остапа Вишню, й він, не гаючи часу, виїхав у села полтавські: Мануйлівку, Великі Сорочинці...

Й на світ народилася чудова книга оповідань Остапа Вишні — «Обличчям до села».

Добре пригадую, як у ті часи сі гуморески заговорили по всій Україні.

Та хіба тільки по Україні?

3

Сміливо кажемо: Остап Вишня — найвизначніша зоря, що так барвисто засвітилася на обрії українського радянського гумористичного неба.

Найвизначніша і найясніша.

Уперше я познайомився з творами Остапа Вишні в 1923 році. Працював я тоді секретарем Плоськівської сільради. Ось одного дня приходить голова сільради Давиденко Андрій Данилович.

Скажу, Андрій Данилович — прекрасна, культурна людина — завжди із собою приносив щось свіженьке, ласкавеньке.

Цього разу він приніс газету «Червоне село» * й порадив:

— Ось на, прочитай оповідання Остапа Вишні. Сам почитай і сьогодні на зборах людям прочитаєш.

Це була виповнена іскрометним сміхом антирелігійна гумореска Остапа Вишні «Нате мій глек на капусту, щоб і я була Химка».

Чудове-пречудове гумористичне оповідання. Оце оповідання аматори сцени інсценували, і я згодом чув, як у численних клубних залах бурхливими хвилями розлягався соковитий сміх.

Сміх разючий, сміх гостродотепний, сміх глибоковивний.

Прочитав я тоді на загальних селянських зборах оте прекрасне оповідання, і з того часу в селі народилася добра традиція: на кожних зборах повістку денну доповняли «Поточні справи. Читання творів Остапа Вишні».

Читати, звісно, доручали мені.

Велична й хвилююча подія: гумористичні твори допомагали державно-господарські справи успішно вирішувати.

Говоримо, письменник Остап Вишня неповторний талант широко і самовіддано віддав Комуністичній партії, радянському народу; він — визначний оригінальний творець і новатор — створив оригінальну школу Вишневих усмішок. Велич Остапа Вишні полягає ще й у тому, що він, як ніхто, своїми усмішками не одне покоління сміхотворців до краси гумористичної, до краси сатиричної розбудив.

Прокинувся і я од могутнього поклику Остапа Вишні — не святі горшки ліплять.

Визнаю і завжди визнавав: Остап Вишня був і залишається моїм найвизначнішим учителем. Учителем і наставником — як треба творчо поринати у невичерпне ричище народного гумору.

Із великим задоволенням читав я гуморески Остапа Вишні на загальних зборах, читав і на колодках, і в хаті-читальні.

* Газета «Червоне село» у двадцяті роки видавалася в Полтаві.

Читав і мріяв особисто зустрітися з великим письменником.

Така нагода наближалася... Спробував і я щось смішненьке, чудненьке стулити.

4

Одного разу в мене гостював мій незабутній друг і справжній народний поет Володимир Миколайович Сосяра.

Ми удвох виступали на заводах, в учбових закладах, і ось одного вечора Володя Сосяра мені й каже:

— Олесю! В тебе щось есть... Я напишу цидулку Павлові Михайловичу, хай він тебе вислухає.

І Володимир Миколайович, пригадую, написав такого листа:

«Дорогий Павле Михайловичу! Щиро хочу Вас познайомити з молодого гумористичною плеядою. Знайомтеся — Олександр Ковінька. Вислухайте!»

Але я чомусь посоромився. Не поніс цидулки. Та мрія познайомитися з видатним чародієм сміху не кидала мене.

Така, як ото кажуть, літературна щаслива подія невдовзі наступила. Написав я гумореску «Містки та доріженьки...»

Поїхав у Харків на всеукраїнську нараду Тсоавіахіму й, скориставшись слушною нагодою, тремтливо поніс своє творіння у редакцію газети «Селянська правда». Сів проти секретаря і не дихаю...

Секретарював тоді у «Селянській правді» Остап Вишня.

Подав я свою гумореску і, чесно кажучи, умліваючи, жду: яка буде ухвала Павла Михайловича.

Прочитав Павло Михайлович гумореску, подивився на мене отакечки смішненько і коротко кинув:

— Пайдьот!..

Оце тоді мені вперше тепло потиснув руку Остап Вишня.

5

Якось Остап Вишня на всеукраїнській нараді письменників-гумористів, скликаній у редакції «Червоний Пець», говорив так:

— Часом мене під бік штовхають. Отой і отой під ваш стиль пише — наслідує... Не згоден. Кожен іде своєю власною літературною стежкою. Має свій стиль, свою манеру письма.

Всі ми знаємо скромність і тактовність Остапа Вишні, але згоден — копіювати літературний почерк — річ, безперечно, неможлива.

Звичайно, чудесні гуморески Остапа Вишні і тоді мали і нині мають найбільший резонанс.

Який саме резонанс? Учили і вчать, як треба майстерно розкопувати багатющі скарби українського народно-гумору, що ними так талановито і так неперевершено володів Остап Вишня.

Кілька рядків про стиль і силу чародія сміху.

Спогадливо виринає і те, як сердечно і тепло вітали й гостинно зустрічали автора усмішок.

У своїй гуморесці «Самі собі шкідники» Остап Вишня пише:

«Колись, давненько вже, поїхав я навесні до одного мого приятеля, директора радгоспу на чудесній нашій Полтавщині».

Як ви знаєте, Остап Вишня поводив себе надзвичайно скромно. У жодній Вишневій усмішці чи фейлетоні ви не прочитаєте: ось мене... ось я... та ось мій брат...

Скромність завжди і всюди супроводжувала Павла Михайловича.

Дак і отутечки Павло Михайлович умовчує, до кого він поїхав і хто отак тепло шанував корисних птахів — чибісів.

Шанувальник корисних птахів — він же і директор радгоспу — се рідний брат Остапа Вишні.

Радгосп був розташований у Чутівському районі на Полтавщині.

Одного разу, почувши, що Остап Вишня гостює в брата свого, селяни села Кочубеївки спорядили делегацію: запросити відомого вже тоді письменника-гумориста до себе на літературну зустріч.

Приїхали в радгосп на конях, прибраних стрічками і квітами — у гриви вплели. На четвертій бричці грала троїста музика.

Остап Вишня у просьбі не відмовив: радо погодився на таке симпатичне запрошення. Сів на першу бричку і — гайда! Як збоку глянути — в Кочубеївку на бричках котилася пишна свайба. Весілля, та й годі!

По старовинному звичаю, одразу ж з дороги запросили до столу. Стіл білими скатертинами розстелився у пахтливо-квітучому садку.

Прибулих вітали тепло, привітно, але люб'язні господарі найгостинніше прилипали до Остапа Вишні. Йому першому — і перша...

Раз пошанували, та й вдруге... Декого із друзів узяв сумнів: чи гостинне частування не вплине на... чи не зігнеться коліна?

— Братці! — спокійно пояснив Остап Вишня. — Не хвилюйтеся. Я свої коліна добре знаю. Вони мене ніколи не зраджували, вчасно доносили до трибуни, а вхопився за трибуну — утішає сміх людей, сміюся і я.

Справді, на зустрічі в селі Кочубеївці Остап Вишня читав свої твори незрівнянно чудово.

7

А як вітали любого автора — не переказати. Щедрі, гучні оплески довго і рясно лунали по всіх сільських просторах.

На іншій літературній зустрічі мені теж пощастило бути присутнім. Остапа Вишню радо зустрічали у селі Білоцерківці на Полтавщині.

Хоч се й давненько було, але добре пригадую, з довколишніх сіл їхали і пішака йшли на цю зустріч.

Стільки прибуло, що здавалося, не зустріч, а ярмарок!

Зробили імпровізовану трибуну. Остап Вишня хоч і тихо читав, але радіоумільці вмонтували гучномовці, і далеко-далеко було добре чути голос сміхотворця.

Популярність Остапа Вишні в ті роки, — як писав Іван Микитенко, — воістину досягла неперевершеної висоти.

Досить ізгадати хоч би й літературні зустрічі у селі Білоцерківці. Батьки, які стояли віддаль, піднімали вгору дітей-школярів і душевно промовляли:

— Дітки! Дивіться і запам'ятайте — он Остап Вишня!

Володимир Сосюра розповідав:

— Сидимо за столом — відзначаємо день народження дружини і вірного побратима Остапа Вишні — Варвари Олексіївни. Ну, се та те, — сімейне ж свято — чогось не хватало. Варвара Олексіївна збігала в гастроном. Прибігає та до чоловіка:

— Павлушо! Оце мені в крамниці тільки що, як ото кажуть — сьогодні, — давали тридцять! (В оцей застільний день Варварі Олексіївни стукнуло 60!)

Остап Вишня, не моргнувши оком, легенько кинув:

— Бери, Варю, швидше, бо завтра не дадуть.

На літературній зустрічі із студентами і викладачами політехнічного інституту Остапа Вишню студенти цидулю запитали:

— Павле Михайловичу! Ви людина мудра. Скажіть, будь ласка, чи буває любов з першого погляду?

Похилий уже віком, наш чудесний сміхотворець цидулю прочитав і одразу відповів:

— Дорогі дівчатка! Ви питаєте, чи буває любов з першого погляду? Йй-бо, я вже забув.

Бригада письменників виїжджала на зустріч з читачами у Львів. Поверталися і десь по дорозі «приобшилися...» Трішечки, — казали, — тіль-тіль, ушанували і водія. Пильна наша і славна державна автодорожна інспекція уловила оте — тіль-тіль. Капітан міліції затримав машину.

Першим із автомашини вийшов наш відомий літературний діяч і впевнено говорить:

— Товаришу інспектор! Будемо знайомі... Я такий-то... Не затримуйте машину.

— Е, ні... ні... Тим більше, що ви такий-то...

Другим вийшов із машини по всій країні знаний поет і драматург:

— Не жартуйте, товаришу капітане! Я ось хто.

— Знаю, знаю і глибоко шаную вас. Але ні, ні...

Тоді встає Павло Михайлович, підходить до державного інспектора і скромненько просить:

— Товаришу капітан! З ким гріха не буває. Помилуйте на перший раз.

А капітан міліції:

— А ви хто?

— Я — Остап Вишня.

— Остап Вишня?.. Правда?

— Правда... Ось мій і перчанський квиток.

Капітан приємно глянув на квиток, радісно підніс руку до козирка і майже вигукнув:

— Дорогий Остап Вишня! Радий вас бачити! Будь ласка, проїжджайте!

Засюрчав, жезл підняв і радісно рукою помахав.

Глибокошановне ім'я — Остап Вишня — своїми високоідейними й високохудожніми усмішками сяйно чарувало і вічно буде звабливо сіяти на землі радянській.

І СЕРЕД НИХ — УЛЮБЛЕНИЙ УГОРСЬКИЙ ПИСЬМЕННИК МАТЕ ЗАЛКА

Високо, високо, куди тільки око сягає, у небесних просторах мигтять зірочки ясні.

Вечір... Тихі, тихі літні вечори на берегах річки Ворскли.

Деінде легенький вітерець високу очеретину гойдне, какхне сполохана качка, та раптом — бульк — булькне. То риба по воді хвостом ударила...

І знову тиша.

Ми сидимо на березі, сидимо на дубкові. Наша аудиторія невеличка: Мате Залка, його дружина Віра Іванівна, донька Наташа, письменник Петро Ванченко і автор оцих рядків.

Чому я кажу — аудиторія?

Ми на концерті. Співає Денис Драч *. Лунко котиться берегами, лугами...

Та нема в світі гірш нікому,
Як бурлаці молодому...

* Денис Драч — співак, педагог. Викладав теорію співу в Полтавському училищі.

Гірка доля робітника-батрака аж за душу, аж за серце капала.

Може, того Денис Драч отак проникливо бурлацьке по-невіряння передавав, бо й сам у куркулів наймитував: ярами, лугами волів ганяв.

За Радянської влади закінчив два учбових музичних заклади. Вчився Денис терпеливо, наполегливо.

І ось тепер віддавав свій щедрий вокальний талант тим, хто його випестував і викохав,— робітникам і селянам.

На заводах і в селах Денис Драч був частим і улюбленим виконавцем пісень.

Мате Залка високо цінував вокальний хист Дениса Драча й талант новеліста Петра Ванченка. Завжди на-полягав:

— Олесь! Будеш їхати до мене — запрошуй і новеліста, і вокаліста.— Усміхаючись додав:— Хапай їх за сьоме ребро і тягни.

І я сумлінно виконував просьбу дорогого Мате — хва-тав... Сідали в поїзд і чимчикували у Білики*. Їхали в обійми наших ніжних друзів — Мате і його гостинної дружини Віри Іванівни.

І котилося берегом:

Кришталева чаша, срібная креш,

• Пити чи не пити — все помреш...

Мате Залка при коліні — пити чи не пити — весело сміявся, але жодної каплі в рот не брав. Компанію по маленькій мені підтримувала вельми гостинна Віра Іванівна.

Робилося це так. Закінчувався концерт. Віра Іванівна стелила нам постіль під квітучою грушею.

Чудесно. Пахтливе степове сіно, на сіні ковдра. На ковдрі — Денис Драч, Петро Ванченко і я.

Лежимо, а над нами гудуть усякі комахи, комашки й комашенята... Доти гули, поки й ми носами загули...

О другій годині ночі я лап — нема ні Дениса, ні Петра. Зникли. Ну, думаю, мало куди людей перед світанком потягло.

* Мате Залка з дружиною і донькою з 1928 по 1936 рік кожного літа приїжджав відпочивати і працювати у село Білики на Полтавщині.

Думав-подумав та й заснув. Чую, хтось чимсь холодненьким, слизеньким по моїх сонних губах водить. Блимвув очима — сом.

Чорний, вусатий сом. Хай вам, хлопці, грець!

Ото вночі Дениса й Петра рибацька пристрасть попхнула на річку, на Ворсклу. Улов непоганий: принесли сома, шук і карасів.

Уранці банкет. Банкет під вербами.

Віра Іванівна наварила пісного борщу з карасями. Шуки і сома посмажила.

І оце все рибне меню було винесено до берега, під верби.

Розпречудесна ресторація.

Біля верб — вода, до верб — кабаки зеленою огудиною свої хвости попростягали.

Вище — сад вишневий. Пахтливо росте. Отам — луки, за луками — пшеничні хліба і високі жита.

У хлібах перепели підпадьомкають.

Мате Залка першим оголосив:

— Під спів перепелів odkриваю нашу ресторацію!..

Ми з Вірою Іванівною тихенько чокнулися скляночками... У цих ділах, кажу, Мате Залка тримався суворого нейтралітету.

А Наталочка — веселе, щебетливе дівчатко — плескала в долоні і гукала:

— Папа! Вони п'ють з перцем...

Мате українською мовою відповідав:

— Хай, Наточко, п'ють, бо на тім світі не дадуть!

У Мате Залки найбільш уподобана творча пора — ранок. З ранку до обіду невтомно працював.

Розпорядок дня такий: рано-ранесенько ми з підскоком біжимо до річки Ворскли.

Купаємося, по хлоп'ячому хлюпаємося і один одного щедро оббризкуємо водою.

— Вилазь! Мир!

Я вилазив, і ми по-братерському рядочком пливли до берега.

На березі Мате усілякі спортивні вправи чинив і мене вчив.

Ох і натренований! І так, і сяк, і пригинається, і нагинається. Але найулюбленіша його спортивна вправа — на руках ходити.

Хвись — і ноги вгорі. А в мене ноги довгі, ну ніяк не підійму. Хоч ти чорта дай — не підіймаються.

Мате підсобляв... Хватав мої «крокви» і командував:
— На вареники! Руками кроком руш!

Майже кожного ранку Віра Іванівна готувала смачненькі вареники або шулики.

Після сніданку у невеликій окремій кімнатці Мате сідав за письмового стола, а я йшов по селу блукати.

Мате Залка добре знав українську мову. Мені ніколи не довелося йому якимсь реченням чи й окремими словами перекладати.

Бувало, я майбутню гумореску, як ото кажуть, усно переказував. І чули б ви, як Мате, любий, дорогий Мате щиро сміється, сміється від усієї душі, від усього серця.

Почули б ви голосний сміх цієї життєрадісної людини, і ви б, не стримавшись, сміялися.

На літературних вечорах — ми спільно виступали — я, читаючи гуморески, зумисне спинявся. Милувався ароматом запашного сміху мого великого друга.

Мате Залка і Володимир Маяковський попросили нас — покажіть славному Полтаву. Затягуйте в літературно-меморіальні музеї!

Ходили, знайомилися, захоплювалися й спинилися у березовому гаю. (Він і нині зберігається у центрі міста).

В гаю Володимир Маяковський прочитав «Облако в штанах». Отут я вперше відчув і зрозумів велич сяйнонатованої поезії Маяковського. А то, їй-бо, щось величаво-нове відчуваю, але ніяк не збагну.

Розташувалися в гаю ми так: з того боку на лавочці сиділи: Володимир Маяковський, Мате Залка і український сатирик-новеліст Петро Ванченко, і ми, як ті, кажу, гороб'ята — з цього боку.

Мате Залка і Володимир Маяковський попросили Петра Ванченка розповісти, яких сміхотворців народила Полтава і Полтавщина.

По хвилині Ванченко розповів: Григорія Сковороду, Івана Котляревського, Василя Капніста, Миколу Гоголя, Шолом-Алейхему, Євгена Гребінку, Леоніда Глібова, Остапа Вишню, Михайла Зошенка, Пилипа Капельгородського, Василя Чечвянського...

Мате Залка завжди мене переконував: «Олесь! Держи перо обома руками. Гостріше тільки його гостри. Ти — сміхун!»

І отутечки, коли новеліст Петро Ванченко дійшов до — і байкар Євген Гребінка — Мате Залка, стрункий,

вправний,— кавалерист же — порушив усі традиції, як підстрибне, та як гукне:

«Ну й земля полтавська родюча! Родить, якщо не Гребінку, то Ковіньку!»

Ще одна деталь: гостював я у Мате Залки в Москві.

А треба вам сказати: Мате Залка завжди був коректний, чемний і, пряміше скажу — елегантно вбраний.

Чоботята — одна краса. А вранці принесли ще гарніші. Не чоботи — казка.

Мате сів на стільця й почав взувати з правої ноги.

Взував, взував і ніяк не взує.

Я спокійно і співчутливо кажу:

— Мате! Моя рідна мати радила: «Сину! Взувай чоботи на ліву ногу. По-перше, швидше й зручніше. По-друге, ніколи не будуть зуби боліти».

Мате Залка, як був з невзутим чоботом у руках, так з ним і беркицьнувся на підлогу. Сміявся і качався, як мала дитина.

Любив Мате, дуже любив українські приказки.

Як ви знаєте, Мате Залка постійно жив у Москві, на вулиці імені Дмитра Фурманова.

З приємністю згадую ті хвилини і години, коли мені доводилося побувати у товаристві угорських побратимів.

Кажемо: хатину Мате Залки ніколи не минали його друзі по перу і по спільній революційній боротьбі.

Найбільше мені запам'яталися угорські письменники Шандро Гергей, Бела Іллеш...

Якось ми разом обідали, і Шандро Гергей, трохи мовчазний і трохи скупуватий на слово, цього разу розщедрився на усмішки, взяті із побуту і життя угорського народу.

Я й собі встряв, смішненькі народно-побутові оповідки передавав.

Гергею перекладав Мате. Йй-бо, чудесно з української мови на угорську переливав та й, вочевидь, щось і од себе додавав, бо Шандор і усміхався, і реготався.

За товариською трапезою Гергей витяг із теки свій роман «Людський ранок» й з автографом подарував його мені.

Згадую, на книзі прізвище автора значилося — Гергель.

Мені в голову й стукнуло — чи не родич угорець Шандор українським Гергелям...

Коротенько поясню, чому мені таке споріднення впа-
ло в око. Од мого села — село Плоске, Решетилівського
району кілометрів за три, у величенькому хуторі живуть
Гергелі.

З діда-прадіда Гергелі.

Запитав: чи не родичі? Шандор усміхнувся й стисло
пояснив:

— Ми, комуністи, родичі з усім трудовим народом.
Щось, мабуть, рідне є між угорськими і українськими
селянами.

Мате доповнив:

— В Угорщині Гергель — це славне назвисько. Нага-
дує бистрокрилого орла.

У Біликах після обіду ми завжди ішли в мандри. Ман-
дрували степами, лугами.

Мате Залка раз у раз підкреслював спорідненість
української природи з угорською. І дуже сумував за рід-
ною Угорщиною.

Хай і вам буде відомо. Мате Залка народився в селі
Матолч, яке розташоване якраз над річкою Тисою, біля
підніжжя Карпат.

Віра Іванівна — дружина Мате Залки, розповідала:

— Мате облюбував Білики не спроста. Білики
йому нагадали і повсякчас нагадують рідне село Ма-
толч.

Любив Мате Залка це симпатичне полтавське село,
як любив і чудесних людей, мешканців цього села.

Тепло і щиро любили Мате Залку і селяни-біличани.

Перебуваючи в лавах борців волелюбного іспансько-
го народу в часи боротьби з фашизмом, Мате й там зга-
дував Білики. Писав рідній доньці: «Тут зараз так пече
сонце, як у Біликах у серпні».

В одну із таких мандрівок на ярах, степах Мате Зал-
ка розповів:

— Бела Кун і я вирішили поїхати на батьківщину,
в Угорщину. Ох, Олесю, Олесю! Придавлена імперіаліс-
тичним чоботом розтерзана Угорщина стогнала й крича-
ла: «Допоможіть!» І ми увесь час рвалися туди, де
кипіла борня, де чорні слуги чорного фашизму рвали
і шматували рідну матір вітчизну.

Але нам цього разу не пощастило. Фашистські пси
пронюхали. За кордоном ми розділилися. Їхали нарізно.
Цього вимагала конспірація, і я згодом дістаз сумну

звістку: мого вірного товариша — Бела Куна у Відні схопили австрійські жандарми*.

Мені якось пощастило добратися в Угорщину, де я й почав налагоджувати зв'язки з підпільними революційними осередками. Політична атмосфера в країні — жах. Хорти кривавого режиму кожну прогресивну людину вдень і вночі хапали і жорстоко катували. Вільне слово скажи — замордують; якби на губи можна чіпляти залізні замки — почепили б! Хоч правдиво можна сказати: лакузи фашизму і замки на губи чіпляли, і роти людям зашивали.

Напавши на мій слід, хортівська псарня гналася, аж хекала. Мені, скажу, поталанило в деяких місцях налагодити зв'язки і вселити віру в світлу перемогу над катями. Та друзі настійно радили: на деякий час виїхати з Угорщини, бо шпики нюхали й, кляті, нанюхали.

Користуючись порадою, я все ж не падав духом. Надіявся манівцями збити з толку нюхачів-шукачів: поїхав у село Матолч до батька. І тільки я приїхав, як сливе через годину щирий батьків друг попередив: передай си-ну, хай зникає. Лягаві на чатах: ось-ось з гавкотінням вбіжать.

З наближенням півми сідаю на коня (знайте, Мате майстерно вишколений вершник) і скільки духу прориваюсь через кордон. Проскочив у Чехословаччину.

Чимало довелося об'їхати країн, щоб пробратися в Радянський Союз. І ось в Естонії, в одному із кіосків дивлюся — у хортівській газеті мій портрет. Портрет навхрест перекреслено, а внизу напис: державний злочинець Мате Залка оголошений поза законом. Хто влімає, того ждуть високі нагороди: чини, ордени і банкові чеки.

А я думаю — ловіть! Незабаром наступить той час, коли угорський народ схопить за карк панів-катів і над рідною Угорщиною засіє зоря вільного життя.

Видатний письменник, боєць за щастя людське, за щастя трудове, комуніст Мате Залка мріяв і вірив у те щасливе прийдешнє, що на його батьківщині здійснилося.

* Хортівські сатрапи вимагали від австрійського уряду видати діяча міжнародного робітничого руху Бела Куна, але під тиском масових робітничих демонстрацій Бела Кун був звільнений з-під арешту.

Не раз і не два Мате Залка гостював і в моїй домівці. Бажаним, дорогим гостем Мате Залка був серед робітників і службовців міста.

З радістю і захопленням його зустрічали залізничники, друкарі.

Згодом нам довелося виступати у радгоспах, у колгоспах.

У Полтаві організували бригаду письменників для виступів у районах.

Ми запросили Мате Залку очолити бригаду, стати бригадиром.

Мате радо відгукнувся.

Адміністратором бригади одногосно затвердили молодого тоді журналіста — письменника Олександра Михайловича Дунаєвського.

Скільки радості, сміху, перспектив... Уперше зустрінемося з далекими і близькими читачами...

Та й те сказати: і бригада хороша, і бригадир чудовий.

Чудесні зустрічі відбулися з робітниками Карлівського механічного заводу, на цукроварні імені Жовтневої революції, на підприємствах міста Краснограда, у віддалених радгоспах і колгоспах.

Виступали при електриці, виступали і при гасових лампах.

У вступному слові Мате Залка стисло, але значимо підкреслював ту велику виховну роль, що її гуманна радянська література несе в трудові маси.

Оповідання Залки образні, життєво правдиві, слухачі, вони ж і наші читачі, сприймали з щирою теплотою.

Умів Мате Залка просто і ясно донести авторську думку.

Простота Мате Залки і нас чарувала.

Ось ми маршируємо на пероні станції Карлівка. Чекаємо з далеченького радгоспу засобів пересування.

Відверто кажучи, мрійливо ждемо адміністративної великодушності: мо', прикотить возик гарненький чи, мо', й фаетон легенький.

Еге ж, так і прикотився!

Прикотилася величезна гарбища з бочкотарою від гасу. І молодий візник, цвяхкаючи довгим батою по баских, вороних конях, гукає:

— Ви не в курсі дела? Оце мене послали скинути на складі бочки з-під керосини, звеліли бочки поскидати,

а звідси взяти письменників. Ви не знаєте, які вони і де вони, оці письменники?

Мате Залка засміявся:

— Ми — письменники.

Візник, побачивши чемну, струнку людину з орденом Червоного Прапора на грудях, зніжковів:

— Ви... ви... сюди сідайте... на сінце... Чи хіба, може, отам ще сіна набрати?

— Нічого, нічого, товаришу. Зараз ми наберемо сіна, наносимо і поїдемо.

Перший оберемок сіна ніс Мате Залка.

А з яким хвилюванням у цьому радгоспі нашу бригаду зустрічали. Аж серце від радості заскакало.

В обідню перерву просто на подвір'ї зібралось більше тисячі робітників і робітниць.

Сюди ж бо вперше приїздили українські письменники, і серед них — любий угорський письменник Мате Залка.

Любий. А для мене — ширококоханый.

Одного разу гірка часина впала на мою голову. За гуморески, фейлетони... Не всім до смаку припадала викривальна сатира. Крутили носами, а були й такі, що клацали й зубами.

«Подумаєш,— казали,— як там і взяв якусь нещасну тисячонку, так отакий галас підіймати! Я ж все-таки віддаю виробництву душу й тіло. Ну, взяв! Змусили взяти. Я ж колись і поверну. Дак ні, давай терзати чесного чоловіка!.. Давай його в газету! Фейлетоном критикувати. Хапуном узивати... Я тобі покажу! Я тебе, борзописця, самого в каталагу зажену».

І почали заганяти... Та ще як і завихрилося. Близькі товариші — і ті трохи завагалися...

І тільки він — хороший, чуйний Мате Залка сміливо подав свій чесний голос справедливого захисту.

А яка, признаюся, печаль на душі моїй лежала. Перо з рук випадало.

Дорогий Мате Залка захистив. Возродив... Засміявся я. Засміявся сміхом правди радянської.

Подаю уривок із захисливого виступу Мате Залки, надрукованого в «Литературной газете» № 5, 3 лютого 1930 року:

«В борьбе с бюрократизмом, с извращением советской линии, классовой политики партии, порой с грубым игнорированием всякой общественности, с пьянкой, круго-

вой порукой, ведущей к полному отрыву и разложению отдельных работников и нередко руководителей органов, с самоотвержением, не покладая рук, подставляя свою грудь пуле обреза, пройдя мучительный путь травмы и непонимания, борется рядовой советский журналист.

Таким является герой настоящей статьи товарищ Ковинька.

Александр Ковинька — полтавский фельетонист, украинец, молодой писатель, общественный работник, инструктор Осоавиахима Полтавского округа и журналист, сотрудничает в местной газете.

И Ковинька (чорт бы его!) собственного начальника посмел разоблачать — этакий недисциплинированный инструктор. Куриц был обижен не на шутку, — мобилизовал силы, хотел заставить Ковиньку опровергнуть фельетон. Но Ковинька это не мог сделать, ибо фельетон его является регистрацией фактов, а факты опровергнуть трудно.

Выездная комиссия ЦК КПБ(У) рассмотрела дело, и факты оказались фактами. Куриц сняли и послали на другую работу... Но остались на месте обиженные и сильные его друзья.

В Полтавском окрсуде и прокуратуре открылся гнойник (вскрыла окончательно чистка), но первоначальное прощупывание этого гнойничка — тоже дело Ковиньки.

Вскрытие неслыханного безобразия в Полтавском ЦРК тоже связано с фамилией Ковиньки.

Ковинька не постеснялся разоблачить подхалима и плагиатора Ковальчука — влиятельного секретаря местной газеты.

Очевидно то, что разрешено Михаилу Кольцову, Заславскому, Рыклину, Зорину и другим в Москве, — то не проходит даром «местным фельетонистам», фельетонистам провинции. Ковинька в один прекрасный день был низвергнут с пьедестала разоблачителя и сам «разоблачен».

Постановлением местной секции печати тов. Ковинька был вычищен из членов союза, как бывший петлюровец. И придаться не к чему. Правда, факт — тов. Ковинька «служил» в рядах петлюровской армии.

Говорят, трудно разбираться в «украинской действительности»... Я не разделяю этого взгляда. Быть бывшим петлюровцем, это верно, плохая заслуга перед пролетар-

ской революцией, но у нас есть такие критерии: кто из трудящихся переходит к нам от чужих и искренне признает все свои проступки, того мы можем включить в свою семью и, перевоспитывая, сделать полезным членом социалистического советского государства.

В 1919 году тов. О. Ковинька, будучи семнадцатилетним крестьянским парнем, бежав от Деникина, три месяца служил в рядах петлюровского повстанческого полка. Ковинька был рядовым, почти мальчишкой. Когда он (и многие другие украинцы) убедился в том, что Симон Петлюра и его армия есть ни что иное, как украинская керенщина, бандитский сброд, то покинули петлюровщину и перешли в ряды Красной Армии.

Товарищ Ковинька об этом неоднократно с а м п и с а л в печати и выступал против петлюровцев перед крестьянской аудиторией. Широкий его авторитет перед селянской массой округа много сделал в пользу Советской власти.

И вот... не могли иначе, так вспомнили эту Ахиллесову пятую и свалили врага... Врага бюрократизма, подхалимства, разложения и преступлений — советского фельетониста Ковиньки парализовали.

И ходит сейчас этот Ковинька затравленный и уничтоженный. Напрасно пишут о нем фельетоны (о фельетонисте!) в «Красной звезде» — (№ 1.478 — тов. С. Смирнова), в харьковском «Пролетарии» (10 ноября 29 г.). Напрасно подтверждаются факты фельетонов Ковиньки в «постановлении ЦКК КПБ(У) о делах полтавского окрсуда и прокуратуры», — Ковинька ошельмован, но те же полтавские газеты считают лучше «не заниматься делом личной реабилитации».

А мне кажется, что советская общественность должна диктовать бережное обращение с передовыми бойцами нашей печати и предъявить свое требование в отношении немедленной реабилитации фельетониста О. Ковиньки.

Матэ Залка».

Спасибі тобі, незабутній Мате! Твое славне ім'я і онуки, і правнуки мої будуть глибоко шанувати.

Гостюючи у нашій хаті, Віра Іванівна — дружина Мате Залки — якось розповіла:

— Матвій Михайлович у сімейному колі часом ділився, як на прийомі Володимир Ілліч Ленін запитав:

— Сумуєте за Угорщиною, за рідним краєм?

— Скучаю і дуже скучаю, Володимире Іллічу.

Ленін поклав руку на плече і, дивлячись ласкавим зором, промовив:

— Вірю, повернуться угорці на батьківщину, на вільну Народну Угорщину. Угорський народ піде тим шляхом, по якому пішли народи Росії.

Вимовлене великим Леніним справдилося: вільна Народна Угорщина живе й розквітає, й свято шанує свого відважного хороброго сина й талановитого художника слова Мате Залку.

Віра Іванівна розповіла про мужній вчинск Мате Залки. На чолі червоноармійського інтернаціонального загону він спільно з частинами Радянської Армії розгромив колчаківсько-білогвардійські частини, відбивши загарбані білими народні скарби — золото.

Мате ніколи нам про се не розповідав, утримувався, очевидно, через свою людську скромність й від розповіді про незабутню зустріч з геніальним вождем. Але якось Мате Залка не стримався — вирвалося...

Особливо на нас сильне враження склали картини-репродукції визначного художника Миколи Самокиша — одвідували історично-революційний музей.

Чи зворушили гострі баталії титанічної боротьби за владу Рад, чи й власну участь у цій борні Мате ізгадав, бо, вийшовши з музею, підставив долоню правої руки сонцю й тепло вимовив:

— І ця рука немало прислужилася боротьбі за волю народну! — Цю руку великий Ленін потискав.

Перед пам'яттю угорського письменника-комуніста, легендарного Мате Залки схиляють свої голови побратими-українці.

У селі Білики, де довгі роки жив і працював Мате Залка, засновано літературно-меморіальний музей його імені, а вгорі перед входом у Біликську сільськогосподарську артіль викарбувано: «Колгосп імені Мате Залки».

У квітні місяці 1976 року в селі Білики велелюдне віче: відкривали пам'ятник письменнику-інтернаціоналісту, комуністу Мате Залці.

На відкриття пам'ятливого монумента прибули: представники Угорської Народної Республіки, письменники з Москви, Ленінграда, Києва, Одеси, Донецька, Харкова, Полтави і всі шанувальники його світлого, немеркнучого імені.

Проникновенно-чудовий вступ виголосив перший секретар обкому партії Федір Трохимович Моргун:

— Ми сьогодні вшановуємо велику пам'ять великого угорського письменника, комуніста Мате Залки, який під іменем генерала Пауля Лукача, в хоробрій борні з фашизмом поліг за світлі ідеали людства.

Автор щасливий, що і йому пощастило спогадливе слово сказати про свого незабутнього і щирого друга.

В день народження Мате Залки — 23 квітня — у Білики до музею і пам'ятника прибувають робітники, колгоспники, письменники, діячі культури з Києва, Харкова, Полтави і суміжних районів, щоб урочисто віддати глибоку шану Мате Залці.

ТВОРЕЦЬ, ПОРАДНИК І НАСТАВНИК

1

Мені, кажу, поталанило: я декілька років працював, як ото кажуть, під літературною рукою чудесного сміхотворця Пилипа Йосиповича Капельгородського.

Вчитель, наставник, дай боже кожному молодому автору потрапити в науку до отакого ніжно-сердечного і дбайливо-клопітливого «доктора» філологічних наук.

І був би великий гріх, якби учні дорогого і чулого пііта гумору та сатири не несли у своїй творчості заповідної поради Пилипа Капельгородського: твір без ідейної насаги — пуста!

Пилип Йосипович радив:

— Оспівуйте героїчно-бойові і трудові діла радянського народу. Не поспішайте з квітками, з солов'ями...

Обведе вас ласкавим поглядом та:

— Учїться, юні друзі, у народу. Любїть народ, ворога кусайте. Сміхом, гумором розкусуйте попів, куркулів... То п'явки.

2

Ніколи, ніколи не забути мені хвилини, коли я трепетливо стояв, а мого першого фейлетона — «Хто кооперативні кози доїв?» — Пилип Капельгородський спокійненько читав.

Глибоко шанований нами письменник-сатирик Пилип Капельгородський нікому із молодих авторів не одмовляв дати тепле порадливе слово.

У ті, двадцяті, роки в Полтаві виходили газети: «Більшовик Полтавщини», «Робітник» і літературно-художній журнал «Наше слово».

У цих часописах Пилип Йосипович працював редактором мови.

Як мовознавець і літературознавець Пилип Капельгородський був вельми обдарованим і глибоко обізнаним.

Ми — початківці письменники — завжди за порадою зверталися до свого щирого наставника. Кажу ж, Пилип Йосипович делікатно й тактовно виправляв і допомагав.

Володіючи неабияким сатирично-гумористичним талантом, Пилип Йосипович свій літературний хист від щирого серця віддавав світлим комуністичним ідеалам, гостро сміховинним пером вірно і чесно служив радянському народу.

Які чудові й пречудові памфлети, вістря своїм спрямовані проти націоналістів і шовіністів, П. Капельгородський творив, розвіваючи попіл брехні ошалілих мракобісів, розкривав і розвінчував попівщину, когутів-глитаїв...

3

Пилипа Капельгородського робітники й селяни усюди щиро зустрічали й сердечно вітали.

Мені не раз і не два доводилося виступати в колі Пилипа Йосиповича на літературній зустрічі з трударями заводських цехів і степових ланів.

Сміх — сміх перемоги і радості, художньо витончений й ідейно цілеспрямований, сміх розкотисто лунав у багатолюдному залі.

Часом у літературній зустрічі брали участь Остап Вишня і славний угорець, письменник-комуніст Мате Залка.

Якось я одержую листа від письменника-памфлетиста Володимира Конвісара, де він пише: «Пригадайте свій виступ у Полтаві у кінці літа 1929 року. Тоді виступав Пилип Капельгородський і Мате Залка. Капельгородський читав:

Село. В сільраді — голова,

Сердитий на похмілля...

Я цією гуморескою був дуже вчарований і зачарований...»

Вельми шанобливо до Пилипа Капельгородського ставилися Мате Залка і Остап Вишня.

За майже щоденні гострі фейлетони і гуморески, спрямовані проти хапуг, злодюг, на Пилипа Йосиповича нападали оті, з яких іще роги не збили...

Згадую: селяни Чернечо-Ярської сільради, Диканського району на Полтавщині на загальних зборах ухвалили: «Обрати журналіста-письменника П. Й. Капельгородського на почесного члена Чернечо-Ярської сільради за його постійний захист бідноти проти куркулів, гетьманців, петлюрівців і всіх старорежимників, як у газеті, так і на ділі».

Капельгородський сам від куркульського свавілля бідноту захищав і нам оце благородне діло чинити заповідав

4

Жовтнева революція до творчого життя викликала у Полтаві чимало здібних співців ліричного і митців пера сатиричного.

Скільки мрій у голові вирувало, клекотало! А літературного пориву, здебільшого — наївного — годі й переказати.

Та всі ці поривання часом розбивалися об одне: ми не мали школи, бракувало літературної кебети.

І тоді з великими надіями ішли до визначного вже в ту пору, досвідченого письменника і літературознавця Пилипа Капельгородського.

У двадцяті роки для нас був він не тільки зразком літературно-художньої краси, а й добрим, щирим порадиником.

Пилип Йосипович мав чудесно-людську натуру. Скажімо, яка б у нього не була нагальна робота, нікому в порадливій допомозі не одмовляв. Свою працю убік відкладе, а вашу — твір письменника-початківця — бере в руки, швиденько пробігає очима назву і початок оповідання й з душевною теплотою каже:

— Залишайте, — невеличка пауза. — Лишайте до восьмого... Восьмого, будь ласка, завітайте. Я ввечері постараюся, — так і казав, — постараюся — докладненько ознайомитися, а тоді завітайте, і ми поговоримо — що і як.

Приходиш у призначений день і бачиш: оповідання каліграфічним почерком переписано рукою Пилипа Йосиповича, делікатно підправлене.

Дружня рука Капельгородського жодне оповідання ніколи і ніде не креслила і не перекреслювала. Уважливо, коректно, з батьківською теплотою поправляв і радив: «Сей вислів отутечки не підходить. Чому не підходить? А ось чому...» І Капельгородський тактовно, чемно — боронь боже, бодай не ущемити людської самоповаги — пояснює, у чому ж саме схибив молодий автор? І отак кожного дня, і отак з кожним молодим автором:

— Ваше «Люблю тебе, дівчино!» написано грамотенько. У вас є хист до поетичного слова. Але не забувайте головного: всякий твір, коли він бездейний, стає холодно-безпредметний. Такий твір радості людям не несе...

Нам ще хочеться підкреслити, як він любив літературну молодь. Деяким нашим рецензентам-порадникам, їй-бо, варто запозичити у письменника Пилипа Капельгородського оцю ласкаву теплінь до автора — ліричного чи сатиричного...

Пилип Капельгородський п'ятнадцять років працював літературним редактором періодичної преси і майже кожного дня шанував читача гострим фейлетоном, дотепною гуморескою чи й душевно-зворушливою новелою.

На прохання читачів Пилип Капельгородський в газеті публікував коротенькі поради з української мови, а мовою володів П. Капельгородський, одним словом сказати, — бездоганно.

Пише чи розмовляє так, що, здається, Пилип Йосипович пахтлизі скарби української мови не ложкою, а черпаком вигрібав із бездонної народної криниці.

Пилип Йосипович ділився з молодими авторами й сокровенним листуванням з класиками української літератури.

Читав на своє ім'я листи І. Франка, М. Коцюбинського, П. Мирного, І. Нечуя-Левицького, В. Короленка, М. Старицького...

Ми уважливо, їй-бо, не дихаючи, слухали, бо тоді вважали: письменник Капельгородський непогрішимий... Думали — він, мабуть, отаким чудовим сміхотворцем й народився. А Пилип Йосипович, де йому в листах од великих художників слова делікатенько перепадало, не ховав, що славні корифеї майстерно виліплене хвалили, слабкувате тактовно поправляли, мило, по-товариському критикували:

— Чуєте, мої друзі! І мене, старого, люди добре вчили. Щось невдале стругонеш — по голівці не гладили...

Згадую, як палко зустріли появу сатиричної повісті Пилипа Капельгородського «Непорозуміння». Сатиричне перо дотепно розвінчувало замасковану «демократію» українського буржуазного націоналізму.

Згодом — нова творчо-літературна радість: читач у руки взяв роман «Шурган».

5

Ми знаємо, що П. Капельгородський в революційні дні 1905—1907 рр. разом з армавірськими робітниками брав активну участь в організації виступів найбіднішого селянства проти поміщиків, куркулів і поліції.

У ті часи Капельгородський і опублікував вірш-заклик «Не стріляй».

Не стріляйте, поневолені солдати, у свій народ.

Сам Пилип Йосипович з нами ділився про ті царські часи, про цензурні утиски: «Мене безцеремонно чепурили, стригли й причісували під просвітянську гребінку».

Та як не затирали, а заклично бойові рядки іскрометно виринали:

Боягузам і недбалим
Поклик гордий кинем ми:
Або лад оцей повалим,
Або ляжемо кістками.

В часи розгулу столипінської реакції Пилип Капельгородський був заарештований і кинутий до армавірської тюрми, де й написав автобіографічну повість-хроніку «Записки семінариста».

Під натиском армавірських робітників і бідноти села Успенки, які вимагали звільнення арештованих, Пилип Йосипович уникає кари самодержавного суду: тікає на Терек, до караногайців. Там він прожив сім років, навчаючи степовиків грамоти, одкривав школи, хати-читальні, робив артезіанські колодязі.

Ми прямо і радісно кажемо: роман «Артезіан», який нам у себе на квартирі читав Пилип Йосипович у рукопису, був видрукований у журналі «Вітчизна». У нас, щиро признаємося: аж серце від радісного забилося. Чудовий і пречудовий роман побачив світ!

Про життя і побут ногайців письменник написав і прекрасну повість «Ашхаду».

Коли ж у ногайські краї вступили денікінські білогвардійці, Пилип Капельгородський на човні через Азовське море тікає на Україну.

6

Перше найповніше зібрання творів Пилипа Капельгородського вийшло у Полтаві в 1932 році.

Пригадую, на вечорі, присвяченому творчості Пилипа Капельгородського, літературознавці говорили про плідну творчість письменника.

Нам було дуже приємно читати листа від друзів-ногайців, який і вам для ознайомлення рекомендуємо.

«Мы хорошо знаем, что в 1910—12 годах в Караногае жил писатель Филипп Осипович Капельгородский. Его жизнь тесно связана с судьбой ногайского народа. По его инициативе и с его помощью в Караногае построена первая школа для ногайских детей, пробурены первые артезианские колодцы в ногайской степи. Его перу принадлежит большое произведение «Ашхаду» о жизни ногайцев. Благодарный ногайский народ помнит и любит своего украинского брата. Народный ногайский театр готовит к 50-летию Советской власти пьесу по произведению Капельгородского «Ашхаду».

Дагестанское радио ведет цикл передач «Этапы большого пути». Несколько передач мы посвящаем Филиппу Осиповичу Капельгородскому...»

7

Письменник Пилип Капельгородський повсякчасно відгукувався на злободенно-актуальні, політично-громадські теми.

Я пригадую, як у квітні 1928 року полтавські залізничники шанобливо відзначали пам'ять тих хоробрих, що в бою полягли з білогвардійською навалою на ст. Якимівка, Запорізької області.

Пилип Капельгородський створює захоплюючу поему «Якимівська трагедія», а композитор Федір Попадич на текст поеми написав кантату, яку Полтавська державна хорова капела уперше виконала в клубі залізничників.

Одвідувачі, зайшовши в музей Полтавського теплово-зорементного заводу, читають: «Якимівська трагедія».

Славна сторінка революційного літопису нашого підприємства. Автор цього епічного твору — український радянський письменник Пилип Йосипович Капельгородський. Композитор — Федір Попадич».

Слава героям-трударям і слава тим, хто їх навіки увінчав!

Якось ми сиділи із рідним сином Панаса Мирного — Михайлом Рудченком.

Михайло Панасович тепло згадував:

«Пилип Капельгородський і після смерті батька був у нас частим і шановним гостем, й що дороге й незабутнє нам, — при матеріальній скруті щиро допомагав нашій рідні».

У дату — з нагоди 100-річчя цієї прекрасної людини і талановитого сміхотворця — кому-кому, а нам, полтавцям, годилося б достойно сіє ім'я ушанувати: установити на вулиці імені Пилипа Капельгородського скульптурний бюст, а де жив — меморіальну дошку.

Таку шану автор роману «Шурган» уповні заслуговує.

СЛУГА І СИН НАРОДУ

1

Я читаю листа мого колеги по перу і милуюся його палким захопленням.

Читаю, і в мене мимоволі виривається: не лист — новела ніжно-збудлива, яка до тебе про людське по-людському промовляє.

У листі колега ділився враженням від літературного есе, вимереженого талановитим пером нашого спільного друга — Мокрієва Юрія Олексійовича.

Сю анотацію наш спільний друг склав про творчість відомого українського радянського байкаря Годованця Микити Павловича.

Склав добре, склав кваліфіковано, і хай Юрію Олексійовичу легенько ікнетесь, знано і душевно закінчив: «У моїй бібліотеці на горішній книжковій полиці розташовані твори світових байкарів: Лафонтена, Крилова, Глібова, Д. Бедного. Байки Микити Годованця я поставив поруч. Вони достойні рядом стояти».

У листі ще й тепло я додав: «За щире сердечне слово про собрата по сміху велике спасибі, Юрію Олексійовичу.

Бо коли наші славні критики порадливым словом обминають плеяду старших і молодших сміхотворців, то, мабуть, ми — автори сміховинного — самі повинні недоречно шпигувати, доладне — вгору піднімати».

Словом, колега настійно радить: пора і нам узятися за аналітичне перо. Ширше розкрити: що ми пишемо і як пишемо.

2

Так ото і ми осмілимося уголос вимовити свої думки про чудесно-дотепні байки Микити Годованця та спробуємо зазірнути в творчу лабораторію автора.

Признаюся вам, мені зроду і ні в якій мірі не доводилося komponувати літературно-критичного огляду.

Бувало, щось таке набігало. Ото набіжить і, звичайно, й рука засвербить. Посвербить, посвербить, я її почухаю і кажу: не лізь, не твоя парохвія. До такого діла у тебе нема кебети.

Але про байки Микити Годованця вирішили — що буде, те й буде. Хоч побіжно, та все-таки наважимося окинути товариським зором.

Як-не-як, а лису голову наш славний байкар над столом схилив довгенько — ого-го! — шістдесят п'ять років.

У нас про такого діяча з повагою кажуть — патріарх сміху!

Звісно, ми не станемо дотримуватися усталеного канонічного стилю: «Народився... Народившись, розплющив очі й, незважаючи на хурделицю, усміхався не тільки батькам, а дарував усмішки тіткам і дядькам...»

Та ми, звичайно, схильні й охоче підтримуємо ту тезу, яка говорить: «Ліричне чи сатиричне усотується в автора іще з молоком матері».

Мати — це народ. Народ тебе породив, народ тебе й хистом сміхуна нагородив!

Як вірний син свого народу Микита Годованець свій багатогранний байкарський талант віддав великому і мужньому радянському народові.

І це його неабияка заслуга.

Кажемо, наш байкар не легенький життєвий шлях пройшов.

Село... Пригнічене й затуркане царсько-поміщицькими сатрапами село на українському Поділлі.

Школа... Поганенька, злиденна хатина. Ув оцій школі молодий Микита Годованець починає вчителювати.

Один із учнів Годованця про навчання в школі розповідає так: «Новий учитель Микита Павлович Годованець уже як з тижднів жодного учня не «пошанував» ні по голові, ні по потилиці. Не ставить і на гречку...

Ми, учні, з радістю помітили — оце воістину вчитель! Із свого боку і учитель до нас приглядався й, запросивши мене в свою хатинку, витяг із схованки «Кобзар» Т. Шевченка й подарував мені.

Дав і пошепки порадив: «Не дуже тільки носися. Не всім, мовляв, читай. Придивляйся. Знай — сам цар заборонив читати цю книгу».

Учень, а нині високоосвічена людина, згадки свої закінчив так: «Кобзар» Т. Г. Шевченка відкрив мені очі на чимало тоді незнаного. З нього я дізнався, що на світі є багаті і бідні. Гнобителі і пригноблені...

Особливо на нас, учнів, справила сильне враження така подія: як завжди у п'ятницю, піп прийшов у школу викладати закон божий. Зайшов у школу й з розмаху під самий ніс тикнув вчителеві руку для поцілунку. І сталося досі небачене: наш любий вчитель Микита Павлович не прийняв «благословення» пастиря. Не поцілував руки.

«Згодом, — розповідає колишній учень, — мені довелося вивчати архіви старого часу. І що ж ви думаєте, натрапив на діло свого давнього учителя. Читаю: «Дело Годованця Никиты Павловича» В цьому «ділі» царські жандарми Микиту Павловича так характеризували: «Личность сомнительная і неблагонадежная».

Ми й думаємо: ось ті корінці, звідкіля почала народжуватися гостра байкарська сила Микити Годованця. Ось проти кого почало точитися лезо сатири — проти гнобителів, визискувачів і уже з ними присяжних і неприсяжних лакуз.

Шістдесят п'ять років Микита Годованець сміливо картав носіїв жовто-попільнастої чуми.

Виводив їх на світ ясний і невпинно закликав сатиричних хлоп'ят — уперед і вперед!

Байки мої, байки, улюблені хлоп'ята!
Благословляю вас на подвиг бойовий.
Де грізний бій іде, гримлять гармати,
Попереду повинні бути й ви.

Перша байка Микити Годованця «Свиня» побачила світ у 1917 році, але байкарський зуб у нашого автора почав різатися іще в 1914 році.

Почав ото прорізатися, прорізатися і прорізався...

Світле сяйво Великого Жовтня нашого байкаря надихало на рясний сатиричний урожай.

Микита Годованець невтомно працює над оригінальними творами і перекладає твори з російської мови славнозвісних байкарів: І. Крилова, Д. Бедного.

Микита Годованець першим на Україні розпочав перекладати на українську мову гострозлободенні байки Дем'яна Бедного.

Приїхавши до Харкова, Годованець працював в журналах, зокрема, довгенько у журналі «Соціалістична громада».

Принагідно згадаємо: «з рекомендації М. Годованця в журналі «Соціалістична громада» були надруковані й перші гуморески Степана Олійника.

У Харкові виходять з друку книги байок: «Незаможник Клим», «До добробуту і культури», «Будяки», «Довгоносик», «У колективі», «Трактор і рало»...

Але у ті часи найвизначніші байки були видрукувані у книзі «Парася на парастасі».

...Одна за одною у світ виходять книги байок: «Осел на хаті», «Байка», «Заяча математика», «Вуж над яслами», «Веселий педант», «Ріка мудрості»...

Микита Годованець не тільки власними вельми художніми і високоідейними творами збагатив радянську літературу, він заслуговує усякої шани і похвали за перелицьовку під український народний стиль байок всесвітньо-знаменитого Езопа.

Вітчизняну літературу М. Годованець поповнив й майстерною переробкою класичної спадщини стародавніх байкарів: римлянина Федра, грека Бабрія, геніального італійця Леонардо да Вінчі, подарував радянському читачеві і чудесні твори байкарів вісімнадцятого сторіччя — іспанців Саманієго, Іріарта, польського байкаря І. Красицького.

Кропітлива і творчо-велична робота!

Якось ми сиділи під крилатою грушею, що кучеряво розкинула свої квітучі віти у славному граді Кам'янець-Подільському.

Присіли та й повели розмову, хто й кого із славних попередників надихав, власне, найвпливовіше підпихав на літературну стезю.

Микита Годованець і каже:

— Моїми першими вчителями були і, звісно, залишаються Тарас Шевченко, Іван Крилов, Леонід Глібов... У них вчився і вчуся душевної простоти; творити в ім'я народу і для народу.

4

Іншим разом ходили по парку і ділилися спогадами — хто та який найбільш вдалий твір — байку чи гумореску — створив, і Микита Павлович поділився таким:

— Першу байку, яка, на мою думку, вийшла у світ сатирично звучною і сатирично граціозною, це — «Образливий Максим». Спасибі, що її враз надрукували.

Цю тему Годованець продовжив у такій редакції:

— Яюсь я йду по вулиці, й мене зустрічає незнайома людина з досить-таки оригінальним лицем і розумними очима.

— Це ви, — питає, — Годованець? Автор байки «Образливий Максим»?

— Я, — кажу.

— Гарна байка. У вас є гумористичний талант. Цей твір увійде у фонд української байкарської літератури.

— Навряд, — кажу.

— А я вас упевняю, — увійде.

Я тоді так і не спитав — хто він? А пізніше я знову побачив його і перепитую сусіда: «Ви часом не знаєте, хто се?» Сусіда відповідає: «Знаю і добре знаю. Це — Остап Вишня».

Чуеш, як і мені славетний Остап Вишня на літературну круту гору здиратися морально підсобляв.

Одного літа мені довелося побувати в Ялті, в Будинку творчості, працювати і спочивати.

По сусідству, через кімнату, жив і працював відомий російський байкознавець доктор філологічних наук професор Степанов Микола Леонідович.

Ми частенько бачилися, розмовляли, і як мені Микита Павлович заздрив. Писав у Ялту: «Який ти щасливий. Ти бачиш Степанова, розмовляєш з ним. Я його

до нестями люблю. Люблю за його високу культуру, за його чудову книгу «Мастерство Крылова-баснописца». Широ кажу: з неї я, по суті, вчився творити байку.

Якби Микола Леонідович Степанов більше нічого і не написав, то одна оця книга увічнила б його ім'я. Я часто Миколу Леонідовича згадую і в мислях шлю йому ширу подяку. Може, йому ікається, а він не знає, хто його ізгадує. Це — я!».

Визнаний майстер сміху, старійшина української радянської байки Микита Годованець б'є чолом російському літературознавцю і шле сердечну подяку — спасибі тобі, друже, за науку! Мовляв, лисий, а вчуся, і буду вчитися до останнього дихання. Без знання, без науки нема прогресу на літературному шляху.

5

Микита Годованець надто вимогливим був до себе, до своєї творчості, але й перед братом по перу ставив безкомпромісну вимогу — вчися! Міси так, щоб з тебе сім потів бігло. Ніколи і ніде себе не випинай. Труд і скромність — ознака таланту. А сміх — золото!

Радив і мені — не спіши молодого сміхуна хвалити. Хвальба не доводить до добра: молодий автор, як і ти знаєш, любить, коли його лоскочуть. Лоскіт його до того захоплює, що він починає, як те кошеня, задирати хвоста вгору. А задер — гине діло. Можна хорошу й талановиту людину хвальбою украй зіпсувати.

Якось я попросив Микиту Павловича дати рекомендацію молодому байкарю — хай постукає у двері Спілки письменників.

Послав дві книжечки. Мовляв, прочитай і своє резюме дай.

Микита Годованець написав таку резолюцію: «Хай ще хлопчина попрацює років зо два. Не менше. Хай спочатку виросте, дозріє, і спілчанські двері без рипу-скрипу самі запросять — заходьте! Місце таланту у нас завжди знайдеться!

Це — раз, по-друге: на байкарів і так косять оком. Лають байку, що вона нічого не варта. Насправді тлумачі критичного слова не туди гнуть. Не байка винна, а погані байкарі».

Ми регулярно листувалися: то я творчим задумом поділюся, то мені Микита Павлович листа перекине, а з листом і нову байку:

«Посилаю тобі байку-притчу Леонардо да Вінчі. Я їх уже чималенько перелицював. Отак і зробив, на український народний лад переробив. Ти ж знаєш, який я завзятий: як присосуюся, мов та п'явка,— не одірвеш».

Далі сповіщає: «Прочитав я твою останню книженцію. Прочитав од корочки до корочки. Ти мене втішив: твоя оця збірка написана краще від попередньої. Я тобі колись писав, що і на небі є плями. Є вони і в нас з тобою. Ми — самоуки. Але наш щедрий народ дав нам крила і перо в руки. Дав і наказав — сопіть, але щось путяще пишіть!»

Я невимовно радий, що нас жодна завірюха не зігнула, і ми нині можемо на всю силу сатиричної поезії радувати славного і милого радянського читача».

В іншому листі Микита Павлович ділиться взаємоторариським аналізом:

«Ми оце із Сліпчуком вступили в полеміку: один одного мокреньким рушничком постьобали. Я його пошмагав, він — мене. Скажу, дуже вдало виходить. Взаємна критика робить нашу творчість досконалою. Я після одного досить-таки вдалого Сліпчукового зауваження, вірніше, контрзауваження наново опрацював аж шістдесят байок. Розумна штука — правдива, товариська критика. Критичного товариського слова уникати, значить, з творчого тону спадати.

Мене ж, щиро тобі скажу, теплі, навіть і не теплі, але правдиві «колючки» вище піднімають і освіжають».

7

Весною одержав аж два листи підряд. У першому Микита Павлович, ніби аж встав на увесь ріст, гукав: «Я тобі покажу! Іч, яка окаянна!».

Ділиться:

«Ох, Олександрє! Друже мій дорогий! Цілий місяць боровся з костюмахою. Повіриш — кричав: я ж іще задуманого не написав. А вона, клята, не слухає та тягне мене туди, у вишеньки...»

Другий лист веселіший: «Ура! Ожив! Ручки з рук не випускаю. Работаем! Костомаха, і та сатири не витримала: скільки духу чкурнула в яри.

Що ж, голубе, вдієш! Потроху пірнаємо у старість. Але нам треба працювати до останнього подиху. До останньої хвилини розвивати сміховинний талант. Наш народ любить сміх. Сміх — це здоров'я людське».

А трохи нижче:

«Я тобі послав на глибинний аналіз декілька байок, а ти якось легеньким вітерцем подмухав на них. А мене ж треба бити та бити. Бо сам знаєш — за битого щось та дають, а небитого і дурно не беруть. От якби ти сильніше потер мені боки, може б, я краще узявся до діла. Словом, не полінуйся та дай мені перцю, особливо щодо байки «Золотий осел». Збоку, кажуть, краще видніше. Почитай і скажи. Кажі правду, тільки правду.

Може, як ти протреш критично, то я щось недоладне висмикну, а щось путненьке додам».

Чуєте, просить дати перцю... Чудовий митець байкарської сатири не заспокоюється, а невгамовно шукає поради — чи так я пишу?

Оце і є те, що ми кажемо — талант!

8

Ми сидимо поруч і делікатненько вдивляємося у світлі очі нашого друга по сміху.

Позираємо і вгадуємо, як крутився життєвий шлях цієї мужньо талановитої людини.

Дивимося і думаємо: мабуть, були стежки і гіркі, і гіркесенькі, солоні і солоненькі... Були і барвисті, були і тернисті...

Микита Павлович на прощання дарує мені з авторським написом двотомник своїх байок.

Взяв, спасибі сказав і вдома од титла до титла прочитав.

Що ж мені казати? Мабуть, скажу, словами доктора філологічних наук Івана Михайловича Дузя: «Зі сторінок Годованцевих збірок щедро струмує непідкупно щирий гумор, народна мудрість, життєва філософія.

...Байкар твердо стоїть на позиціях соціалістичного реалізму, до кінця вірний принципам лєнінської партійності радянського мистецтва».

Що ж до цього можна додати. Додамо: під словами доктора наук і ми своє перо щільненько притулимо.

Не можна, аж ніяк не можна утриматися, щоб не повторити епіграму славного поета-сатирика Сергія Воскресенка:

В нас байкарі — є хлопці й молодіці,
Але не кожен з них у цьому жанрі молодець,
Хоч і живуть вони у Києві, в столиці...
Столиця ж байки на Україні —
Кам'янець!

Йй-бо, щирю правду автор епіграми вимовив!

ЗДРАСТУЙТЕ, ДОРОГІ РОСІЙСЬКІ ПОБРАТИМИ!

1

Радісно хвилюючий гамір: на пероні гуде, клекотить...
Чуєте ж яка утіха! Столиця Радянської України
в славному подорож нас виряджає.

Ми вирушаємо у братню Росію на декаду української літератури та мистецтва.

Маршрут очікуваної мандрівки, можна казати, недалекий, але й не близький. Передаю географію подорожі: Київ — Полтава — Харків — Куйбишев — Оренбург — Орськ — Москва.

Ви питаєте — хто виїжджає у цю довгождану подорож?

Се чудові майстри роду артистичного, що в співах самі кохаються і співами чарують суспільство трудове.

Це відомі учені землі української, землі радянської, талановиті композитори і не менш талановиті художники, режисери-постановники й, звичайно ж, сучасні кіномитці, піаністи-концертмейстери, і аматори художньої самодіяльності.

В оцю славному бригаду влили і нашого брата — літописця.

Вливали делікатно і толково: по росту, по віку і по літературно-стильових ознаках, щоб, значить, письменницьке коло пишалося усіма жанрами.

Питання ставили руба — не підкачайте!

Дозвольте вам відрекомендувати членів нашої бойової ланки: Валентина Ткаченко, Микола Зарудний, Віталій Петльований, Іван Цюпа.

П'ятим колесом і я сюди притулився.

Ланковим одногослоно призначили Миколу Яковича Зарудного.

2

Один вельми тактовно й вельми коректно присікався до мене: звідкіля, каже, ти взяв, що це даровита й талановита ланка?

Спробую коротенько пояснити — коли нас у дорогу проводжали, то робітники й робітниці київських заводів на дорогу казали: ваша бригада на радість усім нам складається з чудесних діячів науки, мистецтва, культури, літератури, яких клопітливо ростив і виростив великий радянський народ.

Виростив і указав: ану, гей! Помандруйте до братів і сестер російських. Поділіться досвідом бурхливого розквіту соціалістичного мистецтва і літератури, що запашним цвітом бує на землях нашої милої України.

3

Загуло, засвистіло, колеса закрутилися — і ми поїхали. Дорогою співали, сміялися, і, не доїжджаючи до Полтави, кинулися у дискусію — чи наша бригада першокласна?

Думаєте, хтось був проти? Всі підняли руки вгору «за», нікого не виявилось й такого, щоб гукнув: «Братці! Я утримався!».

Та як по правді сказати — хто ж буде проти себе голосувати?

Часом ми недоречно оминаємо животрепетну тему — що людина робить у дорозі, коли їй на душі радісно і коли сусіди по купе радіють, то що ж тоді, питаємо, веселі пасажири їдять і чим купейне меню вихваляють і поливають...

Ідемо... Поїзд по рейках плавно пливе, перед вашим зором мигтить звабно-колоритний пейзаж. У купе світло, чисто, не продимає, і муха над вашою лисиною не пролітає. На столику охайненька, гарненька посудина.

У тарілочці цибулька зелененька, свіженькі огірочки, помідорчики, оселедчики...

...Іхали ми ото, іхали й до індустріального велетня, старовинного російського міста Самари, нині — Куйбишев, благополучно доіхали.

Виходимо з вагонів й одразу потрапляємо в ніжні обійми дорогих російських побратимів.

Обіймають, пригортають, цілують... Воістину — сердечна братська зустріч.

А з вокзальних вистот транспаранти українською і російською мовами вітально і тепло закликають: «Ласкаво просимо!», «Добро пожаловать, дорогие братья!»

Прямо із станції вся українська делегація з живими квітами в руках і глибокою шаную у серці схилила свої голови перед пам'ятником генію людства Володимиру Іллічу Леніну і видатним радянським полководцем — Василю Чапаєву і Миколі Щорсу.

Обласні газети захоплено сповістили — у наше місто сьогодні прибули українські побратими — діячі мистецтва і літератури.

У перший же день приїзду нам випало найбільше щастя: одвідали знаменно-історичні місця, де великий Ленін жив, працював і невсипно кував стратегію визволення трударів від іга капіталістичного гноблення.

...Невеликий будинок по вулиці Разіна, 10. У цьому будиночку, в маленькій кімнатці, після приїзду із села Алакаєвка Володимир Ілліч у вересні — жовтні 1889 року тимчасово проживав.

Завітали ми і в найбільшу в місті бібліотеку.

Сюди, в Самарську публічну бібліотеку, в 1889—1893 роках Володимир Ілліч частенько навідувався і частенько користався книгами.

Продовжуємо з хвилюючим трепетом знайомитися з дорогими для кожного із нас місцями.

Сплянемося біля величнього, архітектурно добре спорудженого будинку. В ньому колись містився Самарський окружний суд, в якому Володимир Ілліч виступав адвокатом, захищаючи селян від дворянської сваволі.

Ось ми у величавому будинку-музеї В. І. Леніна. У цьому будинку на другому поверсі в кінці 1889 року і до осені 1893 року жила родина Ульянових.

Музей прекрасно обладнано. Експозиція музею вельмовно розповідає про умови і обставини, в яких доводилося Володимиру Іллічу працювати.

Заходимо в кімнату Леніна. Вікно на схід, перед вікном стіл, два стільці. На столі книги, газова лампа з білим абажуром, чорнильниця, ручки... Праворуч — ліжко.

4

Увечері в театрі опери та балету відбулася урочиста зустріч-концерт.

Зал виповнений до краю. Повно-повнісінько, як ото кажуть, ніде і яблуку впасти.

Митці України російським глядачам на повну силу розкривали чарівну красу українського класичного і радянського мистецтва.

Вибачайте, але дозвольте ненароком кинути: оце ж ми сидимо в театральному залі міста Куйбишева, слухаємо наших славних вокалісток, бандуристок, піаністок, дивимося і милуємося розпречудесним балетом та й думаємо — ох! не минути їм заслуженого віночка... Покладуть на милу голівоньку...

Та й ми не проти: це ж наша нерозлучна половина роду людського.

Майстри сцени і співаки оперних театрів — правду скажу: і співом, і художнім словом чарували братів-росіян.

Ідемо далі: почнемо вас знайомити, які хори і ансамблі вокально-танцювальним хистом дивували слухачів-глядачів:

— Черкаський український народний хор.

— Заслужений самодіяльний ансамбль танцю «Дружба» з міста Дніпропетровська.

— Самодіяльний народний естрадний ансамбль «Чайка» з міста Жданова.

— Чоловіче вокальне тріо з міста Києва.

Хорові і танцювальні ансамблі виступали на заводах, фабриках, у колгоспах.

Усюди артистів тепло вітали, тепло й проводжали.

5

Сердечні зустрічі з гостинними куйбишевцями відбувалися у Палацах культури, клубах, учбових закладах, по радіо, по телебаченню...

Ласкава і задушевна зустріч сталася і в будинку Спілки письменників.

Своїм російським братам по перу українські колеги повідали про свої досягнення.

Російські письменники радо і охоче поділилися й з нами — що зробили і які творчі задуми мають втілити.

Беремо в руки цього року том поезії авторів старшого і молодшого віку й радіємо — охайно, чепурно видано. Книга рекомендує читачам поетичні твори шістдесяті авторів.

Є і переклади: сонети В. Шекспіра, поезії Р. Кіплінга, Г. Гейне, Я. Кроса, Жеко Хрїстова, Рашко Стойкова.

Прекрасно! Чудесно!

Куйбишевське видавництво щорічно додатково видає й альманахи новел, оповідань...

Бажаємо ж вам, дорогі російські побратими, творчого успіху на нелегкій, але почесній літературній ниві.

6

Наступного дня хороші ансамблі, творчо мистецькі бригади роз'їхалися по області: поїхали в місто Тольятті, колгосп «Прогрес», на електростанцію імені Леніна, нафтопереробний завод, Волзький автозавод...

Нам, письменникам, випало побувати в селі Алакаєвка.

Відстань від Куйбишева — 70 кілометрів. Дорога — лісостеп.

Село Алакаєвка — типове російське село. Сюди в роки 1889—1893 кожного літа приїжджала родина Ульянових і оселялася над невеличкою річкою у селянській хаті.

Колись загублена в хащах Алакаєвка нині невпізнано красива стала: при в'їзді в село височить добре обладнана двоповерхова школа, клуб із бібліотекою й залом на 500 місць. Житлові будинки, як ото кажуть, очі вбирають.

І над яром, над річкою — музей-садиба В. І. Леніна.

Підійшли. Перед музеєм — шеренги юнаків і дівчат. Це — учні довколишніх середніх шкіл.

Односельці-алакаєвці з нами радісно діляться: до цього заповідно-священного місця ніколи не заростає народна доріжка.

Біля музею нас ласкаво зустріли представники Кі-
нельського райкому партії, і ми пішли по знаменно-іс-
торичній садибі.

Підходимо до купчатого гаю: тут нам екскурсивод по-
відомив — Володимир Ілліч, устаткувавши столик, сті-
лець, в закритому рясним гіллям куточку студіював
книги.

Ходимо, оглядаємо й заходимо в музей. Директор му-
зею запрошує нас у кімнату й розповідає:

— У цій кімнаті уперше в ті роки пролунав величав-
вий інтернаціональний гімн «Повстаньте, гнані і голод-
ні...» Анна Іллівна акомпанувала, а Володимир Ілліч,
Марія Іллівна і Марк Тимофійович Єлізаров виконували:

Чуеш, сурми заграли,
Час розплати настав,
В Інтернаціоналі
Здобудем людських прав...

Ми в шанобі схилили голови...

Чемно гостинні куйбишевці спорядили для україн-
ських гостей величенький білоблискучий пароплав.

Попливли на хвилях уславленої російської Волги-ма-
тінки ріки.

Ох і широка Волга, ох й красива!

Пливеш, а береги перед тобою мимоволі швидко миг-
тять. Я, скажімо, уперше по широкій Волзі пливу. Тому
й бігаю по палубі то сюди, то туди. Ніяк не навітшаюся
чарами Волги-ріки.

Екскурсивод ще й цікаво розповідає: «Отут Федір
Шаляпін співав «Вниз по матушке по Волге...», а ось
сюди приходив Максим Горький, а тут перебував відомий
чеський сатирик Ярослав Гашек...»

Славна і багата подіями Волга-ріка. Біля великої ро-
сійської ріки у часи Вітчизняної війни хоробрі й мужні
радянські воїни зламали хребет фашистському звіру.

Потиснувши руки і один одного обнявши, щиро промовили:

«До нової зустрічі, друзі! До побачення!» — ми з Куйбишева попрямували до Оренбурга.

Знайомимося, і нас, а мене особливо приємно порадувало: зустрічає нашу асамблею секретар Оренбурзького обкому Герой Соціалістичної Праці Олександр Власович Коваленко родом з Полтавщини. У селі Андріївка Новосанжарського району ще в юності закінчив сільськогосподарську школу.

Поклали ми живі квіти до пам'ятника В. І. Леніну, і нас оренбуржці запросили — кого куди: на шовковий комбінат, нікельний комбінат, машинобудівний завод, у Палаці культури — «Будівельник», «Серп і молот», «Нафтовик»...

Нашу бригаду до себе покликали жителі колгоспів «Россия» та імені XI Кавдивізії.

Ходимо й знайомимося, як працюють і живуть російські трударі. Ми, ознайомившись, усім кажемо: і добре працюють, і добре живуть!

10

Як же отут не сказати: спасибі вам, товариші книготоргівці!

Вінницькому облкниготоргу ми вельми дякуємо за чудесно організований книжковий базар у центральному парку міста Оренбурга. Якраз над річкою Уралом.

Ми, письменники, з радістю на цьому базарі свої твори читали велелюдній аудиторії.

Чули б ви, як вдячні слухачі нагороджували авторів гучними оплесками.

Ми самі дивувались, як прекрасно російський слухач-читач розуміє і любить українську поезію, український сміх...

А як нас ніжненько оточили, просять — давайте автографи. Ось і книги ваші!

Дехто з моїх колег намагався прорватися з оточення... А я, признаюся, не дуже й намагався вирватися. Оточення ж яке гарненьке та красивеньке — дівчата із шовкового комбінату. Вхопили й не пускають.

Прошу:

— Дороженькі! Гарненькі! Пустіть, я ж іще не обідав. Ловіть мене після обіду.

— Еге-ге,— кажуть.— Пустиш — не впіймаєш! А пообідаєте з нами разом. Ми вам і українського борщу наваримо, і українську чарочку поставимо — підписуйте!

Хіба таким симпатичним шанувальницям сміху одмовиш!

Підписував автографа і на книжках, і на запрошувальних квитках.

11

Заходимо в Оренбурзький обласний краєзнавчий музей. Читаємо: «Определить Шевченко рядовым в отдельный Оренбургский корпус с правом выслуги, под строжайший надзор, с запрещением писать и рисовать...»

Височайшого фельдфебеля найбільше лякала вогненно-революційна поезія геніального Кобзаря.

9 серпня 1847 року Тараса Шевченка під посиленням конвоєм і суворим царсько-жандармським наказом — у їжакувато-гострих рукавицях — привезли в Оренбург.

У краєзнавчому музеї зберігається прекрасний екскурс оренбурзького художника А. Ф. Степанова «Т. Г. Шевченко на березі річки Урал» *. Дивишся сю картину, й згадується племенисте:

Неначе злодій, поза валами
В неділю крадуся я в поле.
Тилами вийду понад Уралом
На степ широкий, мов на волю.
І болящее, побите
Серце стрепенеться,
Мов рибонька над водою,
Тихо усміхнеться
І полине голубкою
Понад чужим полем,
І я ніби оживаю
На полі, на волі.
І на гору високою
Виходжу, дивлюся,
І згадую Україну... **

* Ріка Урал омиває місто Оренбург.

** Т. Г. Шевченко «А. О. Козачковському».

Було... Було сумне і тяжке. Мордували, катували царські сатрапи борців за волю народну.

12

...27 квітня 1850 року Тараса Шевченка по черговому доносу арештували і 12 травня під конвоєм з Оренбурга відправили в Орську фортецю...

Ми, учасники декади, подорожуємо далі — виїжджаємо в місто Орськ.

Якими невізнаними стали міста Орськ, Новотроїцьк, Мідногорськ, Світлий...

Добротні житлові будинки, прекрасні Палади культури, середні школи, технікуми, клуби, кінотеатри...

Все сіяє, все радує і все чарує красою нового, соціалістичного життя.

Біля пам'ятника великому Кобзарю відбулася многолюдна зустріч: мітинг всенародної дружби.

Земляки і потомки геніального поета — Черкаський народний хор прямо на майдані імені Т. Г. Шевченка на повний голос виконав «Реве та стогне...» і —

І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом.

Численні учасники мітингу — росіяни, українці, башкири, казахи грудьми вигукнули — не забули і не забудемо!

13

4 серпня білокрилим літаком ми, як ото кажуть, лягли курсом у столицю Батьківщини — Москву.

В Москві майстри сцени продемонстрували москвичам великий розквіт української радянської культури і літератури.

Між сценою і залом, хочеться сказати, ніби стелилася якась внутрішньо-незламна духовна сила, яка вас усього оповивала, ніжно і тепло шепотіла: «Дружба радянських народів жила, живе і вічно буде жити».

180

МОЯ МИЛА, МОЯ СЛАВНА ПОЛТАВА

Гумористично-ліричний парис

1

Славне місто Полтава. Місто Полтава має знано-велику історію, чудесну культуру, літературу... З Полтави уперше по всьому світу пролунало:

Панів за те там мордували
І жарили зо всіх боків,
Що людям льготи не давали
І ставили їх за скотів...

Полтава — чудове й пречудове місто. Тут ото пеленали й сповивали чарівну доньку трудового українського народу «Наталку Полтавку», яка по всій Україні залунала і довго ще буде лунати.

Та хіба тільки по Україні?

Ось ми стоїмо біля пам'ятника чарівному авторові чарівної «Енеїди» — Іванові Петровичу Котляревському — і з гордістю говоримо:

— Ми раді — ти полтавець!

Про оцю трепетну повагу раніше, і ясніше, і голосніше вимовив інший полтавець, інший чародій сміху — Остап Вишня: «Був у Полтаві. Святкували 150-ліття «Енеїди». Як полтавчани люблять Котляревського, як пишаються з того, що він їхній, полтавський!»

Дивна річ — безсмертя! Не знаю, чим пояснити молодість творчості Котляревського! Яка ясність! Така вже прозорість, що аж ахнеш! Було багато «Енеїд» — і всі померли. «Енеїда» ж Котляревського живе, квітне!

Оце ми відзначили 800-річчя від того дня, коли далекі пращури наші стали на горі — нині гора Панянка, — глянули вниз на зелені луки, де котить хвилі річка Ворскла, поклялися: установемо од набіглих ординців захисну фортецю.

І спорудили. Назвавши — Полтава.

Перекази, що передавалися з вуст у уста, твердять: річка Ворскла називалася тоді — Лтава, пливли нею в напрямку до Кобеляк, Кременчука... Пливли і казали — пливемо по Лтаві, звідси, начебто, і пішло — Полтава.

Історики, мабуть, краще від мене розкусять, звідки пішла оця вельми симпатична назва.

Полтава згадується іще в «Слові о полку Ігоревім».

...У 1896 році за дорученням В. І. Леніна та петербурзького «Союзу боротьби за визволення робітничого класу» Н. К. Крупська приїздила на Україну, щоб домовитися з соціал-демократами України про підготовку I з'їзду РСДРП і видання загальноросійської нелегальної газети. В Полтаві вона провела нараду соціал-демократів, присвячену підготовці з'їзду.

В 1901 році в Полтаві виникла соціал-демократична організація іскрівського напрямку. У Полтаві і на Полтавщині діяли видатні більшовики: К. Є. Ворошилов, Г. І. Петровський, С. В. Косіор, О. Г. Шліхтер, Ю. М. Коцюбинський...

Тут народився визначний соратник В. І. Леніна Анатолій Васильович Луначарський.

Під Полтавою і в самій Полтаві інтервентам і їх лакузам — білим, сірим і попільним — такого духопелу червоні давали, що в нападників і зуби цокотіли, і щелпи випадали. Йй-богу, кажуть — чорнохвості тікали і на ходу штани латали...

Велика сила — дружба народів. Від гітлерівської навали в роки війни Полтаву спільно визволяли росіяни, українці, білоруси, грузини, казахи, вірмени, киргизи...

2

Живу я в Полтаві можна сказати, давненько. Скоро буду святкувати полтавське шістдесятирччя. Я пишаюся своїм містом.

У Полтаві я бачив Володимира Галактіоновича Короленка.

Ми, тоді ще зовсім маленькі, з хвилюванням проходили повз садибу Короленка, щоб хоч одним оком глянути на усіма шановного письменника-правдолюбця.

Було, станемо біля огорожі і милуємося — письменник Короленко копається на городі. Сапою виполіює бур'яни. Але нас найбільше здивувало — великий письменник рубає дрова! Ну, хай там садить цибулю, картоплю, а то з розгону сокирою розколює дровиняку. Уздрівши нас, Володимир Галактіонович запросив у хату, почастував чайком і подарував книжки. Пригадую — це було в 1917 році, мене пошанували книгою «Огоньки».

Усі знають, усі чули його мужне, гідне слово проти кривавої розправи царських посіпак над селянами-полтавцями, правдиво описаної в «Сорочинській трагедії».

Резонанс короленківського протесту був величезний. Іще про одну подію. 1919 рік... Серпень... У Полтаві бешкетують білогвардійці-денікінці. Розгульні дворянські синки мстиво глумляться з дорогого нам образу: з англо-американських револьверів стріляють у бюст Т. Шевченка.

І ось тоді видатний російський письменник Володимир Короленко голосно і чесним словом прилюдно гукнув:

— Варвари! Куди ви руки простягаєте? У кого ви, нелюдки, стріляєте?

Мужня, гуманна людина!

Полтавці свято шанують пам'ять видатного діяча російської літератури. У Полтаві чудесний музей його імені, а недалеко від садиби установлено пам'ятник В. Г. Короленкові.

Дозвольте розповісти про недавнє.

Канів. 21 травня 1961 року. Я в складі полтавської делегації. Кладемо вінок на священну могилу великого Кобзаря. У глибокій шанобі схиляємо голови перед прахом геніального сина українського народу.

Багатотисячний мітинг. На трибуні письменник Олесь Гончар.

— Україна була і завжди буде вдячна російському народові, передовій російській інтелігенції, яка допомогла поетові скинути пута кріпацтва, яка не забула його в тяжкі роки солдатчини, яка устами Добролюбова, Чернишевського, Герцена сказала світові чесне і голосне слово про велич Шевченка.

Щиру правду за всіх нас вимовив наш дорогий талановитий земляк Олесь Терентійович Гончар.

Російський народ у найтяжчі хвилини йшов на допомогу Україні. Передова російська інтелігенція і Шевченка нам, українцям, врятувала.

3

У Полтаві багато дорогих, пам'ятних місць. Хто в Полтаву прибуває, той їх не обминає. Обов'язково побуває в музеї і біля пам'ятника класику української літератури Панасу Мирному.

Не раз і я відвідував музей. Пригадую, сіли ми у музеї рядочком із сином письменника Михайлом

Панасовичем *. Розмовляли та й згадували, як жив і працював великий Панас Мирний.

Михайло Панасович і розповів:

— У царські часи у губернську комісію по постачанню армії сіном взяли й мого батька — як представника палати дійсного статського радника Панаса Яковича Рудченка. У комісії був і начальник губернського жандармського управління.

Сидів він поруч з Панасом Яковичем та й інтимно запитав:

— Панасе Яковичу! Ви людина культурна, кохаєтесь в літературі. Скажіть, будь ласка, ви часом не прочували про отакого сочинителя — про Панаса Мирного? Надіслали мені папірця, що він десь у Полтаві вештається.

Панас Якович удавано здвигнув плечима:

— Йй-богу, не знаю. Не чув...

Якось Михайло Панасович спитав — чи був я в ті часи в Полтаві, коли Панас Мирний виступав на могилі Котляревського з нагоди його 150-річчя. І чи не брав я участі в ювілейному святкуванні?

Кажу, був і ото востанне тоді бачив Панаса Мирного. Було це під час денікінщини. На роковини видатного українського письменника прибули залізничники, друкарі, селяни із сіл Мачухи, Супрунівки, Жуки, Мильці, Рибці — словом, з усіх довколишніх поселень люди прийшли.

Ювілей Котляревського вилився в могутню демонстрацію протесту проти наймитів Антанті.

Панас Мирний (був він тоді на схилі віку) говорив тихо, але доброзичливі слова всі ясно чули:

— Нікому не стоптати волі людської. Нікому не згасити сонця ясного!..

Пророчі слова. Невдовзі, з допомогою братів росіян, білогвардійську нечисть вимели з Полтави... Засіяло ясне сонце.

4

Помандруємо далі, мабуть, у найстаріший в Полтаві музей Полтавської битви.

* Син Панаса Мирного — Михайло Панасович Рудченко — довгі роки працював директором Літературно-меморіального музею Панаса Мирного.

Я раз у раз відвідую його і таке спостерігаю. Ні-ні, та й завітають сюди іноземні туристи.

Чого приїжджають — не знаю. Може, старовинними мушкетами помилуватися чи, може, діорамою полюбуватися, а може, хто ж його знає, і переконатися, як ото ще в сиву давнину інтервентам чортів давали...

Будете в Полтаві, рекомендую — завітайте і в художній музей.

Не хвалюся, але скажу: «Ви знайдете в залах такі взірці образотворчого мистецтва, що будете ходити та все: «Ах!.. Ах, яка втіха! Яка насолода!»

Хай легенько гикнеться одному із найвизначніших художників Полтави Павлові Матвійовичу Горобцю — талановитому учневі Левітана!

Жив Павло Горобець у Полтаві, на полтавській землі, не один кілометр ісходив і ото напрочуд майстерні пейзажі рідної природи на радість людям сотворив.

Розповім одну оказію. Один киянин, прекрасний знавець пензля, просить мене та й просить: привези мені подарунок.

— Який?

— У вас у Полтаві є чимало хороших художників. Виклянчи хоч поганеньку картину та й передай у Київ.

Почав я в Павлуші клянчити — разом же на творчий шлях у газетну лабораторію входили* — дай, прошу, хоч би якось незавидненьку.

Не відмовив Павло — дав.

— Ось,— кажу,— на! Привіз.

Узяв мій вельми вимогливий художник киянин цю картину і вражений аж закричав:

— О! Це ж не картина, це — чудо! Йй-бо,— шедевр!

А другого дня невідступно допитувався: як його прізвище! Чи давно став заслуженим?

Аж тепер признаюся: прізвище автора подарованої картини — Горобець Павло Матвійович.

Чи заслужений — питаєте.

Відповідаю: мабуть, заслужений.

Картини Павла Горобця таки заслужено користуються великою любов'ю полтавців і полтавок.

Та хіба тільки полтавців?

* Разом працювали у газеті «Більшовик Полтавщини».

Чудесних художників викохала Полтава: В. Шеховцева, В. Шевченка, А. Сербутовського, Варю Максимчук, Є. Любимова, П. Павлюченка...

Ми ними гордимся. Це — наша краса!

Було б непросто, якби ви не відвідали і Полтавський державний краєзнавчий музей.

Запевняю вас, коли проходите мимо музею, вас, культурну людину, наче магнітом потягне.

Сама споруда — музей! Зовні стіни виліплені різнобарвною керамікою і обрамлені національним українським орнаментом.

Живописні стіни — історія Полтавщини.

У самому ж музеї знайдете чимало цікавого й повчального не лише з історії Полтавського краю, а й усєї України.

Недалечко — двотонний дзвін Қизикермен... Полтавський козацький полк під прикриттям російської артилерії штурмом узяв турецьку фортецю Қизикермен. Захопивши мідні турецькі гармати, козаки їх переплавили на дзвін.

Але ваш погляд шанобливо спиниться на священних реліквіях, овіяних славою революційної боротьби трудящих Полтавщини.

У головному залі — червоний шовковистий прапор партизанського з'єднання, власноручно подарований Сидором Артемовичем Ковпаком.

Легендарний партизан Ковпак неспроста наш музей дорогим дарунком ушанував. До війни Сидір Артемович довгі роки на Полтавщині працював. Виконком районної Ради депутатів трудящих у Котельві очолював.

Напроти музею, у мальовничому місці, оповитому гойдливими зеленими вітамі,— пам'ятник великому сину українського народу Тарасу Григоровичу Шевченкові. Робота скульптора І. П. Кавалерідзе, також нашого земляка.

Я не розуміюся на стилі, на конструкції скульптури, але коли здійняли покривало з пам'ятника, перед нашим зором постав велетень Шевченко, Шевченко-революціонер.

Відкриття цього пам'ятника — значна подія! Адже буржуазні націоналісти образ великого поета, революціонера-демократа зображували таким собі смиренним, з похилою головою, і неодмінно в кожусі.

А тут — нескорений бунтар!

На відкритті пам'ятника виступали: від ЦК Комуністичної партії (більшовиків) України Олександр Шліхтер *, від письменників — драматург Микола Куліш.

Олександр Григорович Шліхтер прочитав поему Тараса Шевченка «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм...»

Та як прочитав! Силою шевченківської поезії багатотисячну аудиторію розхвилював і зворушив до краю.

І в кінці проголосив, що народ і Комуністична партія глибоко шанували, шанують і будуть шанувати великих борців за народне щастя, за волю, що рвали і розривали кайдани кріпацької неволі.

5

Ізгадаєш — серце радіє, — великих людей Полтава народила.

Народила, народжує — і хоч заперечуйте, хоч ні — і народжуватиме.

Великий полтавець, геніальний український композитор Микола Віталійович Лисенко, як згадував його син Остап, «палко, свято вірив, що його справу продовжить молодь — сильна, талановита».

Скажемо від себе — продовжувала, продовжує і продовжуватиме. Сильна, талановита радянська молодь! Сучасна й прийдешня.

Ви мені, будьте ласкаві, не ставте в докір — розхвалився!

Може, скажеш, що й український радянський композитор Василь Верховинець — полтавець?

А чого ж мені зрікатися. Василь Миколайович Верховинець у двадцяті роки оселився в Полтаві, так ото і став полтавцем.

У Полтаві й відомі революційні пісні написав: «Більше надії, брати», «Грими, грими, могутня пісне», «Заграй, кобзарю...»

Василя Верховинця до театру залучив корифей української сцени Микола Карпович Садовський. До музики — Микола Віталійович Лисенко.

* Олександр Григорович Шліхтер — родом з Полтавщини. Народився в місті Лубнах.

Композитор М. В. Лисенко уважливо стежив за музично-творчим зростанням Верховинця, в особі Верховинця він бачив свого вірного послідовника. Кажемо: славний митець і творець «Наталки Полтавки» не помилився. Молодий композитор Верховинець на основі народного танцювального мистецтва створює балет «Українське весілля».

М. В. Верховинець — автор оранжировки міжнародного робітничого гімну «Інтернаціонал».

У Полтаві Василь Верховинець викладав хорівий спів на диригентських курсах в педагогічному інституті і керував Державною хоровою капелюю «Жінхоранс»*.

З хоровою капелюю композитор брав участь у кіноп'єсі «Наталка-Полтавка». (Ми сподіваємося, що сю кіноп'єсу, яка пролунала на весь світ, безумовно, реставрують, і ми будемо заслуховуватися чарами співу Литвиненко-Вольгемут, Паторжинського, Платонова й нашого полтавського хору «Жінхоранс»).

Полтавці й полтавки глибоко шанують творця «Грими, грими, могутня пісне»: на стіні педінституту встановлено меморіальну дошку, а вулиця, де жив композитор, названа його іменем.

І ще одного талановитого полтавця згадаю — композитора і диригента Попадича Федора Миколайовича. Хорова капела під його керівництвом уперше в Полтаві виконала Шевченків «Заповіт». Першим, хто написав музику до цього твору, був український композитор Гордій Павлович Гладкий, який також жив і працював у Полтаві.

Ф. Попадич у дусі українського народного пісенного фольклору дуже багато написав романсів і пісень.

Створив він оперу «Якимівська трагедія» на текст Пилипа Капельгородського.

Сюжет опери такий: полтавські залізничники блискучо збудували панцерники і на станції Якимівка перетяли дорогу каральним загонам білогвардійського генерала Щербачова. У нерівному бою хоробрі захисники влади Рад майже всі загинули.

Опера написана в оптимістичних тонах — нікому не скорити вільного народу.

* Жіночий хорівий ансамбль.

Федір Попадич на відкритті пам'ятника І. П. Котляревському в Полтаві у 1903 році уже керував хоровою капелюю.

Не згинаючись перед самодержавним двоголовим драконом, композитор Ф. Попадич сміливо і мужньо виступав з народним хором, закликаючи: «І вражою, злою кров'ю волю окропіте!..»

Той «змішаний» хор під орудою Ф. Попадича проспівав кілька народних пісень та композицій М. Лисенка (на слова Т. Шевченка і Я. Щоголева. Ф. Попадич дуже зручно керував хором...*)

Беремо в руки величезну афішу, у центрі — портрет Тараса Шевченка.

Читаємо: «Четвер. 3 квітня 1908 року відбудеться концерт в пам'ять Тараса Шевченка. Чистий прибуток з концерту піде на будівлю пам'ятника Т. Шевченкові в Києві.

В концерті беруть участь славнозвісні артисти: піаніст-композитор М. Лисенко, оперний артист, тенор Мішуга, баритон Слепцов і мішаний хор під орудою Попадича» **.

Мені Федір Миколайович показував і читав листа від Миколи Лисенка. Великий композитор писав: «Додогий Федоре Миколайовичу!

Ви чините подвиг в ім'я народу. Ви несете факел світлого і розумного...»

Велика заслуга композитора Ф. Попадича й у розвитку українського радянського мистецтва.

До речі, ми часто чуємо: «А зараз хор виконає «Ой хмелю, мій хмелю...» чи дует «Ой у полі вітер віє...» Автор музики не оголошують. «А хто ж сю чарівну музику написав?» — питаємо конферансьє. Відповідає: «Не знаю».

Дак ми оце й підказуємо: аранжировку і обробку багатьох і багатьох пісень зробив композитор Ф. Попадич.

Аранжував він і вищеназвані пісні.

Літературознавець і перекладач Костянтин Данилович Трофимов розповідає:

* У Полтаві Ф. Попадич займав посаду директора музучилища і керівника Державної хорової капели, з якої розпочалася організація столичної капели «Думка».

** Із архіву Літературно-меморіального музею Панаса Мирного.

— Полтава. 1919 рік. Білогвардійці лютують у місті. Я — в хоровій капелі, якою керував композитор Федір Попадич. У ті часи я працював там, де й мій батько, — на паровозоремонтному заводі. А треба вам сказати, — ділився Костянтин Данилович, — що в капелі, на громадських засадах, більшість учасників складалася з робітників нашого заводу. У співах підходимо до пам'ятника Івану Котляревському. Розпочався мітинг, і після кожного промовця капела виконувала революційно-народні пісні.

Нас оточила білогвардійсько-денікінська жандармерія й поліція. Нагаями передніх стьобують, потім почали стріляти. І досі пам'ятаю безстрашність композитора Ф. Попадича. Кінна поліція з оголеними шаблями підскочила до нього, а він, піднявши вгору диригентську паличку, збудливо попередив: хвилиночку, хвилиночку... Він махнув нею, а капела голосно-голосно та натхненно проспівала:

Ні попівськії тортури,
Ні тюремні царські мури...

У цьому розділі дозвольте згадати славних і милих полтавців, що свій хист і талант віддавали служінню радянському народу на театральній сцені.

Коли я уперше почув — «Сонце низенько, вечір близенько» з вуст чудесного співака — полтавця Івана Семеновича Козловського, у мене, признаюся, аж дух від радості спинило.

У Полтаві, на тому місці, де нині розстелився гай імені Паанаса Мирного на початку 1919 року височів музично-драматичний театр.

Зі сцени на всю Полтаву лунав зворушливий голос Івана Семеновича Козловського — «Де ти бродиш, моя доле...»

Ось отутечки й народився-народжувався чарівник вокального мистецтва, великий співак, народний артист Радянського Союзу Іван Семенович Козловський.

Але вершин витонченості вокальної краси наш дорогий земляк досяг у столиці — Москві.

На 800-річчя Полтави Іван Семенович Козловський — рідного міста не забув — прилетів.

Полтавці й полтавки мали змогу ще раз послухати свого земляка, чарівника солов'я. Іван Козловський з заслуженою артисткою УРСР Вірою Волковою перед

численною аудиторією на стадіоні щиро проспівали дуети із вічно молодой опери «Наталка Полтавка».

А наступного дня у широкоекранному кінотеатрі «Колос» Іван Семенович особливо порадував полтавців.

Чарував увесь вечір слухачів аріями з класичних російських і українських опер.

Дозвольте згадати іще одного полтавця-співака.

Володимира Івановича Панченка до музичної науки привів легендарний полководець Григорій Котовський.

Володя Панченко у часи боротьби з білогвардійською навалою був у бригаді Котовського. Коли йшли в похід, комбриг наказував:

— Співака Панченка наперед!

Підскочивши на коні, Володя підносив руку до будьонівки і хвацько доповідав:

— Товаришу командир бригади, слухаю вас!

Котовський лагідним тоном велів:

— Володю! Заспівай!

І Володя голосно-голосно заспівував: «Гей, нуте, хлопці, славіні молодці!..»

Частенько й на відпочинку комбриг посилав ординарця:

— Гукни Панченка.

— Я, — ділився зі мною Володимир Іванович, — іще не володіючи технікою вокального мистецтва, дер голосину, аж шибки в хаті бряжчали. Найбільше Григорію Івановичу припала до душі арія «О дайте, дайте мне свободу»... А одного ранку викликав мене і каже: «Сідай, Володю! От що, направляю тебе вчитися співати». От я і поїхав і вивчився.

У селах полтавських, у колгоспах і радгоспах, в цехах заводів і фабрик нас — Володимира Сосюру, Володимира Панченка і автора цих рядків — не раз і не два привітно зустрічали вдячні слухачі.

Душевна порада душевного Котовського пішла Володі Панченку на добре.

6

Нас часто запитують: невже й Михайло Зошенко родом з Полтави?

Відповідаємо: еге ж! Радянський письменник-сатирик Михайло Зошенко — полтавець!

Жив і довго працював у Полтаві — теж наш земляк — письменник-гуморист Василь Чечвянський.

До слова — Василь Чечвянський — рідний брат Остапа Вишні. У своїх творах Чечвянський батогував головним чином обивателів та міщан.

Частенько отут, де жив Василь Чечвянський, мені доводилося чути веселий сміх Петра Ванченка...

Петро Захарович Ванченко... Народився у селі Жуки, що біля Полтави. Перебрався жити і працювати у Полтаву ще в 1915 році.

Працював і самотужки вчився, — вчився і працював.

Невтомний труд і невтомна школа дали свої плоди: Петро Ванченко виріс у значного майстра художнього слова.

Чудесні сатиричні новели Ванченка одразу в читача завоювали симпатію, а чудова й пречудова повість «Онопрій Кудь» — се наша історія, се літопис героїчної боротьби трудового селянства з облудно-лукавим куркулем-глитаєм.

Де писалася оця повість і де її автор жив, — у Полтаві про це, на превеликий жаль, нема жодної позначки.

А вона, їй-бо, мусить бути.

7

Мила, славна Полтава багатьох митців викохала. Ростила і вчила, вивчила й мене.

У двадцяті роки я працював інструктором-лектором Полтавського окружного Тсоавіахіму*. Був би великий гріх, якби я не згадав добрим словом скромних і самовідданих друзів по роботі у цьому товаристві.

Се Олександр Іванович Ільченко, наш учитель і наставник. Ця людина похилого віку з першого дня душею і серцем широко сприйняла світлі ідеї Великого Жовтня і до кінця — прожила дев'яносто років — знання і силу чесно віддавала служінню радянському народу.

Молодший віком навіть од мене Олексій Костьович Торяник одночасно був і моїм безпосереднім начальством, і моїм другом.

Торяник Олексій, Іваненко Анатолій і Кононенко Юрій** — в двадцяті роки скромненько воздвигали наш Полтавський аеродром.

* Товариство сприяння обороні і розвитку молодой радянської авіахімічної промисловості.

** Іваненко Анатолій і Кононенко Юрій — офіцери радянської авіації. Нині — пенсіонери. Живуть у Москві.

Після закінчення військової школи О. Торяника призначили ще й начальником аеродрому. Ось тут комуніст О. Торяник на повну силу виявив свої здібності і хист організатора.

— Ми — правління Товариства — тсоавіахімівську молодь посилали вчитися в авіашколи. І ось наші славні вихованці — Кононенко Юрій та Іваненко Анатолій, перший випросив у шкільного начальства списаного літака «Авро» й на ньому прилетів у Полтаву, а потім — і другий, й з ініціативи О. Торяника, у якого ніколи енергії не дрімала, організували у Полтаві авіашколу.

Учні — головним чином робітники і робітниці заводу «Метал», нині — турбомеханічний завод.

Невтомна праця Олексія Торяника набагато сприяла й тому, що в ескадрильї на зібрані громадські гроші спочатку появилася літак «Більшовик Полтавщини», а через недовгий час — «Незаможник Полтавщини».

Олексій Торяник багатьом полтавцям дав могутні крила, якими вони у титанічній борні з лютим фашизмом уміло крили чорнохвостих...

8

Переступив і я поріг редакції газети «Більшовик Полтавщини».

Головний редактор Лавро Іванович Дяченко привітно зустрів молодого журналіста.

Я і досі втішно згадую, що послухався доброї поради і пішов працювати в газету. Газета розкрила мені очі: куди правильніше і цілеспрямованіше перо направляти.

На щастя нам, малообізнаним у складній газетярській роботі, головний редактор виявився людиною великої ідейної наснаги, душевної кришталевої чистоти.

Ми, молоді й наймолодші, чуйно прислухалися і вчилися в нього. Навіть досвідчений, віком похилий, відомий письменник Пилип Капельгородський якось ділився: «У Лавра Дяченка я вчився більшовицького запалу».

Пригадую, як на товариських нарадах Л. Дяченко радив і попереджав:

— Завжди будьте чемні й коректні. Кожного одвідувача уважливо і всебічно вислухайте. Прийшла скарга, розглядайте її як щось своє, близьке і рідне. Не забувайте, — ми носії ленінської правди.

Повчав і широко рекомендував:

— Написав, сам двічі прочитай і товаришу по роботі дай. Знайте, ваша помилка — помилка багатотисячна!

Повсякчасно студійте марксистсько-ленінську науку — учіться!

У двадцяті роки в Полтаву частенько наїжджали відомі митці художнього слова: Володимир Маяковський, Павло Тичина, Мате Залка, Остап Вишня, Володимир Сосюра, Микола Куліш, Іван Микитенко, Мирослав Ірчан, Іван Кириленко, Василь Чечвянський (він уже з 1927 року працював у журналі «Червоний перець»).

Одвідування Полтави визначними діячами художнього слова вносило у місцеве молоде літературне середовище чимале творче поживлення.

На сторінках місцевих газет частіше почали появлятися твори Андрія Головка, Павла Усенка, Леоніда Первомайського...

Згодом із заводських цехів і селянських ланів на шлях художньої літератури сміливо вийшла наймолодша літературна парость... Юрій Андрущенко (тоді мав псевдонім — Марат), Семен Журахович, Володимир Аврущенко, Кость Лаврунів, Микола Пойдеменко, які росли і вирости у талановитих письменників.

З усіма цими іменами автору оцих рядків доводилося дружити, спілкуватися, і я радий не тільки теплим словом про товариську дружбу ізгадати, а й чудесні твори полтавських авторів нині з насолодою читати.

Талановиту когорту трударів цехів і колгоспних ланів, митців образотворчого мистецтва, художнього слова Полтава й Полтавщина народила.

Народила й народить.

9

Коли ви в'їжджаєте у Полтаву, ви, насамперед, шанобливо схиляете голову перед світлолюбимим образом, перед пам'ятником генію людства — Володимирі Іллічу Леніну.

Полтавці і полтавки шанують і люблять свого дорогого вчителя і вождя. Шанують, люблять і втілюють у життя високі ленінські ідеали.

Отак як окинеш оком, окинеш лише побіжно, та й то — захоплює від радості дух. Яких чудових вершин досягла Полтава і Полтавщина за радянських часів!

Досягла і досягає!

Які красені заводи, фабрики збудовані, і чого ж будемо прибіднятися — грандіозно індустріальні велети удень і вночі будуються!

Коли мене питають, як ви дихаєте? — я завжди відповідаю:

— Я дихаю на всі сто! Я живу і працюю у Полтаві. Я — полтавець.

10

Коротенько про кулінарію: нині — невпізнанно змінився у Полтаві «кулінарний» пейзаж: майже на кожній вулиці встатковані охайно-чепурненькі їдальні. Заходьте — зала світленька, чистенька.

Вас до себе закликає й «Варенична». А вареники, їй-бо, самі в рот лізуть, тільки треба його делікатно й уміло пропихати, бо вареник — полтавський.

Натякнете, вам подадуть і варяниці. Варенухи не тримають... Переконало народне прислів'я: «Як випили варенухи, то загули й мухи...»

На вулиці Жовтневій — даю вам адресу — на фронтоні красивого будинку написано: «Галушки».

Заходьте, і вам гарненьких, смачненьких галушок подадуть і піднесуть. Ви — ложку в миску, а галушка — плиг! — сама вам на зуби плигає.

У Полтаву ні, ні та й навідуються іноземні туристи. Прибувають канадці, французи, англійці, американці й, покуштувавши галушок, витягають блокноти і просять:

— Як же ж оцю полтавську галушку приготувати?

Рецепта охоче дають — готуйте й діток годуйте! По добру по здоров'ю, полтавці люди гостинні й ласкаві. І порадять, як і приготувати, і порадять, як і куштувати.

Світла і простора у нас ресторація. Єдине, що псує вам апетит, це — барабанно-ревуча музика.

Передаю розповідь машиніста тепловоза: «Пішли ми в ресторан відзначити день народження моєї дружини. Сіли, замовили меню і почали помаленьку споживати...

Як ушкварили ж оті ієрихонські труби — ми онімліли. Вірте не вірте, не тільки закусити чи випити, дихати не хочеться. От реве, от гуде! Душу з тебе витягає! Наші тепловози набагато милозвучніше гудуть.

Моя дружина й шепче мені:

— Петре, тікаймо швидше, поки не оглухли!

На жаль, машиніст тепловоза правду казав — ревуть!

Нам би варто поновити забуту, але чудесну традицію: у двадцяті роки в ресторанах класичні й сучасні твори виконували ансамблі симфонічної й народно-інструментальної музики.

Як це етично й естетично!

оп і

11

Упевнено кажемо — полтавці і полтавки ніколи вгору кирпичи не задирали, не копилилі й губ.

Полтавчани в труді чималих успіхів добували і добувають, а ото — скромненькі, носа до хмар не піднімають. Не задаються. Хоч воно й можна позадаватися, можна й попишатися.

Чудесних, талановитих людей викохала і випестувала Полтава і Полтавщина.

Викохала, виростила й виховала.

Давайте спокійненько помандруємо по Полтаві. Давайте підемо до музично-драматичного театру, що на ньому викарбувано ім'я нашого великого земляка Миколи Васильовича Гоголя. Побуваємо на виставі «Наталка Полтавка», і ви скажете:

— Ах, які прекрасні артисти і артистки! Ах, як вони прекрасно грають.

Не подумайте, що вихваляю. Їх достойно хвалить сам народ.

Заслужили.

У своїх «Думах...» незабутній Остап Вишня писав: «Полтава. «Наталка Полтавка» в Полтавському театрі. За своє життя я багато бачив «Полтавок». Я бачив Заньковецьку, Садовського, Саксаганського, Затиркевичку, Борисоглібського, Ліницьку, Загорського, Мар'яненка, Чигорського, Юру, Романицького, Крушельницького, Гірняка, Бучму... Я, мабуть, усіх бачив. А от такого Возного, як у Полтаві Золотаренка, я не бачив».

У театрі імені Гоголя ніколи не буває жодного порожнього стільця.

Ваблять полтавського глядача вистави Полтавського театру.

У Полтаві живе й працює драматург Олександр Чуча. Театр узяв у нього п'єсу «Покинута», а режисер Івахін Степан Іванович сю п'єсу поставив.

П'єса «Покинута» їздила у братню Білорусію. Сябри-білоруси оцінку п'єсі дали — відмінно!

Захоплено глядачі сприйняли й нову п'єсу Олександра Чучі — «Грози твоєї юності». Ми радіємо: народився у Полтаві й другий драматург — Василь Котляр. Його п'єси — «Чиста криниця» і «В гостях» дивилися полтавці й полтавки. Радісно і захоплено вітали артистів і автора п'єси.

12

Недалеко від театру — пам'ятник Миколі Васильовичу Гоголю.

Хочеться розповісти про історію пам'ятника. Ескіз виготовив скульптор Позен. Не знаю, з яких причин, але вилити пам'ятника замовили аж у далекій Італії.

Вилили. Привезли. А тут розпочалася перша світова війна. Губернатор наказав — на склад пам'ятника! Вочевидь, упізнав себе в п'єсі «Ревізор» і ото таку «шану» віддав геніальному Гоголю.

Я живий свідок, коли на літературній зустрічі з робітниками заводу «Метал» нам сказали:

— Товариші! Братці! У нас же дорогому земляку, Миколі Васильовичу, пам'ятник стоїть.

— Де?

— Ходімте — ось де! Допоможіть почесно встановити. Що треба, ми всім заводом допоможемо.

Урочисто й воістину з глибокою шаную полтавчани з братами росіянами встановили у Полтаві пам'ятника чудесному творцю.

13

Відзначаючи всенародне свято — 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік, — полтавці запросили до себе одвідати і познайомитися з нашим мистецько-літературним життям російських побратимів з міста Калуги.

У гості до нас прибули поети: Авдонін Олександр Миколайович, Воронецький Михайло Гаврилович, Волков Валентин Олексійович.

Ми з російськими побратимами побували на заводах, фабриках, колгоспних ланах. Одвідали і літературно-меморіальні музеї: І. П. Котляревського, В. Г. Короленка — в Полтаві, Панаса Мирного, М. В. Гоголя, Г. С. Сковороди, А. Ю. Тесленка, А. С. Макаренка,

Давида Гурамішвілі, О. М. Горького, Є. П. Гребінки, Л. І. Глібова...

«Ваш край — край художньої літератури!» — радісно викукували наші друзі.

Дорогих російських гостей полтавці і полтавки радо і гостинно вітали: квітами і хлібом-сіллю зустрічали.

Зустрічі виливалися у теплінь братньої неперушної дружби.

Одвідавши будинок, де народився геніальний російський сатирик Микола Васильович Гоголь, і оглянувши музей і ту хату, що стоїть над Псалом, де провів останні роки і дні письменник Володимир Галактіонович Короленко, наша бригада, вирушила далі — у Шишаки.

На кордоні Миргородського і Шишацького районів нас урочисто, по-святковому зустрічають. Дівчата й хлопці в українських національних костюмах піднесли гостям букети пахтливо-рожевих квітів і білу-білу та пухку паляницю. Зверху й гарнесенька соляночка.

Піонервожата виголосила привітальне слово:

— Дорогі російські брати! Сердечно вас вітаємо на рідній українській землі й ласкаво запрошуємо зайти у нашу хліборобську хату.

Приймаючи хліб-сіль, російський поет Олександр Авдонін щедро подякував за щире, тепле запрошення й, схвилюваний сердечною зустріччю, душевно вимовив:

— Дорогі полтавці і полтавки! Я не вперше на українських степах-ланах. Мені полтавська земля рідна, як і вам. Я з Полтавщини лютого ворога виганяв... Спасибі вам за ласку і теплі почуття.

Від усієї письменницької бригади випала і мені честь щось симпатичне сказати. Я довго і не вагався:

— Дружба народів — велика радянська сила. Це та могутня сила, яку ніхто не здолав і ніколи не здолає. Велика вам подяка за шанобу до наших російських колег по перу.

Наші гості зустрілися з робітниками і службовцями заводів і фабрик міста Полтави, Кременчука, Миргорода... Ділилися творчими досягненнями, читали й поетичні твори про дружбу народну, про красу соціалістичної праці.

Лунала в цехах лірична й сатирична поезія російською і українською мовами.

...Ми — письменники і слюсар металургійного заводу м. Калуги Анатолій Слободський — кладемо вінки до

Рубеліска Солдатської Слави у Полтаві, з глибокою ша-ною схиляємо голови над могилою майора Василя Ва-сильовича Слободського — батька Анатолія, — який по-ліг у бою з фашистами.

...Творам російських поетів Авдоніна Олександра, Волкова Валентина, Воронецького Михайла обласні га-зети «Зоря Полтавщини» і «Комсомолец Полтавщини» присвятили цілі сторінки у перекладі на українську мо-ву: Якова Шутька, Федора Гаріна, Михайла Тернав-ського, Олесея Юренка...

...Сідаємо у вагони, й швидкий поїзд мчить нас у Ка-лугу.

Калуга... Місто заводів, вищих учбових закладів, ви-сотних житлових будинків...

Древнє російське місто — місто великого вченого Ко-стянтина Едуардовича Цюлковського, який уперше в сві-ті накреслив стежки і доріжки у голубу височінь — у космос.

Привітно і симпатично калужани зустрічали україн-сько-полтавську літературну делегацію. Нас — драма-турга Олександра Чучу, поета Федора Гаріна, поетесу Людмилу Овдієнко і автора цих рядків — узяли під руки і повели: запросили з дороги пообідати.

Значить, отак і зробили: пообідавши, ми помандрува-ли ознайомитися, як живе, як трудиться і чим багата славна Калуга.

Калугу і Полтаву недарма літературно зв'язали: у Ка-лусі жив і працював великий полтавець Микола Го-голь. Там, де спинявся і жив Микола Васильович, росій-ські побратими спорудили чудесний пам'ятник чудесно-му сміхотворцю.

Золотими літерами освітлено і пам'ятне місце, де висланий царськими сатрапами, уникаючи пильно-жан-дармського ока, підпільну революційну роботу провадив видатний більшовик-ленінець Анатолій Васильович Лу-начарський, родом — полтавець.

Лепське місто Калуга, — як сказав би Виборний. Осо-бливо нам до серця припав музей велета російської на-уки — Костянтина Едуардовича Цюлковського.

Скромненький будиночок, у скромному й куточку при-тулився, а яка світла наука із його відчинених березових дверей полинула у глибоко небесну галактику.

Друге технічне диво, що нас приворожило, це — му-зей космосу. Довгенько ми по залах музею ходили, не

в силі одірвати очей від гармонійної краси радянської космонавтики.

Диво з див, чудо з чудес... Коли ми, обійшовши всі музейні зали — просторі і світлі — й потиснувши руки працівникам музею, вийшли на подвір'я, то один¹ одному сказали: оце і ми побували на небесах...

Причарувала нас і калузька архітектура. Дивишся й не надивишся. Ось де майстерне облямування віконниць, ганку — зверху й знизу — їй-їй, зачудованого зору не відведеш. Яка гармонійність! Яка витончена народна умілість!

Нам передавали — вулиці імені Костянтина Ціолковського та імені Софії Перовської, які мають архітектурну цінність, зберігати і надалі уберігати. Це — історія.

Велелюдний вечір, присвячений українській літературі, відбувся у великому залі обласної бібліотеки.

Скажу — воїстину храм науки! Читальний зал, зал, в якому проходять музично-вокальні лекції, зал науки і техніки.

...Ідемо в місто Тарусу. Ох, які густо-рясні ліси ростуть на землі калузькій. Озера, ставки і ото ялини, сосни...

Нас з хлібом-сіллю і квітами зустрічає славна комсомолія, юна піонерія.

Комсомольці запросили нас у музей Слави. Комсомольська молодь Таруського району під гаслом «Ніхто не забутий» багаторічно збирає і розшукує, хто і де воював з лютим ворогом.

Почесні і благородні пошуки!

Завітали ми і в художній музей, скомпонований здебільшого з чудових і пречудових картин видатного російського художника Поленова Василя Дмитровича, який жив у місті Тарусі.

Удячні тарусовці поставили талановитому живописцю і гуманній людині пам'ятник — розкішно оздоблений музей.

У Тарусі ми одвідали і поклали квіти на могилу відомого російського радянського письменника Костянтина Георгійовича Паустовського.

З радістю побували в селі Полотняне, куди неодноразово приїздив геніальний російський поет Олександр Сергійович Пушкін.

Виповнені й збагачені дружбою і літературно-теплими взаєминами, ми щасливі і повернулися в Полтаву.

НАС І МЕДАЛЯМИ ПОШАНУВАЛИ

Вечірня, темна імла на береги, на очерети, на дніпрові хлюпотливі води влягалася, улягалася і — лягла.

Її нас не проминула, принишкливо обгорнула.

Ми, це — симпатично-досвідчений рибалка Панас Овксентійович і я.

На березі Дніпра вечеряємо. Рибоцьку юшку сьорбаємо.

А ви знаєте, що коли ти вечорком та на березі річки щось у рот пхаєш, дак, їй-бо, і риба і таке інше само все-редину пливе, розливається і не знаєш, де воно й дівається.

...Панас Овксентійович розповідає, а я вуха наставляю:

— Бачили на белебні стоїть хатина? То пам'ятна хатина. Ми там двох іуд укокошкали...

Поклавши ложку, Панас Овксентійович почав люльку запрапляти. Уладнавши, смиконув разів зо три, й з вуст мужнього дідуся полилася історія рідного села:

...Як ото полізла фашистська сарана на колгоспні степи, луки, то наші діти — сини і доньки, хто в Червону Армію, а хто і в партизани подався. Усім миром пішли лютого ворога долати. Лишилися в нашому селі кум Пилип, я та наші малі онуки...

Якось в клуні я полову перегортаю. Щупаю, чи пукалки на місці. Хлопці селом проходили, кинули мені дві — беріть, гукнули, згодяться! Значить, продуваю, прочищаю, коли вбігає меншенький онук Костя і питає: «Дідусю. А які вони, оті чорти?» Я приставив до голови два пальці і показую — отакі! Рогатенькі!..

— А вони, — питає, — оті чорти молоко п'ють?

— Мабуть, дудлять. Ти ж чув, як сьогодні бабуся гукала: «Знову якийсь чорт півгличика видудлив!»

— Дідусю, нахилися...

Я нахилився, а Костик:

— Значить, і в наше село увійшли рогаті чорти?

— Де ти їх бачив?

— У двір до тітки Олени оце зараз забігли і кричать: «Млека, млека...» І ріжки отакі на голові стирчать.

«Ова! — подумав я. — Чорні круки й до нас влетіли»...

Поворушивши в люльці — хай роздмухується — Панас Овксентійович у ще давніше пірнув:

— На краю села хутором жив когутяка Оврам Пavidло.

Хитрюша, жаднюща варивода. Як ото у вісімнадцятому році німецько-гетьманську отару з України вигнали, й Оврам з ними кігті рвонув. Тікав, аж закушпелило. Забрав і своє посімейство, а один родачок таки лишився. Присмокталося... Лестиво припадало — я ваш... я Вам і те, і се... Вчилоса, підросло, і як улізло у бухгалтери — сцапіло!.. Носа вгору задрало, пило, гуляло, і до чого пакостливе дійшло — усякі каверзливі доноси на людей сочиняло. До того розсобачилося, що молодиця іде, а він їй натякає — хочеш у балансу состояти — приходь!..

Одного вечора його молодиці ввіймали і такий баланс на половинках розписали, що воно чуть не кикнуло.

Балансово-жіноча наука пішла на добре: похнюпилося і рота скривило.

Покаяне ходило, ходило і раптом десь, стерво, завіялося. Не чути і не чути. Коли років через півтора-два лист приходить. У листі нахваляється: «Я до вас приїду у фаєтоні — начувайтесь! Дебет вам привезу!»

— Да! — у Панаса Овксентійовича на вусах забриніло голосніше.— І привезло, окаянне. Стою я біля клуні і дивлюся: на конях гонорово їдуть двоє — попереду старший син Пavidла — Нефонт, а за ним оте кривороте. У німецьких мундирах з есесівськими кокардами. Нефонт, вірте не вірте, я іще такого товстющого не бачив. Черво, їй-богу, від пупа аж до вуха. Сусідка Марфа через тин шепоче мені: «Дідусю Панасе! Я іще зроду такого не зустрічала, щоб свиня на коні возсідала!...» Придивляюся — куди ж вони прямують. Бачу, їдуть до кума Пилипа. У кума ж три сини: Петро і Василь — у Червоній Армії, а старший Максим — у партизанах. Ох і Максим — куди ваше діло. Він і царя скидав, і Керенського зганяв... Я тоді погукав старшенького онука Сашка — п'ятнадцятий рік пішов.

— Сашуню,— кажу,— оце тобі менша, ти вже з нею наловчився. Бери, і за мною!

Узяли ми зброю, та городами, городами, шав, шав... Зайшли й під коморою стали. Дивимоса — ах ви катюги, катюги! Стоїть кум Пилип голий, скривавлений, а його онуки у пошматованих сорочечках обхопили кумові ноги рученятами і бентежно — не дамо вам рідного дідуся!

А ота одудлива панота: Нефонт револьвера наставив, а кривороте нагаєм шмагає і несамовито реве-гукає: «Хамло! Падай на коліна!». Я тоді Сашкові стиха: «Ти в отого носатого, а я — в пузатого! Та — плі!»

Обоє попадали, як косою зрізані. Усю ніч сторожували... Були, як ото кажуть,—на бойовому посту. І яка ж радість: рано-рано удосвіта в село увійшли наші розвідники. Питають: ви дорогу через Дніпро знаєте? «Дороженькі, рідненькі! Та ми вас до самого Києва доведемо!»

— Й з кумом Пилипом вели і довели. Нам же і медалі видали. Значить, і нашу долю за визволення Києва від фашистів читали.

«ВИЙДИ, ДІВЧИНО, ВИЙДИ, РИВЧИНО...»

Воно і просто літо — гарна пора, і літо бабине — нічогеньке. Жаль, що дідового літа ніяким прогнозом погоди не передбачено...

Але з-поміж усіх чотирьох з гаком виділяється одна пора року. Навіть і в сучасній пісні:

Три місяці — літо,
Три місяці — осінь,
Три місяці — зима
І вічна-а-я весна!

Дак ото про неї і наша пісня.

Скільки в цьому коротенькому слові — весна — чарівного й життєрадісного. Та, їй-бо, чудесниця, вона змушує радісно і людину, й природу і квіткою цвісти, і сіяти чи буюти. Ще й соловейком співати.

Ось візьмемо юного мого сусіда Петю. Скромний, тихий хлопчина. Восени мовчав, узимку мовчав, наче йому губи замерзли, а оце чую — по-весняному заспівав (тієї самої, вищецитованої у моєму перекладі)...

Бувало, взимку хлопці кажуть:

— Петю! Ти пішов би на вулицю Панаса Мирного... Номер шість. Та клямкою — цок-цок... Ти цокнеш, а Надя і вийде.

Петя при цих словах червонів і ні мур-мур. А оце, кажуть, позавчора дивимось, а Петя з квітами чимчикує вулицею Панаса Мирного. Пішов до хвіртки номер шість...

— Ну і що? — розпитуємо.— Що ж далі!

— Прийшов і почав клямкою клацати. Клацав, клацав, а з двору баском: «Чого б я ото вночі залізякою торохтів? Га? Чого його допізна блукати? Га?»

А Петя несміливо:

— Дядю, весна ж... жв.

— Ну й що з того, що весна? Надя давно вже спить.

— Та хай спить. Я ж чого?.. Я ж нічого... Я ж хіба... Весна, я іду і думаю: дай провідаю. Може, Надя й не спить. А хіба Надя ваша?

— А ти такий дурненький, що ніби й не знаєш. А чия ж — моя донька. А ти хто?

— Та ми з Надею на одному заводі працюємо. Чуєте, на одному заводі і в одному цеху. Йй-бо, правду кажу. Запитайте Надю.

— Дак весна кажеш?..

— Еге ж, дядю, весна. Зорі як чудесно сяють.

— Ну, коли вже весна, і в одному цеху працюєте, то заходь.

Ще раз повторюємо: чого тільки чарівна весна з людьми не виробля?!

Хлопці з металургійного таку історію оповідали:

— Вирішили ясного весняного дня піти на лоно природи. Послухати, як густий ліс дихає, цвіте й росте. Напекли, наварили... У нашій товариській компанії висококваліфікований кулінар був. Зварити, засмажити, їй-їй, майстер. Валентином його звали, а жартома — Жиrafoю прозивали. Валентин мав висоту, їй-бо, телеграфну — два з половиною метри! Подейкували: його кохана дівчина Варя на другому поверсі жила, то Валентин підходив і з тротуару барабанив пальцями у вікно — вийди, дівчино, вийди, рибчино...

Зібралися, кажуть, уже йти в лісову екскурсію, а Валентина нема. Сюди — нема, туди — нема.

Коли чуємо — новина. Подруга Варина гука:

— Хлопці, не шукайте Валентина. Варя повела Жиrafoу до Ворскли.

— Як, — здивовано питаємо, — на водопій чи що?

— Ні. Просто прийшла і сказала: «Валентине! Весна!.. Ти мене сьогодні гойдаєш на хвилях Ворскли. Човна я вже дістала».

— Сама повела чи, мо' хто й підпихав?

— Ні, сам пішов, пішов, як мале телятко.

Ми один на одного глянули й подумали: «Варя гар-

ненька, але ж і маленька, а захотіла, то маєте — отакого велетня, як на віршовці, потягла».

Що то — весна-красна!..

Торкнемося ще декого, як оце дехто весну зустріча. Скажімо, як її зустріча бюрократ-оптиміст:

— Василю Васильовичу! — це до начальника планового відділу.— Складьте, будь ласка, народ. Поговоримо про поточні справи.

Скликали. Налили в графин води.

— Товариші! Я вас запросив, щоб намітити разом з вами весняні заходи. Бо од весни, як правдиво підкреслюють,— нікуди не втечеш. Весна есть весна. Почнуть співробітники самі себе вітати, обіймати, цілувати.. Я вважаю, що нам треба на поцілунки встановити ліміти.. Під дверима кабінету цілуватися категорично забороняю! Я вас, товариші, більше не затримую.

Бюрократ-песиміст:

— Кажеш, Юрко, весна! А довідка про «сонце гріє, вітер віє»... у тебе есть?

— Дозвольте, а при чому тут довідка? І яка саме?

— Довідка з метеорологічної станції: «Дана сія сієму, що сей виявив у природі весняні настрої...» Коротенько і ясненько.

— Ви мене не зрозуміли. Я вас запрошуюю на моє весняне весілля. Я одружуюся...

— Ну і як? А душу прозондували?

— Душа моєї любої дівчини чиста й щира...

— А дані?.. Ви мені дайте конкретні дані.

Не пішов бюрократ на весняне весілля.

Був би великий гріх, якби я не розповів, як весну зустрічає другий мій сусід: старий робітник Мефодій Коваль.

Каже: моя весна — мій завод!

— Мефодію Мефодійовичу! Хіба ви й досі працюєте? Вам же, мабуть,— ой-ой!..

— Та це вірно — сімдесят п'ять стукнуло. Я — пенсіонер. Але працюю на заводі інструктором-порадником молодих. Як на завод прийду, завжди відчуваю трудову радісню весну. Отож, мабуть, буду консультантом і з питань: «Вийди, дівчино, вийди, рибчино!..»

МІСТКИ ТА ДОРІЖЕНЬКИ

Чудесна, прекрасна дорога — большак. Ідеш — одна краса! Ніхто тебе ні возом, ні автомашиною не зачепить. Рівна-рівна дорога, як струна.

— Е,— скажете ви,— то ж большак. Шлях, куди ваше діло. Ви спробуйте попід вербичками, по отій крутій дорозі проїхати. Ото штука! Ти вліво — ямки! Ти вправо — пеньки! Ну, хоч на яроплані лети!

— Дядьку Юхиме! Дак можна ж оті ямки лопаткою позагрібати... Та за одним рипом і пеньочки позбивати!

— Таке скажете... Щоб ото я вибігав з лопатою? Найшли меншого — Юхима? Юхим, біжи... І чого б ото я туди біг? Коли мені й доведеться по снопи тією дорогою поїхати, так ото вже першим і біжи. Хай кум Свирид біжить першим. Він у тих рівчаках на тройцю ночував...

Поговорили отак дядько Юхим, запрягли сіру й полу і поїхали тією доріжкою по снопи. Поїхали, наклали кіп зо дві, налігача на роги, самі на воза, люльку в зуби і:

— Цабел!.. Ремигаєте!.. Соб!..

З'їжджають дядько Юхим з гори, з'їжджають підтопаною та підмитою дорогою. З воза не злазять, а, потягуючи люльку, позирають набік та все:

— Цоб, цоб!.. Ану, чи перевернеться, чи не перевернеться?.. Куди ж ви ото вернете? Соб! Мабуть, таки перевернеться... Та цабел! Цабел!.. Йй-богу ж, перевернеться.

Коли — перевернулося.

— А бодай тобі!.. Чи не моя правда — таки перевернулося!.. Оце вам і кум! Важко йому вибігти з лопатою та підгорнути.

Погудивши отакечки кума, дядько Юхим злазять з воза. Хоч, правда, не злізли... а зсунулися...

Вхопили спересердя налігач і повели корівок далі. А далі — сухий пеньок.

Ведуть повз пенька та:

— Цоб!.. Цабел!.. Ану, вчепиться чи не вчепиться?.. Соб, соб... Йй же бо, вчепиться! От щоб мені додому не доїхати — вчепиться!

Коли вісь — хрус... Вчепилося...

— Щоб тобі добра не було. Бодай твоя путь погибла... Яка ж воно чортяка отут пеньок поставила? А щоб йому! Яка вісь добряча була, а луснула!..

Рано-ранесенько, ще вдосвіта, я бачив, як дядько Юхим з кумом Свиридом йшли. Не самі йшли, на плечах і лопати несли.

РЕВІТЬ, ПАНЕ, РЕВІТЬ!..

Чуєте, американські конгресмени — Даніел Флуд, Джекоб Джавіте про долю українського народу гарячу сльозу пустили... Гірко-прегірко захлипали.

Зникла, репетують, мова українська на Україні. Не чути чумацького — собі цабе!

Правда, «співчувальницька» сльоза на груди отут упала вірно: що не чути — собі цабе! — то не чути.

...У Крим по сіль на волах не їздимо.

На широких асфальтових шляхах милої, рідної Радянської України тисячами бігають добротні автомашини, вироблені на українських першокласних заводах.

Критися не будемо — підкидають нам класні автомашини і брати росіяни, і брати білоруси, і чого критися — наділяють нас і брати грузини.

І вони, оці машини, везуть українців і українок у кримські санаторії, курорти...

Везуть, звісно, примусово...

Як воно, оце «насильство» запроваджується?

Хапають тебе і ведуть у профспілку:

— Ти чого це по парку гуляєш?.. Тобі ще вчора треба було бути в Алушті!..

Та путівку тобі в зуби. Та квитка в руки, та на автобус експрес:

— Не опинайся! — кричать. — Ідь! Спочивай! Лікуйся!..

Отак ото нас, українців, терзають...

Нашою українською мовою — щастя людське. Ще ніколи українці так щасливо не жили, як зажили в єдиній радянській трудовій сім'ї.

А вашою образливо-вигадливою мовою, панове конгресмени, це — страждання.

Дай боже, щоб у вашому «вільному» світі хоч половина отак «страждала». По своєму уподобанню працювали, училися в інститутах, технікумах, ходили по кипарисових алеях, ходили по березі моря і співали.

Ви хлипаєте: «Всесвятий, всемогутній, зглянься! Подивися всевидящим оком, яка несправедливість на берегах Дніпра. Хто,— гукаєте,— на Україні українську пісню заспіває, того за руки хапають і рота затуляють!»

Щоб за руки хапали, то тут ви, м'яко кажучи, пересолили. А що рота затуляють, то буває.

Що буває, то буває... Заспівав чоловік, а його відразу — хап! Та куди? В консерваторію Лисенка... Хап, та куди? В інститут імені Карпенка-Карого... Хап — та в оперний театр імені Шевченка... А як виявиться драматично-акторський талант, насильно пхнуть у театр імені Івана Франка, імені Лесі Українки, Заньковецької, Садовського, Саксаганського...

— Ти знаєш, що ми тебе покараємо. Та ще і як скараємо: на державні кошти будемо вчити!

Словом, панове конгресмени, чим ото слізюньки дарма проливати, приїхали б ви до нас, скажімо на Полтавщину. У села полтавські прикотить, у ті села, де жив і свої чудові гуморески творив великий український сміхотворець Остап Вишня.

Приїхали б і почули, що співають. А співають: «Дрижіть, недобитки ворожі...»

Ви тоді під другу колгоспну хату. Глип — і там веселяться, співають «Реве та стогне Дніпр широкий...»

Глянули, а на столі — високий колгоспний урожай: українське сало, українська ковбаса...

Забігли ми й в школу. В школу десятирічку, що по-закордонному іменують — гімназія. Українські хлоп'ята і українські дівчата співають «Вічний революціонер» (слова геніального українського поета Івана Франка, музика геніального українського композитора Миколи Лисенка). Та як же ж по всіх містах і селах вільної Радянської України капели і хори чудово виконують сю славу поему.

Звичайно, вам не чути, яких ми пісень на Україні співаємо. Може, кажемо, не чути, а може,— слова з пісні не викинеш,— може, вибачайте, вам і позакладало...

Недавно ми обирали в український радянський парламент доярку Задуївтер і робітника-муляра Недайборш. Такі вже українці — куди вам! І що ж — одноголосно обрали.

Чому? Та тому, що в нашій країні трудяща людина кожної національності дорога і глибоко шанована.

Що ж іще можна сказати?

У нашому селі був панок. У того пана воловиком служив дід Махтей. Дід Махтей дуже любив панів. Аж хрестився:

— Пошли, боже,— казав,— усім панам царство небезе.

Коли по ланах українських визвольним громом ударила Жовтнева революція і на панів напала бешиха, то оцей пан слізю заривав. Раніше, коли людей грабував і під свої шляхетні ноги грабоване підгрівав,— сміявся. А то, значить, заривав.

Дід Махтей і питає:

— Пане, чоґо це ви так голосно ревете?

А пан і каже:

— Дав бог голос, то й реву.

А дід Махтей спокійно:

— Та воно, як вам, пане, і сказати: бог дав голос і ослові. Ревіть, пане!

Може, оцей панок, якщо його чортяка не вхопила, десь і досі за океаном реве.

Хай реве, усім же бог дав голос... Ревіть, панове, ревіть!.. А наша мила, рідна Радянська Україна квітне і розквітає.

ЛАТИНЬ ПІДВЕЛА

На базу Федя Вертун прийшов скромненьким, тихеньким.

Скромно, тихо подав завбазою мокру записочку.

Оцю невеличку цидулку дрібними сльозами поливало два родачки: батечко і дядечко...

Щедро политий папірчик ураз підсобив: Вертун став експедитором.

Завбазою, Семен Семенович, начальственно авторучкою черконув: «У штат... Верткий... Меткий...»

Почепив Вертун на свого носа димчасті окуляри і приступив до службових обов'язків: почав приглядатись до завалюючого деревця... Та за одним рипом і ходи-виходи вивчав: через яку дірку можна просунути знайомим корівкам дармового хлібця...

Вертун працював і бухгалтерські тонкощі студіював.

Витягне синенького блокнота і чемно-чемно перепитає:

— Скажіть, будь ласка, що воно за химера — дебет? Вибачайте, я запитував Ольгу Іванівну. Старшого бухгалтеря... Але вона рисувала на балансі якісь пташки, засміялася і відповіла: «Це птах!»

З горем пополам Вертун осилив цю науку. Роздивився — яких птахів у дебет заносять...

Він добре володів далекосяжним зором. За гони розпізнає: що плаває, а що літає. А що й на місці стоїть...

Ген-ген, здалеку побачить — чого воно буксує. Чого в задньому колесі суха спиця скрипить...

Помітить і акуратненько розмочить. Хай помащене коліщатко вправніше крутиться...

Без чванства помастить і поплює...

Уміло хлюпав... Знав — коли, де і кому, й з якого корячка плюснути в очі мильною водичкою.

Хлюпне — готово. Він уже підіймає тоста за наше житлове щастя.

— Братці! Оцей будиночок, що ми з вами будуємо, наш зав, наш Семен Семенович, сьогодні вранці біля вішалки категорично його поставив на мої плечі. Здійняв пальто, вхопив мене за руки і сказав: «Гордися, Федю! Рішили на тебе повісити двоповерхову хату. Носи! Будуй! Проявляй ініціативу!» Братці! Яка це для мене честь! Обіцяю вам: я ініціативу проявлю! Я вам вікна вставлю. Такі вікна вставлю, яких вам ще ніхто не вставляв. Буду жив-здоров, я вас і високим дахом накрию...

Почав Федя Вертун проявляти на будівництві кипучу ініціативу.

Проявляв натхненно, лірично. Впіймає пайовика в куточку, розстебне сорочку, випне груди і починає умовляти:

— Оце груди! Це мої груди. Розкриті! Бюрократизму — ні грама! Бери, хватай, вони твої! Хочеш, щоб тобі кімнату формально розписали? Хочеш? Раджу — не цурайся архітектурного мінімуму!

— Оце бачиш одвірок? Надіюся, бачиш! Не соромся, поклади сюди мінімальну троячку, і одвірок зроду-звіку тобі на голову не впаде.

— Візьмемо, голубчику, другу дрібницю. Візьмемо підлогу. Що таке підлога? Дошки... Дерево! А дерево, як відомо, гнеться, вигинається, коробиться... Ось тут і не роби промаху. Підмости п'ятьорочку... Гарантую — швид-

ше нас із тобою покоробить, ніж оцю вчасно загартовану дощечку!

— Що ж тобі за двері сказати? Древня поговорка радила: «Стукайте — і вони відчиняться». Ти добре знаєш, що двері древньою поговоркою не зашпакуюєш. Слухай!.. Резонно слухай. Помаси двері десячкою, і вони тобі будуть і відчинятися, і зачинятися. Мінімум —десятку! Що таке для хороших дверей десяточка? Єрунда! Зате чорт з димаря не буде гукати: «Ага, га, га!.. Забули двері помасити! Чуєте, як скрегочуть?..»

Наловчився Вертун і на високий дах злазити, набрав фаху і в душу залазити.

Ліз не сам, за собою і чорно-буру лисичку пропихав. З лисячим хвостиком авторитетніше.

Е, не кажіть... Вертун не поганий мисливець. Добре полював...

Ви ж подумайте, яка ото хитра лисиця, а він і цю звіряку довкола пальця обвів. Без капкана хитренько зцапав.

Пронирлива звірина задкувала чорним ходом, а пронирливіший Вертун — цап її з тилу — моя!

Цапнув і, не гаючи часу, розстелив чудесне золотаве лисиняtko на столі завбазою.

— Семене Семеновичу! Буду радий персонально піднести вашій половині. Дозвольте ошчасливити?

А який Вертун став коректний! Боже! Як він артистично спину гнув. Зігне — жодна кісточка не хрусне.

Один нятяк високопоставленої половини: «Федінька! Хочу свіженького... дзеркального...» — і Федя з перегнутою спиною біжить рибалити... Удень чи вночі, а вгодлива рибка смажиться на сковороді!

— Ах, ах...— плескотіла вдоволена половина.— Ви, Федю, чудотворець! Цілу цеберочку напхали! Візьміть фактурки... Оформлені... Я Сьомі сказала: — Підпиши!

Службова аудієнція віч-на-віч частенько підсобляла Вертуну в лиху годину.

Одного разу завбазою доповіли:

— Федя в Парку культури спортивні вправи чинить — лазить на чотирьох!

— Чого його туди бенеря понесла? — запитав Семен Семенович.

— Перед бюстом фізкультурниці дає пекучу клятву: більше в рот не брати перцівки. Валить, клята, з ніг.

Семен Семенович про себе мовив: «Дурненький... На колінах лазить... Мучиться, голубчик! Страждає!..» Уголос погукав шофера:

— Васю! Катай, дорогуша, в парк. Федя сплохував — насмоктався... Хватай його за поперека, зв'ялуй і зони-хай в автомашину.

На порозі інтимно попередив:

— Васю! Ти ж той... Мовчок... Запитають — чия машина? Скажи — швидка допомога. Рятуюмо чудака... У буфеті пробкою вдавився...

А що вже мені перепало, хай йому абищо.

— Це ви в газету писонули? Не говоріть — ви! По черку бачу, ваша шпилька! Да, Федя повів себе недостойно. Це вірно. У Парку культури в одних трусах хрюкав! Але, даруйте на слові... Чоловік не розрахував — перебрав. Півлітрівочку вилізав... А ви ж не маленький... Вас вчити не треба. Ви добре знаєте, що з півлітри не тільки захрюкаєш — загавкаєш!..

— Але ви забули одне: Федя — сила! Кипучий, енергійний. Нігтями з-під землі будівельні матеріали вириває, цеглу з неба хапає!.. А ви отакого здібного, солідного чоловіка заплямували. Ви написали: «В мутній воді шугає щука на дні?..»

— Ех, ви! Сочинитель! Хіба можна рівняти людину до рибини? Експедитор Вертун по базі ходить ногами, а ви факти перекрутили. Черконули: «Якась щука плаває поплавками...»

— Хвалю вас за лантухи. За лантухи ви написали щирю правду. Миші таки здорово потрощили мішкотару. За цей злочин гемонські коти понесли заслужену кару. Понесли і понесуть... Да, понесуть!..

— Ми цю ганебну справу розглядаємо серйозно, поділовому. Призначили тебе експедитором — гори! Погорів, гасися персонально на ходу. Сам запалив, сам і гаси. Не загасиш, нарікай, необачний, на себе. Няньок у нас нема. Взявся за діло, не лементуй, труднувато... важкувато... ми песимізму не визнаємо. Ми дуже поважна установа. Доїти себе, вибачайте, ми нікому не дозволимо. Або сіпай, або хай тобі грець, не випихай уперед свою дрібновласницьку психологію!..

— Ми не подивимося, що ти... Що ти свій, близький... І не глянемо. Не кричи і не моли: «Братці! Не викачайте — доливайте!» Брешеш, викачаємо! Качнемо так, що

з' тебе й чорти посипляться!.. У нас, хвалити бога, золотий порядок...

На базі — гам. Стовпотворіння! Федя Вертун заніс було ногу в крісло замзавбазою, а бухгалтер Ольга Іванівна обережненько його за ногу — хап!

— Пробачте! А дебет?

— Який дебет?

— Хіба ви забули — дебет? Пригадуєте, ви по-латині вивчали: де-бе-т...

— Ах, дебет? Вивчав, вивчав... Пригадую... Дебет... То дебіт, а то дебати, а то — де-бе-т... Пригадую... Ліва сторінка бухгалтерського рахунку... У ту сторінку зносяться наявні надходження... Чого ж — пригадую...

— Да, да! Вірно. Так ось по цьому дебету на ваш рахунок занесено: цегла, фарба, скло, дошки, ошийники...

— Яка цегла?.. Які ошийники?..

— Не знаю, які ошийники — собачі чи телячі.

— Ах!.. А я думав... Питайте Семена Семеновича... Він усьому голова.

— Семен Семенович здає діла. Вам це відомо?

— Відомо. Учора його половина говорила: їдемо в Ялту.

Не знаю, куди він поїде. Зазнався чоловік, потурав хапугам. Зняли з роботи.

Не сів Вертун у крісло замзавбазою. Латинь підвела...

УВАГА — КРИТИКА І САМОКРИТИКА

Пригадую: у дитинстві я бачив, як під Новий рік мої сестри ставили у голови миску з водою. На мисці споружували невеликий місточок з очерету.

Значить, ставлять місточок, засинають і уві сні марять: який хлопець на містку присниться — чорнявий чи білявий.

Звісно, як ото правдиво кажуть,— інші часи, інші пісні, інші літературні образи.

Я, скажімо, під Новий рік поставив миску з фіолетовим чорнилом. Зверх замість очеретинок приладнав аж двадцять дві різнокаліберних авторучки.

Ліг і думаю,— що ж присниться? І приснилося мені те, про віщо я й не мріяв. Приснилося засідання. Бурхливе засідання секції малої прози.

Передаю майже стенографічно.

Шум, гам, пожвавлення в залі, але тримають себе достойно: цигарки палять в руках.

Головуючий:

— Товариші! Друзі! Колеги по перу! Співавтори! Оголошую — кворум секції малої прози наповнився і переповнився. Переповнився завдяки запрошеним нарисовцям і незапрошеним гумористам.

(Сміх. Оплески. Вигуки: «А хто їх впустив? Двері ж були на крючку?»)

Перший незапрошений гуморист:

— Каємося... Ми проскочили через чорний хід.

Другий незапрошений:

— Я чесно скажу... Ви не думайте, що я сякий-такий... Мовляв — по блату проліз... Признаюся — у мене єсть рука в президії, але, їй-богу, я разом з іншими зайшов. Як я зайшов? Бачу — народ. Культурна, літературна трудяща маса. Бачу, ідуть... Ідуть і йдуть. Не розібрав тільки: стихійно чи організовано ідуть. Якщо, думаю, стихійно, значить, у буфет привезли кетову ікру. Коли ж організовано, значить, хороша прикмета: починає працювати секція малої прози.

Чую — не помилився, говорять про нариси. Гостро, жваво сперечаються. Один басом розгублено кричить: «Ніяк, — каже, — не виберу місця. Не виберу, — гукає, — де краще про киево-святошинських доярок нариса писати — у Маєстє чи в Одесі?» А я пролазю і сам собі думаю: «Господи! Сотвори чудо — натякни хоч словечко про гумор і сатиру!»

Голоси з місць: «Регламент! Хай закругляється!»

Головуючий:

— Не хвилюйтеся, товариші! Ви всі знаєте, що на літературних нарадах, на конференціях і на секціях великої і малої прози промовці толерантно і доброзичливо про гумор і сатиру завжди згадують у двох-трьох словах...

Репліка трагіка:

— Це дуже жирно. Вистачить і одного...

Два голоси разом:

— Біс!.. Бравол!.. Хай усно сміються!

Один, особливо справедливий:

— Товариші! Про сміх не обов'язково писати, не обов'язково виступати, не обов'язково й полемізувати. Смішно тобі, регочися... Смійся! Смійся хоч на кутні. Мій близький колега написав комедію. І хто ж сміявся? Смі-

явся сам автор, сміялася його дружина і навіть його діти. Я закінчив. На закінчення прошу головуючого авторитетно заявити — чи на даному засіданні буде щось про гумор сказано? Чи буде порушено полемічне — катая гуси — сатира чи сарказм?

Головуючий:

— Товариші! Не хвилюйтеся! Даю довідку. Незважаючи на окремі песимістичні виступи — приділяти сміху лише одне слівце, — ми рішуче заявляємо: своєї принципіальної позиції будемо суворо дотримуватися і на даному етапі. Будемо максимальні... Гумору й сатири великодушно подаруємо два, а може, й три слова. Продовжуємо засідання. Порядок у нас такий: творчий розгляд книги новел під загальною назвою «Посіяла огірочки»...

У книзі дев'ять новел: «Шумлять верби в кінці греблі...», «Ой не шуми, луже, зелений байраче...», «Ой хмелю мій, хмелю...», «Не щебече соловейко на зорі раненько...», «Тече річка невеличка...», «Розвивайся, сухий дубе...», «Ой наступала та чорная хмара...», «Не бий мене, муже...» і «Посіяла огірочки...».

Мушу вас, друзі, поінформувати про ось таке: читачі буквально закидали видавництво здивованими листами. Питають — як оці новели читати: з кінця чи спочатку. Кажуть, у багатьох новелах не розбереш: де початок, а де кінець.

Інші про інше допитуються: яку епоху автор у новелах описує?

Отже, перед нами стоїть кардинальна задача: розвіяти сумніви і встановити художню істину — яка епоха рисується в новелах і в кого автор запозичив оригінальний стиль: «Кахи, чорнява! Ачхи, білява!» У дебатах записалися: Манько, Кійко, Терпухний, Жемчужний, Низенький і Височенький...

Слово має Низенький. Прошу!

Низенький:

— Дозвольте... Я скажу пару слів. Я на п'ять хвилин... Я не надовго... Я спинюся на основному... Я спробую спинитися на конкретному факті — чому автор уникає принципової критики? На першому обговоренні ми питали автора: де він узяв отаку гоноровиту қобилу?

Ось у новелі «Шумлять верби в кінці греблі...» По греблі, насвистуючи арію «Пливе човен, води повен...», на қобилі гнідої масті їде забруднений, невмитий верхівець.

Свою думку — чому автор не вміє верхівця хоч би простим милом — я відразу скажу.

Товариші, де це видано, хто це бачив, щоб чоловік, сідаючи на кобилу, не вмивався?

Хай, скажемо, оцей образ верхівця автор подає в ~~у~~ ~~не~~га-тивному плані. Дак чого ж він тоді співає чудесну народну пісню «Пливе човен, води повен...»?

Тут щось не так. Ще два слова про кобилу. Єй-ей, мене як читача дуже дратує отаке: чого кобила біжить по примітивній греблі, аж хвіст трубою?

Довкола індустріалізація, а вона отакої! Це — нереалістично. Пересолив автор. Скажу більше: очевидно, і кобила нічого не знає, очевидно, і сам автор цієї ситуації не уявляє — чого вона хвіст угору задирає.

Я ще попрошу п'ять хвилин... Я ненадовго... Я спинюся лише на одному загадковому. Сподіваюся, ви мені дозволите спинитися. Оцього питання ще ніхто не ставив. А я, з вашого дозволу, ставлю і порушую. Ось у наших байках фігурує основний герой — вухатий осел.

Мене й роздирає дражливе — хто кого переживе: осел байку чи байка осла?

Я закінчую... Я тільки попрошу ще п'ять хвилин... Моя порада автору буде така: скоротити новелу «Шумлять верби в кінці греблі...».

Як і в чому скоротити? Перше — хвоста кобилі безапеляційно відрізати. Друге — хай верхівець обов'язково вмивається. Хай і зуби чистить ароматною пастою. Це, я кажу, коли верхівець — образ сучасний. Якщо ж цей образ не сучасний, то на чорта нам таке діло, щоб по сучасній греблі, під сучасними вербами їздила несучасна персона. Нам таких героїв не треба. Я закінчив.

(Бурхливі оплески. Усі радісно аплодували, — нарешті закінчив Низенький, і на трибуну вийшов Височенький).

— Друзі! — почав Височенький. — Я з попереднім промовцем не згоден. Чого ми нападаємо на автора? Візьміть основне, візьміть головне: новели написані на сучасному папері і сучасним пером.

І хотів цього автор чи не хотів, а він мимо своєї волі осучаснив свої невеличкі твори. Оце і все.

Головуючий:

— Слово має Манько. Попереджаю, дотримуйтеся регламенту.

— Да! — сказав Манько і науково-дослідницьким оком оглянув аудиторію. — Я буду говорити з позицій філоло-

гічних... Автору новел закидають і зовсім недоречно. Говорять — автор запозичає стиль і манеру письма у класиків.

Я ставлю питання руба: а в кого автор повинен позичити художнє слово? Конешно, в класиків.

Це ж не борошна позичав, і не сито, і не цеберку. Позичив, та й віддав. Автор позичив творчо і надовго. Творчо осмислив і творчо переробив.

Так що у критиці дерзайте, але на автора отак прикро не нападайте.

Слово взяв Терпужний:

— У мене єсть зауваження по новелі «Тече річка невеличка...». Мої зауваження будуть цілком літературного порядку. На сторінці шостій герої новели нагинають соняшника. Автор, на жаль, не підкреслив, хто першим нагнув соняшника — герой чи героїня?

У новелі Ветхого звіту ця історична подія описана чіткіше, рельєфніше.

Першою яблуко зірвала Єва. Не зірви яблуко першою Єва, можливо, не було б на білому світі ні автора, ні самої новели «Тече річка невеличка...». Про це я хотів сказати на попередньому обговоренні, та забув.

За Терпужним виступив Жемчужний.

— Я коротенько. Я про новелу «Не бий мене, муже...» Товариші! Ніхто до цього часу її по достоїнству не оцінив. Я беру на себе сміливість оцінити оцю невеличку новелку. Новела «Не бий мене, муже...» легка темою і вагою.

Новела важить всього-на-всього два грами. Це яскраво свідчить, що автор добився стислого, лаконічного викладу у письмі. Легковісно не ганявся за вагою.

Головуючий:

— Список промовців вичерпано. Як, товариші? Підведемо ризику, чи хай ще виступлять бажуючі? Дамо слово?

(Голоси: Дамо! Актуальну тему розглядаємо. Хай виступають!)

Перший офіційно не записаний промовець:

— Мені хочеться знати, хто в новелі «Посіяла огірочки...» винен: коректори чи редактори. У автора: «У діда Пилипа розтігнулася матня»... Редактор виправив: «У діда Пилипа розтігнулася мантия...».

Хіба ж можна сплутати матню з мантиєю? Це явний недогляд у мовознавстві.

Другий офіційно не записаний промовець:

— Новели мають хороші назви. От, скажімо, «Ой, наступає та чорная хмара...» Народна і оригінальна назва. Читач відразу бере книгу в руки. Назва вабить. Недаром новели вже четвертий раз перевидають. Я прямо скажу, це найбільша заслуга автора.

Третій офіційно не записаний промовець:

— Конешно, новели хороші. Чим вони чарують читача? Чарують своїм невеличким обсягом. Уподобалися чи не вподобалися, раз-два, пробіг очима — і готово. Талановиті новели, небагато часу забирають. Одне погано — новели безконфліктні. Герої живуть мирно, тихо. В очі не штрикають, не плюються, і дулі один одному не тичуть. Хоч би хто, для приміру, хоч разок тикнув. Тепер ще про героїв. Герой повинен описуватися в натуральну величину...

(Голос з місця: — Як це розуміти, до стелі чи вище?)

У зв'язку з тим, що третього неофіційного промовця збили з пантелику і він сів, слово взяв четвертий.

— Друзі! Дорогі друзі! Будемо логічні і послідовні. Ось у новелі «Розвивайся, сухий дубе...» єсть усе: і українські тополі, і український бузок, і українська бузина, а української ковбаси з часником нема. Немає й цибулі. Я всі новели прочитав і ніде не знайшов українського сала. А це ж вітаміни? Класики ніколи не цуралися описувати смачні страви. А наші автори неодмінно годують читача житніми сухарями. Та й, мабуть, сам автор любить сало? Не соромиться — наминає й ковбасу з часником? Хай автор самокритично признається: їсть ковбасу чи ні?

У кінці полемічної дискусії виступив автор:

— Дякую, товариші! Велике вам спасибі за пораду. Найбільше ви мене критикували за новелу «Не щечече соловейко на зорі раненько...». визнаю — новела поганенька, новела слабенька. Признаюся по ширості, я її з книги викидаю і по оцій новелі почну писати п'єсу. Зрозумійте мене правдиво, назва ж яка чудесна...

На тому я й прокинувся. Пху! І приверзеться ж отаке під Новий рік!

І де ти побачиш такого недолугого з миршавими «Огірочками»!

Наша літературна хата і чистенька, і світла, і багата! А головне — багацько в ній щирих душ, розумних людей працює.

АХ, ЯКІ ВИСОКІ, СТРУНКІ КИПАРИСИ!

1

Ялта!.. Чудесна, вічно зелена Ялта. Місто краси і здоров'я людського.

Якщо у вас поперек не згинається, чи коліна не перегинаються. Коли «оце око злипається, а оце, хоч плюй, не затуляється»..

Ви куди — у сонячну Ялту?!

Отам вам і поперека гарненько вправлять, отам вам і нові коліна вставлять.

Побуваєте у благословенній Ялті, їй-їй, омолодієте.

Почнете по-парубоцькому бігати, гасати, і, де ж ти оту святу правду дінеш,— починаєте й на біленькі хустини позирати.

Коли ви в Ялту приїжджаєте, ви спочатку на процедури нажимаєте. А вранці і вечором — чудову кримську природу оглядаєте.

— Ах, які високі, стрункі кипариси!

— І... і... і!.. О, о!.. Мигдаль цвіте!

— Ох, море!.. Ох, хвилі!..

— Ой! Скільки чайок! І всі бистрокрилі, і всі літають!

І отак цілу декаду — ой! ох! ах!.. Яка розпречудесна Ялта!

Словом.— надивилися і життєдайним кримським повітрям надихалися. А надихавшись, питаєте сусіда:

— Земляче! Ти не знаєш, хто ото по алеї у білій хустині пішов?

— Не знаю. Я тільки четвертий день, як приїхав.

— Ага... Тоді понятно. А в якому вона корпусі живе?

— Дожени і запитай.

— Мерсі! Ти, мабуть, землячок, на строгій дієті сидиш?

2

Вечорі... Тихесенький вечір на землю спадає.

Упав і прикрив і дерева, і кущі, і лавочки прикрив, і тих, хто під деревом стоїть, і тих, хто на лавочці сидить.

Привабні і пахтливо ароматні вечори у Ялті, в Криму.

Дихаєш, і ще хочеться дихати...

Тихо... Лиш вітерець гілоньками гойдає, та недовірливий голос оту тишу розриває:

— А ви не брешете?

— Накажи мене бог, холостий.

— Ви в Ялті всі холості. Один тут брехав — не жонатий. Був, каже, жонатий, та жінка упала в погріб. Упала, а я її, каже, зверху ще й лядою прикрив. А моя подруга, дурочка, візьми і повір. А жінка, може, у п'ятницю впала, а в суботу ляду підняла й вилізла, та шасть аж у Крим. «Оце, гукає, ти так лікувальні процедури приймаєш?»

...Мигтять зорі небесні, трепетливо листячко шелестить і довірливо й недовірливо шепотить — а не брешеш?..

3

Це ми коротенько натякали про місячні ванни... Про ніжне любування небесними зорями. Напару. Удвох...

Морські ванни у перші весняні дні у Ялті приймають сугубо індивідуально. Підходите ви до моря, умочуєте ліву ногу й, вигукнувши — ох! — витягуєте назад. Досить! Намочилася!..

Удруге підбігаєте — праву встромляєте. Знову — ох! і висмикуєте з води. Пополоскали, і хватить!

Втретє сміливіше поринаєте. У морські хвилі обидві ноги, аж по коліна, заганяєте.

А далі... Далі ще глибше залазите. По самісіньку ложечку на дно морське стаєте.

Вискочили, рушником обтерлися, та:

— Товаришу! Ви тутешній? Де тут дегустаційний зал?

— Навіщо вам?

— Питаєте!.. Я ж тільки що морську ванну прийняв.

Побігли в зал. Сіли. Хороше! Хороші каплі Масандра виробляє.

— А можна до обіду дегустаційного взяти?

— Трохи можна.

— Тоді налейте мені з оцього цуцика!

А єсть такі хлоп'ята, що отакенного «цуцика» наллють і хоробро до моря йдуть.

А море, воно ж море. Не любить хвастунів. Схопить за коліна і грається... Угору підкидає й углиб попихає...

— Не задавайся!.. Я... я... я — надегустований! Мені море по коліна!..

Нам передавали одну чудненьку і сумненьку історію. Любитель «капельок» погнався у морі за дівою прекрасною, за дівою спортивною.

Діва плавно пливе, і він, хекаючи, навздогін і руками, і ногами гребе.

Розплющив очі — прогавив — діви нема. Поринула й під водою до берега попливла.

Розтулив ширше — лишенько — морська гідра! На хвилях гойдається страховище з роззявленим ротом.

«Тверезий» сміливець залементував:

— Рятуйте! Кар-рав-вул! Акула... зубами хватає!..

Героїчного плавця урятували сіткою.

— Ех, браточок! — сказали рятівники. — Здорово ти залив очі! Переплутав — де рибина, а де шкурatina... То ж біля тебе гойдався роззявлений черевик!

От вам і дегустація!.. Пересолив — рогом вилазить...

4

У Ялті єсть будинок відпочинку «Київ».

Над самісіньким морем отой прекрасний відпочивально-лікувальний «Київ» розташований. Чисто, охайно, культурно. Відпочивають отут і лікуються отут і шахтарі, і металурги, і друкарі...

І з Полтави, й з Донбасу, й з Уралу, й з Ленінграда.

Відпочивають, сили, здоров'я трудові люди набираються.

— «Київ!» А за «Киевом» чудесний санаторій «Росія», а далі — «Україна». А ще далі «Білорусія», «Узбекистан»...

Отак, як глянеш понад берегом, довкола простяглися курортно-лікувальні санаторії, будинки відпочинку.

Минулого року в Ялтинському курортному окрузі спочивало й лікувалося — один мільйон триста тисяч скромних трудівників.

Радіють, сміються люди. Комуністичне сьогодні усюди входить у трудове, щасливе життя.

5

Прекрасний будинок творчого відпочинку побудували й для письменників. Був я оце там, відпочивав і працював.

Признаюся — спочатку я дуже натиснув на гречаноманну творчість... Днів п'ять натхненно ложкою писав...

Критики мене упевняли: гречка тонусу підбавляє. Жми!..

Не ота, звісно, гречка, що гречка... Ота — що скакують...

— Ні! Гречана смачна каша, що в мисці лежить. Помашена... Приготовлена славними трудовими руками шеф-повара Бошко Євдокії Степанівни.

Ви, товариші, не подумайте, що мене в Ялті лише манкою частували.

Та ще, чого доброго, скажете, ласкаві кулінари тебе з ложечки годували... Ти щасливий, може, тобі ще й моні давали...

Вірно, молочка і тепленького, і холоденького вранці і вечором підносили.

Підносили і добренького борщику, і кефалі, і пироженького...

Чого тільки хороша офіціантка Надія Василівна Будник не підносила. Піднесе і чемненько припросить:

— Будь ласка, призволяйтеся!

Мускату не підносила. Чого не підносила, того не підносила. Брехати не стану. Сам собі терпеливо підносили...

Якщо ж у вас бракує апетиту — вас рятують. Рятують славна медичка — Євдокія Фролівна Гончарова. Зайдеш, а Євдокія Фролівна уважно, тепло:

— Ану, покажіть язика? О, хороший!.. Довгий... Підніміть сорочку! О! Все пропорційно. Вам писати, та ще писати.

— А діагноз?

— Діагноз? На свіже повітря налягайте. Ходіть і ходіть... Свіже повітря свіжу думку родить.

Спасибі за пораду — ходиш. Ходиш отам, по прекрасних кипарисових алеях ходиш.

Часом — підтюпцем бігаєш. Шукаєш загублене слово.

Учора вскочило у голову, та — ех! — забув уписати в блокнота.

Бігаєш і згадуєш — те чи не те? Ото, біда!

Треш анфас — не допомагає. Почухаєш з тилу — підсобляє.

Йй-бо, отака каверза! Не почухаєш — сюжет може скривитися... Але, це вже індивідуальна творча особливість.

Ялтинський будинок Літфонду своєю структурою і основними житловими умовами, на мою думку, найбільше відповідає творчому відпочинку.

Тишина, спокій овіває вас довкола! Творча, благородна тиша.

Будинок підперезують високі кипариси, лаври, мигдаль.

Кімнати величеські, світленькі. Біля кожної кімнати просторі балкони.

Я спав на балконі.

Жодна морська русалка до тебе не добереться.

Хороше на повітрі спати, з віковими тополями розмовляти.

Обслуга — і, це треба неодмінно підкреслити: обслуга — люди прості, симпатичні, і головне — світло чесні.

Жоден папірець не пропаде. Навпаки — загубленого вами папірця піднімуть і піднесуть.

Прибиральниці Кудінова Галина Степанівна, Нестерова Євдокія Василівна заслуговують усякої шани і поваги.

Непомітно для вашого ока, не порушуючи вашого творчого труда, чистенько приберуть і чистенько підметуть.

Диву даєшся — отака умілість! Отака любов до своєї скромної праці.

Прекрасний і трудолюбивий колектив у Будинку творчості.

7

Кажуть — пора і крапку поставити. Уже всі «сокровенні» враження виписав. Ні, не всі.

І я під життєдайним кримським сонцем написав смішненьку, чудненьку штуковину...

УГОРУ КИРПИ НЕ ДЕРИ!

1

Газета... Скільки радянська преса викохала і виростила митців слова, їй-їй, одним духом і не перекажеш.

Газета «Більшовик Полтавщини» — нині «Зоря Полтавщини» — виховувала і мене.

У газеті «Більшовик Полтавщини» я спершу працював репортером.

Став, значить, на стезю репортера і замислився. У чому, думаю, суть газетного репортажу? Один старший колега по паперу радив: «Ходи по Полтаві і носом нюхай, чим пахне. Зайди в міліцію, поспитай, які цікаві події відбулися минулої доби. Може, хтось так нахитався, що сусідові й передній зуб вихитав. А може, трапилося й ще інтересніше: хтось комусь піввуха одкусив. Розпитай і таке: чи не вловили якогось спокусника у вродливої сусідки. Коли вловили, то чим ганяли і по яких місцях стьобали».

Інший колега іншу раду давав: «Хочеш, — каже, — стати вправним журналістом, налягай на пожежу. Горить — негайно бжи туди й толково все опиши. А краще роби блискавичніше: пожежі ще немає, а ти вже там. Тоді твій репортаж буде найбездоганніший. Напишуть: «За п'ять хвилин до того, як появилася дим, наш репортер був уже на місці й спостерігав, з чого виникла пожежа».

2

Порядливо казали й таке: «Не стісняйся! Поринай у гущу. Мандруй у густий березовий гай. Отам, — говорили, — сміху... Отам життя вирує, бурує...»

Послухав ради: пішов у густий березовий гай.

Прийшов. Хороше та тихо в гаю. Листочки ніжненько тріпотять, а парочки тихенько на лавочках сидять.

Природою любуються, милуються.

Ходжу я по гаю та й ходжу. Мабуть, з годину блукав. Тинявся, тинявся, значить, а тоді вроді ненароком питаю:

— А що ви, товариші, тут робите?

— Дихаємо, — відповідають.

— Чим? — перепитую.

— Свіжим повітрям.

Розмовляю, та й не туди, що з хашів виринув нівроку собі хлопцюга і — торк мене за плече.

— Що ти єсть таке, що розпитуєш, хто чим дихає?

Не ждучи мого пояснення, парубійко одвів мене трохи вбік і підніс кулака до носа:

— Слухай, браток, рви отседова когті. Драпай, поки не попав у непонятну... Хитай!

Я довго й не вагався. З ходу дременув.
У чому сіль чудного, а в чому — сумного, я вже вдома
розібрався.

3

Говорили:

— Тобі, Сашко, випало щастя. Мати тебе нагородила
сміхом. Смійся! Весели людей. Утішай — забобони і ка-
нони розвінчай!

— Як?

— Дуже просто... Розкривай чудотворне...

Думав я, думав, та й у пам'яті виринуло моє школяр-
ство. Грішив я в ті роки язиком. Не, ті псалми перед
угодниками вигласював.

Бувало, батько поставить нас навколішки перед іко-
нами й наказує:

— Я оце іду гній з-під корови вичищати, а ви молить-
ся... Голосно-голосно вигукуйте!.. Не бубніть, не шеп-
чуть — співайте!

Кондаків і тропарів я не знав, то завжди голосненько
выводив: «В кінці греблі шумлять верби...»

Батько не нахвалиться:

— Учїться в Сашка, як треба богу молитися. Читає і
співає, аж у нужнику чути.

Грішив я не тільки язиком. У гріх мене втягували і
ноги. Під калатання церковних дзвонів козачка танцю-
вав.

Робилося це так: великодніх свят ми, підпарубчата і
дівчата, брали дві чверточки, ковбаси, хлібця і йшли
до дзвонаря, симпатичного дядька Федора.

Заходили з того боку церкви, де садки цвіли й роз-
квітали, і дядькові Федору вручали принесені дари.

Дзвонар хилив не хилив, закусив не закусив, з дзвіни-
ці питає:

— Гопачка чи козачка? Чи, мо', метелиці?

Глянувши на нас ще разок, добродушно всміхнувся,
казав про себе: «Господи, благослови». І садами, і сте-
пами, лугами дзвінко лунало:

Ой надворі метелиця

Чого старий не жениться...

Ми весело вибивали каблучками, а наші дідусі, сидя-
чи на призьбі, говорили:

— Господи! Чуєте, як Федір Дудка сьогодні божественно видзвонює?

А мій дід Спиридон:

— Таке в дзвони вибиває, їй-бо, хоч біля хати танцюю.

4

Радили і делікатне, змістовне:

— Ти вгору кирпи не дери. Свого довгого носа більше до землі гни. Словом — частіше по землі ходи. Прислухайся, приглядайся і вивчай.

— Бачиш оту чайну? — говорили. — Зайди. Зайди і послухай. Туди до ектенії і після ектенії заскакує отець Никодим. Забігає і людям баки забиває.

Схилився на добру раду. Зайшов і слухаю. Отець Никодим справді у чайне лоно завітав і, покропивши зелієм свої преподобні губи, прискіпався до старенької касирки:

— Високошановна раба божа! Одкрий свої вуста і проречи: хто мене сотворив?

Віком похила касирка одповіла:

— Їй-богу, отче, не знаю.

Отець Никодим не вгавав.

— Возлагаю на ум і кротість — хто ж все-таки мене стулив? Сиріч — зліпив?

— Отче! Кажу — не знаю. У всякому разі, я вас не творила й не ліпила.

— А хто?

— Раджу вам, отче, запитати вищепоставлені науково-дослідницькі інстанції: хто мене сякого-такого виліпив?

Отець Никодим переможно обвів очима присутніх:

— Найвища інстанція — небеса! Речу: мене сотворив господь бог!

А один дідусь чемно та ласкаво встряв у проблемне — хто? Став посередині чайної та й каже:

— Може, це й так, отче. Може, саме вас господь бог сотворив. Дак він, вочевидь, помилився: отаке, господи прости, що скажеш — барильце на ваші плечі притулив?

Отець Никодим не знітився й прорік:

— Велик бог у мудрості своїй. Знає, кому й що на плечі тулити: одному головоньку динею притулив, іншому — огірком, іще іншому — кавуном, а мені, достойнику, круглим кабаком...

Інші порадили натякали: викривай дармоїдів. Не цурайся, гостри перо проти бюрократів, казнокрадів...

Гостри і щось таке путненьке стругони.

Я взяв і стругнув фейлетона «Ой гоп не помалу, та й пошив штани з валу».

У примітці пояснював: мій герой з валу пошив дружині шубу, тещі — пальто, сестрі — два костюми, братові — хатку... Собі ж — розкішненьку дачку.

Дачу тулив тільки з валової продукції...

Валова продукція і наробила переполоху. Гукали й питали: як автор фейлетону посмів шановного Івана Івановича критикувати, таврувати...

Шукали — де взявся такий халамидник з авторучкою.

Розпитували, чи дотримується автор основних заповідей господніх.

— Чи чтить отця свого і матір?

Перевірили — чту.

— Чи не прелюбодійствує автор?

Виявляли і виявили — не перелюбник.

Єдине, в чому автор сатиричного фейлетону схибив, — не тієї породи дармову тварину у дачну загороду загнав — перо схибило. Взяло і стругнуло: Іван Іванович з любов'ю до природи завів на дачу рисака... Йй-йй, автор схибив; Іван Іванович зтяг на дачу новісінько-новенького «Москвича».

Скажу: перед тим, як узяти в руки гумористичне перо, прислухався і в блокнота записував. Барвисті трапляються сценки, діалоги, розмови...

Якось слухаю розмову: «Сидю я в автобусі, а воно тягне. Тягне з кишені при людях. Я йому гукаю: куди ти тягнеш? А воно, кляте, цупить, ніби й не чує».

Солідний чоловік несе солідного акта. Його питають:

— Петре! Що це ти таке здоровенне несеш? Меморандум?

— Ні, несу акта.

— А про які такі події склали отакого величезного акта?

— Склали цього акта ось про що: «Слухали: при в'їзді в ліс убилася коняка в нетверезому стані. Ухвалили:

нетверезу кобилу списати, а тверезого візника преміювати...»

Скільки, скажемо, було хороших і правдивих порад, а були й такі: пиши про щось ліричне. Не виходить ліричне — жми на патетичне... Якщо і це не бере, переходь на малу прозу. Складай коротенькі оповідання, но вели...

Не попре мала проза — перелазь на велику. Пірнай у широке епохальне полотно. Зірвався з високої творчої драбини — налягай на п'єси. Не пощастить і на сцені — ліпи-твори гуморески...

У гуморі, говорили, не забувай головного — заголовка. Використовуй народні прислів'я! «Сиди, Векло, поки не смеркло», «Шуткувала баба з колесом, доки закричала не своїм голосом», «Баба з воза — кобилі легше», «Не поможе бабі кадило, коли бабу сказило».

Можна, радили, вживати і такі назви: «По правді живу...», «По правді беру...», «Щоб тебе за пупа взяло!..»

Чесно кажу, слухав я оте, слухав я оце. А писав, додержуючись народної мудрості: пиши, та не бреши.

ДОЇЛИ ПО ЧЕРЗІ...

1

Вдома чудасія. У неділю бабуся винесла провітрити запарошену ікону великомученика Саврадіма, а зозулястий півень узяв і гріховодним дзьобом обклював угодницьке праве вухо.

Бабусенція в сльози:

— Це,— каже,— на засуху. З чого б оце розпроклятому півню клювати преподобні вуха?

Радилися, радилися й ухвалили: півня скарати. Птахові оголосили небесну анафему. Ошпарили окропом, поклали на вогненну сковороду і гуртом принесли його в жертву вечірню...

У покаянному дійстві першу скрипку грав наш сусід, смиренний дяк Прокопій.

Отець Прокопій класно учинив: півня покropив. Pokropив і сковороду, не забув і свого власного язика помастити — вихилив.

Словом — анафема пройшла на висоті. Добре випили, хороше й закусили.

Дякуючи за гостинність, духовний муж на прощання порадив бабусі:

— Понеже диявол почне вселятися в курей, — гукайте! Я завжди до послуг! Я й з них чортів повиганяю!

2

У понеділок — нова капость: попеляста курка сказилася. Півнем закукурікала на порозі.

Вчувши прикру новину — у пір'я вселилася чортяка, — дяк Прокопій одним махом переплигнув через тин.

З лукавою силою дячина уміло боровся. Знав, як ганяти, як і виганяти. Ганяв профілактично: збризував губи, полоскав зуби і лише тоді кидався на нечестиву курятину.

Курятинку на пару мняли. Уминали й дискутували.

— Дяче! — питаю. — Скільки треба чудодійних капель проковтнути, щоб з неба зірку хапонути?

— Ех, ви! — каже дяк. — Який же дурень почне лізти на небо, коли рядом, на плящі, привабніше зіроньки сіяють?

— А якщо, — питаю, — посудина без зірок? Вихилиш сповна, так у тебе перед очима сто зірок замигтять!..

Отак у дискусійних суперечках ми бадьоро глушили сатанюку до самого ранку.

У цей день я на роботу не пішов. У голові шумувало і вирувало: не то дзвони калатали, не то чортики плигали.

3

Два дні не заходив до нашої хати дяк Прокопій. І таки зайшов. Завітав по просьбі старенької бабусі.

Бабуся уклінно попросила: «Дяче! Сobleговоліть... Замініть обкльованого угодника на необкльованого».

Служник церковний охоче удовольнив бабусине прохання: припер ціленького, величенького угодника-преподобника, такого розмальованого, що коли його поставили у дворі, то все птаство з ляку під дерезу повтікало.

Бабусенька щедро пошанувала подателя мальовничого дарунка. Дяк Прокопій частувався і начастувався до великої красномовності. Став у дворі перед принесеним образом і почав красномовно дорікати:

— Стоїш?.. Ну й стій! Ти думав, я тобі чарку виносу? Бач, чого захотів — сто грамів! Ось на тобі дулю, а не сто грамів!..

Менша сестра запитала бабусю:

— Що то дядя Прокопій до іконки говорив?

Добросердна бабуся відповіла:

— Мабуть, прощався... Перехрестив і добрив словом доброго угодника поблагословив...

І цього дня я пересолив: на роботу не ходив.

4

У середу налагодився іти на роботу, трясця знову піднесла отця Прокопія. Прийшов у новому костюмі, веселий, радісний.

— Отче! — кажу. — Вибачайте, поспішаю на роботу.

— Не спіши! Робота в ліс не втече! Я цілу утреню думав: де б примочити новий костюм. А ти тікаєш!

Сказав отаке дяк і витяг з кошовки здоровенну сулію. І що за диво: на сулії була приладнана отакенна-преотакенна гумова соска.

— Подоїмо оцю теличку? — запропонував.

Доїли скляну теличку по черзі. Раз смиконе отець духовний, другий раз я потягну.

Ніхто нікого не обижав: смоктали соску колегіально.

Правда, отець Прокопій грішні каплі глитав божественно й натхненно. Нібито його годувала сама цариця небесна.

Осушивши благодійствену сулію, отець Прокопій, хилитаючись, ударився в розпач:

— Брате! Ти думаєш, я хитаюся. Це похитнулася віра у православних. Слабкуваті дари носять. Хрест мене побий, носять виключно сільськогосподарську продукцію: цибулю, часник, капусту, картоплю, петрушку... Гнів мене охопив, голубе мій! «Господи! — думаю. — Чи ви не читаєте святого письма? Де ж там сказано, щоб апостоли варили український борщ?» Питаю одну скорботну парафіянку:

— Ви звідкіля приїхали?

— З Тахтаулова, отче, з Тахтаулова.

— Скільки ви за проїзд заплатили?

— Карбованця...

Я як гримну:

— Ну?

— Що, отче, — ну?

— Ну й ну, — кажу, — чи ви, сестро, в часослова не зазираєте? До царства небесного втричі далі, чим до Тахтаулова! А ви — петрушку!..

— Вибачайте, отче! Хіба петрушка не вгодна божим преподобникам?

— Угодна, — кажу, — вгодна. Усі дари яко благо будуть. Але ж, голубонько моя, однією петрушкою райські двері не відчиниш!

Свята істина хоч кого ухопить за живе. Вхопила вона й богомільну парафіянку. Розчулилася старушенція, витягла пожмакану троячку і поклала на амвона.

— Отче! — питає. — Чи дуже райські двері скриплять? Можна їх троячкою помастити?

Що будеш казати, дорогий мій! Отака скабрезність наступила. Отака невірність рід людський охопила. Забули притчі... Забули і від Луки, і від Павла, і від Петра... Заповіді позабули... Щедро даруй, щедро неси, щедро пхай — і тебе жде царство небесне. Боже, боже! Яка колись благовірна ласка була! Православні не скупилися: смаленим кабаном райські двері і відчиняли, і зачиняли.

Виголосивши розпачливу тираду, дяк Прокопій шепнув:

— Братyku! Бачиш оці рукави? Правий добре промочили, лівий — недомочили! Збігай, голубчику, в гастроном! А краще злітай в забігайлівку. До Федька Клишоногого.

Прокопій витяг з кошовки хрестиком вишиту епітрахиль і подав мені:

— На півлітри хватить... Поторгуйся, може, ще й ковбаски грамів триста відважить.

Бабуся хороша, сердечна бабуся заголосила:

— Отче! Що ви робите! Це ж святе, церковне. Краще візьміть мою спідницю.

— Спиридонівно! Моя ви розпрехороша парафіянка! Ной, муж біблейський, ковчег пропив, а я сушу ерунду закладаю — благеньку епітрахиль... Всевишній простить!.. Біжи, голубчику, швидше, бо так пече, хоч на хмари плигай.

Побачивши отаку химерну картину, я мершій за шапку та на завод. Хай вам, дяче, грець! Самі збилися з людської стезі і мене збиваєте з трудового шляху.

ЗДРАСТУЙ, РАДІСНОЩАСЛИВИЙ НОВИЙ РІК!

Коли я появився на світ білий, ще й досі пам'ятаю — гірко-прегірко заплакав.

Рюмса, рюмса, та ткнувся носом до маминої пазухи. Перестав хлипати й усміхнувся.

Засміявся і подумав: «А все-таки непогано на білому світі жити! Добре, що й я народився!»

Народився я — гаразд пригадую — у ніч під Новий рік*.

Помахавши рученятами, подригавши ноженятами, я почав прислухатися: що воно в хаті робиться і які йдуть довкола розмови?

Чую, сусідка питає маму:

— Що ж вам, Ялосовето, бог послав — косаря чи в'язальницю?

А мама:

— Косарика, молотника підкинув. Подивіться, он лежить у ночвах... Хропе і сопе...

Лежав я у маленьких дерев'яних ночовках. Знизу мені підмостили мамину спідницю, учетверо загорнену, щоб не так у боки муляло. Сусідка помацала, на чому я лежу, на чому я сплю, тяжко зітхнула і сумно проказала:

— Ох, кумо, чи ми такі грішні. Господь бог діток посилає послає, а одежини і взувачки нам не підкидає. Ми ж, вроді, усердно молимося і поклонили рясно б'ємо, а милості божої нема й нема. А вже святим догоджаємо, а вже угодників доглядаємо, дак, мабуть, і рідних дітей отак не миємо і не купаємо. Оце під Новий рік я своїх святих і окропом полоскала, і терпким віхтем натирала. Йй-богу, два казани кип'яченої води вилила на угодниць-

* Я й справді народився під Новий рік с/с. Хресна моя мати тітка Явдоха казала: «Ти почав родитися вечором дев'ятнадцятого сторіччя, а народився — ранком двадцятого сторіччя. Ми так і схвалили — народився сміхун».

ко-преподобні лика. Мухи святі носи і святі лоби до того рясно обкаляли, звиняйте, кумо, хрестюся і не поїму — яка воно трясця на іконі стримить? Мию, хлюпаю і просю — не мовчіть. Хоч словечко за нас бідних скажіть. Мовчать, немов заціпило. У мене ж, не вам кажу-чи, у ту суботу дівтора пророкові Ількові повні вуха не то піску, не то кізяку понабивала. Йї-бо, з півдня возилася: терла й шкребла... Аж руки відпадають, а я протираю, полоскаю. Тільки, думаю, швидше, голубчику, гони на небо коней. Веселіше колесами воруши... Торохти і гукни апостолам — без хліба сидимо! У мене ж оце їх шестеро, дак, йї-бо, кумо, не знаю, чим їх і годувати, у віщо й одягати. Чи там ніколи богові, чи не видно йому, чи не тому доручає — отак страждаємо. Саранді *, так тому і воли, і корови, і садки, і ставки...

А мама:

— Та й те сказати, пошле бог апостола Петра з дійною коровою і скаже: заведи у двір удови Катерини. У неї повна хата дрібненьких діток. А він веде, веде, візьме та по дорозі у корчму заведе і корову й теля проп'є...

А я сопу та мовчу. Мені з ночовок не видно: який налігач, яка корова і який апостол...

Виріс я. Мама мені пошила торбину. Іду мандрувати, іду попід вікнами новорічно щедрувати. Тіток з Новим роком віншувати.

Щедрівка новорічна була проста:

Щедрик, ведрик,
дайте вареник...

Тітка Явдоха погукала в хату, вареничками нагодувала і в торбину два пироги кинула.

Із новорічною щедрівкою мені не поталанило. Під яке далі вікно не гукну — звеліть щедрувати!— відповідають: «Уже були!» А один кріпкенький, дебеленький хазяїн ще й здорового цюцька з цепу спустив — хай не пускає у двір усяких там щедрівників!

Стрів оцей цюцько мене біля тину, я й охолов.

«Ех,— думаю,— халепа! Пошматує піджачка, порве й штани». Згадав,— бабуся розповідала, що від новорічного святого пирога грішна собака умить погибає. Давиться!.. Відломив я півпирога.

* Саранда — глітай Жмикрут.

— На,— кажу,— подавився!

Цюцько з'їв, не вдавився. Думаю, мабуть, півпирога малувато. Мабуть, кину цілий. Цілий — напевне не пролізе, застряне в горлянці.

— На,— говорю,— хватай! Погибай!..

Ухопив пєс цілого пирога. Ураз проковтнув, але мене не зачепив.

Удома бабуся втішала:

— Нічого, нічого, Сашуню, подавиться. Від святого хліба отам біля тину й ноги витягне.

Уранці мама на мене почепила оту торбу. Хотіла мама в торбу ще й гороху сипнути. Батько спинив:

— Вівса сип! Хіба преподобникам не все одно, чим їх посипати — горохом чи вівсом. Аби, до преподобного лоба долітало...

Новорічне ранкове вітання складалося в такій редакції:

Сію, вію, посипаю

З Новим роком вас вітаю!..

Кожне вітальне слово вимовляєш виразно і за кожним словом, ритмічно заганяєш праву руку в торбинку, вівса набираєш і по два-три зернята на ікони шпурляєш.

Ви питаєте — чого така малувата доза припадала боговгодній іконостасі?

Бабуся виряджала, казала:

— Онуче! Потрошку зернятка сип, щоб хватило не тільки на преподобників, а й на преподобниць.

Повертаючись додому, забіг подивитися, як цюцько від мого свяченого пирога витягнув свої собачі ноги.

Прибігаю. Нене моя! Собацяуга як плигоне, як повалить мене лапами!

Ото було чудо...

І добре, що такі чуда, отакі дива минулися. Добре, що їх наші піонери та школярі не знають, бо в кожній школі — новорічна ялинка. А старша наша молодь — у клуби, у Палаці культури йде на бал-маскарад радісний Новий рік зустрічати.

І ми кажемо:

Радіємо і ми, їй-бо, правду кажемо — весело усміхнені люди біля осяяно-світлих ялинок щасливі Новий рік зустрічають.

ІНДИВІДУАЛЬНА ТЕХНІКА

Іхати нам, як вам сказати, недалеко — в нове село Лиман.

Власне кажучи, село не нове, старе село, але почали в ньому жити по-новому, по-артільному. Колективно. Організували там спершу в районі сільськогосподарську артіль «Шлях Леніна».

Заходимо на подвір'я Петра Івановича. Зі степу свіжо потягло житом і коноплями.

— Ну що, Петре Івановичу, підвезете?

У Петра Івановича слабкувато з індивідуальною технікою. На мотузочках побудована в Петра Івановича техніка. І він для «вдобства» притягує до візка дощечки шворкою і забиває заржавілим гвіздком.

— Скільки раз я вже заходив до кооперативу. Та все: гав, гав! «Гвіздки є?» — «Нема!» — «Ремінь є?» — «Нема!» Кооператор. Гнати б отакого кооператора мітлою!..

І Петро Іванович сказав, якою саме мітлою гнати отакого кооператора.

— Якби ж воно там чоловік правував. А то ж... Зате-салося таке, чорт батька зна що. Хату яку під залізним дахом двигонув! Корови, вівці і земельки підгріб... То на тещу, то на свата, то на брата. Та яка земля! Одна пахоть!.. Хитруватий віндуваліст. Тому кварту, тому півкварти. І проліз. Проліз — і все до себе... Такий смиренний та тихий. Живим до бога лізе. Нема на його двадцятого года. Ух!..

Петро Іванович запрягає і загинає. А загинає ж він майстерно: доки запряг, так згадав усіх прісних.

...Поїхали. А візок наш скрипить і деренчить. Хляпає і насвистує. Ніби не візок, а фісгармонія.

— Ви ж, питаємо, — добре знаєте шлях? Бо це аж отуди...

— Чув, чув. Знаю. Минулого року доводилося бувати. О, я куди поїду раз, то достеменно все пригадую. Другий сім раз їде і обов'язково зіб'ється. А я ні, я — раз і вже чорта з два зіб'юся. А другий — так просто сміх бере. Оце недавно Кирилів син їде та: «Дядьку Петре, чи я сюди поїхав? Мені в Демидівку». — «Так чого ти, — питаю, — сюди заїхав? Тобі отуди. Це ж, — кажу, — не така вже й мудра штука. Виїдеш на високий бугор, і ти вже прямо в селі. Отак вискочиш та й

повертай соб. Повернеш соб, над дорогою буде жити Грицько Ганда. Хоч,— кажу,— він там уже не живе, а живе його син Омелько, а старий Грицько виїхав...»

Одні говорять — до старшого сина в Полтаву перебрався. Старший син у нього в депо машиністом працює. А другі кажуть — у Плоску до брата Панаса поїхав. Рідний брат Панас давно в начальстві состоїть. Такий брат — куди твоє діло. Герой! Він і на фронтах, у Червоній Армії був. Ганяв і патлатих, і кудлатих — і Махна, і Петлюру ганяв. Ото брат Панас у Плоскому й артіль організовує. Мабуть, і Грицько до нього переїхав. Грицько теж такий чоловік, нікому спуску не давав. Його на хуторі у власть вибрали. Воно яка власть? Бідних удовиць корівками наділяли! І мені ж, як комнезамівцю, корову приділили, дерева на хату дали. Та! Но!.. Життя пішло краще, веселіше. Аж тут лиха тряця на вернулася — німці! Приїжджають у касках і з ними двоє з чорними хвостами. Один з них тутешній. Лобачів синок... Кугут, душа з його вон. Нема його, розкасіровали.

Приїжджають верхи на конях і зразу хап Грицька за петельки: «Розказуй, голодранцю, де ваша гарнізація!..»

Погнали Грицька Ганду у вибалок, туди — за ставок, за верби погнали. Пропав, думаємо, чоловік. Замордують, катюги.

Вивели у вибалок і кричать:

— Говори, де брат? Де твої більшовики?

— Не знаю,— каже,— мое діло — сторона.

— Брешеш, голопузнику, знаєш! Ти ж у власті був!

— Яка ж я,— говорить,— власть? Ви ж ото коли підходили, ревкомівці сіли на воза й поїхали.

— Куди поїхали?

— Йй-богу, не докажу. Мо', на Харків, а мо', й далі. Мені нічого не сказали. Поїхали вони, а вас нема й нема... Зібрався мир. «Кого,— питають,— настановимо в оцей промежуток?» Ну, мир в один голос крикнув: «Грицька настановимо! Старий, дурний, ні кола, ні двора, хоч і вб'ють, то жалю нема!»

Один з карателів, видать, головний, в пенсне, вдарив Грицька двічі нагаєм по спині та й каже:

— Панове! Хіба ви не бачите: дуралей дуралеем? Що він там, остолоп, знає. Киньте його!

Попостьобали Грицька та й турнули в рівчак. Хай він дурніший за них буде. Бо, як люди згодом довідалися,

Грицько все знав. І ружжа, і всякі припаси він ото партизанам передавав. А чоловік думає: «Зціплю зуби, а діла великого не розстрою...» ;

Ото, мабуть, вірніше всього, до брата, до Панаса, поїхав, бо кажуть, що й хутірці в ту артіль пристають... Но! Йди веселіше!

Так ото я Кириловому сину й кажу: «А тоді, хлопче, бери цабе, цабе. Збоку будуть вербички. За вербами левада. За левадою знову ж таки цабе, цабе... Там колись толока була. Нічого не сіяли. Хіба нашими плужками та нашими кобилками вшкребеш отаку цілину? Туди треба добрячого плуга. «А скільки ж,— питає Кирилів хлопець,— це верстов буде?» -- «Та так,— говорю,— щоб тобі не збрехати, верстов, верстов... Щоб тебе, хлопче, й з толку не збити, верстов, верст... Щоб без ошибки, то... по-старому чотири було. Хіба, може, оце що набігло? Хто зна!» Но! Хвостом махаєш!..

Словом, хлопцеві розжував і в рота поклав. Збилося хлоп'я з дороги. Молоде, не терте, не бувале. Я вже ні, то вже не турбуйся. Довезу в самий раз.

Наш візок витриндикує, а Петро Іванович запевняє, як він ще ізроду не блукав. Коли раптом — стоп!

— Тпр-р! Вовки б тебе з'їли. Куди це ти нас завезла? У, гемонська! Я зазівався, а вона... Стій! Крутиш головою!..

Повернули. Почали шукати шлях. Шукали, перепитували. Найшли, виїхали. Аж тут друга притичина сталася: почали з'їжджати з гори, як на кобилчині нари́тники лопнули.

— А згоріли б вони йому! Оце вам і ремінь!

Почав Петро Іванович зброю ладнати — на штанах пасок спав.

А молодиці йдуть, жартують:

— Держіть, дядьку, штани, а то втечуть.

Сказав їм Петро Іванович кучерявеньке словечко, поладнав, що треба, сів, стьобнув кобилчину батіжком, і візок побіг. Та ненадовго. Бо ще раз Петро Іванович зіскакував і підтягував супоню.

— Згнила б вона тобі! Як їхати, так в самий раз і розпуститься!..

Отут уже як сів Петро Іванович, то не сказав ні слова. А все думав. Що він думав, хто його знає.

Може, думав про отого, що затесався та все до себе

тягне... А може, Петро Іванович думав, що індивідуально-одноосібна техніка — юринда. Треба з неї мерщій на широкий світ вибиватися. Переходити на соціалістичний колективний лад. Може, він іменно думав отаке: «Колективом краще жити, краще господарювати».

Кажемо, невідомо нам, які думки думав симпатичний Петро Іванович.

А тільки коли ми підїхали до артїлі «Шлях Ленїна», в Петра Івановича радісно засвітилися чудові людські очі. Засвітилися, бо побачили: на ланах такі ж, як і він, гуртом сяяли, гуртом орали і, повертаючись додому, гуртом і пісні співали.

Напевне, Петра Івановича одна-єдина думка чарувала: щасливо там жити, де гуртом робити!

АКУЛА — ХИЖА РИБИНА

1

З першого розділу стверджуємо: акула — хижак! Хоч ти її хрести, хоч кропилом кропи, — ніякої моралі, лиховісна, не визнає. Клацає зубами, і що ви хочете з клятої сатанюки, все на світі хапає й у своє черево запихає.

Жаднюша! Загребуша!

Отакі акули і до нашого берега підпливали. Підпливе, очі вилупить — і не то сичить, не то гарчить:

— Я скажена!.. Я страшна!.. Лякайтеся!.. Ушануйте мої гострі зуби млекою, шпекою...

А ми по простоті своїй брали макогони й з «переляку» з усієї сили хльоскали по зубах агресивну мордюку...

Допомагало... Йй-бо, підсобляло. Хижа звірина враз і пиху, і гонор забувала, не пам'ятала, з якого й болота виринала.

3

Недавно нам прислали листівку. Запитують: «Ви написали «Цвьох — і ваших нет!» Черконіть, будьте ласкаві, що воно таке — цвьох?»

Давайте в'яснимо, що воно й справді таке. Одні говорять: цвьохнути можна батогом. Другі кажуть: чого ж

соромитися, можна луснути й череслом. Череслом, доказують, ще краще.

Нам розповідали, як під тихенькою полтавською вербою симпатичний дідусь з одного маху череслом укошкав карателя-есесівця:

— Не лізь, супостате, в наші квітучі сади. Брудним чоботом не топчи вільні колгоспні степи. Згинь, сатано!

Чересло, як вам відомо, мирна хліборобська зброя, але коли ворог посуне своє зубате рильце в нашу радянську хату, то по агресивній пиці одностайно вдаримо і череслом, і мечем, і — не гнівайтесь — торохнемо і таким дошкульним, що з нападників самі трісочки посипляться!

Посилаючи повітряних шпигунів, заокеанські агресори надійно кирпу вгору задирали — не дістанете до хмар.

А воно й дістали. А воно й у хмарах злодіяку впіймали.

Окрилені ідеями комунізму, чудові радянські люди чудову й техніку сотворили. Космічні ракети й ракетки побудували.

Летів лацюга-ворюга, а ракеточки по повітряній розбишаці — цвях! — і ваших нет!

Приземлили... Приземлився розбишака там, де й треба, опинився.

Оце і все. Коротенько і ясненько.

4

Увесь світ порадувало нове велике прогресивно-технічне чудо: славна радянська людина, комуніст Герман Титов, у космосі днював, у космосі й ночував.

Літав і всякі дива спостерігав. Глянув на земну планету — яка радість! Мало вже залишилося царів і царків... Багато народів за прикладом Радянського Союзу покидали і царів, і королів. Вільно самі господарюють. Та ще як добре й господарюють! Усе росте, цвіте й розквітає.

Оці нові, соціалістичні квіти і колють у нюхало агресорам.

1

Агресор, їй-бо, — чистої води християнська душа. Живим до бога лізе та все клятви дає: «Хай мене грім небесний уб'є — я не біснююся... Я нормальний...»

Доказує: «Хай всевидящий торохне по потилиці, коли я піду слідами попередньої ексцеленції, біснуватої гітлеренції!»

Воно як придивитися ближче, він правду каже, він до гітлерівців і не йде — гітлерівці до нього йдуть.

А взагалі, скажімо, їй-богу, всевидящий може торохнути любого брехуна.

— Що ж ти, — скаже, — християнська твоя душа, у своїх клятвах насолив і пересолив?

Мені ж згори видніше. Твої ж реваншисти в барабани вибивають? Вибивають. На все горло — дранг нах Остен — співають? Співають. І, конешно, на грудях хрести.

Усюди чорні гітлерівські хрести.

Мені згори усьо, усьо видати. Хіба мені не чути? Думаєш, як я старенький, так уже й дурненький? Я все чую. Чую, як ти в ранкових і вечірніх молитвах мене благаєш: «Бозя! Допоможи на сусіда мирненького накинати петельку тугеньку! Підсоби! Благослови!»

Чуєш, якого ти карколомного у молитвах благаєш? Схаменися! Не брехати, а совість християнську треба мати. Амінь!

КОТИ І КОТЯЧІ ХВОСТИ

Кіт — домашня звірина. Основна професія кота — ловити мишей.

Це з теорії... З енциклопедії...

З хатньої практики друге: по «совмещенію» професій кіт ловить сало, жарену печінку, пиріжки, вареники... А якщо на близькій дистанції висить ковбаса, і ковбасу не минає — підгрібає...

Вищеназвані смачні страви ласий кіт запиває не менш калорійним розчином — сметаною, молоком. Оцту, квасу-сирівцю кіт принципіально не п'є. Понюхає і моментально відвертає морду — непідходяще блюдо.

Часом кіт хапає сир, недосмажену печінку. Але це в окремих випадках, коли товстенька, кремезненька тітонька повчає гарненьку, чепурненьку сусідку:

— Оксано! А де ваша Марійка?

— Ранком у дитсадочок віднесла.

— У дитсадочок!.. Даремно! Я сама... Сама й доглядаю, сама й до порядку привчаю.

— Чутки ходять, ви лящами привчаєте?

— А що ж такого поганого, як і лясну раз-два... І мене батьки отак учили. Не слухала, вередувала, то й по пиці перепало. І що ж! Слава богу, нівроку — при здоров'ї! Учора стала на віса, так, вибачайте, і пружина не витримала — лопнула!

— Ні, ні, Алло Микитівно! Ваша наука неправдива. Діток слід учити терпеливо. Морально впливати...

— А я морально і впливаю... Терпеливо надаю і по губах, терпеливо нахльоскаю і по щоках... Нальопаю — не впізнаєте дитини! Як хто підкинув... Як три баби пошептали...

Виховна розмова на цьому пункті закінчувалася, наставав кінець і недосмаженій печінці: під час інтимної розмови котяка до крихти печіночку умняв.

Ви думаете, шкодливому котові перепало?

Де там! У товстеньких, кремезеньких коти живуть на пільгових умовах. Без прописки на м'якому дивані і днюють і ночують.

Признаюся — випестував і я одного отакого здоровенного кота. Викохав і сказав: «Лови мишей!» А він, клятий, і вусом не повів. На теплому місці лежить та мурчить.

Замість кота, я ловив мишей. Упіймав пасткою і шаню. Хапає!

І до того, гемонський кіт звик: прохлопає пастка — нявчить. На всю хату кричить: чого я йому чергової миші не впіймав?

Вечорком мені якось і кажуть:

— Ви тут свіжим повітрям дихаєте, а ваш кіт за столом вечеряє.

— Та ну?..

— Йй-бо, виделкою шніцель їсть!

• • • • •

Хапугам і злодюгам ледачий кіт — права рука. Усі кооперативно-торговельні гріхи на котячу породу ваяють. В актах чорним по білому виводять: «Утративши совість, рижий кіт цілу ніч непробудно спав. Користаючись, — роззява солоденько хропе, — розпрокляті миші у крамниці накоїли непоправного лиха. Додаємо реєстр збитків: а) з підошвами потрошили чотири пари модних черевиків; б) з обручами бочку сала з'їли; в) у нору

затягли два мішки рису; г) з тридцяти ковбасних кілограмів гризуни лишили тільки два речових докази: короткий спогад і довгий шнурок.

Зате ми не дримали: сонька-зівака тяжко покарали. Кота запхнули в лантуха і перевезли на тарантасі у найдальшу крамницю. Хай там спокутує провину — посилює боротьбу з мишами.

Погодили, значить, і відтарабанили, ще й на лантусі рекомендабельні написи поробили: «Сала не гребе, горілки не п'є, не спить, не хропе, не дримає, пильно кооперативні ковбаси охороняє».

.

Чесне слово, єсть такі коти, що їх у торговельній сітці з крамниці в крамницю «для пользи служби» у лантусі перекидають...

Та хіба тільки в торговельній сітці?

Коти не лише отакечки сторожують, а ще й віщують, пророкують...

Подаємо дві прикмети. Перша прикмета: мурчить, нявчить і прожогом кидається під ноги господарю — неприємна новина. Якогось небажаного гостя чорти принесуть.

Друга прикмета: не мурчить і не нявчить, а з розгону господарці у ноги плигоне — приємна новина. Янголи дорогеньку куму на крилах несуть.

Гостинна господарка і туди і сюди, і те, і се, і холодець на стіл.

Вибігла хазяйка шановну гостю зустрічати, повертається, нема ні куми, ні kota, ні холодцю.

Тоді у хаті зчиняється лемент:

— Оце начаклував! Оце навіщував! Щоб тебе розірвало! Увесь холодець злопав!

.

Коти дуже впливають і на психіку людську. Приходить чоловік додому, а жінка й питає:

— Чого ти, Вово, такий блідий?

— Чого ж — кіт дорогу перебіг.

— Вовочко, а ти певний, що кіт? Може, тобі дорогу перебігла кішка?

— Люсенько, хіба вночі розбереш — кіт чи кішка?

— Я б розібрала!..

— Як же ти б розпізнала? Хіба станеш доганяти та в зуби зазирати — киця чи кицун? :

— Чого в зуби? По хвосту впізнавай. Уночі коти носять хвости вгору, а кішки ще вище — трубою!

— Люсю, ти, їй-богу, якісь заббони верзеш! Яке це має значення — кіт чи кішка?

— Вовик! Не кажи такого... Гірше нічого немає, коли кішка дорогу перебігає. Чи тобі важко було додивитися?

— Єрунда!

— Вовонько! Не ерунда. У нашому ділі треба пильніше до хвостів придивлятися. Пригадуєш той вечір, коли я від тебе несла дві чорнобурки? Несу, а на повороті чорна кішка тільки — шмиг! Я так і присіла. «Господи! — скрикнула. — Прозри мені очі — кішка чи кіт? Коли кіт — слідкують. Коли кішка — услідили. Пронюхали!» Озираючись та бігом, бігом... Два квартали бігла, розпитувала. Допиталася, слава богу, — кіт! Ще два квартали манівців дала, і згадай, яку хорошу ціну твоя Люсьєнка тоді за чорнобурки взяла. Правда, хороше збуду? Поцілуй, Вовцю, свою Люську. Я знала, що тобі якась звірюка дорогу перебіжить. Я ж увесь креслешин у розкладному дивані до ниточки приховала...

Вова і Люся цілуються. Найшли точку опори — котячий хвіст.

Сни про котів найкраще відгадують святі провидці.

— Речи, Лука, яке тобі навождення снилося?

— Чорний кіт снівся.

— Бісовський сон! Чорних котів Ной і в ковчег не пускав — лукава скотина! Говори.

— ... Дивлюся, а він пшеницю лапами підгрибає і по нужді зерно оскверняє...

— Сатана еси явився до тебе, Лука. Осквернені зерна продай, а гроші на вітвар христілюбивій пастві здай.

— Так пшениця ж зароблена! Мені і старій дали за трудодні.

— Трудодні — суєта земна! Всевишній трудоднів не приємле. Брате! Раджу — швидше заганяй нечестиві злаки. Повістуй!..

— ...Я за дрючок та на kota: «Тю! Свят-свят!.. Га-ла-ла! Згинь, сатана!» Кіт стрибнув, та куди — в курник! Попоганяв бідолашних курей, криком кричали.

Провидець скуб бороду і хитав головою:

— А-я-яй!.. Окаянна котяка! Диявольську силу в курей вселяв. Не гай часу — кури передай отцю Іларіону. Він святим кропилом благословить блудних птахів на тайну вечерю. Що ж далі нечестивий витворяв?

— Ох і витворяв! Ох і викаблучувався! Понюхав каблуки моїх чобіт, виулупив очі і сів зверху на халявах. «Куди ж ти сів? — гукаю. — Да воскресне бог», — читаю. Сидить. Я тоді почав читати з другого кнїця: «Так тебе й перетак! Да розточаться вразі твоя!» Допомогло, зліз.

— Худо, Лука, худо. Віддай чоботи мені, брату своєму во Христі! У рай небесний тебе і босого пропустять.

— Вам мої чоботи? Мою премію? Отче! Я вам краще наяву оцю дулю піднесу! Нюхайте! Вибачайте! Прощайте!

.
Отакі ото бувають на світі коти і котячі хвости!

НУ Й ВЕЗЕ НАМ!..

Славний дід Спиридон. Просто й мудро стеле перед вами свій життєпис. А йому багатенько годочків стукнуло. Перевалило за вісімдесят...

Сидить, дивиться на вас ясними очима й вистеляє такі сторінки, мо', й не всякий літописець вистеле.

— Уперед, ох, вперед усякі вблаготворенія для людей пішли. На моїй пам'яті пішли. Ви знаєте, як прийшов у степ трактор, комбайн, я з дива й не спав. Отакий у житті, в господарстві сільському переворот! А яка в мене, скажу, примерна баба, а отут — вірте не вірте — хрестилася. Отаке чудо: само косить і молотить. Якось уранці вона мені й гомонить:

— Хороша машина трактор, а тільки погано...

— Що погано? — питаю.

— Не мочиться...

— Що тобі у голову вдарило?

— Е, — каже, — а де ж ми будемо гній брати?

Зараз, конешно, різні добрива виробляють. Зараз тобі і по радію передадуть: «Не гайтеся! Сійте! Бо завтра стане на годині!» Прогноз ото передають.

Я свої молоді роки в наймах провів. На панських якономіях батракував. Хліба сіяв!.. Як же ми тоді прогнози — чи пора сіяти — ставили? А ось як: нас троє, найкращих сівачів, ішло в поле. Приходили, скидали штани й сідали на ріллю — курили. Викуривши по цигарці, хвилину-дві ждали, чи ніхто не чхне. Якщо ніхто не чхав — пора сіяти!

А тепер, чуєте, усьо наука підказує. Оце вже до нас і бурякокомбайни прийшли. Моя стара тільки недавно у відставку пішла. А то ланковою на буряках заправляла.

Попервах, звісно, доводилося все руками робити. І садити бурячок, і проривати, і шарувати, і вдобряти, і отими ж таки руками і буряк копати. А в ту пору, осінню, і холодина повіває, і дощик поливає...

Говорили тоді: «Що той буряк? Прополоти його — він і сам росте!» Еге! Не так складається, як гадається. Посадила ланка біля верб буряків два гектари. Зійшов той буряк... та й зав'яв. Похилив голову...

Потрапили в ланку й такі:

— Ганно! — кажуть моїй бабі.— Плюнь! Хіба ти не бачиш — не вродило. В'яне — хай в'яне, пазухою не обігрієш!

Не спить моя Ганна, не спить та все думає: «Як же посів урятувати?»

І ланка буряк урятувала. Підпушили, підкормили... Ще раз підкормили і ще раз підпушили. Хімії йому додали. Буряк підняв угору вуха й сам піднявся. Нагородили жінок і хлібом, і цукром, і грошима.

Деяких аж завидки вняли:

— Ото скільки бабя заробили? Дурні гроші найшлися. Це щось не те!

— Чого ж не те? — жінки відповідають.— Ви їдете вдосвіта базарувати, а ми їдемо вдосвіта буряки проривати.

Одна в ланці спасувала. Буряка нахватала й у коморі встановила дійну «корівку»... Люди в поле, а вона до корівки. За цицю, звиняйте, сіпала. День і ніч капало... До начальства уклонялася. Чудасія!

Іхав один якийсь районний начальник, а Секлета — Секлетою її звать — на повороті підносить склянку перваку.

Начальник озирнувся довкола і, побачивши тракториста, грізно grimнув:

— А це у вас хіба ще не ізжито?

А Секлета:

— Ні, ні. Йй-богу, не з жита. З буряку!..

— От ми часто говоримо — не пийте! Я сам не без гріха — іноді п'ю. Хрестини, чи менини, чи кум зайшов — чарку перехилити нада? Нада! Ну, єсть же і супротивні, вреднющі — лиже до нестями. От недалечко живе Кіндрат. Ще трохи мій і родак. Набереться по саму зав'язку, а тоді сам нічого не пригадує.

Висунули його завфермою. Спочатку себе повів він добре: у тверезих походив, а згодом почав усякі кумедії витворювати. На зелену неділю так нализався, до прости господи набрався. Не при хаті згадуючи, підліз до поросної свині й почав її цілувати в писк. Витер губи, продер очі й на всю вулицю гукнув: «Щось,— каже,— мені ваша пиця дуже знайома!»

Довелось йому по шапці дати, і Секлету по спідниці стьобнули: буряк рости, а не псуй — не вари!

Єсть, ще єсть вертихвости. Оце ж повесні всі люди в степу, на полі, а я дивлюся — у наш гай прикотила санітарно-епідемічна машина. Новенька, гарненька. З правого боку написано: «Позачергова швидка медична допомога».

«Що за окаязія? — думаю.— Яка ж у зеленому гаю хвороба об'явилася? А може,— думаю,— справді в когось швидка?..»

Дивлюся — не те... Приспівують: «Вип'ємо тут — на тім світі не дадуть...»

Виходять із машини зави, зами і їх повненькі дами.

Із машини пляшки викладають і на зеленій травці розкладають. А їхній, видать, розпорядник пояснення дає: «Оця,— каже,— мадера рятує від холери! А оця з перцем лікує серце!..»

А люди ж вроді культурні...

У нас один «дуже культурний» сільський керівник та дуже людям голову крутив. Років два крутив. Хатину добрячу в селі двигонув. Ферму власну завів, а вже її, оту кляту, смоктав — не питайте. Глитав, як воду, з похмілля не виходив. Йому не раз зауваження давали, а він тільки губами плямкає, сміється:

— Що ви! Що ви мене учите? Молоді ви та зелені...

У неділю вип'єте, а в понеділок біжите похмелятися. Ось ми! Два тижні п'ємо й не похмеляємося!

Зняли з роботи, забрали й дачу, і ферму. Визнали — підмогориченим понапивав, понагрібав.

А як знімали — плакав і скаржився сторожу Махтею:

— Голубчику мій! Знімають!..

— О боже! Та невже? — перепитує Махтей.

— Ось! Ось уже й бумага прийшла. Читай!

— Та де мені вчитати, — дід сторож, — а тільки скажу: ай, ай!.. Знімають! А кого ж нам присилають?

— Таку недотепу, такого дурня шлють!

А дід Махтей, витираючи піт:

— Що? Дурніший за вас?

— Куди мені!

— Ех! Господи, господи! — перехрестився Махтей. — Ну й не везе ж нам. Знову дурня присилають.

А воно й неправда — розумну, прекрасну людину нам рекомендували. Головою колгоспу обрали. Чемний, делікатний, по-людському себе веде. Партійний. Хороша, душевна людина!

Може, вам набридло мене, старого, слухати, то заходьте ще раз, я вам усі сільські історії як на долоні викладу. Будете писати, не забудьте, яких у нас врожаїв досягли. Які чудесні люди вирости. Яке стало красиве життя! Жити та й жити. Поменшало й п'янюг, вивелися й ледацюги.

Не знаю, — каже симпатичний дідусь, — чи це правда, чи ні, а тільки говорять, коли Юрій Гагарін літав кругом Землі, то роздивився — хто і як живе. Дивився і радів. Поменшало, ох і поменшало королів і царів. У багатьох країнах тепер вільні люди господарюють. Аж легше і мені, старому, — нема царів, нема панів. Єсть ще, звісно, царки, але то вже, як моя Ганна каже, — приший кобилі хвіст.

Дак заходьте, ласкаво закликаю. Погомонимо ще.

Я тепло відповів:

— Неодмінно знайду. Йй-бо, забіжу, не збрешу.

«ЦЬВОХ — І ВАШИХ НЄТ!»

Єсть на світі гора Арарат. У Туреччині та гора перебуває.

Єсть, звісно, високі гори і в Ірані, і в Пакистані.

Заокеанські туристи люблять на оці височенькі гори здиратися. Опівночі підіймають туди свої хакі...

Ви питаєте: чого їх туди опівночі чорти носять?

Скажу. Не криючись, скажу. Заокеанських «туристів» на високу гору не чорти підпихають.

— А хто ж, — ви допитуєтесь, — янголи їх на крилах несуть?

— Ні, не янголи. Зелені хакі рогачем підпихає жовтий диявол. Диявол наживи й експлуатації. Дає хомути, супоню, вуздечку і каже: «Хомута накидайте, засупонюйте і гнуздайте!»

На мові заокеанської дипломатії — загнуздаємо — називається «взаємодопомога».

Радійте, мовляв. Радійте і шию підставляйте, а ми ол райт — засупонимо вас у концепцію «вільного» цивілізованого світу.

Та щось ніхто не радіє.

Не хочять народи заокеанських цивілізованих хомутив...

Протестують — геть з рідної землі американських агресорів.

У Кубі американським монополістам дулю з маком піднесли.

Близько піднесли і кажуть:

— Мак нам, а дулю вам!

У народі правдиво кажуть — не все американському коту масляна. Ловив хороших, мирних голубів, та й kota уловили за хвоста.

Розумна штука, шкодливого заокеанського kota хватати за хвоста.

Дак ото про високі гори. Здеруться джентльмени аж, аж... Почухають свої хакі... Беруть біноклі, позирають у наш бік, бубонять і жебонять:

— Ах, які квітучі долини? А сади?.. А виноградники?.. А нафта? А золота пшениця?

Тряця їх трясє. Лихоманить... Хоч так повернуть бінокля, хоч так — усе цвіте, усе росте й розквітає.

Глянуть, подивляться: цвіте, росте, буяє — і, ей-ей, правду кажу, в агресорів аж піна на губах виступає — репетують:

— Комунізм будують? Вільно працюють, вільно танцюють, вільно співають. Ось хто агресори — радянські люди! Жодного безробітного нема!

Радянські люди і не заперечують — нема!

Нема і не буде! При комунізмі безробітних не буває.
А те, що ви, панове агресори, у бінокль булькатенькі очі повстромляли, лементуєте — ми агресори! — то, звиняйте, хай вам, аби що, і де що...

Конешно, не сховаємо, єсть у нас «агресія»... «Агресивно» перейшли на шести- і семигодинний робочий день.

І признаємося широ, «агресія» поширюється.

Ну, хіба це не «агресія»? Звільняємо від податку всіх робітників і службовців.

Зашкутильгали у робітника коліна, чи печіночка заплигала. Куди його? У санаторій. На курорти тягнуть.

Йй-бо, хоч кричи — кар-равул!

Панове заокеанські дипломати! По секрету вам скажу: у мене родичі робітники. Старики. Позапартійні. А їм по старості літ Комуністична партія і Радянський уряд таку симпатичну пенсію прямо в хату внесли, що душа радіє.

Оце вам і «агресія».

Звісно, ми розуміємо, войовничим зеленим хакам і не спиться, і не лежитья.

Наш добробут, наше красиве соціалістичне життя у ніс коле. Спокою не дає.

Чого доброго, ваші робітники та візьмуть за ваше оте саме місце... Візьмуть за хакі...

Того ви, панове мілітаристи, і шаленієте.

Відомий український поет О. Колесса писав:

«Шалійте, шалійте, скажені кати.

Годуйте шпівонів, будуйте тюрми».

Ви будуете тюрми, годуєте шпигунів. Вигодували ж повітряного шпигуна Пауерса?

Вигодували, посадили на літака «У-2» і наказали:

— Лети! Розвідуй!

Лети, а не пощастить — у серце себе отруйною голою шпигони!

Отака ваша хвалена цивілізація!

Ну, отож і послали. Ну й що ж! Ну й полетів!.. Ну й сів. Як говорять — приземлився.

Приземлили радянські воїни, приземлила радянська техніка.

Чули ж!.. Чули ви, чув і увесь світ: радянська ракета — цввох! — і ваших нет!

Не покаялися. Не каються чорти в пеклі. Роги висувають...

Висувають і свого довгого носа... Нюхають...

Висунули ж носа до мису Святий Ніс, а їм по нюхалу — тор-рох!..

Торохнули, аж тріски полетіли.

Високо ЕРБЕ-47 літало, та низенько сідало. У водичку сіло й поринуло.

Радянські соколи так і кажуть:

— Нам холодненької води не шкода. Купайтеся, полоскайтеся!

Купали ж агресорів і в Чорному морі, і в Білому, й у Балтійському...

Води на білому світі багатенько. Купайтеся, полоскайтеся, напивайтесь, щоб вам...

І подумайте — з миром, будь ласка, прилітайте. Агресивно, і не думайте — обскубемо!

Додамо — вправляли і вправлять.

Летіло пір'я з есесівських архангелів, полетить воно й з заокеанських янголів.

Це не я кажу. Це радянський народ упевнено отак говорить.

А народ — велика, непереборна сила!

ХАЙ ГІДРА НЕ ЗАДАЄТЬСЯ

1

Великий Жовтень! Не стало ні царів, ні панів. Революційні хвилі в окіяни вихлюпали...

Злетіли віковічні пута: брязнули, аж луна по всьому світу пішла, й над убогими оселями, заводськими цехами, степовими ланами засіяла животворна ленінська правда.

— А як же з отим, що нашу душу гнітив і очі сліпив? — питають люди босі, люди простоволосі.

— А хто це — отой? — перепитують.

— Та хто ж... Ота преподобна сила, що згори віками гнобила і дурила. Говорила: раби божі, спинку згинайте й кожної суботи, неділі святої, п'ятниці пісної, середі скромної й нескоромного вівторка отцям духовним на часточку давайте. Преподобні й розпреподобні, аж кавчать та свіженького сальця хотять. Дак ми оце і питаємо: чи не пора й оце гнітило із сідала шугонути?

— Та як вам і сказати: пора й перепорило. Дак висо-
ченько лізти. Може, й не доліземо.

— Доліземо. Зліземо і скажемо: «Батю! Насидівся...
Ох ти ж і мотовило!.. Довго нам душу мотав?..»

А повненька, огрядненька бублейниця:

— Хрест святий, не доліжете. Владика високо-високо
сидить. Не доберетесь... А злізете — руки попечете.

— Попечемо руки чи не попечемо, а доліземо. Нас,
тьотю, і туди понесе.

Бублейниця на часточку кладе і кляне:

— Щоб тобі язика спекло й попекло!

А матрос:

— Нас, тьотю, і на хмари понесе. Доберемося!..

Бублейниця перехрестилася, глянула на матраса, та:

— Ух!.. Антихрист!..

А загін матросів, незважаючи на церковні дзвони й
передзвони, по команді — становися! — вишикувавсь й
селом голосно та бадьоро залунало: «Сміло у ногу ру-
шайте...»

.

2

Патріархи степові жебоніли й собі:

— Кіндрате Кіндратовичу! З п'ятницею будьте здо-
рові! Чули, куди голодрабія стрибає? Благочестивого за
бороду хватає? До чого, харцизи, додумалися!

А Кіндрат — заможненька, повненька кожушина — на-
ставивши вуха:

— Чув, чув... Були вже схопили, дак владика небес-
ний одного волоцюгу по губах, другого — по зубах, ви-
рвався і дралала, утік в Германію. Тільки й бачили.

— Дядьку! А якщо і в Германії схоплять?

— А ти, хлопче, як думаєш: у всевидячого є очі чи
нема? Конешно, є. Роздивився, перехрестився і — пли-
гнув аж в Англію.

— А з Англії куди?..

— Куди, куди. Розкудикався... Отуди,— й степова
«сіль землі» пальцем ткнула на схід сонця: — Туди, в
Гішпанію...

— Так там, куди ви, дядьку, показуєте — Японія.

— Японія!.. А хіба в Японії нема бога? А бог до бога
летить...

— Хай, дядьку, летить, а земля буде наша!

Патріархи за кілки:

— Ах ти ж самашедше!.. І воно туди!..

Але когутякам не допомогли кілки, не підсобили й хрести — земля стала всенародною.

— Ой, ой!.. Вільно працюють, вільно співають, вільно й танцюють...

Словом — життерадісно втішаються.

3

У видатного українського сміхотворця Остапа Вишні є такий діалог. В столицю Радянської України прилетів сам архангел Гаврило, щоб на свій копил помастити кропилом... Небесного посланника на вулиці зустрічає отець благочинний, озирнувся довкола, та:

— Архангеле Гавриїле! Ти чого сюди прилетів?

— З кропилом прилетів... Радянську владу елеєм помастити.

— Тікай, голубе, тікай. Тут не такому чорту роги вправили. А з тебе й пір'я полетить.

Отож... Не суньте і ви свого носа...

З миром, будь ласка, привітаємо.

«НЕ МЕНШЕ ЧОТИРИ ДНІ...»

1

Пішов у редакцію газети «Більшовик Полтавщини» працювати.

Ліплю, стуляю й складаю фейлетони, гуморески, а лукава сила зловредно анонімками шпигає й натякає — кипіти тобі, окаянцю, в геєні огненній! Не хватай владику за бороду. Вхопиш — тебе кипляча смола жде!

...Ти будеш тьомним вечерком човгати своїми клешнями, а ми тихенько підойдем і во спасенії людства одну клешню оторвем!»

«...Хочеш, очкарику, жити — очухайся! Одумайся! Перестань сочиняти квейлетони! Друзі по клімату».

Усякі погрози сипалися. У ті грозові двадцяті роки чорна каламуть, виповнена шалено-мстивою злобою, із-за вугла стріляла в авторів нового, живого людського слова.

І не тільки в робкорів, сількорів, а й бахкали у вікна редакції.

Низенький, сивенький і напрочуд коректний письменник-гуморист Пилип Йосипович Капельгородський — разом працювали в газеті «Більшовик Полтавщини» — серед нас, молодих газетярів, був найсильніший — ні ворожо-глитайських куль, ні таємно-білогвардійських загрозливо підкинутих цидулок — «Ми удави! Задавимо й тебе!» — аж ніяк не боявся. Він і нас правдивим оптимізмом обвівав.

Независні погрози на своє ім'я Пилип Капельгородський прилюдно нам читав і казав:

— Чуєте, друзі мої, як вороги революції, вороги Радянської влади від народного сміху ошаліло казяться... Та нас оця товстошкуро-злоблива отара не злякає. Я — ляканий. Мене чорносотенці кололи, били, шпигали, але любові до трудового народу не вибили і не викололи.

Пилип Капельгородський — чудовий письменник і чудовий навчатель. Порадливо казав:

— Молоді мої побратими! Знайте, сміховинна тропка тяжка і важка. На оцій крутій і вельми складній стежі пахтливі троянди вам нюхати не доведеться. Гіркі ж пілюлі будете ковтати за просто — тричі на день! Але ви, мої юні друзі, не згинайтеся! Несіть героїчному радянському народу життєрадісний сміх!

...Якось, у двадцяті роки, я приніс гумореску в редакцію тоненького журналу. Тема — робітниця трикотажної фабрики народила трійко. А зав. страхової каси заерепенівся — видає допомогу тільки на одну дитинку. Доводив — згідно нормативного положення, параграф восьмий, пункт шостий, жінці установлено родити одного младенця. Звідкіля узялося іще двійко — страхкасі невідомо*.

Редактор запропонував:

— Прочитайте гумореску вголос.

Я читаю, редактор слухає, слухає та все намагається губи міцніше стулити. Стуляв, стуляв і нарешті не стерпів — розтулив. Засміявся. Так соковито реготався, що аж мене сміх узяв.

* У двадцяті роки при профспілці були організовані страхкаси, які посилали членів профспілки в будинки відпочинку, на курорти, кваліфіковане лікування. Багатосімейним матеріально допомагали і на новонароджених видавали придане...

Вислухавши до кінця, редактор — до слова скажімо, чемний, тактовний — витер од сміхоти рясенькі сльози і почав доброзичливо радити:

— Ви взяли правильну лінію. Бюрократизм жигалом треба випікати. Вашу гумореску ми надрукуємо, тільки переробіть. Захоплююча поезія, ніжна лірика — трійко ж!..

— Дак я ж кажу, за діток і за їх дорогу маму сміюся ніжненько, а проти бюрократизму — гостренько...

— Ясно, ясно, — ласкаво упевняв редактор, — але все-таки вам треба свою конкретну гумореску подати в серйозному плані. Отакечки — «Ах ти ж бюрократ!.. Одерев'янів!.. Допомогу діткам одхиляеш!..» О! Чуєте — інша інтонація? А ви як стругонули — «де взялися іще двійко, страхкасі невідомо». Читачі прочитають і почнуть сміятися. Ні-ні, не гоже. Сміх тут не годиться!

Вийшов я з кабінету редактора й пошкандибав коридором.

При виході мене наздогнала секретарка:

— Вибачайте... На хвилинку... Крізь відчинені двері я чула, як ви читали гумореску. Спасибі вам за теплоту до жінки-матері. А того пенька ви добренько розкромсали... Ой, дякуємо вам. Переробіть гумореску, і перероблена, їй-їй, добренько щипне безумного...

Секретарка провела мене аж на вулицю, та все розповідала:

— В нашій редакції усі відділи добре укомплектовані. Встановили — прозово-новелістичний, дитячої літератури, драматичний, кінематографічний... А оце поповнили новим відділом — врода і мода... Незабаром мають відкрити відділ домашнього побуту. Почнемо радити, як огірки солити й борщі варити...

Був у нас і зав. сміхом. Але місяць тому штати переглядали і сказали — усмішки по штату не положені. Скоротили. Власне, перенесли сміховинне у сільськогосподарський відділ — у відділ гіркої редьки: як ростити хрін, гірчицю, перець, цибулю, часник...

2

Часом голову схилиш і задумаєшся, у чому сіль пориву сміхотворного? Чи можна виготувати рецепта — як скомпонувати дотепну гумореску чи створити вдалу сатиричну новелу?

Мабуть, такого рецепта не було і не буде, але виховати, як радив великий полтавець Остап Вишня, і виростити гумориста-сатирика уповні можна.

Мене, як автора гуморесок, виховала й виколисала газета. Спочатку майстри газетного фейлетону радили: «Бий на екзотику! Ходи по Полтаві і нюхай, де саме екзотичним пахне: зайди в міліцію, поспитай, які цікаві екстравагантні події відбулися минулої доби. Може, хтось так добренько нахитався, що сусідові й передній зуб вихитав. А чого доброго, трапилось й іще інтересніше: хтось комусь піввуха одкусив. Розпитай — чи не схопили у вродливої сусідки якогось спокусника. Коли вловили, то як його ганяли і по яких місцях хворостиною стьобали».

Різні поради давали. Піди, казали, на базар — отам сміху, отам реготу!! — усюди свого носа встромляй, тільки близько його до гарби не підставляй, щоб і тебе часом люшнею не почастували.

Не знаю, як би моя ото літературна стежа котилася далі, коли б не здивав згадуваного мною блискучого сатирика Капельгородського Пилипа Йосиповича.

— Гуморески, фейлетони чи новели, — радив Пилип Йосипович, мусять у собі нести найвище — ідейне вістря.

Говорив: сміх ради сміху — пусте. Чи ви пишете виховну гумореску, чи гостро-викривальну сатиричну новелу, ви мусите перед собою ставити трепетне — в ім'я чого вночі схиляли голову над столом?

Пилип Йосипович якось, їй-бо, тепло й обережно висмикував із вашої гуморески недоречні слова. Радив: вивчайте мову народу, сотайте і ковтайте чари народних висловів, приказок.

— Пишіть, радив, для народу і в ім'я народу. Пишіть гостро, дотепно, соковито. Не пощастило сотворити за одним присідом, перепишіть удруге, утретє, вчетверте... удесятье... Не бійтеся — час марно не пропаде. Читач візьме і скаже: «Яка радість! Оце те, чого я шукав і ждав».

З оцими душевними порадами я лягав і вставав. Спасибі тобі, дорогий мій учителю!

МУЖНЯ, ЧЕМНА...

У клубі йдуть спогади. Я сиджу в третьому ряді й найуважнішим чином наставив вуха. Розповідає доктор наук.

— Це були грізні й суворі часи. Це був буремний дев'ятнадцятий рік. А я, сільський хлопчик, — волосний міліціонер. Возвели... Покликали в ревком і возвели. Голова ревкому і пояса мені застєбнув, і кобуру приладнав, і якогось допотопного револьвера в кобуру впхав. Словом, екіпіровку на всі сто впорядкував, ще й три заповіді — як повинен поводитися волосний міліціонер — з ходу прочитав:

«Перша заповідь — держи, Васю, фасон. У ходьбі не хитайся! Тобі доручили велике діло. Доручили охорону революційного порядку по всій волості. Оця револьверна залізьяка — твоя сила! Вона, конешно, не стріляє, але гучно клацає. Припустімо, ти ідеш, ідеш і по дорозі зустрічаєш гідру. І, борони боже, гідра двинеть на тебе своїм корпусом, витягай залізьячку і клацай. Клац — гідра упадьот. Ти тоді бери в руки папірець, олівець і задавай вопрос на запитання: «Ти довго, паразит, будеш пити кров людську?»»

Друга заповідь така: ти, звісно, знаєш Махтея Люшню. Знаєш і те, що він ведьот пропаганду, буцімто земля не крутиться. Крутилася, говорить, але бог наказав — тпру, не крутись! Ти підійди до Махтея Петровича, чемно поздоровкайся і чемно, з понятієм передової людини, докажи: бога не було і немає, а земля крутилася і крутиться. При агітації і убежденії залізьяки не витягай.

Третя заповідь — неухильно стій на сторожі революційної законності. Виявляй, хто глумиться з наших товаришів жінок. Хто їх, бідолах, мужеськими руками по спині тасує... Таких запрошуй у ревком на предмет морального впливу. Ну, щастя тобі, Васю! Виконуй!»

Вийшов я на вулицю, подумав, подумав і пішов спочатку до рідного дядька. Чув — учора тітку «шанував»: лозиною по двору ганяв.

Прийшов. Дядько тепло, ласкаво привітав і запитав:

— Значить, наші вгору пішли? Тобі й гарматку збоку притулили?

А я дядькові: так і так, любий дядьку. Не можна тітку босою по снігу ганяти.

У дядька аж голос сів:

— Як не можна? Не можна жінки бити? А хто ж такий закон випустив?

— Революційний комітет,— кажу,— такий закон видав.

З дядьком ми так домовилися: ще хоч раз тітку вдарити, прийду і сам у ревком поведу.

Дядько зарікся — не буду, а в тітки Приськи й очі радісно засвітилися, і радісна сльоза скотилася. Ніжно-ніжно тітка заговорила:

— Спасибі тобі, Васю, що зайшов. Може, ти в нас і пообідаєш? У мене варенички — самі в рот лізуть.

Подякувавши за увагу, я пішов. Проводжав мене дядько. Коли ми проходили повз садиби багатія Свирида Нетесаного, то дядько жагуче й схвильовано заговорив:

— Я що ж... Я нічого. Не можна бити, не бий — терпи! А ось,— палюгою тикнув у тин куркуля-глитая,— як з оцим жмикрутом бути? Напився людського поту до отвалу.

Уздівши нас, Нетесаний спустив з цепу собак, а сам лукавими очима визирав з-за високого тину. Попрощавшись із дядьком, я пішов собі далі, але ясно почув, Нетесаний погукав дядька:

— Юхимовичу! А підійдіть сюди ближче. Драстуйте! Що воно — ваше у комітетчики пішло? Мабуть, туди влізло, бо он яку бонбу притулили! Що ж, приточили, то й приточили. Що воно вам оповідало?

— Нічого такого,— мовить дядько.— Казало — жінок не можна бити.

— Еге-ге... Бач, куди стриже. Це його направляють оті всякі...

Якось голова ревкому запросив мене до себе в кабінет і конфіденційно поділився:

— Васю! Гідра клацає зубами. Даю тобі в помічники двох хлопців-комсомольців Петренка і Овчаренка, і вирушайте на базар. Хай хлоп'ята вартують на головній дорозі, а ти на вигоні пильнуй за гарбою, упряженою вороними.

— Єсть, пильнувати за гарбою, за вороною! — проказав я і подався на базар.

Пояснюю: гідра — це куркулі. Вони приїжджали на базар величезними гарбами, виповненими їстівним і водяним...

Окремо на базарі стають і за їстівне і за водяне втридорога гребуть...

Став такий субчик-купчик, розпріг коней і нюхає носом повітря — чим віе-навіває і звідкіля повіває. Нанюхавшись, кидає своїй половині: «Гляди, стережи! Рота не роззявляй і зуби не продавай!» — і повагом вирушає в гущу людську.

Іде ловецьким нюхом вигідного покупця шукати чи й щось таємниче такому самому нашептати, а товстенька, повненька половина сідає на сало, ковбаси і пильнує — чи спіднизу ніяка сатана дірки не рве, не прорива.

Ви питаєте — як і хто діромахи у возі прорива?

Штука не мудра — зубами проривають... Підходить замазюканий хлопчина, на голові розпанахана жовта шапчина. Підходить, тримається рукою за щелепи і кричить:

— Ой, пече! Ой, пече!.. Тьотю, дозвольте до вашого воза схилитися.

— Іди собі, іди геть, острожнику! Розносила вас отут нечиста сила!

— Тітонько! Печуть же! Господи! Боже мій, пресвятий, як же ж і печуть. Пече, аж голова репається!

— Що ж тобі пече?

— Кутні печуть. Аж іскри з очей летять. Розрішіть, тьотю, спиці у вашому колесі погрйзти. Може, вони, кляті, заніміють.

— Ти що, дурне, сказилося? Хіба спиці помагають?

— Помагають, тьотю, помагають. Ось святий хрест кладу, підсобляють.

— Тоді гризи, трясця з тобою!

Хлоп'як до колеса припадає, гризе спицю і «кері» оком моргає — не зівай!

Саме ж момент: пишна господарка, що сиділа на мішку з ковбасою, на дев'яносто градусів угору піднялася. Бачите, їй закортіло глянути, як отой голодранець зуби спицями почне лікувати.

Вона піднялася, а «голодненька керя» — хап — і нема ковбаски!

.

Промовець зробив паузу.

— Того базарного дня нам пощастило знешкодити лиху ворожу змову. Змовники намагалися розбити ревком. Фарбувалися злодіяки, маскувалися, та народ вчасно їх розпізнавав, викривав і нам дуже-дуже допомагав.

Скажу — призвідником розбою і був господар гарби з ковбасою...

Повчальні спогади. Недарма на вечорі було чимало працівників міліції. Глянеш у зал — серце радіє. Як виросла наша славна радянська міліція. Жодного без освіти. Кажемо — без середньої освіти. А ще більше утішає: у багатьох на мундири університетський значок.

Молодші й зовсім молоденькі чини міліції піднімалися на трибуну і щиро говорили, як городяни і селяни у формі стійких дружинників активно допомагають своїй міліції — гамувати і тамувати отих, кому море по коліна. Іде і на всю горлянку дере: «Роздайся, море, Сеня-дух пливе...»

Один молодий лейтенант візьми і похвалися:

— На моїй ділянці — повний порядок. Ніхто не вляється, ніхто не хитається. Вчора лікар хірург захитався, так ми його куди — у витверезник!

А симпатичний головуючий:

— Отут ви, товаришу лейтенант, трохи невірні вчинили. Ви могли й інакше зробити. Привезли б ви додому лікаря, ваш авторитет — авторитет міліції — від цього тільки зріє би...

А мій другий земляк:

— Не забувайте, товариші! Наша радянська міліція мужня, хоробра та чемна. Коротенько розповім такий факт. У Вітчизняну війну ми, вояки-полтавці, лежали поранені в госпіталі у Москві, і ось у день перемоги, 9 Травня, ми, хоч і поранені, радісно вийшли на вулицю. Люди цілувалися, обнімалися... Гуляли і, звісно, не без того... Делікатна московська міліція нас тільки питала: «Де ви, товаришу, живете? Куди вас, товаришу, відвезти?» Значить, треба уважніше розбирати: коли і куди везти.

.

І ми так думаємо: хороша і хоробра, мужня і культурна наша радянська міліція у кожному випадковій завжди зуміє розібратися: кого привітати з теплим серцем, а кого й помастити гіркеньким перцем...

«І МЕНЕ В СІМ'І ВЕЛИКІЙ, В СІМ'І ВОЛЬНІЙ...»

1

Село Плоске... Рідне, миле село. У твоїй оселі під солом'яною стріхою я, одинадцятирічний сільський хлопчисько, уперше спізнав чарівну силу вогненної поезії геніального Тараса Шевченка.

У 1911 році я закінчив земське начальне училище. Після екзамену любима вчителька, незабутня Ніна Андріївна Базилевич, покликала мене до себе в хату, дала томик «Кобзаря» і ласкаво промовила:

— Дарую тобі оцю книгу. Ці твори написав великий поет Тарас Шевченко. Читай рідним і близьким...— Обійняла мене й поцілувала: — Тобі, Сашуню, довіряю. Читай, щоб урядник не пронюхав.

Читаю. Читаю батькам, сестрам і братам. Читаю і невимовно радію, бо читаю своєю мовою.

Я ж до оцієї глибоко душевної поезії Шевченка не знав і не уявляв, що єсть на письмі українська мова.

Осмів, почав читати сусідам. Раптом — неждана халепа. Мене саме вдома не було, як у нашу хату вдерлися три здоровенних пиці: урядник, жандарм і якийсь у цивільному нюхач-шукач.

Першим до матері таким собі ладиком підступив вольний урядник:

— Де та,— питає,— весела прокламація, що її Сашко читав?

Мама, проста неписьменна селянка, одразу збагнула — люта віхола завіяла!

— Яка прокламація?.. І що воно таке — співається чи грається?

— На губах играється, бестолковая! — перебив жандарм.— Где книга, которую твой сын читал?

Мама спокійненько здійняла із сволюка новенького, але запиленого часослова і подала:

— Оцю книгу Сашко читав. Так хороше, так душевно читав, їй-богу, баби слухали, хлипали і плакали...

Часослова перехопив шукач-нюхач. Взяв, покрутив та як пошпурить у помийницю.

— Что ты нам, старая, очки втираешь? Нашла дураков!

А мама:

— О боже, боже! Святу книгу в помиї кинули. Чи вам страму нема?

На маму затюкали і наказали привести мене у волость на мотузкові...

Пішла з хати вірнопіддана трійця... Мама ж, не гаючи часу, послала за мною двох менших братів — Івася і Петруся, а сама городами вийшла назустріч.

Зустріла, та:

— Сашуню! Де та книга «Думи мої, думи мої...»? Сховай, синочку, сховай, дороженький. Приходили бееві собаки, питали, де вона.

Я миттю в комірчину: томик там у кошовці лежав. Мама мені дала чистий-чистий рушник, я охайненько вгорнув «Кобзаря» і сховав у клуні за бантиною.

Удома вирішували, трепетали і хвилювалися — як бути?

Батько в одну душу:

— Віддай ту книгу, бо то ж приходили чорти рогаті... бееві собаки... Не відступляться...

А мама:

— Не віддавай, синочку, не віддавай. Сховай!.. Дорога, свята книга. Святіша часослова. Ходімо, синку, у волость*.

Ішли до волості, мама напучувала:

— Збрешемо, синку, може, бог простить. Скажеш: хтось дав, я взяв, прочитав і порвав.

Так і сказав. Повірили, не повірили, але відступили.

Проте, ще не раз якась манія у вікна зазірала...

2

Весна тисяча дев'ятсот чотирнадцятого року...

Знаменна дата, сто років з дня народження великого Шевченка.

Станові й волосні цербери витягують носи аж до самого порога. Нюхають — чи не повіває з хати:

...Оглухли, не чують:
Кайданами міняються,
Правдою торгують...

* У старі царські часи територія ділилася на волость, стан, повіт і губернію.

Але біля вітряка пильні фараони все-таки не встерegli. Біля вітряка, на самій високій горі, молотобоець Степан Черпак уголос напам'ять читав:

...Оглухли, не чують:
Кайданами міняються,
Правдою торгують.
І господа зневажають,—
Людей запрягають
В тяжкі ярма. Орють лихо,
Лихом засівають,
А що вродить? Побачите,
Які будуть жнива!

Селом пішла поголоска:

— Тарас Шевченко... Пророк... Апостол!.. Це його па-ни скривдили. З біблії викинули.

Зеленої неділі піп Іоанн казання казав:

— Православні! Не вірте вигадкам антихриста. Та-рас Шевченко — богохульник! Бунтар! Немає його в списках апостолів!..

А люди:

— Бреше, патлатий... Йй-богу, бреше! Шевченко — про-рок! Чуєте, до якої правди кличе:

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте.

3

1917 рік... На сільській трибуні Степан Черпак:

— Слава Великій Жовтневій соціалістичній революції! Слава вождю революційного народу, геніальному Лені-ну! Збулася заповітна мрія великого Шевченка — ски-нули панське ярмо!

РЕБУСИ...

Хороший у мене товариш. Семеном товариша звати. Живемо ми в одній величенькій кімнаті. Увечері му-зику слухаємо, книги читаємо і мудренькі ребуси рішає-мо.

Семен дуже тонко їх розгадував.

На симпатичну ногу живемо. Напару ходимо в кіно, у клуб, на футбол... Нема в нас індивідуального розброду: один до сусіда, а другий до сусідки...

Словом, жили без ухилів...

Часом кидалися й у власну творчість: вигадували власні, жартівливі ребуси...

Першого отакого чудненького ребуса Семен мені приладнав.

— Угадай,— каже,— що я тобі за фантазію під ложечкою розрисував?

Я розстібнув сорочку, да! Якась фантастична смужечка простяглася аж від ложечки... і аж, аж...

— Ти,— каже Сеня,— сам зроду не розгадаєш! Це жаб'яча лапка... Щоб рано не лягав...

Я до Сені підійшов делікатніше. Я підліз знизу... Унизу нарисував. На коліні маленького чортика намалював.

— Щоб,— кажу,— довго не спав...

Жили дружненько, дай боже усім отак дружно жити.

Раптом оця наша тепла дружба захиталася. Захиталася на любимому футболі!

Почалося з простого: на матчі до нас підсів височенний хлопчина. Одягнений він був по-модному: на голові стирчала широченна ковбойка. На ногах — вузесенькі, рябесенькі штанці... Патлатий...

Ото він і почав футбольними ділами чарувати Семена.

Дивлюся, мій Сеня і рота роззявив. Роззявив та всякі теревені слухає.

На другому матчі довготелесий підійшов до Семена щільніше.

Почав Сеню усяким болільним штучкам навчати. Почав Сеню учити вищій футбольній красі: двома пальцями крізь зуби голосно на все поле свистати — на мило!

— Не буду такого ні свистати, ні гукати! — каже Семен.— Не чемно: Збоку в мене сидить інтелігентна дамочка. Я свисну на два пальці, а вона мене як свісне на всі п'ять!..

— Будьте коректні! — рекомендує височенний.— Ви не сусідці на вухо свистіть, а сусіду... Сусід — провінціал... Витримає!..

Все-таки він Семена свистіти не навчив. А вболівати, на все поле гукати, наловчив. Удвох, організовано почали кричати:

— Куди ти, зануда, б'єш? Бий у хвіртку!

Вдома я Сені порадив:

— Розплющ очі... То — чудак!..

— Що ти, що ти?.. Які манери!.. Яка ерудиція!.. Він одночасно читає, курить, жує і розмовляє. Людина на висоті!

— Цезар!.. Да?.. Про таких, Семене, кажуть простіше: високий до неба...

— Не смійся, Петре! У нього й справді є щось римське...

Побалакали отак, посуперечили, та й на оцьому наша спірка закінчилася.

Одного чудесного літнього вечора оця двометрова довготелесія лошаком убігла в нашу кімнату й, накопилвши губи, кисло процідила:

— Хлопчики! Ваша радіола — розкіш. Бацать нада, гаврики! Спішіть глотать культуру! Аревуар! Сеня, за мною!

Скомандував і, гупнувши здоровенними черевиками, зник за порогом. За ним потьопався і Семен.

Година ночі — нема Семена. Друга — нема. Лише о пів на третю Семен причвалав.

Прийшов і, не роздягаючись, беркицьнувся у ліжко. Пробубонівши: на шістках ребуса рішали...

Устав Сеня пізнувато. Устав занепокоєний... Чухав потилицю, тер лоба, зітхав, переживав і, нарешті, бухнув:

— Ех!.. Було б мені ходити з бубнової дами!

Отак у пристрасній грі одна ніч проходить, друга, третя... На четверту ніч Семен прителіпався аж уранці, вкрай стомлений. На носі літали синенькі півники...

Виявляється, весела компанія установила таксу. Програв — гони полтинничка... Поклав полтинничка, підставляй носа. Римлянин, у вузьких штанцях, пружним пальцем бив невдалого гравця по носі.

— Лупить, сучий син,— скаржився Семен,— і співає: «По диким степям Забайкалья...» Та хрусь, хрусь!.. Аж іскри з очей летять!.. Я йому кричу: «Ти що, подлюга, робиш! Носа переб'єш!..» А він спокійно відповідає: «Колега! Ви засипалися на бубні! Я вам бубну вибиваю...»

Я промовчав. Думаю: «Коли з твоєї кишені виб'ють десятку-дві, брешеш, порозумнішаєш!»

На восьму ніч Семен приходить, сорталь-морталь ногами виробляє і очі тре-протирає.

- Глянь у праве око! — просить.
 Я глянув.
 — Жодної порошокинки нема.
 — Подивився у ліве!
 Подивився.
 — Ні порошокинки, ні волосинки! Чиста...
 — Помацай голову!
 — Нормальна, — кажу. — Не торохтить... А що таке?
 — Ой, Петре! Химера!.. Та ще яка химера! Іду я повз колгоспний базар. Іду та й іду, дивлюся, по большаку їде гарба. А на гарбі сидять король трєфовий і дама пікова...
 — Кидай, Семене, оту гру! Ходили на пару в кіно? Ходили. Ребуси вдвох як хороше рішати... А ти вигадав казна-що! Найшов друга? Зальотного валета!..
 Уломив Сеня ногу: перестав ходити до високого...
 Не ходить Семен і не ходить, коли, дивимося, отой манірний «дружок» сам непрошеним заскочив.
 Поголений, наодеколонений... На плечах — модний шик! Розмальована жабенятами кохта гойдалася...
 — Сеня! Ви забули графік! У нас сьогодні по графіку — писк і свист! Укращеніє зеленого змія!
 — Семене! — кажу. — У нашому клубі сьогодні молодіжний вечір. Бал...
 — Слухайте! Ви — клубная квочка! Проти кого ви писк підняли? Горобчику! Я — ричу! Я — полосатий... Хап! — і ваших нет!
 — А що, — кажу, — буде, якщо я полосатого та полосону оцією кочергою?
 Та, не довго думаючи, за довгеньку кочережку.
 Не встиг я її взяти, як хоробра «тигра» одним «хапом» вистригнула з кімнати.
 Стиляги, їй-бо, лякливі й боязливі.

МІНІАТЮРИ З НАТУРИ

1

Весна!.. Скільки в цьому слові прекрасного, чудового! Які радощі людина весною переживає, та які ж вона і муки терпеливо приймає, красуючись по-весняному...

Ви побачили б, якими перманентними залізяками циркульники уквітчали голову моєї дружини...

Я глянув — похолов! Отака кара вавілонська!

Удома — разюча зміна! Закучерявилось, запушилося, і жодної сивої волосини.

— Поліно,— питаю,— у тебе, вроді, було на голові бі́ле волосся?

— Тю! Таке вигадав! То в тебе, голубчику, у самого побіліло в очах!

Весна!

2

Весна, воно таки весна. І в хаті, і надворі, і в душі.

І вулицею йдеш, радієш. Кожного зустрічного хочеться ласкаво привітати, тепле, лагідне словечко сказати:

— Будьте здоровенькі! Будьте веселенькі! Приходьте на вечір гумору й сатири!

Ідемо й зустрічаємо дівчинку. Самотньо бавиться, бо мама із сусідкою розбалакалася. Які фасони носять ранньою весною?

Дівчинці років шість. Одягнена красивенько, сама білявенька, гарненька.

Товариш і питає:

— Чия ти?

Дівчинка зацікавлено подивилася. Товариш удруге питає:

— Де твоя мама?

Виразніше дівчинка подивилася і відповіла:

— Іди ти в баню!

Мама стоїть, сміється... Розумненька доця росте!.. За своєїла мамину науку...

3

Перед входом у кінотеатр — велика кольорова афіша: «Перший весняний поцілунок».

Я стою в черзі до каси і ворожу: на цей сеанс попаду чи не попаду?

Підходять дві дівчинки і без черги до касирки гукають:

— Тьотю Клаво, нам два!

У черзі:

— Дівчатка! Вечірні кіносеанси вам відвідувати негоже! Ваш же татко сам цю ухвалу підписував!

Старшенька, дванадцятирічна:

— Тато підписали, а мама й тьотя Клава скасували!

4

Хата... Біля хати садочок. Гарненький. Розквітає... Бджілки літають, гудуть, а кум з кумом п'ють та й п'ють... Прибігає жінка, з рогачем прибігає...

І рогачем штурхає, і словами докоряє

— Куди ти її дудлиш?.. З самого ранку смокчеш і смокчеш... Як ти її глитаєш, отаку вонючу, бурякову?! Подивися, он у тебе вже з голови гичка росте!..

Чоловік лапнув за голову — боже праведний! — замість вух бурякові гички ростуть!

5

Ох!.. Яка ж чарівна свайба весняна! Уявіть собі на хвилинку весняне весілля! Сонечко сяє, словейко співає. Музика, танці... Вигуки «гірко!..».

Молодий і молода соромливо цілуються. Єй-ей, велична людська краса!

На описуваному оце нами весіллі одна виникла біда: у молодих не гармоніювали літа. Молодому — п'ятдесят п'ять, молодій — двадцять п'ять.

Але нічого, вік не заважає — цілуються на весіллі добре.

Поцілувалися, а хтось і запитав жениха:

— Дермидоре Дермидоровичу, а як же ваша дорогенька Надя?

— Яка Надя? — приголомшено перепитує жених.

— Надя!.. Ваша дружина!.. У якої — Гриць, Петрик, Катя і Варя!

Ох, які каверзливі люди! Запитали й весняну свайбу зіпсували...

ТИ Б ТАК ХОВАВ...

У населених пунктах є пошта,

а на пошті є ошадкаса.

(Факт)

Так ото ми ідемо в хорошому автобусі і по хорошій дорозі. Асфальтованій, по отій, що через Диканьку пробігає. Ідемо — радіємо. Радіємо, бо багатіємо. Гомонимо.

— Усьо есть,— каже симпатичний сусід.— Зайдіть у будь-яку хату — одно вдовольствіє. І радіо, і електрика... І усякі шафи, шифоньери... І дивани, і стільці, і столи... Не стісняються люди, есть що й на стіл поставити. Білий хліб на стіл ставлять. Қонешно, есть що й до хліба поставити. Й вже, звиняйте, не без того, як той казав: «Ех! Та воно б і не мішало!..»

У дорозі, як у дорозі. Усякі розмови бувають: хто й що придбав і куди гроші сховав.

Одна тітонька радила:

— Найкраще гроші ховати в пазуху. Ніякій трясці не стукне в голову, що то там відкрився філіал ошадкаси...

Друга тітонька таємничу схованку в надійнішому місці винайшла:

— Присохраняйте,— каже,— нижче ложечки. Жоден халамидник туди не долізе.

— Долазять, кумо! Йй-богу, халамиднюга і там нащупає. Ось послушайте мене, стару. Послушайте та й подумайте. Відгодували ми підсвинка. Путяще порося викохали! Повезли в Гадяч і продали. Мій Юхим і каже: «Явдохо, понеси гроші на пошту та положи в ошадкасу!»

— Геть,— кажу,— не базікай казна-що. Ось де в мене каса!

Узяла, вгорнула гроші в ганчірочку, скрутила вузликом і мотузком прив'язала нижче ложечки. Затяглася, вибачайте, аж дихати важко стало. Зеленої неділі зібралися ми та й поїхали з донькою знову ж таки в Гадяч на базар. Фасонні черевики купити. Чого я, дурна, хоч половину грошей не здала в ошадкасу? Наче на мене в ту годину що набігло. Не здала, і край. Отак з повним вузликом і поїхала. Ходжу по базарі, та — лап! Ходжу та — мац! — чи на місці. А якийсь шибеник і видивився. Кружляє біля мене й кружляє. «Щоб ти,— думаю,— кругом світу кружляв!» Ходив він, ходив, та як рвоне за мотузок — пропав підсвинок! З душі вихопив... Рвонув, сатанюка, думала, що й пупа відірвав...

— Ох,— голубонько, правда ваша! Правда, нащупають окаянні! Нашупають і намацають! Старший син з Донбасу раз і вдруге вислав мені, та я продала то те, то се... Меншенький, Петько, і просить: «Мамо, позичте — віддам!» — «Навіщо тобі, сину, гроші?» — «Куплю,— каже,— оте... оте, що чмихає...» — «Оте,— питаю,— що бігає і гуркотить?.. Не дам,— кажу.— Будеш у дворі мені

курей полохати!» Не дала й не дала. Вузлом зав'язала, у валянок запхнула і сховала на печі під рядниною. Хто ж, думаю, буде улітку валянки взувати? А воно, погібелі на нього немає, взяло і влізло у валянок — улізло не ногою, а рукою!.. Сховала баба у валянок на свою голову!..

— Чуєте ж, учора вдосвіта моя сваха стала на порозі та на весь двір як залементує: «Люди добрі! Рятуйте! Телиця з глечика виплигнула!»

— Тю!.. З глечика!..

— Хоч тюкайте, хоч дивуйтеся, а я вам сушу правду кажу.

Продала сваха телицю. Хороша телиця була, у тілі. Свасі б оті гроші й понести в ошадкасу. Так ні — поклала в глечик. Запхнула й поставила в погрібнику поміж сметаною, поміж молоком. А воно, видно, розпрокляте, нюхало сметану та й нанюхало — телиця лежить. За хвоста — та навтікача...

А симпатичний сусіда:

— А я, щоб ніякого сумління не було, яка де копійка взялася — туди її, в ошадкасу. Щоб не було, як тому: «Ти б так ховав, як я ховав...»

Так ото ми й кажемо:

— Бережіть гроші в ошадкасі. Зручно, надійно, вигідно!

А ДЕ Ж ШТАНИ?

1

Щоб ото, зустрічаючи Новий рік, та не підняти тост за наших чудесних творців-шахтарів? За наших славних свинарок, доярок?..

А за супутники? А за небувалий розквіт індустріалізації? А за наші високі врожаї?

Та щоб ото тост не підняти? Та, їй-богу, і не кажіть, і не говоріть, піднімемо.

Піднімемо, і слова з пісні не викинеш, — піднімемо й вихилимо.

Як хороше, як прекрасно і як радісно зустрічати Новий рік у гурті, в колективі!

Самому в запічку зустрічати якось не тее... Єй-ей, ні п'яте, ні десяте.

Уявіть собі, сидить на ослоні чоловік. Сидить, індивідуально пляшечку із запічка витяга.

— Христе!.. Подавай!..

Жінка ставить холодець, а ви — з пляшки... Жінка ставить ковбасу з капустою, а ви — з пляшки...

Жінка вареника в сметані підкидає, а ваша рука пляшечкою перехиляє й перехиляє.

Вареники білі, сметана біла, і ваші губи побіліли, і ваші очі посоловіли.

— Ну що,— питає жінка,— укомплектувався?.. Нагулявся?.. Як у приказці кажуть: «І добре наїв, і добре напив, і сповна очі залив?..» Чортула! Куди ти її смочеш?

2

— Хр-рис-сте!

— Ну, Христе! Ну й що! Розквасив губи, так би й дала навідліт. Казала: ходімо з дітками. З дітками Новий рік зустрінемо. Зустріли?.. Зустрічала б тебе кобила задки! Батько ти чи не батько? Чи тобі так!.. Народилася душенька, хай росте.

— Хр-рис-сте! Ти м-моя жінк-ка? М-моя! Т-так як-кий раз-згов-вор?.. Н-наше діло сотворити тіло, а бог д-душу в-вставить...

— Мелеш казна-що! Скидай, сотворитель, чоботи! Лягай спати!

А вранці, удосвіта, кум у вікно: грюк, грюк, грюк, грюк...

— Куме Юхиме! Звеліть посипати? З Новим роком вас вітати!

А кум Юхим:

— Ой лишенько! Люди прийшли посипати, з Новим роком вітати. Христе! Де мої штани?

Кум Юхим бігає по хаті, ні дверей, ні штанів не найде.

— Христе! Куди я штани повісив?

— Я їх не надівала, я їх і не скидала. Подивися — чи не купуються в помийниці.

А кум — гур-гур-гур.

- От клятї штани, як згоріли!
- Чого ти по хаті товчешся? Відчини, хай чоловік не мерзне надворі.
- Та де ж штани?
- Відчиняй без штанів. Це ж не кума... Це ж кум...
- А якщо з кумом і кума?
- Хай і кума гляне. Хай подивиться: яка ти сатана на похмілля!

3

Відчинили. Увійшов сам кум.

- Драстуйте! З Новим роком! А чого це у вас, куме, на голові штани?
- Ото, значить, кум Юхим наперехилявся... Вибачайте, назустрічався...

Оце ви про дядька Юхима розповідали. Ви послухайте, що я вам про себе розкажу.

Зібралися ми гуртом у клуб. На новорічний карнавал зібралися. Зготовилися... Наготували печеного й вареного... і отого... Отого самого... Що від кашлю... Щоб холера не брала...

Думаємо — потанцюємо... У клубі ж, у гурті...

Виготовили й маски... Хто козу начепив, хто цапа, хто вівцю, а я вибрав хрюкало — убрався в свиню.

Кажу: ідіть, хлопці, до клубу, а я на хвилинку до дядини забіжу.

— Гляди! — кажуть.

— Що «гляди»?

— Гляди, щоб не той... Щоб не ота... А на оту ще отаку!..

— Ні, ні,— кажу.— Хіба, може...

— Оберігайся, Петре, щоб вийшло без «може»...

Побіг до дядини. Не дійшов десяти метрів, гукають:

— Петре! Це ти? Господи! Ну, ти як знав. Зайди. Ти ж учора і бюрократа на сцені здорово зіграв! Які ото єсть на світі задири: задере кирпу вгору і плює на людину. Сюди, сюди іди.

— Не можу,— кажу.— Я й дівчатам обіцяв, і хлопцям. У нас гурт...

— Петре! Ще й ти будеш кирпу гнути? Ще й ти в бюрократи лізеш?

А я з порога басом:

— Хто там опенчається, Петре?

— Та Петро ж!..

— Чваниться?

— Та чваниться...

— Подожди, я шапку накину та на руках внесемо. Хай на руках почваниться.

Нічого не вдієш — внесли на руках. А на столі, матінко моя! Одного тільки пташиного молока не було.

Затягли, ледве вирвався. Вискочив, біжу до дядини. На тобі — Василь Іванович спиняє. Бригадир.

— Це часом не Петро?

— Петро.

— Варивонів?

— Варивонів.

— Куди ж ти, голубе, від ковбас біжиш? У мене ж свіжі ковбаси.

— Дядьку! Та я... Та ви... Та що ви?

— Знати нічого не знаю. Хто мене назве розумним, щоб я зустрів отакого хлопця та під Новий рік отакими ковбасами не пригостив?

Що поробиш — зайшов. Їв не їв, пив не пив — відпросився.

Ось-ось уже й радіо з хати чую. Хотів у двір зайти — дядько Карпо за рукав ухопив.

— Я тебе, Петре, жду, як бога. Думаю — коли ти вже від бригадира вискочиш? Ми ж оце Василеві купили акордеон, а Насті — дзеркальну шафу. Як ти думаєш, новорічні подарунки треба помити чи не треба? Їй-богу, треба. Не поллеш — розсохнуться. Нічого, нічого... Розумію... Не силуємо — не хили!.. Для порядку пригуб.

Увійшов, а дівчата зразу жареного коропа, зразу височеньку чарку ставлять.

А дівчата гарні та чорняві. Хіба ти таким красуням.

скажеш: «Дівчата, не підставляйте чарки. Там чорт плаває!»

Вихилив там, перехилив отут і не попав ні до дядини, ні в клуб.

Як я на вулицю вийшов, припоминаю. Помню, що й свинячу маску дебеленько приладнав. Казали — ледве відчепили. А от як я опинився на плесі — не пригадую. Пам'ятаю, що вода на плесі бігла по льоду, а я сковзався то сюди, то туди.

Чую, автомашина стала на містку і хтось там гукає:

— Семене! Побіжи подивися, який воно паразит шуки в ополонці ловить?

А я дійсно ловлю шуки і лобом, і носом.

Підбіг полевод та як засміється:

— Братці! Та тут таке, що хоч хрестися! Ловив, ловив і наловився!.. Шука, ого! Ще й писок свинячий! Як тягти — за рапиці чи за ратиці?

6

Узяли мене й поклали в автомашину на лантух з млином. З вальцового млина везли на вареники крупчатку.

Коли вїжджали в село, полевод поторсав мене за плече:

— Ану, хлопче, захрюкай! Он люди з клубу йдуть, хай і вони почують, що з нами порося їде!

З клубу йшли, танцювали й співали. Радісно Новий рік зустріли. З досади в мене, їй-бо, з голови і хміль вискочив.

Отаке-то! Хай йому грець! Зроду від колективу не відірвуся.

СМІШИНКИ З ВЕЛИКОСОРОЧИНСЬКОЇ СКРИНЬКИ.

НЕ НА ТУ НОГУ...

Дозвольте вас запитати — чи в наші дні ви були на Сорочинському ярмарку, чи не були? Кажете — не довелося. Радимо: побувайте.

Ви, скажімо, вирішили поїхати через Миргород. Як ото кажуть — по центральній дорозі засмалили...

Дорога, куди ваше діло, — рівенька, пряменька... Асфальтована.

Прикотили ви, скажімо, «Запорожцем». У вас, кажете, «Москвич»? Будь ласка, шмаляйте хоч і «Волгою»...

Шлях до села Великі Сорочинці гладенький, чистенький.

І тепер отак як станеш та уздовж ярмарку як глянеш — сотні легкових машин, автобусів, мотоциклів...

Ото — отаборилися... Поприїжджали ярмаркувати...

А на ярмарку не лише гаманцем, очима всього не вбереш. Усього досить, чого тільки твоя душа бажає. Правда, без традиційних волів та гарб.

Ой, вибачайте, — підбрехав. Були і гарби, і воли. Славні миргородські артисти чудесною виставою ярмаркового глядача пошанували: норовисту Хіврю та її красуню дочку Парасю по ярмарку катали...

Стьобаючи батогом круторогих, Черевик на весь ярмарок гукав:

— Цабе! Соб! Цоб!..

Від отсього — соб! цоб! — повіяло гоголівським сміхом і виразно нагадало — чим були ми і ким стали.

Посеред ярмаркового майдану височів полірований стовп. На вершечку того височенького, гладенького стовпа хилиталися гарненькі чоботята. Унизу інструкція: лізь, забирай і взувай.

Учень дев'ятого класу поліз і доліз. Приміряв — завеликі. Не розгубився, удруге подряпався. Добрався — глип! — жіночі черевики. Хлопчина не розгубився. Каже — чоботи будуть батькові, черевики — матері.

Опівдні дивлюся — нічого не висить. Питаю працівників райспоживспілки:

— Ото чоботи та черевики, і — все?

— Та ні!.. Оце представник колгоспу «Україна» останню, двадцять другу, пару здійняв. Хотіли іще, дак наш голова заперечив. Говорить — молодь тепер у нас до того спортивна, що на небо і то влізе!

УПАДЕ І НЕ ВСТАЄ.

Вивершуючи п'ятирічні плани, великосорочинці своє село прикрасили чудовими культурно-освітніми закладами й новими житловими будинками.

Електрифікували, заасфальтували, фабрику вишивально-художніх виробів устаткували, ще й розпречудовий хлібозавод збудували. Признаюся: їду додому — три хлібини хапаю. Хліб — їси і не наїсися.

Нелегкою дорогою великосорочинці до такого дійшли. Звичайно, на шляху траплялися і ледацюги... Упаде і не встає.

Носа в землю зажене і лівим оком сюди та туди водить: чи далеко бригада одійшла. Глянув — ого-го! Уже й не видно. Тоді мерщій — хоп! — та плиг до куми: «Голубонько! Налий пів-скляночки!.. Наробився!.. (Не каже — належався). До того, каже, спину гнув, аж під ложечкою засмоктало. Лий, лий, кумонько, не стісняйся!..»

— Сівав, куме, чи орав!

— Ой! Доливай, доливай... І сівав, і орав, і волочив, і загібав, і підгібав...

Ледацюги добре знають: орати і сіяти язиком — найлегше. А на зборах:

— Хто на роботу не виходив — я? Хочете на мені покататися? Не на такого напали!

Були такі, що були, то були. Часом випливають і нині, але з «тілігентним» підходом...

— Імію до вас чelовечеську просьбу. Я возій молока. А мене з возія знімають.

Парубійко, їй-їй, хоч з лица воду пий. Пиця повненька, червоненька...

— Куди вас посилають?

— На комбайн.

— А чому — на комбайн?

— Дак... Я той... Як його... Торік курси комбайнерів закінчив.

— А чого ж вам? Сідайте правувати.

— Ехе-хе... Ви не в курсі діла. У мене до комбайна ніздрі не підходять. Вузенькі... Лікар каже: з твоїми ніздрями тільки парне молоко возити. А коло комбайна дух мені забиває.

Провірили — хлоп'яга злукавив. Медицина встановила: з такими ніздрями не тільки на комбайн, на роги чорту можна сідати.

НАС ЗНАЙОМЛЯТЬ...

Ми — голова сільради Микола Григорович Цис і автор цього оповідання — маршируємо вулицями села.

Микола Григорович з утіхою знайомить нас: це Палац культури із залом на чотириста місць. Повертайте сюди: бібліотека. Двоповерхова.

Пішли далі — школа. За школою нова їдальня для учнів. У кінці вулиці — друга школа, недалеко — дитячий садок.

Ви б глянули, яка се на диво звабно побудована дитяча інституція.

Ходиш, знайомишся, і тебе од радості підкидає — як вирросло і росте село наше!

Побували ми й на спорудах, що пролягли над річкою Псллом. Не знаю, чи вам відомо, що Великі Сорочинці од краю і до краю через усе село прорізає річка Псьол.

Жартували, а чи й правду казали, але говорили: весною соми залазять у піч. А щуки — дак ті прямо в казан плигають.

Гупаємо по першому мосту. Нічого не скажеш — міцна будова. Залізобетонна. Торкнулися закаблуками й другого — теж залізобетонного моста, що проліг над заплавою.

З мосту переплигнули в корчму: побудована в українському народному стилі корчма красується на березі Псла.

Як зайдете всередину, — ваше око одразу приваблюють гоголівські герої, що з кожної стіни позирають на вас. Ось — праворуч — попович із вареником у роті. А онде — ліворуч — чорт Солоху спокушає.

Йй-бо, чудесно. Не гріх і випити.

Ми, звісно, смиконули... по склянці чорної кави й подалися далі.

ХАЙ ЖИВЕ ГОГОЛІВСЬКИЙ СМІХ!

Біля пам'ятника Миколі Васильовичу Гоголю ми шанобливо спинилися.

Величаво стоїть великий сатирик. Ніби мовить: «Радійте, смійтеся, люди добрі! Сміх усяку погань на землю валить, а вам жити допомагає!» Зайшли в літературно-меморіальний музей Миколи Гоголя. Нас привітно зустрів директор музею Георгій Сидорович Брайко.

Звісно, всього баченого не перекажеш, але нам хочеться сказати ось про що: гоголівський музей — це наш скарб, наше чисте джерело сміху — п'єш і не нап'єшся.

Музей М. Гоголя мають розбудувати у науково-літературно-меморіальний інститут під гаслом — студіюйте і вивчайте чарівнознадний гоголівський сміх!

ІДЕМО ДАЛІ...

Ідемо по вулиці, що веде до сільської лікарні. Обабіч хороші світлі будинки. Дахи рідко де під черепицею, а то все шифером криті. На дахах — щогли. Майже в кожній хаті телевізор.

Минаємо Преображенську церкву, нині — музей. Сей храм збудував гетьман Лівобережної України Данило Апостол.

У цій церкві й ім'я великому Гоголю давали. Отут він, сказати, просто із Гоголя уже й Миколою Гоголем став.

А ось ми в лікарні. Головний лікар Данило Антонович Гавловський повів нас по храму здоров'я.

— Оце,— знайомить,— поліклініка. А сюди — кабінети лікарів: стоматолога, терапевта, невропатолога, а отсе — вухо, горло...

Данило Антонович — хірург. Заслужений лікар УРСР. Хороша лікарня, хороші й лікарі.

ОД ГОЛОВНОГО — ДО ГОЛОВИ...

Свого графіка я не ламав — до голови колгоспу попрямував.

Голову колгоспу імені М. В. Гоголя — Вишара Івана Антоновича знаємо давненько. І кажемо відверто — хороший господар. Вивів колгосп на широкий сільсько-господарський шлях: артіль імені Гоголя, як взірцеве господарство, узято на «гачок» в республіканському масштабі — у новій п'ятирічці господарство буде перетворено на молочно-тваринницьку фабрику.

Отже, ми сіли на газик, і нас повезли. На свиноферму, на якій працює Герой Соціалістичної Праці Марія Григорівна Заплава. Пішли по затишних, добре обладнаних свинарниках.

Ось де на диво, ось де на чудо, трудовими руками вирощене, подивилися!

Йй-бо, не збрешу, коли скажу: не свині — слони! Ну, якщо й не зовсім ще слони, то — щось подібне. У пільмі не потикайся — злякатися можна.

Отакую могутню породу виростила і вирощує славна Марія Заплава.

ГОТУВАЛИСЯ І ГОТУЮТЬСЯ...

Симпатична прекрасна людина Володимир Кузьмич Чумак. Комуністи колгоспу ось уже кілька років підряд вибирають його своїм секретарем. Великосорочинці Чу-мака добре знають, і він кожного знає: «А!.. Петро? Петро не підведе!»

Володимир Кузьмич познайомив нас із знатними людь-ми колгоспу.

Усміхається до нас доярка Олена Денисівна Кондра-тенко.

А чого ж їй і не усміхатися: доїла і підходященько надоїла — по три тисячі літрів моні од кожної міні.

А доярці Марії Іллівні Носулько чому б не усміхати-ся? Торік надоїла 65 тонн.

Побували ми і в сім'ї комуністів-доярів Варченків — Леоніда і Ніни.

Чуєте, яка дружна родина: і чоловік, і жінка — доярі.

Доять і надоюють... Йй-йй, усе село славить цих пере-дових трударів!

Підійдемо й до молоденької та гарненької телятницї Галі Лисиці. Галина славно працює, добраче теляток вирощує.

Ось вам і галеня-лисеня...

А Надія Тенянка — ця свиноматок годує, доглядає. А свиноматки ніби питають: «Надіє Антонівно! По скіль-ки вам за таку турботу поросятток давати?»

— Давайте, мабуть, по вісімнадцять.

І свиноматки дають. От що значить — дідхід!

КУРКА — СУРІЙОЗНА ПТИЦЯ

Мальовниче колгоспне село Мандрики. Хати біленькі, тополі рівненькі і височенькі. Чудесні й садочки. Усяка фрукта в отих рясних садках росте.

Ідемо ми чистенькою вуличкою та й зустрічаємо сим-патичну тітоньку.

— Здрастуйте! З неділею будьте здорові!

— Спасибі! Здрастуйте й вам!

— Чи далеко до вашої птахоферми?

— Е, це ви, голубчику, пішли не тудою. Вам треба сюдою... Осюди!.. Осюди і осюди... За осюди буде школа. Десятирічка... Поминете школу, ідіть отуди. Пройдете отуди, тоді отакечки... Нікуди не звертайте: отакечки, отакечки і отакечки... Вліво, вліво, повз лікарню і вискочите на гору. На горі стоїть Будинок культури. Від Будинку спускайтеся униз, униз і сходьте в самий яр. Та яр, яр і яр... А там вам стежечку і мала дитина покаже. Та вам не треба нікого й перепитувати. Ідіть навпростець! Оце бачите хату із зеленими віконницями? Ось, ось... Сюди дивіться... То Домаха, наша ланкова, живе. Перша хата — живе Филимон. Друга — Варивон... А третя, з віконницями, — Домаха... Зразу за Варивоном... Оце ж на тому тижні Варивон сина оженив... Максима... З дійствительної прийшов... Погукали й мене на весілля, спасибі їм. Хоч я їм і родичка яка: навприсядки через дорогу... Максим пізнав мене. «Здрастуйте! — каже, — тітко Килино! Сідайте рядом». Воспитаний!.. А взяв він Оверкову Галю. Вона в нас делегатка і депутатка... Дівчина — золото! Розумненька та красивенька.. Тьху! Забила чоловікові бакі!.. Мо', ви й не снідали? А я й не туди... Чоловік стоїть голодний, не ївши. А я торохтю...

Розторохтілася на дорозі... У мене ж сьогодні пироги! Та й не кажіть і не говоріть, заходьте! Риби нажарила... Коропів... Йй-богу, зайдіть. Оце нашій ланці усякої всячини у премію надавали. Сюди, сюди ідіть. Я супроти Домахи живу...

Зайшли. У хаті чепурно, охайно. Меблі хороші, радіо співає. На столі, в шафі книги.

— Це моя Оленка науки всякі вивчає. З десятого класу пішла дояркою, а книг не кидає. Ви, мабуть, здалека? Та хоч і з далеких країв, а Домаху, нашу ланкову, повинні знати. Її вся округа знає. Ви їжте, їжте! Я вам ще пирогів поставлю. Слава богу, єсть і собі чого попоїсти, єсть чим і людей пригостити. Я вам таке всяке балакаю. Спасибі, що хоч слухаєте. Я ж ото в Домахи в ланці роблю. На буряках... Господи! Чого тільки нам не доводилося вислухати. Той те каже, той друге... «Попалася, — кажуть, — дурниця тіткам! Що буряк? Посади, прополи, він сам і росте!» Еге ж!.. Так сам і виросте? Ми ж ото посадили вісім гектарів у долині, а два біля верб. Зійшов буряк біля вербичок, зійшов та й зів'яв.

Ми до нього, а він голову хилить. Що робити? А тут ще й захурделило... Холодина повіяла...

Не вам кажучи, бувало, ночами не спиш та все думаєш: як же посів урятувати?

Іжте, іжте, не соромтеся... Пирогів хватить!.. Підпушили ми отой бурячок, підкормили... Ще раз підкормили й ще раз підпушили... Що ж ви думаете, почав наш буряк вуха підіймати.

Підняв, підняв і сам піднявся. Такий буряк уродив, хоч на виставку вези.

Сміхуни галас зняли. Почали їх завидки брати. «Ото скільки баба заробила? Це щось не те!»

— Хай бог милує,— кажемо.— Чого ж не те? Ви їдете вдосвіта базарувати, а ми їдемо вдосвіта буряки проривати.

...Так ото повз Домашину хату городами, городами й городами. Прямо, прямо...

По точному компасу гостинної колгоспниці — осюди, отуди і отакечки — ми й дійшли до птахоферми.

Ферма розташована в хорошому мальовничому місці. У затишному, обгородженому самою природою куточку.

Отак гора, отак друга, а отак — третя. На узгір'ї садок. Ще вище — гайок. Низом, низом — ставок. Путній ставок — глибоченький...

Оце тут у ставку хлюпочеться водоплавна птиця, й довкола ставка, у гайку, у садку і широкою низиною порпається «сухопутна» курочка...

Кураче «поголів'я» — попільасте, рябеньке і біленьке — квокче, кудкудаче і голосно кукурікає.

Скільки ж його, отого «поголів'я», в пір'ї?

— Галю! — гукає Гаврило Васильович.— Бери олівця! Вищитуй!

Гаврило Васильович — директор, Галя — помічник. Гаврилу Васильовичу шістдесят з гаком. Галі — вісімнадцять без усякого гаку. Вона прямо з десятирічки на птахоферму прийшла.

— Узяла? Пиши... У правому флігелі — дві тисячі двісті... Написала? Во флігелі над водою — три тисячі сто... Єсть? Пиши далі... У новому цегляному — рівно три тисячі...

— Вісім тисяч триста, Гавриле Васильовичу!

— Підожди!.. А на дереві дописала? На дереві ночує

сто двадцять дві. До самих снігів на дереві ночують. Галю! А ота зозуляста і досі на дерево літає?

— Літає, Гавриле Васильовичу!

— Дописуй... Сто двадцять дві плюс зозуляста. Оце наші кури. Та гусей п'ятсот, та качок шістсот... Чуєте, на ставу — гел-гел. Ка-ка... Курка — це птиця смирніша. Тиха. Буває, і вона кричить. Кричить недаром... Або ж вона яйце знесла, або ж її скривдили... Не доглянули і вчасно не нагодували, не напоїли. Да! Курочка любить, щоб її ласкавенько погукали: «Тю-тю-тю...» Та проса їй, та ячменцю, та картопельки зварили... Куриця дуже любить варену картоплю. Да! Та й солі. Та й крейди щоб дали. Чого ото вона білу хатню стіну обкльовує? Їй потребується крейда... і пісочку підсип. Дай і черепашнику. Усього в пропорції дай. Вчасно давай. О!.. Тоді куриця важна птиця. Та ще яка важна — яйценосна! Тоді не треба казати — «сіла-сіла...» Не треба її й шупати, сама крашанку принесе.

По правді сказати, шупати курку треба не там. Щупай з другого боку — чи в неї воло повненьке. Хіба ото догляд, — вийде та: «Дядьку! Ви не бачили моєї рябенької?» — «Бачив, — кажу, — отам за селом ходить, провіянту шукає».

· «Аж за селом? Куди її тряся понесла! І найшла дорогу, щоб ти скипіла!»

Блукає отак бідолашна птиця, блукає, беруть її в руки, і починається індивідуальна баталія: «Це ви, кумо, мого півня переманюєте? Третю курку щупаю і без яйця!» — «Вашого півня? Хай він вам зцапіє. Я ж, кумо, не вашої звички. Не встиг мій Василь з хати вийти, а ви — «Добрий вечір, куме!» — «А коли я казала — «добрий вечір», куме?» — «Ви, кумо, не коликайте! Ото щупаєте, то й щупайте. У вас є свій чоловік і свій півень...»

Гаврило Васильович розповідає і показує птахофермне господарство.

— Оце отут вихователський провіант: кукурудзяні відходи, пшоно, ячмінь, картопля. А отут черепашник, пісок... А оце — годинник. Курка — розумна птиця. По годиннику встає, по годиннику на сідало сідає. Делікатна птиця! Прийшов час снідати — давай! Обідати — давай. Да, да!

— Гавриле Васильовичу! А як ваші несучки крашанки носять?

— Дай боже, щоб усі так яйця несли, як наші. Годуй, доглядай, то курка вам крашанку принесе й у вихідний день. За літо... Галино! Скільки за літо несучка крашанок принесла?

— По сто шістдесят дві...

— Га? Чуєте?.. Сознательна птиця... Хороша, правильна, прибуткова... Великий доход колгоспу дає. Галинко! Скільки ми цього року здали державі свіженької курятини?

— Двадцять дев'ять центнерів...

— О! Отака курка птиця! Сурйозна!..

— Гавриле Васильовичу! І що оце на горі за нові цегляні будинки?

— Ферми... Усякі ферми... Там корови, там свині, а отам вівці... Механізація — куди ваше діло. Електрикою доять. А ото височеньке зданіє, то клуб. Для доярок поставили. Хіба ж так дівчата там танцюють та співають! Ми ж ото були на обласній нараді, нас і пристрамили: «Одягнені, — кажуть, — як інженери... На доярках шовки, а про культуру забули...» Що значить страм: за одне літо клуб двигонули!

— А давно електрикою доять?

— Давненько. Щоб вам не збрехати, років зо три. Попервах доярки стіснялися. «Руками, — казали, — краще дойти. Рукою легше дійку намацати. Ухопиш, — говорили, — зразу тобі і діло іде». А потім звикли, одно вдовольствіє виходить...

— Гавриле Васильовичу! А курей не хапають кібці, лисиці?

— Ні, ні... З ружжа їх б'ємо. З'явився оце було один тхір, його навильником відігнали. Мужчина з виду повний... Розкішний... Любив курятинку... Казав, що його десь там на снаббазі не зрозуміли. Так ото він приїхав на низову роботу каятися... Гріхи на курятині збував...

Мене ж то туди, то сюди... То на правління, то в район, то аж у область кличуть: розкажи та розкажи... Та розкажи з усім уніманієм: яким ти зіллям курей чаруєш? А моя помічниця — молоде несміливе дівча. Він прийде при галстуці, з портфелем, і наказує: «Лови оту біленьку!» — «Так то ж, дядю, несучка». — «Лови!» — каже.

Я його тут одного разу і впіймав.

— Несучок, — питаю, — хватаєте? А хто ж нам яйця буде носити?

А він став гордою фігурою і каже: «Я, — говорить, — тепер у ваших керівників. Я буду носити».

— Ви будете крашанки носити! Тьпху! А ще й в керівнику лізете! А таке мелете.

Та за навильника. Воно, звиняйте, на людину підзя навильником махати, ну я махонув.

Ноги його тут не стало. Не чути й не чути. Чую, що його кудись пересунули. Може, на гусятині краще перепеде...

Ми ж отут для чого виховуємо курей? Так хіба? Ні, не так. Державі здаємо й самі багатіємо. А підшефному заводі треба гостинця повезти? Конешно, треба. Робочий клас нам усю оцю механізацію обладнав. У нас з робочим класом міцна дружба. Будете що писати про нас, то і про оцей дорогий союз, будьте ласкаві, напишіть...

«НЕ МОЖУТЬ РОЗІБРАТИ — ДЕ ЧИЯ НОГА?»

Та що там казати: сонце, свіже повітря і вода — найкращий спочинок, найкраща в природі краса. Поринеш у воду, виринеш, попливеш, вилізеш на берег, ляжеш на пісочку... Лежиш, а тебе сонечко тепленько обігріває, тебе й вітерець довкола обвіває...

Ох, яка це велика людська втіха!

Чудесно! А що вже на свіжому повітрі апетитно обідаться... І не говоріть, і не кажіть — і їси, і п'єш, не знаєш, де воно й дівається...

І хіба ти правду сховаєш: одну перешилиш, дак вроді біля річки однієї й малувато...

Дако ото я й думаю: «Хіба я в бога теля з'їв? Хіба я не можу поринати й виринати? Хіба мені не кортить на мільовничому березі на одній нозі пострибати?»

Заявляю — кортить. Прийшла неділя, і я — куди? На річку Ворсклу! А воно, як на той гріх, до річки лише два автобуси ходять. А бажаючих — у п'ять автобусів не вбереш.

Підійшов автобус, я туди! А воно — тпру! — ні туди, ні сюди. Спасибі добрим людям, на руках внесли.

Уліз. Сів. Коли це хтось як плигоне, та на мене:

— Звиняйте, — каже, — це я. Хіба ви мене не впізнали? Я ж ваша сусідка. Харашо, що я на вас плигонула. Не дай боже, на другого — біда! Не доїхала б до Ворскли, скинув би в дорозі. А ви, їй-бо, порядочна людина. Терпеливо, спокійно сидите. Другий би оце брикався, кричав: «Қар-ра-вул! Рятуйте! Ви мене задавите!»

А як подумати — чого його кричати? Чого лементувати? Сиди мовчки, разом же на річку їдемо... Та й автобус же все одно не спиниться. Значить, будь благородним, терпи! Ви дуже терпеливий! Скільки у вас людського благородства! От я налягла на вас, а ви хоч би пікнули. Як я заздрю вашій жінці! Вона, мабуть, на вас і ранком і ввечері катається... Та воно і те сказати: треба ж і жінці колись на чоловікові посидіти. Хоч трішечки, хоч оскілочки, а щоб, значить, і наша взяла...

Сусідка говорить, а я почуваю, що вже ніби другий раз скупався — потом обливаюся.

А кремезненька сусідочка умовляє:

— Ви ж, будь ласка, не ворухіться — терпіть! Давай-те я вам на друге плече кошовку переставлю. Не крутіться, а то пироги повипадають. Я вас і пирогами пригостю, ви тільки доведіть мене до річки цілою-неврединою...

Раптом чую, щось мені мокре за шию капає.

— Не звертайте уваги, — ласкаво попередила сусідка. — Нате вам рушничок. Витирайте. Це — компот! Я ж оце наварила компоту, налила в горщику, і, коли сунулася в двері, якась роззява взяла й прижала горщика. Ото, мабуть, компот і тече. А може, й сітро потекло. Як воно відтіля нажимають, звідсіля налягають... Я вам така вдячна, таке вам велике спасибі. Тільки дякуючи вашому попереку я як-небудь доїду до Ворскли й скупаюся в прохолодній воді.

На передостанній зупинці мені полегшало: сусідка свої клунки поставила комусь на ноги.

Той у вереск:

— Громадянку! Ви на мою ногу свого клунка поставили!

— Вибачайте, дідусю, не брешіть. Клунок стоїть на моїй нозі.

— Ану, помацайте, на моїй!

— Не вигадуйте! Оце? Та це ж моя нога?

— Як ваша? Хіба я свої ноги не знаю? Я свої ноги п'ятдесят три роки нося.

Сусідка у лемент:

— Що ж це на світі робиться? Не можуть розібрати — чия де нога!

Але тут оголосили: «Ворскла!».

Я швиденько до кіоска: хоч півсклянки холодної води!

А мені резонно відповідають:

— Мерщій поринайте на дно. Там така холоднюща вода — льоду не треба!

РАДІОГРАФІК...

Ранок. Чудесний весняний ранок. У таку пору вас завжди по радіо радісно вітають:

— Доброго ранку, товариші! Говорить Київ!

Пречудесна штука радіо. Усякі новини вчасно передає.

Частенько по радіо читають і популярні лекції, бесіди... Іноді — гуморески, байки...

А як заграє музика — не влечиш. Починаєш ногами дригати — тільки дриг, дриг, дриг...

А вам голосненько гукають:

— Відчиніть віконце. Простеліть на долівці ряденце. Простелили? Підніміть праву ногу, підніміть ліву... Зігніть поперека! Зігнули? Тепер вигинайте... Раз, два, три...

Ти попереком крутиш сюди та туди, а тобі славного вальса шпарять: «Я бачив, як вітер берізку зломив...»

Отак уранці спортивно гнешся, вигинаєшся, а тоді цілий день сам ходиш струнко берізкою.

Йй-богу, радіо — чудесна техніка!

А перше:

— Кумо! Ви фізкультурою займаєтесь?

— Займаюся! На городі із сапою!

— А ви бачили, що Фроська під радіо робить? Господи, господи! Схопиться з ліжка, і в чому була, в тому і випинається, і вигинається.

— О боже! Гола?..

— Та ні!.. У трусах... Так ви ж подумайте: руки вниз опускає, ноги вгору підймає. Баба Секлета як глянула, перехрестилася і тричі на схід поплювала.

— А що ж із Фроською?.. Уранці на неї набігає, чи що?

— Та ні!.. Фроська ж піонервожата, так ото їй з центру по хмарах передають: учися сама високо вгору плигати і діток вчи підскакувати й скакати... А Грицько Варивонів!.. Витягне оте балакало у двір, а сам під вербою як почне, як почне... І падає, і на чотири стає...

— Мої ж оце Андрій і Надія в одну душу: «Мамо! Проведи і нам трубу. Хай лопотить, хай гомонить...»

А зараз?.. У всіх селах Радянської України радіо заговорило. Радіо стало насущним хлібом.

Та буває й таке:

— Ви чули, кумо, новину?

— Яку саме?

— Королів у всьому світі скидають. Народ скидає.

— Слава тобі господи — чортів меншає. А де ж ви, куме, чули?

— По радіо передали.

— Боже, боже... Який ви, куме, щасливий. Значить, у вас радіо балакає?

— Балакає. Та ще як дзвінко гомонить!

— Заздрю вам, куме. А в мене і в сусіда Ярмолая — мовчить. А без радіо, куме, як без рук.

— А ви б, кумо, до радіоначальника — чого мовчить?

— Казала, куме! І казала, і ходила, і телеграми била. Так і начальник мовчить, і радіо не гомонить...

• • • • •
А мовчати, кажуть, суворо заборонено!

ОТАКА ГАРНА, ОТАКА ГОЖА...

Першій трактористці на Україні

Олександрі Федорівні Кулик-Корчагіній — шанобливо.

1

Селом побігло голосне і збудливе:

— Олеся Кулик сіла на трактор!

— Ну й що з того, що сіла? Хай собі й сидить.

— Еге-ге!.. Сіла і правує, он що? Оре! Та ще як оре, аж земля двигтить!

— А хто її надоумив отим гремучим правувати?

— Хто ж — комсомол! На тракторні курси послав і нові чоботи дав. Сказали: Олеся! Чоботи взувай, на залізного коня сідай і на педалі нажимай! Вона й нажимає!..

— О боже! Отака гарна, отака гожа дівчина і на тобі — на те чмихало сіда.

— А ви хіба не чули: Килина Перепелиця і собі подалася туди ж... Побігла вчитися на ту трактористку. Кричала: вивчуся й буду кермувати! Подумайте, кума, вдома двоє дітей, поросята, корова... Чоловік!.. Та ще який чоловік — орел! А її понесло на ту чавунку.

— Що? Килина?.. Вона он якого чоловіка осідлала! Вона, вибачайте, любого чорта загнуждає. А ось Леся! Молоденьке, гарненьке дівчисько, а полізло на ту гуркотливу механізму.

А вдома: .

— Доцю! — упрощує мама. — На кого ти сідаєш? Це ж таке, як гудоне, як реване — і нема дочки. Люди не даром кажуть: ваша Олеся на нечистого сіда!

— Сяду, мамо. На трактора сяду. Буду правувати, буду орати...

— Ой доцю, доцю! Оте гарикало як їде вулицею, дак усі собаки гавкають, а люди хрестяться, кажуть — пропала земля!

Леся обіймала маму і сердечно упевняла:

— Мамонько, моя рідненька! Якраз ми землю відроджуємо, нашу землю народну, колгоспну.

2

Вивчилася Олеся Кулик, стала трактористкою у рідному селі.

Іде селом — їде на колгоспні лани. Іде, усміхається. А з-під причілка пузатий Варивон Верникрута оком до кума косить:

— Куме Стратоне! Кладіть швидше хреста. Бачите — забула бога. На якого ідола сіла!

— Бачу, бачу, куме! Господи! Не при хаті згадуючи, їй-бо, сатана сатаною!

— На погибель, куме, пішло, на погибель. Молодь уся на механіку посунула. Ви ж молодицю Килину... Перепелиху знаєте? Чоловік у неї як чоловік, а вона ж, їй-бо, об'їлася блекоти... Її чоловік учора ходив до отця Вавила:

«Вгамуйте мою жінку Килину, сказалася. Торохтилом заправляє і дітей за собою тягне. Отче! — благально викладав. — Пішов я святої неділі у загородку до корови, дивлюся — боже милий! — упала свята віра! У повітці висить ікона. «Це ти, — присікався до жінки, до Килини, — ти, — питаю, — на сміх почепила?..» А жінка йому й відповідає: «Василю! Які можуть бути сміхи? Я вірю в чудо: Манька буде на владичицю поглядати і більше молока давати». Отаке, куме, лукавство пішло.

— Що пішло, то пішло.

— Слухайте ж, куме, далі. Отець Василя вислухав, дав хреста поцілувати і сказав: «Кріпися, раб божий! Кріпися і богу молися. Владика ось-ось тикне перстом: спиніться, окаянці!»

Але владика чомусь утримувався перстом тикати. Мабуть, подумав, подумав, чого доброго, сам під колеса потраплю.

3

Іде Олеся Кулик на тракторі, а за нею жінки правують залізними кіньми, вся ланка гуркотить.

А верникрути ненависно із-за тинів тюкали й обрізи на славних трактористок наставляли.

Та мужні комсомолки не злякалися.

А за ними першою жіночою валкою механізаторії пішла нова дівоча генерація чудесних трактористок.

4

Клуб... У залі повно-повнісінько гарненьких, красивеньких дівчат.

Се проходить обласний форум жінок-механізаторів.

Старші віком, досвідчені керманічі механізованих плугів передавали трудову естафету молоді.

— Наші юні подружки, — говорила одна з ветеранів. — Нам було і трудненько, а часом було особливо тяжко. Ваша трудова стежа незрівнянно світліша. Як послухаєш, то кожна з вас — педагог. Поет труда і ума. Сю науку, сю освіту вам дала партія, дав радянський народ. Любіть же свою Вітчизну! Звеличуйте рідну Батьківщину самовідданим трудом! Щастя вам, дорога наша зміна!

РОЗМОВА ПО ТЕЛЕФОНУ

Весна... Зеленіють колгоспні лани. Роста озимина, росте і ярина.

Що не говоріть, що не кажіть, а вона таки прийшла, весна. Тепла, лагідна колгоспна весна!

Сонечко вас милує, голубить та все припрошує:

— Орить землю! Орить!.. Розпушуйте, сійте! Сійте!.. Кожна година дорога!

А по телефону:

— Сіємо! Йй-бо, сіємо!

— Федоре Федоровичу, тобі конкретно? Тобі на даний період? Тобі як краще передати: окремо колоскові, а окремо просапні чи сумарно? Га? Поконкретніше, кажеш? Добре! Зараз!

З кишені витягається довгеньке зведення, і починаються пошуки конкретних цифр.

Однією рукою зведення тримається, другою рукою телефонна трубка затуляється та:

— Килино Петрівно, що оце воно за чортик у середній графі плигає?

— Де?

— Де та де? В окулярах — і не бачите! Осьдечки!

— А!.. Та то не чортик! То жучок... Така божа коровка... Влетіла у вікно та в чорнильницю — плюх! Що ж вдієш — весна!

— Щоб вона скисла! Всю оранку перемазала. Алло! Федоре Федоровичу! Алло! Ти слухаєш? Уточняємо!..

— Уточняй, я підожду.

Пауза. Тихо шелестять розгорнені папірці.

— Федоре Федоровичу! Ждеш?

— Жду.

— Жди. Як там твоя половина поживає?

— Спасибі! Вибрикує!.. Оце ж вона мене телефонами й карає. «Дзвони, — каже, — доки грязно. Дзвони й дзвони. Підсохне — сам поїдеш».

— Конешно, ще грязнувато. Ми сіємо там, де підсихає.

— Правильно. Як у вас тяглова сила, що-небудь тягає?

— Тягає!.. Оце два дні у степ вивозила курей.

— Добре! А як у тебе з птицею, з крашанками? Піднімаються?

— Алло! Проти першої декади процентів на двадцять піднялися.

— Непогано. Скільки в тебе несучок?

— Підходященько. Ми ж птахоферму розширили. У нас тепер чотири пташарні.

— Чотири? Запишу. Слухай, я тебе по-товариському попереджаю: птиця зараз в центрі уваги. Оранку, сівбу давай, але й за свіжу крашанку не забувай. І я, як прикріплений, кажу тобі: ти в мене не заснеш! Я тебе будитиму і за оранку, і за сівбу, і за яйця. Ти з цим ділом не жартуй!

— Федоре Федоровичу! Ми не жартуємо. Ми вчасно сурйозно ухвалу винесли: розгорнутися по всьому фронту...

— Хвалю! Розгортайтеся! Ми вам вирішили підкинути кадрів. Механізаторів... Прибуває до вас народ?

— Га? Килино Петрівно, виженіть свого гусака! Як балакати, так він, клятий, і гел-гел... Щоб він вам здох! Федоре Федоровичу, повтори...

— Я питаю, чи народ у колгоспі добавляється?

— Добавляється... Килино Петрівно, у кого в нас добавилося?

— У комірника вчора дочка найшлася, а в Оксани, в ланкової, вдосвіта хлопчик народився.

— Федоре Федоровичу! Поповнюються кадри!.. Оранка не оранка, сівба не сівба, а ці кадри щодня прибувають...

— Ви їм умови створили?

— Аякже! Хай розквітають...

— А хто — дівчата чи хлопці? До вас повинні прибувати і хлопці, й дівчата...

— Федоре Федоровичу, ти вгадав! Прибувають, як по графіку, єсть женський пол, єсть і мужеський...

— Ви їх не обиджайте! Шануйте... Вони як, добре одягнені? У чому вони обмундировані?

— А вони прибувають необмундировані.

— Як це так?

— Дуже просто. Оце ж у комірника дівчинка народилася, а в ланкової хлопчик...

— Ти б мені так і казав.

— Хіба ти сам не розумієш — весна! Федоре Федоровичу, ти там не затримуйся, приїжджай. Побачиш, як весною оремо, як сіємо... Та й щук половимо.

— А шуки є?

— Єсть! Здоровенні! Вчора одна як махонула хвостом, повіриш, ледь човна не перевернула. Отака чортяка!.. Ми до неї, а вона — фю-і-іть!.. Блиснула — й була така...

— І щось та наловили?

— Наловили... Килино Петрівно, вранці твій Василь шуки ловив — наловив?

— «Наловився»... Лежить у комірчині під брезентом, сам як мокра шука.

— Наловили!.. Лежить у комірника під брезентом... Отака-о шука!.. Не видно? Приїдеш — побачиш...

— Підсохне, неодмінно приїду. Як у тебе з польовим станом для трактористів?

— Зараз уточню. Килино Петрівно, ви в курсі діла, — Грицько почав на клину будувати?

— Заходив, казав, збираємося їхати по дошки в Полтаву.

— Федоре Федоровичу, ти ще біля телефону? Федоре Федоровичу, ти мене слухаєш? Не слухає! Ото, Килино Петрівно, сама чула, як люди цікавляться сівбою? Як вони інтересуються побутовими умовами трактористів? Хотів доложити — будуємо! А він і трубку поклав.

І один голова колгоспу, та в одному районі, та й ви-тер свої губи.

Мабуть, щоб не так пустотливо свербіли!..

УПЕРЕД І ВПЕРЕД...

1

Висока, висока гора. Не ота — по той бік гора, по цей бік друга...

Кажемо, не ота, а оця:

За горами гори, хмарою повиті,

Засіяні горем, кровію політі...

Ось про які гори наше слово піде. Про гори кам'яністі, про гори скелясті...

— Туди рушимо! — подала клич Правда. — Туди, на гори високі, на гори круті. На гори кременисті, тернисті... Посполито рушимо, щоб чорні хмари розігнати, і сум, і горе людське здолати!

Знедолені сіромахи одразу, без усякого вагання, сміливо пішли. Мужньо йшли, радісно співали і радо вітали:

— Веди нас, Правдо, веди!

Слабкуваті завагалися. Тихенько казали:

— Скеля?.. Тернії?.. Не доліземо!..

Це одні, а другі:

— Поліземо, а нас у дорозі застигнуть сніги та повіють вітри. Та, не дай боже, закушпелить, захурделить... і вийде таке — ні вниз, ні вгору...

Інші іншого акафіста співали:

— Що ми на тій кручі забули? Га? Що ми там не бачили? Га? Таке вигадали — чорті й куди пертися? Аж на хмари дертися? Хіба нам у долині погано? Жили ж наші діди на низині, жили і прадіди. Жили, вік свій проживали і ніколи на таку висоту не здиралися. А нас трясця попре!

— ...Воно б, конешно, можна й спробувати — чи є на горі мед. І як його там роздають: на кіли чи по-старому — на фунти. Дак, бачите, вже й зараз дме, віє-повіває... Мокро, слизько... Коли дорога стане сухенька, гладенька, рівненька... Тоді — да! Тоді заберемо ложки й щіпки і потихеньку, помаленьку почнемо дертися.

Кажемо — були і такі, були і розпросякі.

А Правда невпинно кликала:

— Вперед! Тільки вперед і вперед! — Гукала й закликала. — Хто в постолах, хто в полотняних сорочках — за мною! Угору і вгору!

Ішли... Ішли і спотикалися... Ішли і падали... Підіймалися, вставали і знову хоробро й терпеливо ішли.

2

А всякі жовті й усякі сірі, білі, попільнасті забігали, шептали:

— Мужички... Селючки... Ви куди — на гору? Що ви, галушок об'єлися? У вас же дома поросята, телята... Ану, хлопче, ке — підійди! Ке — хильни!

А хлопець:

— Дядьку, не треба. По-хорошому кажу, відійдіть!

А товариш хлопця, життям гірким більше напоений:

— Кому говорять: уйди! Тобі говорять. Уйди, гад! Інакше сам з вухами в землю войдьош!

А попільнасті яхидне навівали і яхидне співали:

— ...Розлука, ти-ги розлука... Бабоньки! Ви куди! Куди вас чорти несуть? На гору — да? За рівноправним вінком — да? А бога забули? Милостивий вам же заповідав: «Жона! На гору не біжи, коди заплети, та борщ вари, і перед мужем поперека гни!» Ти чого, кирпата, смієшся?

А кирпатенька:

— Ви, дядю, вибачайте, малахольний! У нас вчора на зборах чоловіки і жінки одностайно схвалили: «Отречемся от старого мира...»

А сивенький, старенький кочегар баламутнику:

— Ти чого воду каламутиш? Чого баки тіткам забиваєш?

— А тобі чого, старина, треба? Я культурно співаю: «Маруся, ти-ги Маруся, йотравилася ковбасою тпру-тпру...» Відійди, не лізь в очі.

— Не відійду.

— А чого ти такий уредний — не відходиш?

— А того...

— А чого!

— Чого, чого... Додивляюся. Ви часом не синок Перишкевича?

Шум, галас, гукають:

— Упіймали!

— Кого спіймали?

— Зубату акулу вловили.

3

Словом, зубаті упоперек і вздовж плигали і сновигали. Сновигали і елейні.

— Чули, говорять, у Донбасі голодрабія здерлася на високу-високу гору. Злізли та й дивляться — чудо! У небесному сяйві в золотих ризах сидить бог-отець. На троні бог Саваоф висвяченим кендюхом причащав достойних... Глянув господь бог, нечестивці до сяючого небесного престолу сунуть.

Слухачка, затамувавши подих, навхрест склала руки:

— До престолу?.. До небесного?.. Сунуть... О боже, супостати! Таки долізли?

— Вірте, сестро, не вірте, з чорного ходу проскочили.

Підходять, а бог-отець і питає:

— Ви, замурзані! Чого ви прителіпалися? Яка вас анахтема сюди направила? Відповідайте!

- А ти хто? — питають нечестивці.
- Я єсть бог Саваоф.
- Який це Саваоф?
- Всевидящий, всемогутній і всесильний!
- Подумаєш — цабе! Злазь!

Дак всевишній як крикне, як гуконе: «Янголи й архангели! Виймайте мечі і оцих поганців посічіть!» Множество негодяїв погигло. Хай голодранці не зазирають, чим отці небесні освячений кендюх запивають!

Ох, азіати!.. Культурних людей на гору не пускають. Учора отець Никодим просився: «Паство,— ублагував,— я з вами піду». Не допустили, окаянці. Питають: «Що ви, батю, у нас будете робити?» — «Буду,— каже,— у гірку годину таїнством причащати і молитвою благословляти». Дак один супостат приставив замурзаного кулака до преподобних очей і говорить: «Нюхай, батю, і рви отседова когті...»

4

Долаючи складну титанічну борню, лукаву ворожу метушню, Правда невпинно кликала:

— Вище! Уперед і вище!

І хай живе воля! Хай живе краща людська доля!

Важкий, тяжкий шлях. Але з перемогами йшли і сміливо до верховини дійшли.

Глянули — на горі великомудрі архаровці у касках сидять. Волохаті, рогаті... Скакають, ратицями підкидають і чесних, хороших людей із гори спихають.

Дехто й сміливенький завагався — у крицевих європейських касках сатана плигає! То прецінь — сила!

А Правда:

— Люди труда! З вами мужність, і сила, і хоробрість. Ми не такому чорту роги зламали, а оцим і хвості повідриваємо. Уперед! Вперед і вище!

З новими силами рушили вперед і вище. Розвіяли нечестивоплюгаву орду. Засіяли на горах і долах зореносні прапори. Прапори щастя трудового, волі і радісної людської долі.

5

Та й питають під горою одного:

— А ти чому спинився — рогатого злякався?

— Ні. Я не можу далі йти.

— Чого — роззுவся?

— Ні. Штани спали.

Кажемо, були й такі. Що були, то були. Часом і нині виринають сірі, білі... А іноді з хашів виплигує і попільнастий... Хитливо вилізе, дворушницького хвоста сховає, плескотливого язика на два метри витягає і метелея:

— Ну, злізли на круту гору? Га? А дощику нема! Хе, хе, хе!.. А де ваші скороспілі кавуни. Де? В Херсоні — да! А біля Диканьки озима вимерзла! Чули — полягла і не встала. А коло Решетилівки капуста не вродила! Божої роси не було, вона й зів'яла. З чого ви тепер, тітонько, будете українські радянські борщі варити? З чого? Ха, ха, ха!..

А моя тітка Явдоха:

— Йй-бо, гріха на себе візьму та в твоє балакало отого довгого качана запхну!

Почувши сее, попільнастий у три погібелі зігнувся, та:

— Тітонько, голубонько! Що ти, що ти! Я ж святі слова кажу, — прогрес вимагає одним оком і на Захід позирати. Чуєш мене чи не чуєш?

— Та чую, — відповіла моя рідна тітка. — Чую, хай тобі позакладає!

А Правда кликала і кличе:

— Не вірте попільнастим шелихвостам! Не вірте улесливим брехунам. Вперед! Тільки вперед, до висот щастя людського!

Та й питають мою славу тітоньку:

— Яку ви Правду отак велично возвеличаєте?

А тітка:

— Правду великого Леніна. Оту, що в Москві, у Кремлі. Ішли ми за ленінську правду, ішли наші доньки, сини й онуки! Підуть і правнуки!

Моя дорога тітка за всіх про Правду щиру правду сказала.

РЕЦЕНЗІЯ

Пародія

У багатоплановій хвилюючій повісті «Чи буває любов з першого погляду?» автор сміливо сюжетного вузла зав'язав і сміливо його розв'язав: або ж буває, або не буває.

Заслуга автора полягає ще й у тому кропіткому: отакий монумент у дев'яност двадцять дві сторінки стулив і докупи зліпив.

Перед читачем автор поставив ще складніше, ще гостріше: оце все стулене й зліплене без валер'янових капель прочитати до кінця.

Терпеливий наш читач й з каплями не вчитає!

На першій конференції голова колгоспу Трохим Іванович книголюбно оголосив:

— Хто прочитає оцю товстелезну повість, тому буде нараховано шістдесят трудоднів.

Але, на превеликий жаль, охочих не найшлося.

І обізнана на тонкощах художньої літератури старенька бібліотекарка чемно попередила:

— Трудодні не допоможуть! Аналогічні твори ваблять читача лише в негоду: завірюху; хуртовину, заметіль або в заливні дощі.

Чим же вибагливого читача зачарувала оригінальна повість?

Уголос розкриємо основні принади. Дивна повість чарує логічною, ясно думкою. Автор з перших рядків лаконічно й динамічно уводить читача в духовний світ своїх героїв.

Читаємо: «На сільськогосподарській виробничій нараді Петро уперше глянув на Галину, дівчина ласкаво кинула оком на хлопця — готово. Спеклися. Закохалися».

Просто, ясно і сучасно. Де закохалися — на нараді? Не на танцюльках, не біля традиційного бузку і сентиментальної акації, а іменно — на виробничій нараді.

Далі — по тексту: «Овіяні ніжним трепетом ніжного почуття, закохані з виробничої наради на крилах весни полетіли до вітряка».

Характерна, колоритна риса! Автор скупю, дотримуючись у манері письма новизни, уник застарілого штампа. Повів героїв до ліричного, легендарного вітряка, а не в якісь там архаїчні очерети, болота...

Хоч чомусь у критичному огляді «Вітряки й будяки» вельмишановний Іван Петрович Лисий заперечливо доводить: «Старий вітряк своїми кострубатими крилами неспроможний навіяти романтичних нюансів молодій закоханій парі», ми рішуче відкидаємо нігілістичний підступ до образної мови автора. Нагадаємо невірам — біля вітряків віками цементувалася справжня любов.

Автору можна закинути лише одне — хто ж такий Петро? Його біографія на дев'ятсот двадцяти двох сторінках повністю не розкрита.

Та поспішаємо сказати і друге: істинна любов не питає, з якого дерева плигонув коханий.

Любов єсть любов!

Водночас, не мудруючи лукаво, розкриваємо автору очі на його досадні промахи і вади.

У повісті єсть місця типові, характерні, а єсть і не типові, не характерні. На жаль, останніх значно рясніше.

Будемо послідовні. Описуючи чудесний вечірній пейзаж, автор ніби поскупився, остаточно не доніс читачам краси сільської природи.

Автор пише: «Сутеніло... На обрії весело замигтіли перші небесні зорі. У пільмі когось доганяв розлютований бугай. Під дужими ногами хрустіли лапаті лопухи і репалися стиглі кабаки...»

Кого саме доганяв розлючений бугай, автор соромливо промовчав. Може, він доганяв недбалого голову колгоспу? Чого, мовляв, силосні ями і досі не заповнені зеленою масою?

Голова куди? В силосну яму!

Ех, отаку гостру ситуацію автор угавив! З-під пера випустив звабну драматичну ситуацію, що набагато б прикрасила недовершену, блідувату повість.

Подумайте — сам голова колгоспу сидить у силосній ямі!

Аналізуємо далі. «Петра роздирали сумніви — любить Галина чи не любить. Бідолаха страдницьки топтав землю біля дерева і геть до цурки погриз гостинно принесені степові квіти».

Ей-ей, душевні хилитання героя ні до чого.

У попередніх чотирьох розділах автор совісно довів — любить! Галина аж палає коханням до Петра.

Чого ж тоді гризти ні в чому не повинні квіти? Хай би він краще гриз свої лікті!

Забгато автор віддав сторінок і на поцілунки. Зважте — шістдесят дві сторінки відвів!

Йй-богу, автор пересолив! Скромність, кажуть, прикрашає людину. Поцілувалися на двох сторінках — і досить. Хватить! А тут автор аж занадто розщедрився: два з половиною друкованих аркуші обцілував!

На шістсот дванадцятій сторінці захиталася й сюжетна лінія. Випало з канви сюжетно-дражливе: якої пори

центральні герої уперше поцілувалися. До жнив чи після жнив?

Багатенько наліплено і карколомних пригод.

Ну любити, ну кохати, так хіба це дає привід сучасному, культурному хлопцеві удаватися до старомодних парубочьких примх? У вивернутому кожусі здиратися на грушу і до самого ранку сидіти на вітвистій гілляці під вікном коханої дівчини?!

Прикро вражає і авторова необізнаність у вівчарстві. На просторих полях свого монументального твору автор жодним словом не обмовився, яким робом і чином доять овець. Виходить, вівці не дояться. Звідки ж тоді подають на стіл смачну гляганку?

Робимо резюме: книга товста, палітурки дебелинькі, папір гарненький, і це — найбільша запорука, що повість проб'є дорогу до книжкової полиці.

Ми без «ізмів» пророкуємо книзі велике довголіття. Немає ніякого сумніву, що займе повість на полиці своє почесне місце і буде там стояти роками.

Прочитавши: «Кінець», ми з полегшенням зітхнули. І, правду кажучи, у нас засвітилася надія: зайшовши в книгарню, дотошний, питливий читач може все-таки звернути увагу на товсту книгу. Можливо, візьме її в свої руки.

Звідси й наша рожева радість — повість дійшла до читача...

ГАЛУШКИ

*Петрові Йосиповичу КОЛЕСНИКУ
шанобливо присвячую*

З нас, полтавців і полтавок, часом жартома кепкують. Кажуть — галушники!

Ми, звісно, натяку не відкидаємо: галушки ми варили. Варили і їли.

Дехто думає, що ми ковтали. Ні, не ковтали. Полтавську галушку здря не проковтнеш.

Вживали ми галушки, як вам сказати, молитовно.

Ви питаєте — що воно за церемонія така?

А ось вона яка: наварять ото нам мама галушок у казані, сідаємо ми довкола столу і жmemo. Жали по такому фасону: шпичку в галушку заганяли, а ложкою юшку сьорбали.

Казана обліплювала підходященька ланка — чотирнадцять ротів.

Парадом командував батько. Він брав у руки саморобну дерев'яну ложку й цим дошкульним інструментом хапких до галушок приводив до пам'яті. Профілактично по черзі хрускав і лускав по голові.

Особливо оця хрускавка щедро ходила по наших лобах у свята.

Святкового дня батько ставав на покуті й урочисто читав свою любиму «Вірую во єдиного...»

Голосно-голосно читав:

«Вірую во єдиного бога-отця, видимим же всім і не видимим...»

Ти чого соваєшся? — хрусь!.. — І во єдиного господа Ісуса Христа, сина божого...»

Трясця тебе розсовала? — лусь!.. «єдинородного, іже от отця рожденного...»

Тобі куди — на двір? «Світ од світа, бога істини, од бога істини, рожденна, несотворенна, єдиносущна...»

Як молитву читати, дак його чорти на двір несуть? «Нас ради чоловік, і нашого ради спасіння зшедшого з небес і воплотившегося од духа святого і Марії-діви вочеловечшася...»

Нацю! Поведи надвір, а то ще за столом наробить!.. «Розп'ятого же за ним і страдавша, і погребенна...»

Насте! Не веди надвір, став біля помийниці!.. «І возшедшого на небеса...»

Ти, соплі утри!.. «І сидящу одесную отця...»

Чуєш — утри! Бо як терну, так одесную й сядеш!.. «І паки грядущого со славою судити живих і мертвих...»

Нацю! Узвар, узвар з долівки прийми. «Чаю воскресіння мертвих...»

Прийми, прийми, а то ще в узвар наполоскає...

Оце так ми колись молитовно галушки споживали й наминали...

ЧАРІВНІ МІСЦЯ НА РІЧЦІ НА ВОРСЬКЛІ

Вечір... Прекрасно ввечері в колгоспному саду. Повітря аж пахтить, аж бринить.

І в садку хороше, і садок хороший. Усяка фрукта росте.

Устим Іванович, колгоспний садівник, з яким ми оце весняним погожим вечором розмовляємо, підійде, та лап — антонівка! Лап — скороспілка!

— Було оцьому садкові, — говорить Устим Іванович. — Було та було... і сніг, і завірюхи. Хилили його і віхолили. І бурі, і вороги скубли, пригинали... Чужинці ті гірше бурі шматували. Лютували вкрай. І палили садок, і топтали, і рубали... А він — розквітає, буяє... Росте, цвіте!

Нашу теплу розмову перебили. Пісня нас зачарувала. Співали дівочі голоси:

«Ой росте колгосп над річкою,
Вирощений більшовицькою п'ятирічкою...»

Устим Іванович, прислухаючись, запалив самокрутку. Та воно сказати й те: міцним тютюном комара добре ввечері ганяти.

— Ото дівчата пішли до клубу. Вгадайте, хто виглає. То доярка Пріська Миколенкова першого бере. Дівчина — царівна. Красива і на вроду, і на роботу. Ото вона витягує. Ви в нашому клубі бували? Заходили? Ще ні? Еге-ге! Театр! Палац культури. Ондечки на горі стоїть. А яких барвистих квітів дівчата довкола понасаджували! Аяй!.. Глянеш, сам молодієш. Кругом квіти... Отакечки перед самим входом, перед колонами, живим цвітом, живі слова ростуть: «Ленінським шляхом».

...В клубі неодмінно побувайте. Та одним рипом провідайте й нашу дослідницьку станцію. У ліву руку від клубу буде. В прогайвині... долиною, долиною, низом-низом пішла. Зайдіть — не пожалкуєте. Побачите, яку городину колгосп викохав. Куди ваше діло. Наука!..

Устим Іванович тягне самокрутку й продовжує:

— Раніше на тій полосі болотяка стояла... багнюка... чагарник, осока та всяка лопушина стелилася...

Сідайте ось під цією яблунею, то я вам одну легенду дочку про ті болота розкажу. Воно яка легенда — суша правда.

— Осьдечки й присідайте. Це моя любима яблуня. Біля неї, біля кучерявої не одному чорту оскому збивали... Оце, отут наші баби на есесівця, на карателя рядно на голову накинули. Добре вгорнули... Він тільки зарепетував: «Донерветер... Неправильно воюєте...»

— Чого там неправильно. Правильно! Іменно правильно. Не грабуй, не лізь, гемонська душа, туди, куди тебе не просять. Не хапай. Хай цвіте, хай росте! Хапнеш — велика біда тебе жде!

...Тихий український вечір. Повітря — не шелесне. Хіба коли-не-коли дятел застукотить та горою легенький вітерець листвою пробіжить.

Тихо. Чудесно.

...Оті тополі, що понад річкую понад Ворсклою стоять — бачите? То там в тополях школа десятирічка. Трохи вище — дитячі ясла. Колись в тих місцях один шаленець хутором жив. У чагарниках, у болотах жив. Він і сам як з болота вискочив. Вовкуватий, кошлатий... Та лютий клятий... Нашого брата — селянина мордував та все про незалежність співав... Дуже про незалежність дбав... Що не банда — і він там. Що не іноземна орда, і він позаду в обмотках шкандибає...

Одного разу шулікою влетів і зразу діда Овксентія хап за петельки: «Де сини твої?»

Кортіло шаленюці Овксентових синів упіймати. Так кортіло, що аж піна на губах виступала.

У діда Ковтюха Овксентія сини — богатирі. А люди які хороші, душевні. Більшовики. Солдати. Вони й з германцем на тій війні воювали. Й у Петрограді царя скидали, й Зимній брали. Хоробрі, безстрашні хлопці. Старшого Василем звали, меншого — Петром.

Прибули брати Ковтюхи з Петрограда в рідне село, і діло пішло на всенародний лад. Панську землю поділили, бідноту худобою наділяли. Бідняцький комітет організували... І мене від нашого кутка в комітет обрали.

Розвеселилися, заспівали люди. Отам комітет у жегловому будинку стояв. Жеглов, такий панок був. Помер. Царство йому небесне. Щоб він більше й не встав...

Біля того будинку ріс високий-високий дуб. Столітній... Ото на тому столітньому дубові розвіталася бідняцька перемога — червоний прапор. А ще вище — п'ятикутна зірка. Високо сіяла, на всю округу ясно видать.

Да!.. Болотяник, бувало, підійде і вилупить очі. Його і прізвище — Лупатий. Стане й блимає, блимає баньками. Тоді, наче хто йому дулю ткнув, скривить морду, ще раз з-під лоба косо гляне, і піде геть, пригнувшись, немов сірко.

Не до душі була Лупатому п'ятикутна зірка. Ой не до душі.

На яку ж капость оцей Лупатий попервах пішов. У комітеті мені доводилося частенько чергувати. Чергував напару з батьком. Батько зібраний панський реманент доглядав.

Одного разу дивлюся: підходить Лупатий вночі. Підійшов, глянув — сяє. Високо-високо сяє. Ось він, дуралей, і починає здиратися на дуба.

Я стою, спостерігаю, та сам собі думаю: «Плигай не плигай, вище носа не підскочиш. Не досягти тобі зірки: руки короткі».

Бачу, лізе, лізе, не доліз і до половини — сторчакнув униз. Зсунувся, і вірте не вірте — загарчав. Заскимлив й з досади почав кору на дереві гризти. У гнів, дурень, ударився: ні губами, ні зубами не достане!

Батько, бувало, підійдуть та й спитають:

— Гризьот?..

— Еге, — кажу, — гризе...

— Візьми, Андрію, батога та віджени батогом, а то сказиться...

Довелось батькову пораду виконати: замашненьким дрючечком двічі огрів по спині — куди лапи свої брудні простягаєш?

Не підходить Лупатий ніч, не підходить другу, не підходить і третю...

На четверту ніч чуємо, в болоті з'явилася зграя. Чорнохвоста зграя... На шапках чорні хвости теліпалися...

Спинять пішого, спинять і проїжджого... Спинять і починають допитувати: «Чи ти в бідняцькому комітеті состоїш, чи не состоїш?»

Допитують, б'ють нагаями, роздягають і, хто на возі везе підсвинка, — і підсвинка забирають.

Василь Ковтюх зібрав сходку:

— Товариші! — каже.— Чи довго ми будемо терпіти отих волоцюг? Годі! Натерпілися!

Зібралися старі й молоді і пішли в ті болота порядок навести.

Порядок навели скоро: кого за грабунком застали, вловили, а дехто і втік. Утік і Лупатий.

Не чути його й не чути. Ну, не чути, то й чорт з тобою. Минули роки... Зажили люди, боже мій, як хороше, як добре зажило село колгоспним життям. Аж тут лиха година — фашиста на Україну принесло.

Дивляться вечорком люди — трясця тобі в пуп — Лупатий в німецькому мундирі на шкапині чвакає. Іде вулицею — химера химерою. Пика вигодована, велика...

Тітки й очам своїм не вірять. Ніхто зроду не бачив, щоб свиня на коні їхала.

Узяв Лупатий собі в помічники одного босяка — з тюрми вискочив — і давай з ним каверзувати.

— Я,— горлопанить,— ваша держава! Бачите, за по-ясом самостійні клейноди, кланяйтеся в ноги! Я — вла-да!... Годуйте, шануйте...

Розперезався, на німецьких багнетах розчванився.

У народі є така казка про хижого вовка. Убіг вовцю-ра в безборонну кошару, схопив ягня та й ударився в світове чванство.

— Я — сила! Я — лев! Ягнят хватить, давайте на мої зуби слона. Я його з хоботом проковтну.

Улесливий служник в три погібелі перегнувся.

— Ваше вовче!.. Може, дозволите в вашу горлянку бистрокрилого орла запхнути? Бачили, вільно літає. Лі-тає високо в небесах.

— Тягни! — наказав.— Давай і орла, давай і небеса.

— Ваше!..— застогнав угодовець.— Ковтайте посту-пово. Хмара в ваше черевце не влізе. Воно не витримає, лопне.

Величавий птах — вільний орел — слухав, слухав, та як почав з орлятами сірих хижаків дзьобом дзьобати: «Не глуміться, воруги, не знущайтеся, злодюги!»

Дзьобав, аж шерсть на всі боки летіла. Сконав лютий вовцюга.

Оце така в народі ходить казка. Вона на ділі підхо-дить і до Лупатого.

Пишався, задавався, людей мучив. А раз надулося і пошкандибало до Ковтюхів, діда Овксентія порішити.

Дід Овксентій старенький: дев'яносто років стукнуло.

Вдома дорослих нема: сини і їхні жінки в партизани пішли. А дома одна дрібнота: онуки-школярі. Два хлопчики і дві дівчинки.

Увійшло в хату оте розцяцьковане цабе, розсілося і давай хизуватися.

— Бачиш, хто зайшов? — гаркнуло несусвітне. — Чому голови не хилиш, лайдак! Падай на коліна, стара нікчемо! — горлав і витяг кольта. — Оце ті старчата, що в моїй вітальні вчаться?

Згодом нам онуки розповідали. Дід Овксентій потихеньку здійняв косу. На стіні без кісся висіла. Здійняв та як крикнув, орлиним клекотом гукнув:

— Дітоньки! Онуки! Бийте катюгу!

Гуртом кинулись на іскоріота. Били чим попало. Звипайте за слово, в тій хаті їуді жаба й цицьки дала...

— Крутіть!.. Ще разок комари поганяємо! — сказав Устим Іванович, і ми встали. Встали і пішли алеями. Да!.. Правдиво писав наш улюблений письменник Остап Вишня: «Чому я вибрав дідів? Щоб показати, що з ворогом воював увесь народ».

Ішли алеями, палили цигарки-самокрутки. В повітрі висла темнувата тиша. Дерев куталися у нічний спокій.

Чудесна українська ніч. У високих небесних просторах зоряно сяяли ясні зорі, на колгоспних землях густо зеленіли степи, рясно цвіли сади...

Чарівні місця на річці на Ворсклі.

ГОСТРІШЕ ГОСТРІТЬ ПЕРА

Сміх не тільки ознака сили,
а й сам — сила.

А. В. Луначарський.

1

Почнемо з простого і ясного: як нашому братові селюку доводилося набувати сміховинно-літературного вишколу.

У юності я уявляв письменника у небесно зоряному сьйві.

І неодмінно в циліндрі.

У старі царські часи в селах рясно сіялася і розсівалася примітивно-бульварна література: «Синя борода і його сім жінок», «Бова-королевич», «Сім кіп гречаної вовни», «Тягни, тягни, щоб тебе за пула потягло...».

Але й ся архаїка полонила нас — оце написав! Оце сотворив! Думали, мабуть, янголи і янголиці головою сочинителя, літали, а він мрійливо на хмари позирав і писав, писав... Ще й сочиняв.

Таку думку хлоп'ячу ми в умі складали і додавали: «Куди нам до кмітливої висоти? Ми ж обшарпані, худі і нестрижені!»

Візьміть на увагу і те. Когути міцно тримали в своїх хижих пазурах усе селянство. У школі, у церкві, у нелюдській дикій моралі: корися! Гнися! Ти — жебрак! Ти розумово нездатний!

— Хто? Воно? Господь з вами, Христос з вами! Голодранцям на роду написано вічно крутити волам хвости!

— ...Канешно, канешно... Куди ти, пардон, лізеш, дурне? Іди до мене. Іди на повне вдовольствие... Будеш улітку овечок ганяти, а восени мою картопельку вибирати. Ось тобі сочиненіє і готове. Ха-ха-ха!..

— А може?..

— Ет! Не кажіть і не говоріть — не втьопне! У нього і руки не туди стоять.

Розвиднілося біднякам-селянкам у чудесний жовтневий ранок. Ранок вільного життя, трудового щастя.

Над убогими селянськими оселями засяяла ленінська правда.

Без оцього світлого комуністичного, без ленінської животворної правди ми б, мабуть, не сміялися і не раділи.

Вам, молодим друзям, скажу ще: куркулі в селі довго не вгомнялися — каркали. Сичали. Затуркували..

Ось тоді і народився документ, підписаний рукою комуніста Давиденка: «Заслухавши на засіданні сільради * смішні творення, цим свідчимо, що вся президія одноголосно і сознательно сміялася. Виступавші товариші отвергали куркульські брехні, і президія по дано-

* У двадцяті роки я працював секретарем Плосківської сільради Решетилівського району, Полтавської області (тоді округу). Часто заміняв голову сільради.

му питанню схвалила — у Ковіньки Сашка єсть талант. Що підписом і печаткою стверджуємо».

Душевний, гуманний документ.

2

Уперше, будучи іще малюком, мені довелося почути гостроіскрометні усмішки, що ними багатодітна і бідна тітка Ялосовета Крайник сміливо шпарким кип'ятком поливала багатія Лобача.

Провідник віри православної Сидір Лобач, вийшовши з крамниці, осінивши себе хресним знаменням, голосно прорік — усе від бога!

Обвів селян ненавидними очима:

— Те, що вночі в Саранди із комори хліб забрали,— даром не мине. Господь бог і в п'їтмі бачить, хто лопатою підгрибав і хто в лантухи насипав, хто на підводу клав... Усе бачив, хто хазяйське зерно забирав. Дивився, дивився і придивився, та — тюк становому! Он вони, хриstopродавці! Хазяїв грабують!

Відчували куркулі — революційно-народними вітрами по селах, хуторах віхонуло. Та ще ж як війнуло — не спиниш!

Збройна сутичка із царськими сатрапами у селі Великі Сорочинці долинула і до нашого села. Жмикрути хреста на лоба і до бога — рятуй нас! Не забирайте нашого багатопудового прілого хліба і сала. Хай кваситься сальце — нам господь бог його дав.

Симпатична тітка Ялосовета сміливенько накинулася на лиховісного брехуна:

— До бога очі наvertsаєш, безсовісний? А сам останню сорочку з наймита, супостате, здираєш? Де ж твоя християнська совість? Ти ж куска хліба жодному бідоласі не подав.

Лобач, скрививши губи, алілуїно возніс очі до небес, одповів:

— Від бога все добро мені послано. Не маю права подане мені небесними святителями якомусь лацюзі ні за що ні про що віддавати.

— Дядьку! Ви, їй-бо, брешете! Не повіримо, щоб у вашу обору небесні святителі дійну корову пошпурили!

— Тобі й твоїм байстрятам голопузим і голодраним всевидящий ніколи не давав і не дасть. А мені, глибоко віруючому в силу божу, вчора всевишній пару биків

скинув і благодійні слова підкинув — ори і молися. Святу правду кажу.

Благородна жінка не стушувалася:

— Вам, кажуть, всевишній бика з неба кинув? Щоб вам по отакій святій правді навіки й губи заціпило.

Увесь гурт реготливо і соковито засміявся.

Заможна кугутяка моментом плигонула в фургона, і його коні понесли до власної хутірської фортеці...

3

Сміх — упевнено кажемо — служив і служить благородній цілі: весела усмішка окосіло-хандруватих поправляє, а гостро-сатирична коцюба одудло-розжерілих з-під дуба вікового за ратиці витягає.

Дехто з боку шепітливо радив: ви б свою сатиру випинали трішки лагідніше...

Ми відповідали: сатира, тільки та сатира, яка гірка, солонка й пекотлива. Сатира не визнає ніякої патоки. Чи, як ствердив видатний польський пародист Станіслав Єжи Лец: «Позитивна сатира — це та сатира, на якій можна ставити хрест».

Ізгадую, як мені колись, нестриженому, тепло радили: не сиди і не лежи, а рухливо ходи серед людей, народнодотепні усмішки лови.

Не зівай, казали, хапай! Сотай, вивчай, серцем і душею до уловлених смішинок припадай і тільки тоді до столу голову нахилий.

Цієї поради я сумлінно дотримувався і дотримуюся: смішинок назбираю, голову низенько нагинаю й папір з таким запалом шпигаю, що вірте не вірте, у мене в самого перед очима починають чортики стрибати.

Важкувате діло на світ білий витягувати лукаву машкару...

Звісно, нам потрібне різнобарвне й багатолісте сміховиння. Нам пасує і сатира, гостріша сокири, яка іскрометно розкриває облудне нутро націоналізму, шовінізму, лицемірне святенництво, шантаж, оману і всяке мракобісся...

Нам до лица й виховно-дотепний гумор, блискавично-гостренькі усмішки та веселенькі оповідки на морально-етичні теми.

Нам, мабуть, усе підходить. Нам тільки не підходить пісне і нудне.

Вочевидь, усім відомо, що народ віками складав і складає такі мудро-дошкульні приповідки, що вони тебе і чарують, і милують.

Якось мама таку оповідку мені розповідала: «У місто на базар везуть селяни хто поросся, а хто й підсвинка. По стежках, вистелених повз дороги із домашніми собачками гуляє панота. Один пан з козячою борідкою веде поперед себе здоровенного цюцька й, глянувши на воза, гнусаво вимовив: «Що мужик — то й свиня...» А селянин слухав, слухав, та: «Що пан, то й собака! Що пан, то й собака!..»

4

На запитання бібліотекаря Георгія Могуцого, чому він пише тільки коротенькі оповідки, Остап Вишня з властивим йому ласкаво-сміховинним тактом одповів:

— Чому я не пишу романів, повістей і взагалі довгих творів? Не вмію. Це по-перше. А по-друге: я колись читав одну статтю, яка по-російськи звалася: «Краткость — это талант».

Потім того: А. П. Чехов збив мене з пантелику. Він висловився так: «Основне в роботі письменника не писати, а викреслювати, скорочувати написане». Я йому повірив... Вважайте, значить, так: я пишу довгі речі, а потім скорочую, скорочую — і виходить коротеньке.

Апостоли, — а може, й не апостоли, — говорили: «Во многоглаголии несть спасения».

Мило-тепла відповідь видатного майстра сміху за-свідчила: скласти, вивершити гумористично-смішну й ідейно цілеспрямовану новелу, оповідку, вочевидь, вимагає не тільки в роду навіяного хистом сміховинного, а й ненастанного, повсякчасного, повсякденного самовідданого труда. Поєднання — невпинний труд і талант — і породжує величаво-ароматне сміхотворство, яким так чудово володів славетний Остап Вишня.

Часом у декого виникає докірливе: ось отой і отой гуморист крутенькі слівця вживає.

Зачеплене висуваємо і самі себе питаємо — чи сумісно гумористично-сатиричну новелу, оповідання, гумореску, фейлетона мережити гострющими-прегострющими словесами?..

Питаємо і відповідаємо — сумісно.

Закидають і — чи не порушує гостро-сміховинне слово усталені норми лексики, фразеології, евфоніки, синтаксису?

Сміливенько відповідаємо — ні, не порушує.

Викиньте крилато-гумористичне слівце — не викрито, не заплямовано носія абстракції, космополітизму, нігілізму... Втрачається справедлива шана очерствілому балакуну-бюрократу, який автоматично рисує й розривовує резолюції: «розглядаємо», «переглядаємо», «присуваємо», «відсуваємо», «розсуваємо», «засуваємо».

Дехто, вибачайте, чистоплийно гукає: «Хіба можна шановного Івана Івановича узивати — «лизун», «брехун»!.. Подумайте, якою недостойною назвою його обкарнали! Дозвольте, на вухо вам шепну: обізвиали — гляньте, кажуть, яку кругленьку мордасію наїв. А він же добряга добрягою: що є на складі — все людям роздає. І його ніколи не забувають: то те, то се підкидають. А на його, голубчика, прямо на груди огидне лопатою кладуть. Кажуть — уже третю налигав...

Словом, любителі «вищеуказаного» стилю найбільш уразливі, найбільш ущипливі синоніми, спрямовані проти мотюг, лацюг, хапуг, розпусників, кривдників, нібито в захист мовної краси, правдиво націлені сатиричні стріли недоречно одхиляють.

Остап Вишня, визначний творець української радянської сатири, доводив і довів: «Веселу гумореску, фейлетона, гостру сатиру не можна написати спокійною, холодною, навіть найлітературнішою мовою».

Великий чеський сатирик Ярослав Гашек нудотним плаксіям доводив і довів: «...Якщо треба вжити якогось сильнішого слова, яке справді було сказано, я, не вагаючись, подаю його саме так, як воно звучало. Пом'якшувати або замінити їх крапками вважаю безглуздим лицемірством».

«...Обурюватися природними речами може тільки морально звихнута свиняка або рафіновані соромітники, які, керуючись своєю псевдомораллю, не дивляться на зміст, а розлючено кидаються на окремі слова».

Чи вживали класики сатирично-літературної краси — «морда»?

¹ Не заперечуйте — вживали. Читайте у мого великого земляка Миколи Гоголя: «Не во гнів тобі, хлопче, буде сказано: скільки всяких морд на світі надивишся...»

Читаеш новелу Леся Мартовича «Рило», і тебе радість полонить: як сатиричним пером автор правдиво розкриває розперте панське рило...

Признаюся, у юності своїй, терпкій, складній і тяжкій, я все ж читав багатенько. Художня література розкрила мені очі — прозрів.

Читав усе: ліричне, епічне, а найбільш припадав до гумористичного, сатиричного.

Припадав — не відірвеш! Нібито хто дебелим мотузком прив'язував.

Починав читати з розваги, пізніше розпізнав: сміх — велика сила!

Сміх виполює бур'яни і будяки. Сміх рятує людей від святенно-оманливої й лицемірної блекоти.

5

Часом питають, з якого джерела, на вашу думку, оте смішне, оте чудне впливає і сяйно-золотавими бризками іскристого сміху полоскає й обмиває?

Відповідаю: мене, вибачайте за щирю правду, рідна мати усмішками щедро шанувала і тепло та ніжно смішинками купала й сповивала.

Найперші материнські сміховини мене сколихнули у дитячо-хлоп'ячі роки.

Коротенько передаю оповідку, вихоплену з вуст рідненької.

У нашій родині бігало, плигало й скакало дванадцятро хлопчиків та дівчаток.

Одягали нас по єдиному фасону — в довгі полотняні сорочки.

...Неухильно дотримуючись православного канону, батюшка і дяк перед великоднем з божественними псалмоспівами — «да святиться ім'я його» — заходили в хату парафіян і збирали свинячі ніжки на холодець сину божому. Завітали і в нашу хату: дівтора оніміло причаїлася біля кочерг, а отець духовний махав кропилом во ім'я того та во ім'я сього...

Одмахавши положене по євангельському артикулу, пастир почав нам давати хреста цілувати. Хрест срібний, масивний. Я злякався і не поцілував.

— Леле! Це ж святотатство! — Отець духовний до мами: — Що сіє означає?

А мама:

— Ви, батюшко, не звертайте на нього уваги. Воно в мене таке навіжене й народилося. Отче, ви візьміть та своєю благочинною рукою оту вонючу сброчку вгору підніміть та хрестиком по голенькій — хрұсь, лұсь! — щоб воно, дурненьке, понімало, куди святий дух заходить, а де виходить.

6

Любила нас мама, пестливо кохала і, будучи сама неписьменною, високолюдській моралі навчала. Не була. Махоне прутом — на сволоці сушився,— але ні до спинки, ні нижче не притуляла.

Та одного разу по губах злегенька льопнула. Як це сталося, розповім: два дні підряд тужив дощ. Ми — хлоп'ята і дівчата — зібралися під креслатим берестком і босими ногами усякі витівки витинали.

В цей час сусідка, симпатична тьотя Мокрина, вийшла з хати, глянула на небо, перехрестилася, та:

— Боже праведний, боже милостивий! Це ж ти розчинив свої штани не менше, як на тиждень.

Учувши пророчі слова нашої милї сусідки, ми почали поміж собою докопуватися: якої ширини у владики небесного ота проріха, що так рясно поливає наші берестки і капусти?

Я візьми і ляпни:

— Мабуть, така завдовжки, як від нашого тину та аж до клуні дядька Ганди.

Учувши мою дитячо-наївну тригонометрію, мама потягла мене в сінці й по губах — льоп! — примовляючи:

— Коли бог скидає чи надіває штани, це людям невидимо. А побачив — мовчи! Гріх! Іди грайся.

Мила, моя дорога матусино, ти мене сміятися навчила, а оте твоє материнсько-саркастичне — куди святий дух заходить, а де виходить — навіки запало в мою душу.

7

Пригадую, до сміху мене тягло іще в ранній юності. Якось органічно вабило. Щось чудненьке почую, усно складаю й усно одноліткам передаю.

Усього почутого я, звісно, у повній силі збагнути не міг і — як згадаю — скільки дотепного прогавив.

Значно пізніше я зрозумів: які перли, які сатирично-гумористичні скарби складав і складає сам народ. Це й історія довела, що український трудовий люд свій сміх, глибокоразуючий сміх як гостре, найгостріше лезо спрямовував проти своїх гнобителів: панів, попів, куркулів...

Ще хлоп'яком я почув з вуст народних: «Василію! Туди не йди. Там людей нема. Там одні пани сидять».

Збирав усмішки, тулив, ліпив на зразок оцього: «Давай лантухи!» — «Навіщо?» — «Будемо з хати виносити дим!».

Сам сміявся й однолітки реготалися.

Бувало, сусіди питають маму:

— Кумо! Що то з вашим Сашком? Регочеться й регочеться.

Мама перехилялася через тин й упівголоса пояснювала:

— Не вам, кумо, кажучи, воно малим з печі впало та щось, видно, повредило. З тої пори й сміється, й сміється, як неприкаєне...

8

...Сидимо ми в гаю. Розмовляємо. Чую, дві симпатичних молодички — певне, подруги юності — кинулися в спогади: як воно в молодості любилося та кохалося.

Перша:

— Коли ми з Василем покохалися, дак ти знаєш, Оксанко, він мене кожного вечора водив або на концерт, або в кіно.

— А мій Петро мене ввечері запрошував до бузини або до верби.

— Таке, Оксано, скажеш, до верби. Яка там знада?..

— Галинко, не кажи і не говори — чудова принада. Тебе вабить краса природи. Місяченько сіє... Пташки співають... Соловейко тьохкає.— Й ніжненько колихаючи на руках дитятко, усміхаючись, додала:— Оце ж бачиш — трете. Натьохкало...

— А в мене, голубонько, одне-однісіньке...

— Е, Галинко! Ти, мабуть, із своїм Василем не ті кіносерії дивилася!

...Весна. Яка чудова пора — весна! Я став біля квітникарок: яку ж квітоньку вибрати дружині. Дивлюсь, підходять двоє — він і вона.

Але по одягу і довгій волосатості ніяк не розберу, де він, а де вона.

Почепив на носа окуляри, але й далекосяжні скельця не втямкували — хто є хто.

Підійшли ото молодятка й попросили:

— Дві квітоньки...

Старша віком квітничарка й питає:

— Дітки! Скажіть, будь ласка, хто із вас хлопець, а хто дівчина?

А молодша:

— Тут, кума, таке діло: як не пощупаєш, то, по оцій одежі їй-бо, і не розбереш!

9

Признаюся — я одружився. Яка це радісна і щаслива пора — жити вдвох. І втіху, і сміх, а часом і набіглу гіркоту легше вдвох ділити.

Минув рік, народилася перша дитина. З дітками, звісно, пішли й турботи. Я газету читаю, а дружина делікатненько натякає:

— Чого ти молочка не купив?

Чую, дружина тихше, тихше шепоче, газета з рук випадає, випадає і випала — я заснув...

Як тільки починають мені чимось дорікати — не лише дружина, а й сестри, брат, — мене кидає у глибокий сон.

Побіг у поліклініку — рятуйте! Рятуйте, бо не маю змоги до кінця вислуховувати ні пострікання, ні дорікання.

Лікарі сміються. Рекомендують: «Спіть! Хай лають!»

Авторитет медицини заспокоїв. І коли набігала безсонниця, шукав — хто б мені голову погриз?

Погризуть — спокійно, міцно сплю.

До чого це я веду?

Сідаю писати, втоми не почувую — не сплю і не дрімаю. То влучного слова, то нового звороту, хвилюючись, шукаю. І лоба тру, і папір мну. І чухаюся... Чухаю усі місця, куди тільки рука досягає. Не почухаєш — сюжет скривиться.

Люблю сміх, люблю до безтями! З великої любові й на отакі «чухательні» жертви йду.

Радий, невимовно щасливий, коли вдалою гуморескою людям сміх несучу.

Іду в таксі. До мене прилучається — з чого ж і не підвезти? — мій давній знайомий. Скільки його знаю, він неодмінно, де треба, а де й не треба, у високих тонах підносив свою чемність та коректність. «Тактовність,— казав,— людяність,— повторював,— це мій девіз. Мене, казав, благородні поривання не залишають й уві сні. Жінка іноді застерігала: «Сю ніч ти сонний на всю спальню кричав: «Будьте чемні, будьте коректні!»

В дорозі розбалакались.

— Куди це ви,— питаю,— так розігнались?

— Іду,— каже,— в майстерню замовити пам'ятник.

— Кому?

— Тещі.

— Що, вже упокоїлася? Коли?

— Ні, ще теща дебелинька й здоровенька. Але на всякий випадок... Учора домовину замовив, а сьогодні їду приміряти пам'ятник. Хай на власні очі переконається, який у неї благородний зять...

Одного разу мені довелося знайомитися з характеристиками. На курси — пропагувати, як себе повинна поводити людина — висунули русяв'ого хлопчину.

Познайомилися.

Стали розпитувати, як живе і яка його особиста поведінка.

Виявилося, що за свій іще молодий вік кандидатура вже встигла двічі одружитися, а медичний огляд установив: спереду, од того самого і до того самого, територія уквітчана татуїровкою. Сюжет — мухи дуплетом захоплено літають...

Одначе адміністрація дала хлопцеві похвальну характеристику: «В быту — примерный».

У нашому селі, пригадую, тин у тин жила сусідка, симпатична тітка Мокрина.

Тітка Мокрина, як у селі казали, нікому в зуби не дивилася.

Якось зібралися коло крамниці; розмовляють про те, про се.

У розмову втрутився і дворянський шелихвіст: п'ятнадцять років у реальній гімназії вчився.

— Ви,— мовляв,— одна сірість. Темнота! Ось я!.. П'ятнадцять років учуся!

Усі замовкли, тільки тітка Мокрина сміливенько підійшла та й каже:

— Невже ви, паночку, такий дурненький. П'ятнадцять років вас розуму вчать, вчать і ніяк не навчать. Не гнівайтесь, бо я ж вам хочу кращого.

13

Бабуся, мила й дорога моя бабуня вірувально перед образом господнім схилила голову, але по народнодушевній простоті сама не дуже боговгодні лика шанувала. Якось храмового свята йде і в хату потріскану ікону з образом чудотворця Миколи Мирлікійського несе в руках.

Тітка Мокрина й гукає:

— Бабусю! Де ви оцього святого доп'яли?

— Не тобі, голубонько, казати: у циган за овес виміняла. Півцеберки потяг.

— Погляньте, у його ж щоки покаръжені...

— Мабуть, мабуть пошкрябані. Я бачила. Дак думаю: за пошкрябаного недорого і взяли. Це ж, дорогенька ти моя, цигани коней чистили та й угодника божого скребонули. Та бог з ним, який є, таким хай і буде. Скажу тобі, Мотре, по душах: я ним в кутку дірку за тулю.

14

«Учіться в народу!» — ці правдиві слова належать талановитому письменнику-гумористу Пилипові Йосиповичу Капельгородському.

Хороший учитель і хороше, кропітливо вчив. Радив: «Бракує дотепної думки — ставте крапку. Крапка — благодійниця, вас завжди врятує...»

Працював я у двадцяті — тридцяті роки у газеті «Більшовик Полтавщини» й інструктором-лектором Тсо-авіахіму.

Збори... Я романтично викладаю майбутнє радянської авіації.

— Літаками,— кажу,— будемо блискавично хворих рятувати. Пожежі станемо гасити, шкідників на полях глушити. І сіяти почнемо літаками...*

Перепитую: може, що не ясно?

— Усе ясно! — гукнув голова комнезаму.— Чого ж не ясно. Літати — так літати! Сіяти — так сіяти! Але дозвольте вас запитати: як же ми будемо з літаків орати?

15

З історій ми знаємо, що у віковичній боротьбі з гнобителями та визискувачами вільнолюбні народи свій разючий сміх як найгостріше лезо вдало спрямовували на лютого ворога.

То ми не покривимо душею, коли скажемо: гумор і сатира — найгуманніший, найпрогресивніший жанр та найбільш шпигучий, гострющий.

Ми собі так мислимо: правдиво й соковито можна сміятися тільки з хапуг і катюг — «рідненьких» та чуженьких... Тільки з тих, про яких у народі гнівно кажуть — мотюга! Жадюга! Пхне і пре, щоб тебе розірвало!

Велич сатири, вочевидь, полягає й у тому, що вона вічно таврувала, невпинно розкривала й ювеналовим бичем нещадно стьобала тільки консервативне, тільки регресивне.

Звісно, у сітку, виплетену смішинками, час од часу потрапляли й потрапляють йолопи царя небесного, чиновдрали, крутії, мутії, душомотателі, і — хай між нами буде сказано — залазять у сатиричний гузир й несіяні дурні.

Попадеться: все на світі кляне, триперсною пучкою во ім'я того та во ім'я сього лоба б'є, долівку гатить, аж луна іде, гумористично закручене плетиво кусає і рве, але ніяк не прорве.

У свої міцні обійми крутіїв та мутіїв сміх кріпкенько хапає — не вирвуться.

Сміх любить тільки людей труда й завжди до них ставиться тепленько, ніжненько.

Багатющі народні сміховинні скарби!

* У ті двадцяті роки пробували сіяти узваною — надранньою сівбою.

Згадую, перший рукопис своєї першої книги гумористичних оповідань я трепетливо віддавав в руки голові Спілки письменників «Плуг» — Сергію Пилипенку.

Сергій Володимирович повертів, повертів у руках мою збірку, та й питає:

— Гумористичне, чи ліричне?

— Смішне,— кажу,— гуморески.

— Якщо сміх, то віддавайте його Андрію Паніву. Він у нас гумором і сатирою правує.

Віддав. Андрій Панів запросив сісти, прочитав назви гуморесок, полистав і, глянувши на Василя Минка *, запитав:

— У вас в Харкові є родичі чи, може, близькі, знайомі?

— Нема,— одповів,— ні родичів, ні близьких знайомих.

— Тоді от що,— вимовив Панів, розкриваючи ящика.— Нате вам оцей папірець — це наша бронь у готель «Сільбуд».

Андрій Панів, поставив дату на броні і до мене:

— Перебудете в готелі з такого-то по таке число, бо це діло — ваші гуморески видавати чи не видавати — затягнеться дуже довго. Не менше чотири дні.

Приходжу на п'ятий день — чотири дні, як звелено, з хвилюванням терпів.

Андрій Панів чемненько знову підставив стільця й, усміхаючись, тепло вимовив:

— Вашу збірку схвалили видавати.

Згадую, гострополітичні памфлети, актуально-злободенні й дотепні усмішки Остапа Вишні, Пилипа Капельгородського, Василя Чечвянського, Костя Котка, Юрія Вухналя — у видавництвах не залежувалися.

* Драматург Минко Василь Петрович мою першу збірку гуморесок рецензував. Яюсь питаю: «Пригадуєш?» Відповідає: «Щось помню, а що — гаразд не згадаю». Як-не-як — п'ятдесят років минуло.

ЗМІСТ

ГУМОРИСТИЧНО-САТИРИЧНІ ПОВІСТІ

Батогами піднімали, батогами й годували... 7
Чому я не сокіл?.. *Хронікально-гумористична повість* 38

ОПОВІДАННЯ, НОВЕЛИ, УСМІШКИ, ЖАРТИ

Як ото колись лікували... 69
«А казали чортів нема!..» 72
Новели 77
Хатне виховання 80
«Та вона, звиняйте, в спідниці...» 81
Серафими й херувими... 85
Як я топився 87
Що буває, коли в крамницях трусів немає 89
Муха — комаха шкідлива 91
Як мене вчили 93
Реготався, реготався, чую — заціпило... 94
Солять, на жаль, не борщ! 98
Усмішки коротенькі, смішненькі й чудненькі... 100
Спростувальники... 109
Хто за ким бігає? 112
І плигало, і скакало... 119
Уболіваемо й переживаємо 122
Ох і сусідоньки!.. 123
Як голова голові головою голову пригнув і стуконув... 126
Ї злетіла буря оплесків 128
«Не вий, не вий же, пан проклятий...» 131
Остап Вишня 138
І серед них — улюблений угорський
письменник Мате Залка 146
Творець, порадник і наставник 158
Слуга і син народу 164

Здрастуйте, дорогі російські побратими!	172
Моя мила, моя славна Полтава. <i>Гумористично-ліричний нарис</i>	181
Нас і медалями пошанували	201
«Вийди, дівчино, вийди, рибчино...»	203
Містки та доріженьки	206
Ревіть, пане, ревіть!..	207
Латинь підвела	209
Увага — критика і самокритика	213
«Ах, які високі, стрункі кипариси!»	219
Угору кирпи не дери!	223
Доїли по черзі...	228
Здрастуй, радіснощасливий Новий рік!	232
Індивідуальна техніка	235
Акула — хижа рибина	238
Коти і котячі хвости	240
Ну й везе нам!..	244
«Цьвох — і ваших нет!»	247
Хай гідра не задається	250
«Не менше чотири дні...»	252
Мужня, чемна...	256
«І мене в сім'ї великій, в сім'ї вольній...»	260
Ребуси...	262
Мініатюри з натури	265
Ти б так ховав...	267
А де ж штани?	269
Смішинки з великосорочинської скриньки	273
Курка — сурйозна птиця	278
«Не можуть розібрати — де чия нога?»	283
Радіографік...	285
Отака гарна, отака гожа...	286
Розмова по телефону	289
Уперед і вперед...	291
Рецензія. <i>Пародія</i>	295
Галушки	298
Чарівні місця на річці на Ворсклі	300
Гостріше гострять пера	304

АЛЕКСАНДР ИВАНОВИЧ КОВИНЬКА

Сочинения в двух томах

Том второй

ЮМОРИСТИЧЕСКО-САТИРИЧЕСКИЕ ПОВЕСТИ,
РАССКАЗЫ, НОВЕЛЛЫ, УСМЕШКИ, ШУТКИ

Издательство «Дніпро»
(На украинском языке)

Редактор *Р. К. Каруцяк*
Художник *Р. К. Пахалюк*
Художній редактор *О. Д. Назаренко*
Технічний редактор *І. О. Селезньова*
Коректори *Н. І. Прохоренко, С. В. Саченка*

Информ. бланк № 1057

Здано до складання 22.08 79. Підписано до друку 14.12.79. БФ 23416. Формат 84×108^{1/32}. Папір друкарський № 2. Гарнітура літературна. Друк високий. Умовн. друк. арк. 16,8. Обл.-вид. арк. 17,192, Тираж 100 000. Зам. 402. Ціна 1 крб. 30 к.

Видавництво «Дніпро». 252601, Кяїв-МСП, вул. Володимирська, 42.

Кнівська книжкова фабрика республіканського виробничого об'єднання «Поліграфкнига» Держкомвидаву УРСР. 252054, Кяїв, вул. Воровського, 24.

Кови́нька О. І.

К56 Твори. В 2-х томах. Т. 2: Гумористично-сатиричні повісті, оповідання, новели, усмішки, жарти.— К.: Дніпро, 1980.— 319 с.

До другого тому ввійшли гумористично-сатиричні повісті та криці гуморески Олександра Кови́ньки, написані ним у різні роки літературної діяльності.

К $\frac{70303-083}{M205(04)-80}$ 83—80. 4702590200

У2

